

У. ТОИРОВ, М. СОЛЕХОВ, Н. ШИРИНОВ

АДАБИЁТИ ТОҶИК

Китоби дарсӣ барои синфи 7-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тавсия кардааст**

**ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2018**

ББК-00.0 тоҷик 00
Х-00

Х-00. Тоиро У., Солеҳов М., Ширинов Н. **Адабиёти тоҷик.**
Китоби дарсӣ барои синфи 7-ум. Душанбе: Маориф, 2018.
288 саҳ.

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро эҳтиёт намоед. Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам ин китоб бо намуди аслиаш дастраси додору хоҳаронатон гардад ва ба онҳо низ хизмат кунад.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

ISBN 978-99947-1-515-2

© МАОРИФ, 2018
Моликияти давлат

МУҚАДДИМА

Адабиёт як навъи хунар буда, дар тафовут аз меъморӣ, наққошӣ, хайкалтарошӣ, кандакорӣ, гулдӯзи, рассомӣ, мусиқӣ, театр, кино, рақс ва суруд ҳаёти воқеиро бо сухан тасвир мекунад.

Адабиёт калимаи арабӣ буда, шакли ҷамъи «адаб» аст ва маънои фазилатҳои маънавӣ (одоб, хулқи нек, хушгуфторӣ, хушрафторӣ ва ғайра)-ро дорад.

Адабиёт ба маънои васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Агар адабиёти сиёсӣ, илмӣ ва ғайра дар назар дошта шуда бошад, ин дарки адабиёт ба маънои васеъ аст. Агар адабиёти бадеиро дар назар дошта бошем, маънои маҳдуд ё мушаххасаш он аст, ки маҷмӯи асарҳои бадеиро дар бар мегирад. Адабиёти бадеӣ ҳақиқати ҳаётро ба воситаи тасвири манзара ва нақшҳои бадеӣ дар симои одамон, табиат, шароиту муҳити зист инъикос менамояд.

Нақшҳои бадеӣ манзараҳои ҳаёти зоҳирӣ ва ҳолати ботинии инсонро фаро мегиранд.

Адабиёти бадеӣ донишҳои моро дар бораи таърихи гузашта, тамаддун ва фарҳанги ватанию ҷаҳонӣ зиёд мекунад.

Аз мутолиаи адабиёти бадеӣ мо бо тасвирҳои пурраи бадеии офаридаи нависанда во мехӯрем, ки онҳо хулқу рафтори намуна доранд ва мо аз онҳо ибрат мегирем. Нақшҳои наҷибу адабиёти бадеӣ моро дар рӯҳияи наҷибӣ, покизаахлоқӣ, баинсофӣ ва раҳмдилӣ, вафодорию садоқат, кордӯстию рағбат ба илму хунар, шарафмандию ҳисси ифтихор, инсондӯстию меҳанпарварӣ, боиродагию мубориза дар роҳи расидан ба мақсад, боҳимматию ҷавонмардӣ, нотарсию ростқавлӣ, ҷасурию шучоатмандӣ, хулоса, ҳислатҳои ҳақиқии инсонӣ тарбия намуда, ниҳод ва тинати моро аз танбалӣ, хирсу ҳасад, бухлу кина, бадбинию беадолатӣ, маҷмӯан аз тамоми ҳислатҳои бад пок мекунад. Ҳангоми мутолиаи адабиёти бадеӣ лафзи равону шеваи нависанда, тасвири манзараҳои табиати дилфиреб, васфи симою сурати зебо ва дилкаши қаҳрамонҳои мусбат, лутфу нозукбаёнӣ, истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ ва санъатҳои лафзӣ ҳисси зебоифаҳмии мо бедор мешавад, завқи эстетикӣ моро ба сайри боғу бӯстони олами зебоӣ даъват менамояд.

Аз ин рӯ, адабиёти бадеӣ аҳамияти барҷастаи таълимӣ тарбиявӣ ва эстетикӣ дорад.

Адабиёти бадеӣ аз эҷодиёти шифоҳии халқ-фолклорсар-чашма мегирад. Ҳатто дар замонҳои ҳозирӣ, ки хат вучуд надошт, одамон суруд

мехонданд, нақлу ривоятҳо ҳикоя мекарданд, афсона мегуфтанд. Матни сурудҳо дар шакли назм ва матни нақлу ривояту афсонаҳо дар шакли наср маҳсули эҷодиёти шифоҳии одамони бесавод буд. Бинобар ин, адабиёт аз онҳо халқ аст ва бояд барои халқ эҷод шавад.

Баробари инкишофи ҳаёт ҷомеа, илм, фарҳанг пеш рафт ва адабиёт низ сайқал ёфт. Тамоми осори бадеӣ ба се ҷинси адабӣ ҷудо шуд: назм, наср, драматургия.

Асарҳои манзурро аксар асарҳои лирикӣ мегӯянд, ки ба онҳо дубайтӣ, рубой, қитъа, ғазал, мусаммат ва ғайра до- хил мешаванд.

Асарҳои мансурро асарҳои эпикӣ (аз калимаи эпос, яъне нақлӣ) меноманд, ки жанрҳои ҳикоя, латифа, очерк, қисса, роман ва дигар асарҳои калонҳаҷми нақлиро дар бар ме- гиранд.

Ба ҷинси сеюм асарҳои мутааллиқанд, ки ба сахна гузашта шуда, мазмуну мундариҷаи ғоявии онҳоро ҳунарпешаҳои театр бо ҳаракат ва амалиёту санъати актёрӣ пешкаши тамошбин мегардонанд. Ин ҷинси адабӣ драматургия ном дорад ва жанрҳои комедия (мазҳака) ва трагедия (фочиа)- ро дар бар мегирад. Асарҳои мазҳакавӣ аз аввал то охири намоиш бо хушҳолӣ мегузаранд. Асарҳои фочиавӣ бо ҳисси ғаму андҳ намоиш дода мешаванд, ки бо ноқомии қаҳрамонони асар анҷом меёбанд.

НАСРИ РИВОЯТӢ

Наср каломии ғайриманзум буда, як навъи асари адабӣ ба шумор меравад. Ин навъи асари адабии бевазну қофия аз ҷониби шахсони таълим гирифта ва соҳиби завқу дониш гуфта мешавад. Шахсе, ки худ асари мансур меофарад, нависанда ва эҷодкор аст. Ҳамин гуна як ҷо бо қаламкашони асарҳои манзум ва сахнавӣ ганҷинаи бузурги маънавӣ ва донишро ба вучуд меоранд, ки адабиёти бадеӣ эҷод мешавад. Дар байни мардум нақл, қисса, афсона, латифа, тарона ва ғайра аз замони қадим мавҷуданд, ки онҳоро шахсони соҳибзавқ, яъне ровиёну ноқилон гуфтаанд ва боз дар тӯли асрҳо бо сухану фикру хоҳиши мардум сайқал ёфтаанд. Ин хазинаи бузурги маданияро эҷодиёти шифоҳии (дахонии) мардум (фолклор) меноманд. Адабиёти бадеӣ дар асоси фолклор ба вучуд омадааст ва ҳамеша аз ин хазинаи маънавӣ истифода менамояд.

Қадимтарин осори манзум, ки ба забони порсии дарӣ ба вучуд омада буд, ба асри VIII тааллуқ дорад. Дар ин давра дар корномаҳои ҳокимону паҳлавонони афсонавӣ ва воқеаҳои таърихию саргузаштии ниёғони қавмҳои эронинажод шоҳномаҳо ва дostonҳои қаҳрамонӣ таълиф шуда буданд. Бехтарин намунаи насри порсии дарӣ, ки аз асри X то рӯзгори мо боқӣ мондааст, муқаддимаи «Шоҳномаи Абӯмансурӣ»-ст, ки соли 958 бо супориши сипаҳсолори Хуросон Абӯмансур Муҳаммад Абдурраззоқ мураттаб гардида буд.

Яке аз навъҳои адабиёти шифоӣ насри ривоятӣ мебошад, ки китобҳои «Доробнома», «Ҳазору як шаб», «Калилаву Димна», «Синдбоднома», «Тӯтинома» ва ғайра аз ҷумлаи онҳоянд. Хусусияти ин навъи наср дар он аст, ки мусаннифони он барои ба як тарзи мураттаб ба хонанда пешниҳод намудани маҷмӯи ҳикоятҳои ривоят ё ҳикоятро интихоб карда, ҳикоятҳои дигарро ба воситае ба ҳикояти василӣ мепайванданд. Ҳадафи асосӣ дар ин маврид ҳамон ҳикоятҳои дохилӣ буда, ҳикояти васила чун воситаи ёрирасон хидмат мекунад. Ҳар як асари ривоятӣ вазифаи муайяни ғоявиро адо менамуд. Мусаннифону ровиёни ин гуна асарҳо мекушанд, ки ба воситаи ҳикоятҳои овардаашон бехтарин хислатҳои инсониро тарғиб намуда, рафтору кирдори одамони зиштро фош кунанд. Дар бештари асарҳои ривоятӣ сухан аз рафтору кирдор ва амалиёти подшоҳону вазирон меравад.

Мазмуни баъзе ҳикоятҳои асарҳои ривоятӣ ба он далолат мекунад, ки шоҳон қудрату тавоноии давлатро дар адлу инсоф донанд, ба қадри ходимони илму маърифат бирасанд, шахсони оқилу доно ва поксириштро ба мансабҳои давлатӣ ҷалб намоянд, дар ҳалли муҳимтарин корҳои давлатӣ бо аҳли илму маърифат машварат кунанд, дар атрофи худ мар-думи бахилу кӯтоҳандешро роҳ надиханд ва ғайра.

Ҳикоятҳои «Разми Бӯрондухт бо Искандар», «Хиёнати аъробӣ» ва «Калимоти кохи Афредун», ки аз асарҳои «Доробнома», «Ҳазору як шаб» ва «Синдбоднома» оварда мешаванд, намунаи бехтарини насри ривоятиянд.

ДОСТОНИ «БҶҮРОНДУХТ ВА ИСКАНДАР» АЗ «ДОРОБНОМА»-И АБҶТОҲИРИ ТАРСУСӢ

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қиссаи дилкушои рӯҳафзоӣ чунин ривоят мекунад, ки чун Дороб ибни Доробро ба Эрон бурданд, чунин гӯянд, ки ўро духтаре буд, саҳт боҷамолу камол, ки ў беназири аҳи хеш буд ва дар ҳажадхсолагӣ сурати Сиёваҳшу фарри Ҳушанг дошт ва дар қуввату диловарӣ ба Исфандёр мемонд. Аммо бар лаб хатти сабзе дошт, чунон ки ҳар кӣ варо бидидӣ, пиндоштӣ, ки ў мард аст ва гурзи дувисту панҷоҳ ман кор фармудӣ. Ва Дороб ин духтарро қавӣ дӯст доштӣ ва ҳунарҳое, ки шохзодагонро ба кор ояд, ҳама ўро даромӯхта буд. Ва ин духтарро Бӯрондухт ном буд ва ба ривояти дигар Равшанак ном дошт. Аз он сабаб ўро Бӯрондухт гуфтандӣ, ки ў пушти лаб сабз дошт ва ҳеҷ касро ба мардӣ нашумурдӣ.

Чун хабари марги Дороб ба Бӯрондухт расид, олами равшан ба чашми ў сиёҳ шуд, худро аз тахт ба хоки сиёҳи тира дарандохту беҳуш шуд. Гулоб ба рӯйи ў заданд, то ба хуш омад, чашм боз кард, чашмаш бар он канизакон афтод, ки мӯйҳо бурида буданду рӯйҳо харошида ва дар хоку хун ғалтон шуда. Бӯрондухт наърае барзаду чома бар худ чок зад ва мӯйи худ барканду рухсораи чун моҳро бихарошид ва соиди¹ худро ба дандон бихоид ва гӯшти худро ба дандон бармеканд, то гуфтанд, ки «Доробро оварданд». Бӯрондухт бо хотуну² канизакон³ берун рафтанд. Чун чашми Бӯрондухт бар тобути падар афтод, худро аз маркаби⁴ Дороб ба хок дарандохту дар хоку хун биғалтид ва беҳудии бисёр кард. Он амирону бузургон, ки бо тобути Дороб омада буданд, чун чашми эшон бар Бӯрондухт афтод, боз аз сар чомаҳо чок заданду хок бар сар рехтанд. Бӯрондухт чун эшонробидид, худ задан гирифт, то канизакон биёмаданду вайро бигирифтанд, боз ба наздики падар омаду бигирист ва гуфт:

1 соид – аз сари банди даст то оринҷ.

2 хотун – зани калони хона, қадбону.

3 канизакон – занҳои хидматгор.

4 маркаб – ҳайвони саворӣ, мисли асп, хар.

– Эй падари ман в-эй қуввати дили ман, маро бе ту зиндагонӣ чӣ кор ояд! Аммо ба равони⁵ туву ба равони ниёи⁶ бузурги ман Дороб ибни Ардашер, ки ин чо ҳозир аст, ки доди ту аз Искандар, абераи Файлакус бозхоҳам, ки Ҷонусёру Мохёрро донам, ки ӯ баргумошт⁷, то ба ту ин муомила карданд.

Ин бигуфту бархост. Чун дахмаро бипӯшониданд ва халқ бозгаштанд, ин хабар ба Искандар расид, ки духтари Дороб чӣ гуфту савганд чӣ гуна хӯрд. Искандар бо Аристотелис машварат кард, ки «ин духтари Дороб дар сар ҳаваси булачабе дорад, акнун рой бизан, ки чӣ бояд кардан, ҳароина тадбире бояд ангехт».

Аристотелис гуфт:

– Чун ин духтар падари худро кушта дид, оташи ғазаб дар сар афтод. Агар аз дарди падар сухане гӯяд, маъзур бошад, алалхусус, мешунавам, ки ин духтар ба Исфандёр мемонад, ки шуҷоате азим дораду дувисту панҷоҳ ман гурзро кор мефармояд ва камони ӯро дар мулки Эрон касе наметавонад кашид. Бо ӯ мудоро бояд кардан, то ором шаваду ба доми мо афтад.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор - Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қисса ривоят чунин мекунад, ки чун аз ин сухан ду моҳ баромад, Бӯрондухт амирону бузургонро чамъ карду гуфт:

– Шумо чӣ мегӯед дар ин сурат, ки Искандар аз Рум биёяду падари маро бикишад ва қасди тахти Эрон дорад? Шумо бо ӯ дил яке доред?! То ман бидонам, ки маро бо вай маслиҳат чист, то ба он машғул гардам! Ҷавоби маро ба ростӣ гӯед!

Он рӯз мабод, ки бо вай дил яке кунему аз подшоҳи худ баргардем ва мулки Эронро ба вай диҳем! То ҷон дар тани мост, бо Искандар ҳарб кунем аз баҳри шумо ва то хуни

Дороб ибни Доробро аз вай нахоҳем, аз пой нанишинем ва бо ду даст тег мезанем!

5 равон – ҷон, рӯҳ.

6 ниё – бобо, падари падар, падари модар.

7 баргумошт – вакил кард, таъйин кард.

Чун Бӯрондухт аз эшон ин сухан бишунид, шод шуду ҳамаро бинавохт ва бар эшон офарин карду аз эшон байъат⁸ биситад ва нома ба сӯйи Истахру Форсу Кирмон ва Сипоҳону Курд ва Кӯршӯлу Мозандарон ва Ироқу Гелон навишт ва аз эшон мадад хост. Дар се моҳ саду бист ҳазор савор бар Бӯрондухт чамъ шуданд, берун аз он мутааллиқон, ки бо ӯ буданд. Дари хазина боз карду ҳамаро мол бахшид ва аспу сипоҳ бахшид ва гуфт:

– Агар ман Искандарро бикушам, мартабаи шуморо бияфзоям ва бо шумо чандин накуй кунам, ки дар фаҳм наёяд. Ҳама сарҳо бар замин ниҳоданду хидмат карданд ва чунин гуфтанд, ки: «то як рағ дар тани мо чунбад, мо дудафта теғ занем, бошад, ки бар душман зафар ёбем». Ин бигуфтанду рӯй ба сӯйи Искандар оварданд.

Чун шоҳ Искандар аз ин аҳвол хабар ёфт, зуд лашкари азимро номзад кард (таъйин кард) бо даҳ амиру мардони хиёр (баргузида), то баробари Бӯрондухт бозомад ва лашкари дигарро таълим кард, ки шумо фурсат нигоҳ доред, ки ин лашкари мо ба лашкари Бӯрондухт чун дар ҷанг оянд, шумо бар лашкаргоҳ бизанеду ғорат кунед ва хазиनावу мол бардоред ва бар астарону уштурон бор кунеду бозгардед.

Чун ин тадбирҳо бикард, рӯй ба Бӯрондухт овард. Бӯрондухт хабар ёфт, баробари лашкар бозомаду хаймаву боргоҳ бизаданд ва он шаб ҳамчунон буданд.

Рӯзи дигар, чун офтоб баромад ва овозаи кӯсу (нақора) бук (шайпур) аз ҳар ду лашкар баромад, рӯй дар рӯй биистоданд. Амуре буд бузург мар Искандарро, номи ӯ Сухроб. Марде диловар буду кордон. Як шахсеро гуфт:

Бирав баробари ин лашкар ва бо овози баланд бигӯ, ки: «Эй лашкари Эрону Ироқу Порс, шумо аз баҳри ҷӣ кор омадаед ва аз ҷиҳати кӣ ҷанг хоҳед кард, ки Дороб кушта шуд ва амируну бузургони ӯ бо Искандар байъат карданд ва дар миёни шумо истодаанд, то чун ҷанг шавад, эшон ба сӯйи Искандар раванд ва шуморо хабар нест. Ба хонумони худ раведо дар хуни худ маронед, вагарна пушаймон шавед ва он гоҳ суд надорад».

⁸ байъат – паймон, аҳд.

Он гӯянда бирафт ва ин суханон ба овози баланд бигуфт, чунон ки эшон бишуниданд ва баъзе аз эшон ин суханон рост пиндоштанд. Бӯрондухт гуфт:

– Ман ба Искандар коре кунам, ки ҳамаи ҷаҳониён ибрат гиранд! Ин бигуфту асп дар майдон тохт ва ҷавлон намуд ва он амуди⁹ дувисту панҷоҳманӣ бардошт ва мубориз талабид. Марде буд аз лашкари Искандар, ки ўро Каҳлос гуфтандӣ. Марде хиёр (баргузида) буд, ўро ҳеҷ аспе натавонистӣ кашид, бар уштур нишастӣ. Теғе дошт, вазни сӣ ман, ки агар бар кӯҳ задӣ, ба ду ним кардӣ. Силоҳ кушоду ба бари Бӯрондухт омад ва ҳам аз гарди роҳ ҳамла кард. Бӯрондухт чун гармии ўро бидид, баробари ҳамлаи ў боз шуд, яке бо теғу яке бо гурз, то чанд ҳамла дар миёни эшон ботил шуд. Бӯрондухт бо худ гуфт:

– Ин мард мардона аст, аммо чаро бояд, ки маро бо ў чандин рӯзгор шавад?

– Ин бигуфту ҳамлаи саҳт баровард чун оташи сӯзон ва ба ҳар ду пой дар рикоб биистоду он гурзро баровард. Каҳлос чун бидид, сипарро бо гурз гузошт, то магар ҳамлаи ўро рад кунад. Бӯрондухт он гурзро бо қуввати бозу чунон бизад, ки мағзаш парешон шуд, Каҳлос аз сари асп дарафтоду ҷон бидод. Лашкари Искандар чун Каҳлосро кушта диданд, ҳама бар дасту бозуи Бӯрондухт офарин карданд. Марде буд дар лашкари Искандар, ки ўро Фарҳод гуфтандӣ. Амири даҳ ҳазор мард буду дар қалб¹⁰ истода буд, бо амирон гуфт, ки: «Бо ин савор ҷангу мубориза кардан маслиҳат нест. Тадбир он аст, ки ба як бор ҳамла кунем, бошад, ки ба дасти ғалаба ин лашкарро битавонем шикастан».

Ин бигуфтанду ба як бор ҳамла оварданд. Лашкари Эрон низ аз ҷой ба як бор бичунбиданд. Овози кӯсу духул¹¹ ба Айюқ¹² расид, ҳама теғу гурз ва ночиху¹³ даҳра¹⁴ ва зубин (найза) бар сару фарқи якдигар ниҳоданду мекуштанд.

9 амуди – гурз.

10 қалб – маркази лашкар.

11 духул – номи сози мусиқист, табл, нақора.

12 айюқ – номи ситораест; дар инҷо ба маънои овози баланд баровардан.

13 ночих – найзаи хурд.

14 даҳра – шамшери дудам.

Лашкари Рум бар Бӯрондухт ғалаба карданд ва ўро чун қалъа дар миён гирифтанд.

Лашкари Бӯрондухт хостанд, то ҳалқаро аз ҳам бидаранд, то ўро савор кунанд, натавонистанд. Ҳама рӯй ба ҳазимат (гурез) ниҳоданд ва бо якдигар гуфтанд:

– Бӯрондухтро қор аз даст рафт.

Ва дарег меҳӯрданду мерафтанд. Чун Бӯрондухт аз лашкари худ асар надид, ноумед шуд. Замоне бар ноумедӣ ҳарб кард ва ў низ худро аз миёни лашкар берун андохт.

Бо ғуломону чокарони худ то миқдори ду фарсанг¹⁵ роҳ рафт, назар кард, чаҳор деворе дид, бас баланду муҳкам, наздики чаҳордевор омаду гирди он чаҳордевор бигашт ва ҷое пеши чашм кард, ки ҷое муҳкам буд. Ҳамон ҷо биистоду он ғуломону чокарон низ биистоданд. Бӯрондухт гуфт:

– Биталабед, то ҳеч ҷое обе ёбед, ки ман ташнаам, то шарбате об бихӯрам.

Чанд ғуломи гурд баромаданд, чашмаи обе ёфтанд, ки бар сабза меғалтид чун марворид, ҷое хушу хуррам ва мақоми¹⁶ бонузҳат¹⁷ Ғуломон шод шуданду аз он об бихӯрданд ва ба наздики Бӯрондухт машрабае¹⁸ об биёварданду аҳволи он чашма ва марғзорро бигуфтанд. Бӯрондухт шод шуд ва ба наздики он чашма омад ва дасту даҳон бишуст. Он гоҳ рӯй бар хок молиду бигирист ва гуфт:

Худовандо, бандаеам аз камтарин бандагони даргоҳи Ту, маро фарёд рас, ки падарамро куштанду қасди ҷони ман низ кардаанд, Ту маро даст гир, ки дастгири дармондагон Туй.

Ин бигуфт ва мегирист, ки ногоҳ овози суми маркабон ба гӯши ў расид, барҷасту силоҳ дарпӯшид ва бар маркаб савор шуд. Лашкаре дид, ба миқдори панҷ шаш ҳазор мард, ки рӯй ба роҳ оварда буданду мерафтанд. Бӯрондухт бо худ гуфт, ки оё ин лашкари Мозандарон бувад, ки ба ҳазимат¹⁹ мерафтанд!

15 фарсанг – масофаест, ки тақрибан баробари 6 км мебошад.

16 мақом – ҷой, макон.

17 бонузҳат – тоза, дилкаш.

18 машраба – кӯза, зарфи обгирӣ.

19 ҳазимат – шикаст, гурехтан.

Бӯрондухт он лашкарро бишинохт, зуд чанд ғуломро дар ақиби эшон бифиристонд. Он ғуломон маркабон бидавониданд, то бирасиданд. Ғуломон гуфтанд:

– Инак, шоҳзода Бӯрондухт наздики он чаҳордевор истодааст, шуморо ки дид, моёнро дар ақиби шумо фиристонд.

Эшон ҳама шод шуданду ба наздики Бӯрондухт омаданд ва ҳама пиёда шуданду хидмат карданд. Бӯрондухт ҳамаро бипурсид ва узр хосту гуфт:

– Шумо ба сабаби ман хонумон барандоختед ва зану фарзанд раҳо кардед ва чонҳо бар кафи даст ниҳодеду ба гирди чаҳон мегардед. Агар зинда монам, узри шумо бихоҳаму ба ҳаққи шумо бирасам.

Инҳо гуфтанд, ки «мо ҳама бандагони туему аз они Дороб, ки падарони мо бандагони шоҳ Дороб буданд ва бидонад маликаи Эрон, ки то пойи ту дар рикоб бошад, мо аз барои ту ба ду даст теғ бизанему аз ту барнагардем, то кори мо ба Искандар якрӯя шавад. Ин ҷо аз баҳри он омадаем, ки ҷоё талабем, ки фуруд оему аз шумо хабар ёбем. Акнун, ки шуморо бочон дидем, ҳар чӣ ишорат кунед, бо он биравем». Бӯрондухт бар эшон офарин карду эшонро ба ҷойгаҳи неку фуруд овард, то ҳама бар сари он чашмасор мақом карданд ва фуруд омаданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор - Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қиссаи дилкушои ҷонафзоӣ чунин ривоят мекунад, ки чун Бӯрондухт об бихӯрд, силоҳ аз худ ҷудо кард ва мар ғуломонро гуфт: Тане чанд биёсоед ва тане чанд талоя²⁰ бошед, то бо хатое бознахӯрем. Аз он ғуломон тане чанд ба талоя рафтанд ва ҳам дар навоҳии он чаҳордевор мегаштанд ва пос медоштанд ва яғону дугон аз асп фуруд меомаданду мехуфтанд, ки ҳамаи эшон хаста буданд ва ҳам аспон монда шуда буданд, ки гом²¹ аз гом наметавонистанд баргирифт ва бар ҷой хушк бимонда буданд. Аммо дар миёни он ғуломон ғулуме буд румӣ, ки ўро Бӯрондухт харида буд ва он ғуломро ҳамон ҳавоӣ Рум дар сар буду чанд бор қасди он карда буд, то аз Эрон бигузараду ба Рум равад, аммо

20 талоя – посбон.

21 гом – қадам.

фурсат намеёфт. Чун Бӯрондухт ба он чаҳордевор омаду така кард ва он ғуломро гуфт, ки пос доред, он ғулом бо худ андеша кард, ки фурсат ба вақт нест, ки ҳамин соат рӯй ба лашкаргоҳи Искандар биёраму аз холи Бӯрондухт шоҳ Искандарро хабар диҳам, то лашкар бифиристад ва Бӯрондухтро бигирад, то ин чангу ошӯб кам шаваду ин фитна бинишинад. Ва чун инчунин коре карда бошам, шоҳ Искандар маро бинавозаду мартабаи маро баланд гардонад ва ман низ дар Рум бимонам. Ин бияндешиду охиста-охиста аспро инон (лаҷом) гирифта буд ва мечаронид, то чандон, ки аз он ғуломон дур афтод, пой дар асп оварду рӯй ба лашкаргоҳи Искандар овард. Чун ба даргоҳи Искандар омад, бор хост... Ҳочиб бо шоҳ Искандар гуфт:

– Дароредаш, то бибинам, ки чӣ мегӯяд. Ҳочиби бор берун омаду бозуи он ғулом бигирифт ва дар пеши шоҳ Искандар овард. Чун чашми ғулом бар шоҳ Искандар афтод, хидмат карду ба забони румӣ шоҳро дуо гуфт. Баъд аз он гуфт:

Эй шоҳ, хабаре овардаам, агар иҷозати шоҳ бошад, бигӯям: Шоҳ Искандар гуфт:

– Иҷозат аст.

Ғулом аҳволи Бӯрондухт, чанг кардани ӯ бо лашкари Искандар, ва бад-он чаҳордевор омадану он ҷо хуфтан ва ғуломро гуфтан, ки шумо талоя доред, бигуфт ва гуфт:

– Ман ба хидмат омадаам, то шоҳро маълум кунам, ки Бӯрондухтро осон метавон ба даст овардан.

Шоҳ Искандар чун ин бишунид, аҷаб дошт аз он суҳанҳое, ки он ғулом гуфт. Шоҳ Искандар он ғуломро гуфт, ки аз ин ҷо то ба он чаҳордевор чанде роҳ бошад? Ғулом гуфт:

– Шояд, ки ду фарсанг роҳ бошад ё набошад.

Зуд шоҳ Искандар ду амири бузург бо чанд амиронро номзад кард бо даҳ ҳазор мард ва гуфт:

Хоҳам, ки бираведу Бӯрондухтро бигиред ва ба наздики ман биёред. Ва ин ҳар ду амири бузург бо ҳашт амири дигар лашкар баргирифтанд ва он ғуломро бо асп оварданду таому шароб бидоданд, то сер бихӯрду савор шуд ва дар пеш даромаду он ду амиро бо лашкари гарон, ки даҳ ҳазор

савори корзордидаи чаррора (тавоно) буданд, ба наздики Бӯрондухт овард.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор - Абӯтохири Тарсусӣ аз ин достони аҷоибнигор чунин ривоят мекунад, ки чун он ғулом бирафт ва субҳи содик бидамид, Бӯрондухт он лашкари Мозандаронро ба он сарчашма фурӯ оварда буд, чун чоштгоҳ шуд, бист ҳазор мард бар Бӯрондухт чамъ шуданд, аммо на хайма доштанд, на боргоҳ, ки ҳамаро лашкари Искандар ғорат карда буданд ва тадбири он кор мекарданд, ки чӣ гуна кунем, то чизе ба чанг орем, ки аз дур гарде пайдо шуду бод бар он гард зад ва бишикофт, аз миёни он гард лашкаре пайдо шуд, аломати он лашкар даҳ ҳазор мард буд, Бӯрондухт чун он лашкар бидид, бонг бар мардумони худ бизаду гуфт:

– Эй ҷавонмардон, инак аспу силоҳу неъмат, ки аз барои мо овардаанд! Бархезеду барнишинед ва бикӯшед, ки то кини (қасди) худро аз ин ночавонмардон бихоҳам!

Он ҳама лашкар дар силоҳ шуданд. Бӯрондухт лашкари худро ба ҷаҳор қисм кард, ба ҳар ҷое панҷ ҳазор мард дар камин бинишонд ва худ бо сесад ғулом дар баробар биистод. Чун ғуломони Бӯрондухт бо он андакмоя мардум, ки ғуломону чокарони ӯянд ва бар он дари ҷаҳордевор истодаанд, гуруснаву хаста.

Чун он амирон Бӯрондухтро бидиданд, баромаданд, то ба наздики он ҷаҳордевор расиданд, бар ҷой истоданду якеро гуфтанд, ки «Бираву Бӯрондухтро бигӯй, ки ин лашкарест, ки аз пеши шоҳ Искандар омадааст. Шоҳ Искандарро маълум карданд, ки шумо ин ҷо омадаед, моро фиристодааст, ки Бӯрондухтро биёред ва агар наёяд, ӯро бигӯед, ки Искандар туро салом мерасонад ва мегӯяд, ки чаро ҷанг мекунию фитна пайдо месозӣ ва хуни озодмардон мерезӣ? Ман аз Рум ҷиҳати ҷанг кардан наёмадаам, ба падарат гуфтам, нашуниду ҷон ба бод дод! Ту он макун, ки падарат кард, то ту низ ҷон ба бод надихӣ! Биё ба наздики ман, то ҳар чӣ хоҳӣ, ба ту диҳам ва ҳар чӣ муроди ту бошад, ба ту расонам, ки мо бегона нестем, аз як наслем. Ту духтари Дороб ибни Доробӣ ва ман писари Дороб ибни Ардашер. Раво набошад, ки дар

миёни мову ту адоват бошад, то баъд аз мо подшоҳон ин сухан бишунаванд ва моро бинакуҳанд».

Чун он кас ин сухан бигуфт, Бӯрондухт гуфт:

– Инро дастбурде бояд намудан, то дигар чунин пайғом наёбад.

Тире аз ҷаъба (тирдон) баркашиду бар камон ниҳод ва чунон бизад, ки дар даҳони он пайғоморанда даршуду аз қафо берун парид. Он мард аз асп андарафтоду ҷон бидод ва он Сухробу Фарҳод ва амирони дигар чун он ҳол бидиданд, бо якдигар гуфтанд, ки «айб аз мо буд, чаро бояд, ки бо Бӯрондухт аз ин гуна сухан гӯему бо ӯ сулҳ ҷӯем? Шоҳ Искандар моро гуфт: «Бираведу Бӯрондухтро бигиред ва зинда ба наздики ман оред».

Ҳеч аз ин бехтар нест, ки ба як бор ҳамла кунему эшонро дар миён гирем ва ба дасти ғалаба ҳамаро гирем!

Ин бигуфтанду ба як бор ҳамла карданд ва ҳой - ҳой баромад ва он даҳ ҳазор мард ба як бор рӯй ба Бӯрондухт оварданд. Бӯрондухтро ҳеч дил аз ҷой набурду баробари он лашкар омад ва гурзи калонро кор фармуд. Бо ҳар амуде (гурзе) мардеро бо асп ба ҳам дар зин шикасту ба ҳар ҷониб, ки Бӯрондухт ҳамла мекард, аз кушта пушта мениҳод ва он амирон ҳар соат бонг бар лашкар мезаданду ба гирифтани Бӯрондухт таҳриз мекарданд, (бармеангехтанд), ки ногоҳ аз чаҳор гӯша он бист ҳазор мард теғ кашида чун шерони гурусна аз ямину ясор (росту чап) ва пасу пеш даромаданду ба заҳм гирифтанд. Чун лашкари Шоҳ Искандар он ҳама лашкарро бидиданд, бидонистанд, ки эшон камин карда буданд. Умед аз ҷон баргирифтанду гуфтанд, ки «Ин ғулом бо мо макр карду моро ин ҷо овард ва дар тағораи хун ниҳод».

Ин бигуфтанду ин ғуломро пора-пора карданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор - Абӯтоҳири Тарсусӣ чунин ривоят мекунад, ки чун он лашкари Бӯрондухт он макр бикарданд, аз баҳри аспу силоҳ ба бахт мекӯшиданду бемуҳобо аз он лашкар мекуштанд ва мехостанд, то дар як соат даҳ ҳазор мардро бар замин заданд ва хастаро худ адад пайдо набуд ва аз он амирон баъзеро мекуштанду баъзеро

асир карданд ва бари Бӯрондухт оварданд. Бӯрондухт бипурсид, ки «Шуморо бад-ин мақом кӣ овард?!» Ахволи ғулом бозғуфтанд. Бӯрондухт гуфт:

– Он ғуломро биталабед! Гуфтанд:

– Мо чунон пиндоштем, ки он ғулом бо мо макр кардааст. Мо вайро бидуштем. Он ғуломро талабиданд, кушта ёфтанд. Боз сари Фарҳодро бибуриданду гӯшу бинии Сухробро бибуриданд ва сари Фарҳоду ғуломро бар гардани Сухроб овехтанд. Он гоҳ Бӯрондухт гуфт:

Бираву Искандарро бигӯй, то чангро омода бошад. Сухроб бо ин аломат ба лашкаргоҳи хеш омад. Чун амирони лашкар Сухробро бад-он аломат бидиданд, аҷаб доштанд ва ҳамчунон ба наздики Искандар оварданд. Сухробро бипурсид, ки «Туро ин чӣ афтод?» Сухроб замин бӯса дод ва гуфт:

Он нашуд, ки мо хостем, он омад, ки Худой хост! Бӯрондухт берун омаду Фарҳодро бо чумлаи амирон ҳалок кард ва инак сари ғуломи роҳбар бо сари Фарҳод ба наздики Шумо фиристонд, ки чангро омода бошад.

Искандар хайрон бимонд, гуфт:

– Магар макрею тилисме сохт?

Сухроб гуфт:

– Тилисме дигар набуд, аммо бар мо тохтан овард ва он гоҳ Фарҳодро бигирифтун сар бибурид ва маро бад-ин ҳол бифиристонд.

Искандар чун ин бишунид, дар аҷаб бимонду гуфт!

– Эй Сухроб, Бӯрондухтро кучо мондӣ? Сухроб гуфт:

– Яке чаҳордеворе рост кардааст ва дар он ҷост. Искандар гуфт:

– Савор шавему биравем ва Бӯрондухтро бигирем! Аристотелис бихандид. Искандар гуфт:

– Чаро механдӣ?

Ҳаким гуфт:

– Дар қудрати Яздон нигоҳ мекунаму ҳикматҳои аҷабро меандешам, ки дар ҳар соат дигар алвон (ранг ба ранг) ҳикмате менамояд. Дар андак рӯзгор чанд бор кори малик булаҷаб шуд, то оқибат чӣ шавад?

Искандар гуфт:

– Мо ҳама дармондаву очизем ва малики мулк Худой аст ва ҳақим ўст, аммо бо ин Бӯрондухт чанг кардан маслиҳат нест, ки ҳар кӣ қасди вай кунад, ҳалок шавад.

Аристотелис гуфт:

– Чумлаи корҳо ба вақт мавқуф аст. Акнун вақт аст, ки ўро таксир (хато) накунем, то ин фитнаҳо магар биёромад, ки агар лашкари Табаристону Мозандарон ва Хуз хабар ёбанд, ҳама бо вай ёр шаванд ва Бӯрондухт боз қавӣ гардаду ба даст овардани ў душвор шавад.

Пас бифармуд, то кӯс (нақора) фуру кӯфтанду пой дардамиданд ва Искандар савор шуда, лашкари Порсу Ироқу Рум чун дарёи чӯшон аз чой бичунбониданд ва он рӯз то шаб биронданд, то ба наздики Бӯрондухт расиданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор - Абӯтоҳири Тарсусӣ чунин ривоят мекунад, ки то Искандар ба Бӯрондухт расид, Бӯрондухтро бисту панҷ ҳазор савор чамъ шуда буданд, ҳама муборизони хиёри хуношом. Чун ҷосус бирафт, Бӯрондухтро хабар кард, ки «Эй маликаи Эрон, Искандар бо лашкари бисёр расид ва ба бад-он омадааст, то туро бигирад».

Бӯрондухт бо сипохи хеш гуфт:

– Эй падарони ман, имрӯз чуз тозиёна ва ин асп, ки бар он нишастаам, чизе дигар надорам. Ҳама молу неъмат шуморо манфиат бувад, ки агар ман ба тахти худ боз расам, ҳамаро аз мол Қорун кунам ва агар маро ёрӣ нахоҳед дод, чумла маро сарех (равшан) бигӯед, то ман бидонам, бархезаму ба Ҳиндустон шавам, ки малики Ҳинд аз дасти падаркалони ман Дороб подшоҳ аст. Чун он чо равам, бибинам, ки ҳукми Худованд чист, ки он чи хости ўст, бояд ин қиёс кард, ки чуз он нашавад.

Чун Бӯрондухт ин сухан бигуфт, он лашкар, ки бар ў чамъ омада буданд, чумла бигуфтанд, ки «чаро чунин мегӯӣ? Мо чумла бандагони вафодору хидматгори туем ва мо ҳама, ки аз Хуросону Мозандарон омадаем, то чон дар тан дорем, бо душмани ту теги чонрабой мезанем!»

Бӯрондухт бар ҳама офарин карду ваъдаҳои хуб фармуд. Он гоҳ гуфт:

– Искандар чунон медонад, ки ман танҳо мондаам. Акнун савоб он аст, ки дар камингоҳе бинишинем, то чун Искандар даррасад, хештанро бар вай бизанем. Бошад, ки ўро тавонем гирифтани ва ин теги худро ба хуни ў рангин кунем ва бар ҷумлаи шохон пирӯз гардем ва бар тахти Эрон бинишинем.

Он ҷумла бузургон гуфтанд:

– Иншоаллоҳ..., ки маликаи Эрон ба мақсуд бирасад. Пас бисту панҷ ҳазор мард дар камин бинишанд, то Искандар даррасид.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки яке аз ҷумлаи мардони Бӯрондухт рафту ба Искандар гуфт, ки «Бисту панҷ ҳазор мардро Бӯрондухт дар камингоҳ нишондааст».

Чун Искандар аз ҷосус ин сухан бишунид, гуфт, ки «Бузургони сипоҳро бихоҳед». Бузургон биёмаданду замин бўса доданд ва гуфтанд, ки «Фармон чист?» Искандар гуфт, ки «Бар ҷой қарор гиред, рафтани нест». Ҷумла сипоҳ бар ҷой қарор гирифтанд. Марде аз сипоҳи Искандар биёмаду Бӯрондухтро хабар дод, ки лашкари Искандар бар ҷое қарор гирифтанд, ки аз ту хабар ёфтанд, ки дар камин нишастай». Бузургони сипоҳро Бӯрондухт гуфт:

– Шумо ин ҷо бибошед, то ман бо даҳ ҳазор мард биравам аз дасти рост ба сӯйи биёбон ва аз паси пушт Искандарро бо лашкари вай дастбурде намоям, чунон ки мардони ҷаҳон офарин гӯянд баъд аз ман қиссаи ман муниси дили ҷаҳонӣ набуд.

Ин бигуфту дар биёбон фурӯ рафт бо он даҳ ҳазор савор ва Искандар бар роҳ истода буд ва Бӯрондухтро мепоист, то кай расад, ки ногоҳ Бӯрондухт аз қафои лашкари Искандар даррасид. Ва чунон пиндоштанд, ки аз румиёнанд, ки ба мадади эшон омадаанд. Дар ин буданд, ки Бӯрондухт як наъра бизаду гуфт:

– Манам Бӯрондухт бинти Дороб ибни Дороб ибни Ардашер! Эй Искандар, ҷаро Фарҳодро ба талаби ман

фиристодӣ, ки худ наёмадӣ?! Акнун ман худ омадаам, то туро захира нашоадам! Ҳамлаи маро пой дор!

Ин бигуфту ҳамла кард ва ҳештан чун ҳизабри (шерӣ) дамрон (маст) дар миёни лашкари Рум афканд ва бонги деҳу дору гир баромад. Ва он гурзи дувисту панҷоҳманиро кор фармудан гирифт. Искандар чун бидид, ки чуфти мувофиқи «меҳрубон» омад, ҳештанро аз миёни лашкар берун андохту чони ширини худро аз пеши Бӯрондухт ба ҳазор ҳила берун бурду сари худ гирифт.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор чунин ривоят мекунад, ки аз ҷаҳор қарона лашкари Бӯрондухт расид ва теғу тир дар миён ниҳоданд ва Бӯрондухт чун шерӣ ошуфта дарафтод ва ҳар қиро мезад, аспу мардро паҳч (пахш) мекард, то субҳ, ки машшотаи ҷаҳон аст, асар кард ва шаъри қухлӣ (ториқии шаб) аз рӯи арӯси ҷаҳон барандохту олам мунаввар шуд. Бӯрондухт аз миёни масоф овоз дод, ки «Эй ҷавонмардон, азим мардвор кӯшидед, аммо эшон бисёранду соат ба соат бар эшон мадад мерасад, набояд, ки хатое равад. Бозгардед! Лашкари Бӯрондухт бозгаштанду бар лаби Фурот омаданд. Лашкари Рум чун чунон бидиданд, дар қарои эшон биронданд, то бошад, ки Бӯрондухтро бигиранд. Чун Бӯрондухт чунон бидид, бозгашту ҳамла кард ва он лашкари Румро боз ба ҷойи худ овард. Ва он шаб панҷ ҳазор мард қушта шуд аз ҳар ду қониб ва сесад мард аз румиён ба дасти Бӯрондухт асир афтод ва то лаби оби Фурот омад ва он чи аз асирони Рум қавитар буданд, саду панҷоҳ мардро сар буриду дар гардани он саду панҷоҳ марди фурутар даровехт ва гӯшу бинии эшон бибуриду ба назди Искандар фиристод ва гуфт:

– Бираведу бигӯед, ки ман тахти Эрон бад-ӯ додам, аммо раҳо накунамаш, то як соат хуш бошад. Ва гирди лашкари ӯ мегардам ва мезанаму мекушам!

Ин бигуфту он асиронро бифиристод ва Бӯрондухт мар- дони худро гуфт, ки «Агар айёрие мекунед, чунон ки мардони Искандар қардаанд, ҳама неъмат ба даст оред ва имрӯз ба дасти ман чизе нест ва ҳама ба Истахр мондааст. Акнун ошӯб дар ҷаҳон афканему намонем, то Искандар бар

тахти Эрон рост нишинад, бархезему ба Рум равем ва он чи Искандар ба Эрон кардааст, мо ба Рум кунем, балки бадтар аз он ки ӯ кардааст. Ва он чи Искандар аз Эрон молу неъмат гирифтааст, мо сад чандон аз Рум бигирем!»

Сипоҳи ӯ гуфтанд:

– Эй маликаи Эрон, мо ҳама бандагону фармонбардори туем ва то чон дар тани мост, бикӯшем.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки чун он асирони гӯшубинибурида ва он сарҳои ба гардан дарафканда ба саропардаи Искандар омаданд ва Искандарро хабар доданд, Искандар он сарҳоро бифармуд, то дар хок карданд ва Аристотелису Сатломису Батлимусро бихонд. Чун биёмаданд, Искандар бигуфт:

Тадбир чист, ки боз Бӯрондухт қавӣ шуду чандон сипоҳи маро ҳалок кард?

Аристотелис гуфт:

– Эй маликуррум, ту аз Эрон тарк намегирӣ? Даст аз Эрон кӯтоҳ кун, то ба Рум равем.

Искандар гуфт:

– Ман ин нангу ор кучо барам, ки ҳама мардуми Рум маро гӯянд, ки аз духтаре бигурехт ва натавонист бо ӯ баромадан?

Он румиён гуфтанд, ки «Бадтар аз ин нангу ор нест». Искандар чун ин сухан бишунид, гуфт:

– Ба равони падарам - Дороб ибни Ардашер, ки то мулки Эрон Румро ба худ рост накунам, оромӯ қарор нагирам!

Зуд бифармуд, то лашкар барнишастанду он бузургони сипоҳ гуфтанд, ки «Эй маликуррум, шитоб макун, то тадбире бикунем, чи сабуксаронро бузургон наситудаанд».

Искандар гуфт:

– Бишинед, то тадбире кунем. Аристотелис гуфт:

– Толеи Бӯрондухт қавӣ дар нухусат (бадбахтӣ) аст. Агар аз ин нухусат халос ёбад, олам дар зери фармони вай шавад ва панҷоҳ сол мулк ронад. Акнун тадбир он аст, ки то ҳамаи эронӣро дастуре диҳӣ, то бари Бӯрондухт раванд ва бигӯӣ, ки «Маро Эрон намебояд. Ман аз Эрон эронӣён безорам. Эронӣён бари Бӯрондухт раванд, то маъзур шавад ба лашкар».

Чун ин сухан ба гӯши эрониён расид, яке аз он чумла хаво- хоҳони (тарафдори) Бӯрондухт ин сухан бишунид, бархосту ба назди Бӯрондухт омад ва бигуфт, ки «Искандар эрониёро ба наздики ту фиристод ва овоза дарандохт, ки ман ба Рум меравам». Ва он шаб бист ҳазор мард биёмаданду дар пеши Бӯрондухт замин бӯса доданд ва узр хостанд.

Бӯрондухт бар лаби оби Фурот фуруд омада буд, на саропарда дошту на хайма, он эрониён, ки омада буданд, ме- гуфтанд, ки:

– Эй малика, чаро хайма наметанӣ?

Бӯрондухт гуфт:

– Маро ҳеч чиз намебояд ва шумо низ намебояд. Бозгардеду ба наздики Искандар равед ва ман беаҳамату ранҷ биравам.

Он лашкари Эрон ба наздики Искандар омаданду гуфтанд:

– Моро Бӯрондухт қабул накард ва бозфиристод. Искандар гуфт:

– Шуморо чаро бозфиристод ва чаро саропарда наметанад, ки бар лаби об чун лӯлиён фуруд омадааст? Магар ўро хаймаву хиргоҳ нест?

Гуфтанд:

– Мо ҳеч наметонем, то ў дар чӣ кор аст.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки рӯзи дигар Бӯрондухт савор шуд ва гирди Эрон баромад ва гуфт, ки

«Бо ман байъат (аҳд) кунед, ки аз ман барнагардеду дар ҳаққи ман бадӣ наандешед ва ба наздики душманон сухан нафиристед». Эрониён гуфтанд:

– Чунин кунем.

Пас боз байъат карданду савганд хӯрданд, ки «Агар аҳд бишиканем, ба ин об ғарқ шавем». Пас Бӯрондухт савор шуд, рӯй ба осмон карду гуфт:

Эй Худои беҳамто, ба ҳаққи худоии Ту, ки ҳамчунон ки падари маро аз обу шамшери душманон ва аждаҳо нигоҳ доштӣ, мани бечораро низ нигоҳ дор ва дӯстони маро дар

об ғарқ магардон ва онҳо, ки дили эшон бо ман рост нест, ҳамаро ба ин об ғарқ гардон!

Ин бигуфту рӯй бар хок ниҳод ва зор-зор бигирист. Сар бароварду бар асп савор шуд ва аспро дар оби Фурот биронд. Аз он ҷо, ки қаҳхор (кушанда) Худой буд, ба кудрат ҷумлаи муҳолифони Бӯрондухт ғарқ шуданд ва мувофиқони ӯ, ҷумла дар мувофиқати ӯ аз об ба саломат берун омаданд ва он шаб бар он лаби об бибошиданд. Рӯзи дигар бархосту ғусли пок бикард ва Худойро шукру сипос бигуфт. Ва чун аз он фориғ шуд, лашкари Эронро шумор кард, бисту панҷ ҳазор мард аз об баромада буданд, ҳама муборизони хиёр (баргузида) ва мардони корзор. Бӯрондухт рӯй ба Рум ниҳоду бирафт, то ба Ҳалаб расид ва ду фарсанге дур аз Ҳалаб марғзоре буд хушу хуррам, он ҷо фуруд омад ва бузургони сипоҳро бихонду гуфт:

– Ин шаҳри Ҳалаб чӣ гуна ҷоест? Гуфтанд:

– Азим ҳисори (қалъаи) устуворест ва муборизон бисёранду азим тавонгаранд ва ин ҳисор сарҳади Рум аст. Бӯрондухт гуфт:

Ман агар ин Ҳалабро бигирам, азим пушту паноҳе ҳосил карда бошам ва дилфориғ гардам ва агар натавонам гирифт, ба Рум натавонам рафт ва хештанро дар миёни чандин ҳазор лашкар натавонам дарафканд. Ин бигуфту дарҳол бифармуд, то қоидаи подшоҳӣ рост карданд ва саропардаву чаҳорболиш биниҳоданд ва силоҳдорон ба чапу рост биистоданду ҷондорону (муҳофизон) ҳочибон (дарбонон) бар атрофи боргоҳ ҳалқа карданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Задухӯрдҳо миёни кадом давлатҳо мегузашт?
2. Бӯрондухт кӣ буд? Симои ӯро тавсиф намоед.
3. Лашкари Эрон ба даъвати Бӯрондухт чӣ ҷавоб дод?
4. Даъвати Бӯрондухт ва ҷавоби сипоҳдоронро аз рӯйиманфиати шахсӣ ва ҷамъиятӣ шарҳ диҳед.
5. Корномаи ҷанги Бӯрондухтро батафсил нақл кунед.
6. Кадом хислатҳои ботинӣ ва зоҳирии Бӯрондухтро ошкор намудед?

7. Симои Бӯрондухтро бо Искандар муқоиса намоед.
8. Усули асосии разми Бӯрондухт кадом буд?
9. Бӯрондухт кадом шакли ҷазоро дар ҳаққи душманони асир афтода бештар раво медошт?
10. Оқибати разми Бӯрондухт ва Искандар бо чӣ анҷом ёфт?
11. Ғалабаи Бӯрондухт бар румиҳо чӣ аҳаммият дошт?

АФСОНАИ «ХИЁНАТИ АЪРОБИ» (АЗ «ҲАЗОРУ ЯК ШАБ»)

Эй мулуки ҷаҳон, бидонед, чанд гоҳ пеш аз ин шабе бадхобӣ маро бигрифт ва шаб чандон ба ман дароз шуд, ки гумони субҳ надоштам, чун субҳ шуд, бархоста, шамшер бар миён бастам ва савор шудаму найза ба каф гирифтам ва қасди ман бипурсиданд. Ман қасди (нияти) худ ба эшон бигуфтам.

Эшон гуфтанд:

Мо низ ёрони туем.

– Пас ҳама бо ҳам бирафтем, ногоҳ шутурмурғе падид шуд, оҳанги шутурмурғ кардем, ӯ бигрехт ва мо аз пайи ӯ ҳамерафтем, то ин ки зуҳр шуд ва шутурмурғ моро ба биёбоне беобу алаф кашонид, ки дар он ҷо ҷуз сафири (садои) морҳо ва нафири (овози баланди) чинниён ва фарёди ғулон (девон) чизе набуд. Чун ба он макон расидем, шутурмурғ аз мо нопадид шуд, надонистем, ки ба осмон парид ё ба замин фуру рафт. Пас мо сари асп баргардонидем, дидем, ки бозгаштан дар он ҳавои гарм муҳол аст. Пас ҳаво саҳт гарм шуд ва ташнагӣ ба мо ғалаба кард ва аспони мо аз рафтан бозмонданд, маргро аён бидидем, ки ногоҳ аз дур марғзоре васеъ ба назар омад, ки дар он ҷо хаймае барзада ва аспе дар паҳлуи хайма баста буданд. Моро пас аз ноумедӣ шодмонӣ рӯй дод ва равони мо бо нишот андар шуд. Аспҳо ба сӯйи хайма рондем ва оҳанги марғзор кардем ва ман дар пешрӯйи ёрон ҳамерафтам, то ба марғзоре бирасидем ва ба чашмаи обе истода об бинӯшидем ва аспҳо сероб кардем. Маро нодонӣ бар он бидошт, ки наздики хайма шавам. Чун наздики хайма рафтам, ҷавоне дидам сода ва ба моҳ ҳамемонист ва духтаре моҳрӯй чун ниҳол дар паҳлуи ӯ истода буд.

Чавонро салом гуфтам, чавоб рад кард. Пас гуфтам:

– Ё ахиялараб, бо ман бигӯ, ки ту кистӣ ва зухрачабин дар пахлуи ту кист? Чавон соате сар дар зер афканд. Чун сар бардошт, ба ман гуфт:

Ҳинност он, ки нохуни дилбанд риштай,
Ё хуни бедилест, ки дар банд куштай?
Ман одамӣ ба лутфи ту дигар надидаам,
Ин сурату сифат, ки ту дорӣ, фариштай.
В- ин турфатар, ки то дили ман дарманди туст,
Ҳозир набуда як даму ғоиб нагаштай.
Дар ҳеч ҳалқа нест, ки ёдат намеравад,
Дар ҳеч букъа нест, ки тухме накиштай.
Мо дафтар аз ҳикояти ишқат набиштаем,
Ту сангдил, ҳикояти мо дар набиштай.
Зебу фиреб одамиёнро ҳикоятест,
Ҳурӣ магар, на аз гили одам сириштай?
Аз анбару бунафшаи тар бартар омадаст,
Он мӯйи мушкбӯй, ки дар пой ҳиштай.
Ман дар баёни вафи ту хайрон бимондаам,
Ҳаддест ҳусннову ту аз ҳад гузаштай.
Сар мениҳанд пеши хатат орифони Форс,
Байте магар зи гуфтаи Саъдӣ набигтай.

– Ту бозгӯ, ки кистӣ? Ва ин саворон бо ту кистанд?

Гуфтам:

– Ман Ҳаммод ибни Фарозӣ ҳастам, ки дар миёни араб маро ба ҷойи пансад савор шуморанд ва мо дар хонаи худ ба оҳанги нахчир бадар омадем, ташнагӣ ба мо ғалаба кард, ба дари ин хайма даромадем, ки чуръаи об дар ин ҷо биёбем.

Чун чавон ин сухан аз ман бишнид, ба он парипайкар гуфт, ки:

– Об аз барои ин мард биёр ва хӯрданӣ низ ҳар чӣ ҳозир бошад, биёвар.

Пас духтарак монанди сарви саҳӣ хиромидан гирифт, андак замоне ғоиб буд, пас аз он бозомад ва ба дасти рост чоми нукраи пур аз оби хунук ва ба дасти дигар қадре хурмо

ва қадре гӯшти ғизол биёвард ва маро аз бисёрии майл ба он духтар ёрои таом ва шароб гирифтани намонд ва беихтиёр гуфтам:

Ай оташи хирмани ғарибон,
Биншин, ки ҳазор фитна бархост.
Болои чунин агар дар ислом
Гӯянд, ки ҳаст, зеру болост.

Ва ин абёт низ бархондам:

Пас, аз он хӯрдани хӯрда ва об нӯшидам ва ба ҷавон гуфтам:

– Ё вачаалараб, ман туро аз ҳақиқати кори худ огоҳ кардам, ҳамехоҳам, ки ту низ маро аз ҳоли худ бохабар кунӣ. Ҷавоб гуфт:

– Аммо ин духтар хоҳари ман аст. Гуфтам:

– Ёро ба хушӣ ба ман кобин кун, вагарна туро бикушам ва ёро бибарам. Ҷавон соате сар ба зер афканд. Пас аз он сар бардошта, ба ман гуфт, ки рост гуфтӣ, дар ин ки саворе, ягона ва далери мардона ҳастӣ, валекин агар ба ман ба ин сон ҷанг кунед ва маро кушта, хоҳарамро бибаред, ин нанг ба шумо бимонад, ҳар гоҳ шумо савори далер ҳастед, маро муҳлат диҳед, ки алами ҳарб бипӯшам ва тег ба миён баста, найза ба каф орам ва бар аспи худ савор шавам. Он гоҳ ману шумо ба майдони ҷанг дароём ва агар ман ба шумо зафар ёфтам, ҳамагон бикушам ва агар шумо бар ман чира шудед, маро куштаву ин духтар ғанимат баред.

Чун ман сухани ӯ бишнидам, гуфтам:

– Инсоф ҳамин аст ва хилоф кардан нашоёд.

Пас сари асб (асп) бозгардондам ва дар муҳаббати духтараки мохрӯй чунун бар ман ғалаба карда буд. Чун ба назди ёрон биёмадам, ҳусну ҷамоли духтар ва писарро ба онҳо бигуфтам ва собитқадамию шуҷоати ҷавонро баён кардам, ки мегӯяд: «Бо ҳазор савор муқотила кунам». Ва ҳар чӣ мол ба хайма-андар дида будам, ба ёрон боз намудам ва ба онҳо гуфтам:

– Агар ин ҷавон далере намебуд, дар ин сарзамин танҳо нанишастӣ. Валекин бо шумо аҳд мекунам, ки ҳар кӣ ин ҷавонро бикушад, хоҳараш аз они кушандаи писар бошад.

Ёрони ман ба ин паймон розӣ шуданд ва олати ҳарб пӯшида, савор гаштанд ва оҳанги ҷавон карданд. Дидам, ки ҷавон низ олати ҳарб пӯшидаву бар асп нишастааст. Вале хоҳараш дар рикоби ӯ овехта ва бурқаи худ аз си-ришк тар сохта буд ва аз бародараш ҳаметарсид ва ин абёт ҳамехонд:

То тавонӣ, макаш зи мардӣ даст,
Ки ба сустӣ касе зи марг наҷаст.
Ҳар кӣ ӯро баланд мардӣ кард,
То ба рӯзи аҷал нагардад паст.
Сар фурурад чу тир дар мардӣ,
Ки миён ҷангро чу найза бибаст.

Чун ин абёт аз хоҳар бишнид, саҳт бигрист ва асп ба сӯйи хоҳар бозгардонид ва дар ҷавоб ин абёт бархонд:

Ай басте размгоҳи чун дӯзах,
Ки қазо андар ӯ дуруст нараст,
Найза, чу ҳамла хостам бурдан,
Гашта печон маро чу мор ба даст.
Гуфтам, ай моҳи марди ростгарой,
Ки басте дил ба ту бихоҳам, ҳаст.

Чун абёт ба анҷом расонид, ба хоҳар гуфт, ки:

– Агар ман ҳалок шавам, ту кас ба худ роҳ мадеҳ! Духтар гуфт:

Маозаллоҳ (Худо нигоҳ дорад), ки ман туро кушта бинам ва касро тамкин кунам! Пас дар он ҳангом даст дароварда, бурқаъ (парда) аз рӯйи он моҳрух баркашид. Гӯё офтоб аз абр бадар омад. Пас ҷавон ҷабини ӯро бибӯсид ва ӯро видоъ гуфта, рӯ ба мо овард ва гуфт:

– Эй сарварон, агар меҳмон ҳастед, зиёфат кунам ва агар ин моҳрӯро ҳамехоҳед, як-як ба мучодалати (ҷанги) ман оед!

Дарҳол савори далер ба мубориза қадам ниҳод. Ҷавон гуфт:

– Номи худ ва номи падар ба ман бигӯ! Ман савганд ёд кардаам, ки ҳар кадомро ном ба ном ва номи падар ба номи падари ман як бошад, накушам.

Он савор гуфт:

– Маро ном Билол аст.

Ҷавон ӯро бо ин ду байт посух дод:

Маро моми ман ном марги ту кард,
Замона маро путки тарки ту кард.
Ҳам акнун ба хок андарорам сарат,
Бисӯзам дили меҳрубон модарат!

Пас ба ҳамдигар ҳамла карданд, чавон найза бар синаи
ӯ зад ва синони найза аз муҳраи пушти ӯ даргузашт. Пас аз
он дигаре ба муборизат пеш омад.

Чавон ба ӯ гуфт:

Агар чарх бо ман барорад хурӯш,
Ба гурзи гаронаш бимолам ду гӯш.
Ба гурзи гарон бишканам пайкараш,
Ба найза рабоям ҳама ахтараш.

Пас чавон ўро муҳлат надода, дарҳол ба хунаш оғушт
ва муборизи дигар хост. Саворе ба муборизат қадам ниҳод,
он чавон бо найзаи ҷонситон аз хонаи зин сарнагунаш кард.
Савори дигар ба муқотала (чанг) биштофт, чавон низ пеш
рафта, ба якдигар ҳамла карданд: ду зарбат аз онҳо тахаллуф
(хилофи қоида) кард. Дар зарбати севум савор кушта шуд
ва ҳар як аз ёрон пеш мерафтанд, ўро мекушт. Дидам, ки
ёрони ман кушта шуданд ва бо худ гуфтам агар ман низ ба
муҳориба равам, халос нахоҳам ёфт ва агар бигурезам, маро
кабоили араб сарзаниш хоҳанд кард.

Пас чавон маро муҳлат надод. Даст дароз карда, маро
бигирифт ва аз зин ба заминам андохт ва шамшер баланд
карда, хост, маро бикушад, ман дар доманаш овехтам,
маро чун гунчишк бардошта, дар ҳаво бигрифт. Он духтар
ба кирдори бародар шодон шуд, омада, чабини бародарро
бӯса дод ва чавон маро ба ӯ дод ва бо ӯ гуфт:

– Инро ба ту супурдам. Ба ҷойгоҳи наку ҷояш дех, ки
ӯ дар амони мост. Пас духтар гӯшаи домани маро гирифт-
та, чун саги мурда ҳамекашид. Он гоҳ олоти ҳарб аз тани
бародар бадар овардаву ҷома бар ӯ бипӯшонид ва тахте аз
ҷо бигзошт. Чавон бар тахт биншаст.

Хоҳараш гуфт:

– Худо рӯи туро сафед кунад ва ҳодисот аз ту
баргардонад! Чавон дар чавоби хоҳар ин абёт бархонд:

Бизӣ шодмон, ай паричехра хоҳар!
Ки инак ба тавфиқи дидори довар
Рабудам зи зин душманонро ба найза,
Бад-он сон ки дона рабояд кабӯтар.
Ба номуси ту қасд карданд хасмон,
Зи теғи ман акнун бидиданд кайфар.
Кулаҳ мардро баҳри номус бояд,
Чу номус не, чи кулоҳу чи миъчар²².
Тамаъ кард ҳар кас ба номуси мардум,
Ҳалол аст, фармуд хунаш Паямбар.

Чун абёти ўро бишнидам, дар кори худ ҳайрон бимондам
ва ба асирии худ назора карда, хештанро маломат намудам.
Пас аз он духтари парирӯйро назар карда, бо худ гуфтам:
«Ин фитнаҳоро сабаб ҳамин моҳрӯй шуд». Пас дар чамоли ў
шигифт мондам ва об аз дида равон карда, ин абёт бихондам:

Бас хун, ки ба теғи ғамзагон рехтай,
Бас дил, ки ба тори зулф овехтай.
Борони дусадсола фуру наншнонад,
Ин гарди балоҳо, ки ту ангехтай.

Пас он духтарак хӯрданӣ аз баҳри бародар ҳозир овард
ва маро ба хӯрдан бихонданд. Ман шод гашта, аз ҳалок
эмин шудам. Чун бародараш аз хӯрдан фориғ шуд, қаробаи
(шишаи) шароб биёвард, чавон ба майгусорӣ бинишаст ва
ҳаменӯшид, то ин ки мастӣ бар ў чира шуд ва гунааш сурх
гардид. Пас ба сӯйи ман нигоҳ карда, ба ман гуфт:

– Ё Ҳаммод, ман Имод ибни Тамим ибни Тағлаба ҳастам,
Худо зиндагонии тоза ба ту бахшид.

Он гоҳ қадаҳе ба ман дод, чун нӯшидам, қадаҳи дувуму
севуму чаҳорум бидод, ки ўро хиёнат накунам. Ман ҳазору
понсад савганд ёд кардам, ки ҳаргиз ба ў хиёнат накунам,
балки ёри ў бошам. Пас дар он хангом бо хоҳар гуфт, даҳ
чомаи ҳарир аз барои ман биёвард ва ҳамин чома, ки дар
бар дорам, аз ҷумлаи онҳост ва шутуре беҳтарин аз баҳри
ман биёвард ва гуфт, асбе ашқар (сурхранг) низ барои ман
ҳозир овард. Ман се рӯз дар назди онҳо мондам. Пас аз се
рӯз гуфт:

²² миъчар – сарандоз, пардае, ки ба рӯ пӯшанд.

Эй Ҳаммод, эй бародар, ҳамехоҳам андаке аз баҳри ро-ҳат бихусбам, ки аз ту эмин гаштам ва ҳар гоҳ саворон бибинӣ, ки бад-ин сӯй ҳамеоянд, ҳарос макун, ки онҳо аз банӣ Тағлаба ҳастанд ва оҳанги чанги ман доранд.

Пас шамшер ба зери сар ниҳода бихуфт. Маро нафс дар куштани ӯ васваса кард. Ба суръати тамоm бархоста, шамшер аз зери сари ӯ бадар овардам ва ба як зарба сар аз танаш чудо кардам. Чун хоҳараш аз кори ман огоҳ шуд, хештан ба бародар андохт ва чомаҳои худ бидарид ва ин абёт бихонд:

Бинолед, ай дӯстону бигирӣед
Бар он талъати хубу фарри каёнӣ!
Биханд, ай бадандеш, баъд аз вафоташ,
Зи чанголи марг ар бирастан тавонӣ.
Чӣ шодӣ ба маргаш, ки охир туро ҳам
Дихад даври гардун аз ин дӯстгонӣ!

Чун абёт ба анҷом расонид, ба ман гуфт:

– Эй палид, бародари маро чаро куштӣ? Ва аз баҳри чӣ хиёнат кардӣ? Ва қасди ӯ ин буд, ки бо ҳадяҳову тӯшаҳо туро ба хонаат бозгардонад ва ҳамехост, ки маро дар оғози ин моҳ бар ту кобин кунад.

Пас, аз он духтарак шамшер бигирифт ва қабзаи шамшер ба замин ва нӯги онро ба сина гузошт ва биафтод, ки ногоҳ нӯки шамшер аз пушти ӯ берун шуд ва дарҳол бимурд ва ман маҳзун шудам ва пушаймон гаштам. Вале пушаймонӣ суде надошт. Пас бархоста ба хона даромада ва он чи, дар вазн сабук ва ба қимат гарон буд, бардошта, равон шудам ва аз ғояти биму шитоб, ки доштам, ба куштаҳои ёрони худ илтифот накардам ва он ҷавону духтаракро низ ба хок насупурдам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Аъробӣ Ҳаммод ибни Фарозӣ бо кадом мақсад аслиҳаи чангӣ ба бар карда, ба асп савор шуд?
2. Сайд дар сурати шутурмуғ аъробӣ ва ёрони ӯро то кучо аз қафои худ овора карда бурд?
3. Онҳо дар марғзори дур бо кӣ вохӯрданд?

4. Чавони араб ва духтари зуҳрачабини парипайкар кихо буданд ва Ҳаммодро чӣ гуна пазирой намуданд?
5. Ҳаммод ба чавонмарди мизбон чӣ талабҳо пешниҳод намуд?
6. Чавонмарди мизбон чавобан дар назди Ҳаммод чӣ шартҳо гузошт?
7. Ё чӣ гуна хоҳари худро Ҳимоя намуд?
8. Симои зоҳирӣ ва ботинии он духтари арабро тавсиф намоед.
9. Ба хиёнати Ҳаммод чӣ баҳо медиҳед?
10. Хислат ва рафтори он чавонмард ва Ҳаммодро муқоиса кунед.

АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ

Ай тозаву муҳкам аз ту бунёди суҳан,
Ҳаргиз накунад чун ту касе ёди суҳан.
Фирдавс мақом бодат, ай Фирдавсӣ
Инсоф, ки нек додай доди суҳан.

Захири Форёбӣ

Абулқосим Ҳасан (Мансур) ибн Исҳоқи Тӯсӣ, ки дар таърихи адабиёт бо номи Фирдавсӣ машҳур гардидааст, аз бузургтарин шоирони форс-тоҷик буда, соли 934 дар деҳаи Божи ноҳияи Табарони наздикии шаҳри Тӯс дар оилаи заминдор ба дунё омадааст. Давраи ҷавонии шоир нисбатан оромӣ осуда буд ва Фирдавсӣ аз ин имкон истифода бурда, ба таҳсили илм машғул шуд, дар мактаб ва мадраса илмҳои расмӣ даврро омӯхт: забонҳои арабӣ ва паҳлавиро хеле хуб медонист ва дар тирандозӣ, шамшерзанӣ ва ғайра устоди беҳамто буд.

Фирдавсӣ дар айёми ҷавонӣ ба ҷамъоварии қисса, ривоят ва устураҳои халқи худ ба таври ҷиддӣ машғул шуд. Ӯ ҳамчун фарзанди ҳақиқии халқи хеш ба хубӣ мефаҳмад, ки асотиру дostonҳои қаҳрамонии миллӣ мардумро муттафӣ ва муттаҳид менамоянд ва ин муттаҳидӣ имкон медиҳад, ки ҳеҷ як душмани аҷнабӣ ба сарзамини онҳо ҳучум накунад. Фирдавсӣ, ки соҳиби истеъдоди баланд буд, бо хоҳиши шоҳони сомонӣ ва ташвику тарғиби яке аз дӯстонаш Абӯмансур ибни Муҳаммад ба навиштани «Шоҳнома» саркард:

Яке бандагӣ кардам, ай шаҳрёр,
Ки монад зи ман дар ҷаҳон ёдгор.

Фирдавсӣ дар таълифи «Шоҳнома» зиёда аз сӣ соли умри худро сарф кард:

Басе ранҷ бурдам дар ин сол сӣ,
Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ.

Вақте ки Фирдавсӣ асарашро ба охир расонд, давлати Сомониён, ки як навъ пуштибони гирдоварандагони асотирӣ достонҳои қаҳрамонӣ ҳисоб мешуд, аз байн рафта, ба ҷойи он давлати Ғазнавиён ба сари қудрат омада буд. Султони Ғазнавиён - Маҳмуди Ғазнавӣ дар ибтидои ҳукмронии хеш худро чун давомдиҳандаи анъанаҳои Сомониён вонамуд карда, қудрату шуҳрати худро зиёд менамуд. Чунин аъмоли Маҳмуди Ғазнавӣ Фирдавсиро водор кард, ки ӯ «Шоҳнома»-ро дар чандин ҷилд китобат намуда, ба Маҳмуд тақдим кунад. Фирдавсӣ дар таълифи «Шоҳнома» умри ҷавонӣ ва қариб тамоми дорони хешро сарф карда буд ва гумон дошт, ки Маҳмуди Ғазнавӣ дар ивази ин шоҳ-кори азим мукофоти зиёде медиҳад, то ки айёми пириӣ худро бо фароғат гузаронад. Мутаассифона, Маҳмуди Ғазнавӣ ба гуфтаҳои бадхоҳон гӯш дода, ба «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ безътиборӣ кард ва дар ивази заҳматҳои кашадаи шоир ба ӯ музди ночизе дод. Чунин рафтори султон боиси ранҷиши Фирдавсӣ гардид ва ӯ дар ҳаққи Маҳмуди Ғазнавӣ ҳаҷвияе иборат аз сад байт навишт:

Аё шоҳ Маҳмуди кишваркушой,
Зи кас гар натарсӣ, битарс аз Худой...
Накардӣ дар ин номаи ман нигоҳ,
Зи гуфтори бадгӯй гаштӣ зи роҳ.
Ҳар он кас, ки шеърӣ маро кард паст,
Нагирад-ш гардуни гарданда даст.
Ман ин номаи шаҳрӯрони пеш
Бигуфтам бад-ин нағз гуфтори хеш.
Чу умрам ба наздики ҳаштод шуд,
Умедам ба якбора бар бод шуд.

Ҳаҷвияи Фирдавсӣ боиси қаҳру ғазаби султон Маҳмуди Ғазнавӣ гардид. Ӯ фармон дод, ки Фирдавсиро дастгир карда, ба зерӣ пойи филҳо андозанд. Фирдавсӣ аз таъқиби одамони султон аз шаҳр ба шаҳр гурехта, ниҳоят соли 1020 ба ватани худ баргашта, дар синни 86-солагӣ аз олам даргузашт. Абулқосим Фирдавсӣ дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ҳамчун яке аз пайғамбарони шеър шинохта шудааст:

Дар шеър се тан паямбаронанд, Ҳарчанд ки «ло набия баъдӣ»: Авсофу қасидаву газалро Фирдавсию Анварию Саъдӣ.

Фирдавсӣ дар навъҳои шеърии қасидаву газалу қитъаву рубой кувваозмоӣ карда бошад ҳам, дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ва ҷаҳон бо маснавии бузурги худ - «Шоҳнома» машхур гардидааст. «Шоҳнома» намунаи беҳтарини дostonҳои қаҳрамонӣ буда, аз шаст ҳазор байт иборат аст. Худи Фирдавсӣ мегӯяд:

Зи абёти фарро ду раҳ сӣ ҳазор,
Мар он ҷумла дар шеваи қорзор.

Абулқосим Фирдавсӣ ва асари безаволи ӯ - «Шоҳнома» дар таърихи тамаддуни башарӣ шуҳрати беандоза дорад. Таълифи «Шоҳнома» дар асри X худ як воқеаи бузурги адабӣ ва маданӣ ба шумор меравад. Шоир дар асари худ беҳтарин хислатҳои писандидаи одамӣ, мисли хираду хирадмандӣ, некию некукорӣ, инсондӯстию ватанпарварӣ ва ғайраро васф намуда, ахлоқи бади одамиро маҳкум мекунад, ки дар рӯзгори мо барои тарбияи ҷавонон аз аҳаммият ҳолӣ нест.

Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош.

Хирад афсари шаҳрёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.

Хирад зиндаи ҷовидонӣ шинос,
Хирад мояи зиндагонӣ шинос.
Маёсой з-омӯхтан як замон,
Зи дониш маяфган дил андар гумон.
Ба манзил расид, он ки гӯянда буд,
Беҳӣ ёфт он кас, ки чӯянда буд.

Ба фардо мамон кори имрӯзро,
Бари тахт маншон бадомӯзро.

Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Чӣ донӣ, ки фардо чӣ созад замон?!

Ба гетї бех аз ростї пеша нест,
Зи кажї батар ҳеч андеша нест.

Машав дар ҷавонї харидори ганҷ,
Ба беранҷ кас ҳеч манмой ранҷ.

Фирдавсї ва «Шоҳнома»-и ӯ ба адибони бузурге, ки баъди вай ба майдони адабиёт қадам ниҳоданд, таъсири зиёд расонид. Заҳири Форёбї, ки аз шоирони қасидасарои асри XII аст, дар ҳаққи Фирдавсї мегӯяд:

Ай тозаву муҳкам аз ту бунёди сухан,
Ҳаргиз накунад чун ту касе ёди сухан.
Фирдавс мақом бодат, ай Фирдавсї,
Инсоф, ки нек додай доди сухан.

Ҳаёт ва фаъолияти Абулқосим Фирдавсї дар замони мо ба таври хеле чиддї мавриди омӯзиш қарор гирифт. «Шоҳнома»-и ӯ ду бор дар нуҳ чилд ва як бор дар даҳ чилд чоп карда шуд. Нависандаи номии тоҷик - Сотим Улуғзода чандин достони «Шоҳнома»-ро ба наср гардонда, пешкаши хонандагони ҷавон кард.

Шухрати Фирдавсї ва эътибори «Шоҳнома»-и ӯ ҷовидонист.

ДОСТОНИ «КОВА ВА ЗАҲҲОК»

Яке мард буд андар он рӯзгор
Зи дашти саворони найзагузор,
Гаронмоя²³ ҳам шоҳу ҳам неқмард,
Зи тарси ҷаҳондор бо боди сард,
Ки Мардос номи гаронмоя буд,
Ба доду²⁴ диҳиш баргаринпоя буд...
Писар буд мар-он покдинро яке,
К-аш аз меҳр баҳра набуд андаке.
Ҷаҳонҷӯйро ном Заҳҳок буд,
Далеру сабуксору нопок буд...

²³ гаронмоя – гаронбаҳо, азиз, дар ин ҷо ба маънии обрӯманд.

²⁴ дод – адолат.

Чунон буд, к-Иблис рӯзе пагоҳ
 Биёмад ба сони яке некхоҳ,
 Дили меҳтар²⁵ аз роҳи некӣ бибурд,
 Чавон гӯш рафтори ўро супурд.
 Ҳамоно хуш омад-ш гуфтори ўй,
 Набуд огаҳ аз зишт²⁶ кирдори ўй...
 Чу Иблис донист, к-ў дил бидод,
 Бар афсонааш гашт наҳмор²⁷ шод.
 Фаровон сухан гуфт зебову нағз,
 Чавонро зи дониш тихӣ²⁸ буд мағз.
 Ҳамегуфт: «Дорам суханҳо басе,
 Ки онро чуз аз ман надонад касе».
 Чавон гуфт: «Баргӯву чандин мапой,
 Биёмӯз моро ту, ай некрой».
 Бад-ў гуфт: «Паймон-т хоҳам нахуст,
 Пас он гаҳ сухан баркушоям дуруст».
 Чавон некдил буд, паймон-ш кард,
 Чунон к-ў бифармуд, савганд х(в)ард,
 Ки «Рози ту бо кас нагӯям зи бун²⁹,
 Зи ту бишнавам, ҳар чӣ гӯй сухун».
 Бад-ў гуфт: «Чуз ту касе дар сарой³⁰
 Чаро бояд, ай номвар, кадхудой?...³¹
 Бигир ин сари моя³² даргоҳи ўй,
 Ту ро зебад андар чаҳон чоҳи ўй.
 Бар ин гуфтаи ман чу дорӣ вафо,
 Чаҳонро ту бошӣ яке подшо».
 Чу Заҳҳок бишнид, андеша кард,
 Зи хуни падар шуд дилаш пур зи дард.
 Ба Иблис гуфт: «Ин сазовор нест,
 Дигар гӯй, к-ин аз дари кор нест»³³...

25 меҳтар – одами бузург, олимақом.

26 зишт – бад, қабех.

27 наҳмор – бисёр, беандоза.

28тиҳӣ – ҳоли.

29 бун – тағ, бех, асос.

30 сарой – қаср, даргоҳ.

31 кадхудой – ҳукмфармо, соҳиб.

32 сари моя – молу милк, сарват, сармоя.

33 дари кор нест – яъне кори номувофик аст.

Бад-ӯ гуфт: «Ман чора созам туро,
 Ба хуршед сар барфарозам туро.
 Ту дар кор хомӯш мебошу бас,
 Набояд маро ёрӣ аз ҳеч кас».
 Мар он подшоро - дар андар сарой
 Яке бӯстон буд, бас дилкушой.
 Гаронмоя шабгир бархостӣ,
 Зи баҳри парастииш³⁴ биёростӣ.
 Бар он ройи вожуна³⁵ деви нажанд³⁶
 Яке жарф чоҳе³⁷ ба раҳ-бар биканд.
 Пас Иблиси вожуна ин жарф чоҳ
 Ба хошок пӯшиду биспард роҳ.
 Шаб омад, суи боғ бинҳод рӯй
 Сари тозиён³⁸, меҳтари номчӯй.
 Чу омад ба наздики он жарф чоҳ,
 Якояк нигун шуд сари бахти шоҳ...
 Фурумоя³⁹ Заҳҳоки бедодгар
 Бад-ин чора бигрифт чоҳи падар.
 Чу Иблис пайваста дидӣ сухун⁴⁰,
 Яке банди дигар нав афканд бун...
 Чавоне баророст аз хештан,
 Сухангӯю бинодилу поктан...
 Бад-ӯ гуфт: «Гар шоҳро дарх(в)арам⁴¹,
 Яке номвар пок холигарам⁴².
 Чу бишнид Заҳҳок, бинвохташ,
 Зи баҳри хуриш чойгаҳ сохташ.
 Калиди хуришхонаи подшо
 Бад-ӯ дод дастури фармонраво.
 Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
 Хуриш карда овард як-як ба чой...

34 парастииш – ибодат, намоз.

35 ройи вожуна – мақсади нораво.

36 нажанд – хунҳор, даҳшатнок.

37 жарф чоҳе – чоҳи чуқур.

38 този – араб, сари тозиён-сардори арабҳо.

39 фурумоя – бадасл, пастфитрат, разил, дун, сифла.

40 сухун – суҳан.

41 дарх(в)арам – лоикам, сазовором, муносибам.

42 холигар – ошпаз.

Бихурду бар ӯ офарин кард сахт,
 Маза ёфт з-он хурданаш некбахт...
 Ба рӯзи чаҳорум чу бинҳод хон⁴³,
 Хуриш сохт аз пушти гови чавон...
 Чу Заҳҳок даст андароварду х(в)ард⁴⁴,
 Шигифт⁴⁵ омадаш з-он хушивор⁴⁶ мард.
 Бад-ӯ гуфт: «Бингар, ки то орзуй,
 Чӣ хоҳӣ, бихоҳ, аз ман, ай некхӯй⁴⁷!
 Хуришгар бад-ӯ гуфт, к - «Ай подшо,
 Ҳамеша бизӣ шоду фармонраво!
 Маро дил саросар пур аз меҳри туст,
 Ҳама тӯшаи чонам аз чеҳри туст.
 Яке ҳочат астам зи наздики шох
 В-агарчи маро нест ин пойгоҳ⁴⁸,
 Ки фармон диҳад шох, то китфи ӯй
 Бибӯсам, бимолам бар ӯ чашму рӯй».
 Чу Заҳҳок бишнид гуфтори ӯй,
 Ниҳонӣ надонист бозори ӯй.
 Бад-ӯ гуфт: - «Додам ман ин коми ту⁴⁹,
 Баландӣ бигирад магар номи ту».
 Бифармуд, то дев чун чуфти ӯ
 Ҳаме бўсае дод бар кифти ӯ.
 Чу бўсиду шуд дар замон нопадид,
 Кас андар чаҳон ин шигифтӣ надид.
 Ду мори сиёҳ аз ду китфаш бируст,
 Гамӣ гашту аз ҳар сӯе чора чуст.
 Саранҷом бибрид ҳар ду зи кифт,
 Сазад, гар бимонӣ аз ин дар шигифт.
 Чу шохи дарахт он ду мори сиёҳ
 Баромад дигарбора аз китфи шох.
 Пизишкони фарзона гирд омаданд,

43 хон – дастархон.

44 х(в)ард – хурд.

45 шигифт – таачҷуб, хайрат.

46 хушивор – хирад- манд, оқил.

47 некхӯй – хушфеъл, хушхулқ.

48 пойгоҳ – кадр, мартаба.

49 додам ман ин коми ту – ба ин кор рухсатат додам.

Ҳама як ба як дostonҳо заданд.
 Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
 Марон дардро чора нашнохтанд.
 Ба сони пизишке пас Иблис тафт⁵⁰
 Ба фарзонагӣ назди Заҳҳок рафт.
 Бад-ӯ гуфт, к- «Ин буданӣ кор буд,
 Бимон, то чӣ монад, набояд дуруд⁵¹.
 Хуриш созу оромияш деҳ, ба х(в)ард,
 Нашояд чуз ин чорае низ кард.
 Ба чуз мағзи мардум мадеҳшон х(в)ариш,
 Магар худ бимиранд аз ин парвариш».
 Нигар наррадев андар ин чустучӯ,
 Чӣ чусту чӣ дид андар ин гуфтугӯ.
 Магар то яке чора созад ниҳон,
 Ки пардахта⁵² монад зи мардум чаҳон...
 Чу Заҳҳок бар тахт шуд шаҳрёр,
 Бар ӯ солиён анчуман шуд ҳазор⁵³.
 Ҳунар хор шуд, чодуӣ арчманд⁵⁴,
 Ниҳон ростӣ, ошкоро газанд⁵⁵.
 Шуда бар бадӣ дасти девон дароз,
 Зи некӣ набудӣ суҳан чуз ба роз...
 Надонист худ чуз бад омӯхтан,
 Чуз аз куштану ғорату сӯхтан.
 Чунон буд, ки ҳар шаб ду марди чавон
 Чи кехтар⁵⁶, чи аз тухмаи⁵⁷ паҳлавон,
 Хуришгар бибурдӣ аз айвони шоҳ
 В-аз ӯ сохтӣ роҳи дармони шоҳ.
 Бикуштию мағзаш бурун охтӣ⁵⁸,
 Марон аждаҳоро хуриш сохтӣ.

50 тафт – бо шитоб.

51 набояд дуруд – (морро) буридан лозим нест.

52 пардахта – холӣ, тихӣ.

53 мазмуни мисраъ – подшоҳии ӯ ҳазор сол давом кард.

54 арчманд – соҳиби эътибор.

55 газанд – зиён, зарар.

56 кехтар – хурд.

57 тухма – асл, нажод.

58 охтан – берун кардан.

Чунон буд, ки як рӯз бар тахти оч⁵⁹
 Ниҳода ба сар-бар зи пирӯза⁶⁰ тоҷ,
 Зи ҳар кишваре меҳтаронро бихост,
 Ки дар подшоҳӣ кунад пушт рост⁶¹.
 Аз он пас чунин гуфт бо мӯбадон⁶²
 Ки «Ай пурҳунар, номвар бихрадон⁶³!
 Яке маҳзар⁶⁴ акнун бибояд набишт,
 Ки чуз тухми некӣ сипаҳбад⁶⁵ накишт».
 Зи бими сипаҳбад ҳама ростон
 Бад-он кор гаштанд ҳамдостон⁶⁶.
 Дар он маҳзари аждаҳо ногузир
 Гувоҳӣ навиштанд барнову пир...
 Ситамдидаро пеши ӯ хонданд,
 Бари номдорон-ш биншонданд.
 Бад-ӯ гуфт меҳтар ба рӯи диҷам⁶⁷,
 Ки «Баргӯй, то аз кӣ дидӣ ситам?»
 Хурӯшиду зад даст бар сар зи шоҳ,
 Ки «Шоҳо, манам Коваи додхоҳ!
 Бидеҳ доди ман, омадастам давон,
 Ҳаменолам аз ту ба ранҷи равон.
 Зи ту бар ман омад ситам бештар,
 Занӣ ҳар замон бар дилам нештар.
 Ситам гар надорӣ ту бар ман раво,
 Ба фарзанди ман даст бурдан чаро?
 Маро буд ҳаждаҳ писар дар чаҳон,
 Аз эшон яке мондааст ин замон.
 Бибахшову бар ман яке дарнигар,
 Ки сӯзон шавад ҳар замонам чигар.
 Шаҳо, ман чӣ кардам, яке бозгӯй

59 тахти оч – тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст.

60 пирӯза (фирӯза) – навъе аз сангҳои гаронбаҳои кабудранг ё осмониранг, ки барои зебу зинат ба кор мебаранд

61 пушт рост кардан – устувор шудан, пойдор шудан.

62 мӯбад – олим ва донишманди дини зардуштӣ.

63 бихрад – донишманд.

64 маҳзар – санад, шаходатнома.

65 сипаҳбад – подшоҳ.

66 ҳамдостон – ҳамфир.

67 диҷам – хашмгин, ғазаболуд.

В-агар бегуноҳам, баҳона маҷӯй.
 Ба ҳоли ман, ай тоҷвар, дарнигар,
 Маяфзой бар хештан дарди сар...
 Ҷавонӣ намондасту фарзанд нест,
 Ба гетӣ чу фарзанд пайванд нест...
 Яке безиён марди оҳангарам,
 Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам».

Сипаҳбад ба гуфтори ӯ бингарид,
 Шигифт омадаш, к-он суханҳо шунид.
 Бад-ӯ боздоданд фарзанди ӯй,
 Ба хубӣ бичустанд пайванди ӯй.
 Бифармуд пас Коваро подшоҳ,
 Ки бошад бад-он маҳзар ӯро гувоҳ.
 Чу бархонд Кова ҳама маҳзараш,
 Сабук сӯи пирони он кишвараш
 Хурӯшид, к- «Ай поймардони⁶⁸ дев,
 Бурида дил аз тарси кайҳонхидев⁶⁹,
 Набошад бад-ин маҳзар-андар гувоҳ,
 На ҳаргиз барандешам аз подшоҳ».

Хурӯшиду барҷаст ларзон зи ҷой,
 Бидарриду биспард⁷⁰ маҳзар ба пой.
 Гаронмоя фарзанди ӯ пеши ӯй,
 Аз айвон бурун шуд хурӯшон ба кӯй...
 Чу Кова бурун омад аз пеши шоҳ,
 Бар ӯ анчуман гашт бозоргоҳ.
 Ҳаме бархурӯшиду фарёд хонд,
 Ҷаҳонро саросар суи дод хонд.
 Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой
 Бипӯшанд ҳангоми захми дарой⁷¹,
 Ҷамон Кова он бар сари найза кард,
 Ҷамон гаҳ зи бозор бархост гард...
 Ҷамерафт пеш-андар он марди гурд⁷²,
 Сипоҳе бар ӯ анчуман шуд, на хурд..

68 поймардон – мададгорон, ёварон.

69 кайҳонхидев – подшоҳи ҷаҳон, Худованд.

70 биспард – поймол кард.

71 захми дарой – болғазанӣ.

72 гурд – паҳлавон.

Ба ҳар бому дар мардуми шаҳр буд,
 Касе, к-аш зи чанговарӣ баҳр⁷³ буд...
 Зи деворҳо хишту аз бом санг,
 Ба қӯй-андарун теғу тири хаданг
 Биборид чун жола з-абри сиёҳ,
 Касеро набуд бар замин ҷойгоҳ.
 Сипохию шаҳрӣ ба кирдори кӯҳ
 Саросар ба чанг-андарун ҳамгурӯҳ.
 Аз он шаҳри равшан яке тира гард
 Баромад, ки хуршед шуд лочвард⁷⁴.
 Бибурданд Заҳҳокро баста хор,
 Ба пушти ҳаюне барафканда зор...
 Биёвард Заҳҳокро чун наванд,
 Ба кӯҳи Дамованд кардаш ба банд.
 Фуру баст дасташ бад-он кӯҳ боз,
 Бад-он, то бимонад ба сахтӣ дароз.
 Бимонд ӯ бар ин гуна овехта
 В-аз ӯ хуни дил бар замин рехта.
 Биё, то ҷаҳонро ба бад наспарем,
 Ба қӯшиш ҳама дасти некӣ барем.
 Набошад ҳаме неку бад пойдор,
 Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Заҳҳок чӣ тавр ба доми Аҳриман афтод?
2. Заҳҳок ба сари раият чӣ ситамҳо овард?
3. Кова кӣ буд ва чаро шӯриш бардошт?
4. Муколамаи Кова ва Заҳҳокро батафсил баён намоед.
5. Аз оқибати ҷафокориҳои Заҳҳок ба чӣ хулоса омадан мумкин аст?
6. Ҷавру ситами Заҳҳок чӣ тавр анҷом ёфт?
7. Ба фикри шумо, ҳақ ва адл ба ҷониби кӣ сураат гирифт?

73 баҳр – баҳра.

74 лочвард – кабуд ва тираранг.

РАСИДАНИ СУҲРОБ БА ДИЖИ САФЕД

Диже⁷⁵ буд, к-аш хондандӣ Сапед,
Бад-он диж буд эрониёнро умед.
Ниғаҳбони диж размдида Ҳачир,
Ки бо зӯри дил буду бо гурзу тир.
Ҳанӯз он замон Гаждаҳам хурд буд,
Ба хурдӣ гарояндаву гурд буд.
Яке духтараш буд гурду савор,
Бадандешу гарданкашу номдор.
Чу Суҳроб наздики он диж расид,
Ҳачири диловар мар ўро бидид.
Нишаст аз бари бодпое⁷⁶ чу гард,
Зи диж рафт пӯён ба дашти набард.
Чу Суҳроби чанговар ўро бидид,
Барошуфту шамшери кин баркашид.
Зи лашкар бурун тохт бар сони бод,
Чунин гуфт, к - «Ай дода чонат ба бод!
Ту танҳо ба чанг омадӣ хира-хир,
Кунун пой дору инон сахт гир!
Чӣ мардию ному нажоди ту чист,
Ки зояндаро бар ту бояд гирист?»
Ҳачираш чунин дод посух, ки «Бас!
Ба чангат набояд маро ёр кас.
Ҳачири далери сипаҳбад манам!
Ҳам акнун саратро зи тан барканам.
Фиристам ба наздики шоҳи чаҳон,
Танатро канад каргас андар ниҳон».
Бихандид Суҳроб, к-ин гуфтугӯй
Ба гӯш омадаш, тез бинҳод рӯй.
Сабук найза бар найза андохтанд,
Ки аз якдигар бознашнохтанд.
Чу оташ биёмад гави пилзӯр,
Чу кӯҳе равон кард аз чо сутур.
Яке найза зад бар миёнаш Ҳачир,
Наёмад синон андар ў чойгир.

75 диж – қалъа.

76 бодпой – киноя аз аспи тозӣ.

Синон бозпас кард Суҳроби шер,
Буни найза зад бар миёнаш далер.
Зи зин баргирифташ ба кирдори бод,
Наёмад ҳаме з-ӯ ба дил-дар-ш ёд.
Бизад бар заминаш чу як лахти кӯх,
Ба чону дилаш андаромад сутӯх.
Зи асп андаромад, нишаст аз бараш,
Ҳамехост аз тан буридан сараш.
Бипечиду баргашт бар дасти рост,
Ғамӣ шуд, зи Суҳроб зинҳор хост⁷⁷.
Раҳо кард з-ӯ чангу зинҳор дод,
Чу хушнуд шуд, панди бисёр дод.
Бибасташ ба банд он гаҳе чангчӯй,
Ба наздики Ҳумон фиристод ӯй.
Ба диж ҳамчу огаҳ шуданд аз Ҳачир,
Ки ӯро гирифтанду бурданд асир.
Хурӯш омаду нолаи марду зан,
Ки гум шуд Ҳачир андар он анчуман!

РАЗМИ СУҲРОБ БО ГУРДОФАРИД

Чу огоҳ шуд духтари Гаждаҳам,
Ки солори он анчуман гашт кам,
Ғамин гашту барзад хурӯше бадард,
Баровард аз дил яке боди сард.
Зане буд бар сони гурде савор,
Ҳамеша ба чанг-андарун номдор,
Куҷо номи ӯ буд Гурдофарид,
Ки чун ӯ ба чанг-андарун кас надид.
Чунон нангаш омад зи кори Ҳачир,
Ки шуд лолабаргаш ба кирдори хир.
Бипӯшид диръи саворон ба чанг,
Набуд андар он кор ҷои диранг.
Ниҳон кард гесӯ ба зери зирех,
Бизад бар сари тарки румӣ гирех.
Фуруд омад аз диж ба кирдори шер,
Камар бар миён, бодпое ба зер.

⁷⁷ зинҳор хоستان – узрҳои қардан.

Ба пеши сипоҳ андаромад чу гард,
Чу раъди хурӯшон яке вайла кард,
Ки гурдон кадоманду солор кист?
Зи размоварон чангро ёр кист?
Ки бар ман яке озмунро ба ҷанг
Бигардад ба сони диловар наҳанг.
Зи чанговарон лашкари сарфароз
Мар ўро наёмад касе пешбоз.
Чу Сухробӣ шеравжан ⁷⁸ ўро бидид,
Бихандиду лабро ба дандон газид.
Чунин гуфт, к-омад дигарбора гӯр
Ба доми худованди шамшеру зӯр.
Бипӯшид хафтоғу бар сар ниҳод
Яке тарки чинӣ ба кирдори бод.
Биёмад дамон пеши Гурдофарид,
Шеравжан - далер, шерафкан.
Чу духти камандафкан ўро бидид.
Камонро ба зех карду бикшод бар,
Набуд мурғро пеши тираш гузар.
Ба Сухроб-бар тирборон гирифт,
Чалу рост ҷанги саворон гирифт.
Ниғаҳ кард Сухробу омад-ш нанг,
Барошуфту тез андаромад ба ҷанг.
Инон баргироиду бардошт асп,
Биёмад ба кирдори Озаргушасп.
Ба даст-андарун найзаи ҷонситон
Паси пушти худ кардаш он гаҳ синон.
Бизад бар камарбанди Гурдофарид,
Зирех бар танаш як ба як бардарид.
Зи зин баргирифташ ба кирдори гӯй,
Ки чавгон зи бод андарояд бар ўй.
Чу бар зин бипечид Гурдофарид,
Яке теғи тез аз миён баркашид.
Бизад, найзаи ў ба ду ним кард,
Нишаст аз бари зину бархост гард.

78 шеравжан – далер, шерафкан.

Ба овард ⁷⁹ бо ӯ басанда набуд,
 Битобид аз ӯ рӯй, баргашт зуд.
 Сипаҳбад инон аждаҳоро супурд,
 Ба хашм аз ҷаҳон рӯшноӣ бибурд.
 Чу омад хурӯшон ба танг-андараш,
 Бичунбиду бардошт хӯд аз сараш.
 Раҳо шуд зи банди зиреҳ мӯйи ӯй,
 Дурахшон чу хуршед шуд рӯйи ӯй.
 Бидонист Сухроб, к-ӯ духтар аст,
 Сари мӯйи ӯ аз дури афсар аст.
 Шигифт омадаш, гуфт:
 «Аз эронсипоҳ Чунин духтар ояд ба овардгоҳ?!
 Саворони ҷангӣ ба рӯзи набард
 Ҳамоно ба бар андароранд гард».
 Зи фитрок⁸⁰ бикшод печон каманд,
 Бияндохт, омад миёнаш ба банд.
 Бад-ӯ гуфт, к - «Аз ман раҳой маҷӯй!
 Чаро ҷанг ҷӯй ту, ай мохрӯй!
 Наёмад ба домам ба сони ту гӯр,
 Зи ҷангам раҳой наёбӣ, машӯр!»
 Кушодаш рух он гоҳ Гурдофарид,
 Мар онро ҷуз ин ҳеҷ чора надид.
 Бад-ӯ рӯй бинмуду гуфт: «Ай далер,
 Миёни далерон ба кирдори шер,
 Ду лашкар назора бар ин ҷанги мо,
 Бад-ин гурзу шамшеру оҳанги мо.
 Кунун ман кушода чунин рӯю мӯй,
 Сипоҳ аз ту гардад пур аз гуфтугӯй,
 Ки бо духтаре ӯ ба дашти набард
 Бад-ин сон ба абр андаровард гард.
 Набояд, ки чандин диранг оварад,
 К-аз ин разм бар хеш нанг оварад.
 Ниҳонӣ бисозем, беҳтар бувад,
 Хирад доштан кори меҳтар бувад.

79 овард – ҷанг, разм.

80 фитрок – тасмаи чармин, ки барои бастанӣ шикор ва чизҳои дигар аз рости ҷап ва ё аз пасу пеши зини асп меовезанд.

Зи баҳри ман оху зи ҳар сӯ махоҳ,
Миёни ду саф баркашида сипоҳ!
Кунун лашкару диҷ ба фармони туст,
Набояд бад-ин оштӣ чанг ҷуст.
Диҷу ганҷу диҷбон саросар турост,
Чу ой чунон, к-ат муроду ҳавост».
Чу рухсор бинмуд Сухробро,
Зи хушшоб бикшуд уннобро⁸¹.
Яке бўстон буд андар биҳишт,
Ба болои ӯ сарв деҳқон накишт.
Ду чашмаш гавазну ду абрӯ камон,
Ту гуфтӣ ҳаме бишқуфад ҳар замон.
Бад-ӯ гуфт: «З-ин гуфта акнун магард,
Ки дидӣ маро рӯзгори набард.
Бад-он бораи диҷ дил андармабанд,
Ки он нест бартар зи чархи баланд.
Ба пой оварад захми кӯполи ман,
Наронад касе найза бар ёли ман».
Инонро бипечид Гурдофарид,
Саманди сарафроз бар диҷ кашид.
Ҳамерафт Сухроб бо ӯ ба ҳам,
Биёмад ба даргоҳи диҷ Гаждаҳам.
Дари диҷ кушоданду Гурдофарид
Тани баставу хаста бар диҷ кашид.
Дари диҷ бибастанду ғамгин шуданд,
Пур аз ғам дилу дида хунин шуданд.
Аз озори Гурдофариду Ҳачир
Пур аз дард буданд барнову пир.
Бигуфташ, ки «Ай некдил, шерзан!
Пур аз ғам буд аз ту дили анҷуман,
Ки ҳар разм ҷустӣ, ҳам афсуну ранг,
Наёмад зи кори ту бар дуда⁸² нанг.
Сипос аз Худованди чархи баланд,
Ки н-омад ба ҷонат зи душман газанд».
Бихандид бисёр Гурдофарид,

81 унноб – челон, киноя аз лаби сурх.

82 дуда – табор.

Ба бора⁸³ баромад, сипаҳ бингарид.
Чу Сухробрo дид бар пушти зин,
Чунин гуфт, к- «Ай гурди Туронзамин!
Чарo ранча гаштӣ чунин? Бозгард,
Ҳам аз омадан, ҳам зи дашти набард».
Бад-ӯ гуфт Сухроб, к - «Ай хубчеҳр!
Ба тоҷу ба тахту ба моҳу ба меҳр,
Ки ин бора бар хок паст оварам,
Туро, ай ситамгар, ба даст оварам!
Чу бечора гардию печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза пушаймон шавӣ.
Пушаймонӣ он гаҳ надорад-т суд,
Чу гардуни гардон кулоҳат рабуд.
Кучо рафт паймон, ки кардӣ падида?!»
Чу бишнид гуфтор Гурдофарид,
Бихандиду он гаҳ ба афсун бигуфт,
Ки «Туркон зи Эрон наёбанд чуфт.
Чунон рафт, рӯзӣ набудат зи ман,
Бад-ин дард ғамгин макун хештан!
Ҳамоно, ки ту худ зи туркон най,
Ки чуз б-офарини бузургон най.
Бад-ин зӯру ин бозую китфу ёл
Надорӣ кас аз паҳлавонон ҳамол.
Валекин чу огоҳӣ ояд ба шоҳ,
Ки овард гурде зи Турон сипоҳ,
Шаҳаншоҳу Рустам бичунбад зи ҷой,
Шумо бо Таҳамтан надоред пой.
Намонад яке зинда аз лашкарат,
Надонам, чӣ ояд зи бад бар сарат.
Дарег оядам, к-инчунин ёлу суфт
Ҳаме аз палангон бибояд нуҳуфт...
Туро беҳтар ояд, ки фармон кунӣ,
Руҳи номвар сӯи Турон кунӣ».
Чу бишнид Сухроб, нанг омадаш,
Ки осон ҳаме диҷ ба чанг омадаш.

83 бора – қалъа.

Ба зери диж-андар яке чой буд,
Кучо диж бад-он чой барпой буд.
Ба тороч дод он хама буму руст,
Ба якборагӣ дасти бадро бишуст.
Чунин гуфт, к- «Имрӯз бегоҳ гашт,
Зи пайкори мо даст кӯтоҳ гашт.
Барорем шабгир аз ин бора гард,
Ниҳем андар ин чой шӯри набард».
Чу гуфт ин, инонро битобиду рафт,
Суи чои худ рохро баргирифт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Диж чӣ маънӣ дорад ва калимаҳои ҳаммаъноӣ он кадомҳоянд?
2. Ҳачир кӣ буд ва бо кадом суханони таҳқиромез ба Сухроб ҷавоб гардонид?
3. Разми Сухроб бо Ҳачир чӣ тавр анҷом ёфт?
4. Чаро Сухроб Гурдофаридро накушт?
5. Сифатҳои мардона ва ҷасорати ҷангии Гурдофаридро тавсиф намоед.
6. Сухроб дар ҷавоби фиреб ва найранги Гурдофарид чӣ гуфт?
7. Байтҳои:

Бад-ӯ гуфт Сухроб, к - «Ай хубчеҳр!
Ба тоҷу ба тахту ба моҳу ба меҳр,
Ки ин бора бар хок паст оварам,
Туро, ай ситамгар, ба даст оварам!»

чӣ маънӣ доранд? Онҳоро шарҳ диҳед.

8. Набарди Сухроб бо Гурдофарид чӣ тавр анҷом ёфт?
9. Чор мисраи болоро ба наср баргардонед.

ПАНДУ АНДАРЗҲОИ ФИРДАВСӢ

Агар ду бародар ниҳад пушт- пушт,
Тани кӯхро хок молад ба мушт.

Бузургӣ саросар ба гуфтор нест,
Дусад гуфта чун ними кирдор нест.

Чу некӣ кунад кас, ту подош кун
В-агар бад кунад, низ пархош кун.

Ба ранҷ-андар аст, ай хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ, нобурда ранҷ.

Чавонмардию ростӣ пеша кун,
Ҳама некуй андар андеша кун.
Бибахшу бихур, то тавонӣ, дирам,
Ки чуз ин дигар чумла дард асту ғам.

Ба ҳар кор - дар пеша кун ростӣ,
Чу хоҳӣ, ки нагзоядат костӣ.
Макун дӯстӣ бо дурӯғозмой,
Ҳамон низ бо марди нопокрой.

Зи гетӣ ду чиз аст ҷовиду бас,
Дигар ҳар чӣ бошад, намонад ба кас.
Сухан гуфтани нағзу кирдори нек
Бимонад чунон, то ҷаҳон аст, рек⁸⁴.
Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ ки кишвар ба душман диҳем.

Ба гетӣ намонад ба чуз номи нек,
Ҳар он кас, ки хоҳад саранҷоми нек.
Касе, к-ӯ ҷаҳонро бувад хостор,
Варо дониш ояд, на гавҳар ба кор.
Ҳунармандро шоду наздик дор,
Ҷаҳон бар бадандеш торик дор,

Чу дӣ⁸⁵ рафту фардо наёяд ба пеш,
Мадеҳ хира бар бод авқоти⁸⁶ хеш.

Хирадмандию пешбинӣ кунӣ,
Тавоноию покдинӣ кунӣ.

84 рек – некбахт, нек.

85 дӣ – дирӯз, рӯзи гузашта.

86 авқот – чамъи вақт, вақтҳо.

Мар онро, ки дониш бувад, тӯша бурд,
Бимирад танаш, ном ҳаргиз намурд.

Ҳама сар ба сар дасти некӣ баред,
Ҷаҳони ҷаҳонро ба бад маспаред.
Бимонад дуто ҷовидон як гуҳар,
Ҳунармандию донишу додгар.

Набошад касе дар ҷаҳон пойдор,
Ҳама номи некӯ бувад ёдгор.

Ба нопокзода мадоред умед,
Ки зангӣ нагардад ба шустан сапед.
Зи бадасл чашми беҳӣ доштан
Бувад хок дар дида анбоштан.

Падар чун ба фарзанд монад ҷаҳон,
Кунад ошкоро бар ӯ-бар ниҳон.
Гар ӯ бифканад фарру номи падар,
Ту бегона хонаш, махонаш писар.
Ту чандон ки бошӣ, сухангӯӣ бош,
Хирадманд бошу ҷаҳончӯӣ бош.
Нигар, то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Сухан ҳар чӣ гӯӣ, ҳамон бишнавиӣ.

Хирад мояи ҷовидонӣ бувад,
Хирад пояи зиндагонӣ бувад.
Мабошед густох бо ин ҷаҳон,
Ки ӯ тирагӣ дорад андар ниҳон.
Ҷаҳон ёдгор асту мо рафтаниӣ,
Ба мардум намонад ба ҷуз мурданиӣ.

Ба анбарфурӯшон агар бигзарӣ,
Шавад чомаи ту ҳама анбарӣ.
В-агар бигзарӣ сӯи ангиштгар,
Аз ӯ ҷуз сиёҳӣ набиниӣ асар.

Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош.
Ниёғони мо номдорон буданд,
Ба даҳр-андарун тоҷдорон буданд.
Набардоштан аз касе саркашӣ
Ба тезию тундию бедонишӣ.

Маёзор мӯре, ки донакаш аст,
Ки ҷон дораду ҷони ширин х(в)аш аст.

Чу паймони озодагон бишканӣ,
Нишони бузургӣ ба хок афганӣ.
Надонӣ, ки мардони паймоншикан
Ситуда набошанд дар анҷуман.

Биё, то ҷаҳонро ба бад наспарем,
Ба кӯшиш ҳама дасти некӣ барем.
Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Фирдавсӣ дар кадом мавзӯҳо панду ҳикмат гуфтааст?
2. Фирдавсӣ ду чизро ҷовидон гуфтааст, он ду чизро ёбед.
3. Касе, ки дар талаби дунё бошад, барои ӯ дониш ба кор ояд ё симу зар?
4. Байти:
«Ба нопокзода мадоред умед,
Ки зангӣ нагардад ба шустан сапед» чӣ маънӣ дорад?
5. Ба фикри шумо, хислату рафтори бад ирсист ё илочи рафъ дорад?
6. Абёти:
«Падар чун ба фарзанд монад ҷаҳон,
Кунад ошкоро бар ӯ-бар ниҳон.
Гар ӯ бифканад фарру номи падар,
Ту бегона хонаш, махонаш писар» -ро чӣ гуна мефаҳмед?
7. Панди бистум ба кадом мақоли халқӣ ҳаммаъно аст?
8. Пандҳои дуҷум, ҷорум, нуҷум ва бистуякумро ба наср баргардонед.

ЗАҲИРИИ САМАРҚАНДӢ

Муҳаммад ибни Алӣ ибни Ҳасан Заҳирии Самарқандӣ аз дабирон ва адибони асри XII форс-тоҷик буда, доир ба ҳаёт ва фаъолияти илмию адабии ӯ маълумот хеле кам аст. Мувофиқи гуфтаи Муҳаммад Авфии Бухороӣ дар тазкираи «Лубоб-ул-албоб», Заҳирии Самарқандӣ муддате дар дарбори Қарохониҳои Самарқанд котибӣ карда, соҳиби девони иншои Рукнуддин Масъуд будааст. Муаллифони тазкираҳо таъкид кардаанд, ки Заҳирии Самарқандӣ дар насри мусаччаъ се китоби бузург таълиф кардааст. Китоби якуми ӯ «Самъ-уз-Заҳир фӣ чамъ-из-заҳир» («Гуфтори Заҳир барои маҷлиси хос») ном дошта, зоҳиран дар боби усули давлатдорӣ будааст. Ин асар то замони мо боқӣ намондааст. Китоби дуюми ӯ-«Ағроз-ус-сиёсат фӣ ағроз-ир-риёсат» («Мақсадҳои сиёсат дар идора кардани давлат») китоби таърихшиносӣ дар боби сиёсат ва усули давлатдорӣ буда, аз гуфтори шоҳони асотири- Чамшед то шоҳони асри XII Санҷар ибни Маликшоҳ, паҳлавонон, донишмандони эронӣю араб, юнонӣ ва ғайра фароҳам омадааст. Заҳирии Самарқандӣ дар ин китоб ҳангоми шарҳу тавзеҳи гуфтаҳои гузаштагон аз баъзе воқеаҳои замони худ ёдовар шудааст, ки аҳамияти таърихӣ доранд. Муҳимтарин асари Заҳирии

Самарқандӣ, ки ӯро дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ҳамчун насрнавис машҳур кард, “Синдбоднома” мебошад. “Синдбоднома” бо услуби ҳикоят андар ҳикоят таълиф шуда, таърихи хеле қадим дорад. Қадимтарин нусхаи ин асар ба замони Ашқониён (250 то м. - 224 м.) тааллуқ дорад. Аммо сарчашмаи имрӯзаи “Синдбоднома” ривояти

пахлавии асар буда, дар асри 8 аз паҳлавӣ ба арабӣ тарчума шуда, ба таркиби китоби “Ҳазору як шаб” даромадааст. Дар асри VIII инчунин, матни арабии он ба сурёни ва дар асри XI матни сурёни ба забони юнони ва баъдтар ба забонҳои испанӣ, ибрӣ, арманӣ, гурҷӣ, туркӣ, лотинӣ, фаронсавӣ, италиявӣ, англисӣ, олмонӣ, русӣ, руминӣ, шведӣ ва ғайра тарчума шу- дааст. Дар адабиёти форс-тоҷик чанд таҳрири мустақили манзуму мансури “Синдбоднома” вучуд дорад. Аввалин таҳрири “Синдбоднома” ба қалами устод Рӯдакӣ тааллуқ дорад, ки то замони мо аз он байтҳои пароканда боқӣ мондааст. Таҳрири дуюм ба адиб ва тарҷумони асри X- Абулфавориси Фанорӯзӣ тааллуқ дорад. Мувофиқи гуфтаи Захирии Самарқандӣ, Нух ибни Мансури Сомонӣ ба Абулфавориси Фанорӯзӣ супориш додааст, ки ӯ китоби “Синдбоднома” - ро аз забони паҳлавӣ ба форсӣ тарчума кунад.

– Абулфавориси Фанорӯзӣ солҳои 950-951 “Синдбоднома”- ро аз паҳлавӣ ба форсӣ тарчума кардааст. Матни тарҷумаи Фанорӯзӣ то замони мо нарасидааст. Дар асри XI Азрақии Ҳиравии шоир матни тарҷумаи Фанорӯзиро ба назм даровардааст. Захирии Самарқандӣ нимаҳои асри XII матни тарҷумаи Фанорӯзиро аз нав таҳрир кардааст, ки он соли 1948 дар Истанбул (Туркия), соли 1953 дар Техрон ва соли 1971 дар Душанбе бо номи «Китоби Ҳаким Синдбод» ба таъъ расидааст. Мазмуни мухтасари «Синдбоднома» чунин аст:

– Дар сарзамини Ҳинд Курдис ном подшоҳи одилу доно буд. Ин подшоҳ аз бефарзандӣ доимо ғам меҳӯрд. Аз қазо дар пирсолӣ писаре ёфт. Таълиму тарбияи ин фарзандро ба гардани Синдбоди Ҳаким гузошт. Шохзода дар илму дониш рӯз то рӯз комил мегашт ва аз рӯи одат ӯ бояд дар назди дарбориён имтиҳон месупурд. Барои ҳамин устодаш Синдбод пеши офтоб устурлоб гузошта, муайян кард, ки то ҳафт рӯз чони шохзода дар хатар аст, барои ҳамин аз шохзода хоҳиш кард, ки ӯ то ҳафт рӯз бо касе ғал назанад ва худаш ба сафар баромад. Яке аз канизакҳои шох, ки дер боз ошику мафтунӣ ӯ гашта буд, ба назди шохзода

рафта, арзи дил кард. Шоҳзода ишқи канизакро рад карда, таъкид намуд, ки баъди ҳафт рӯзи хомӯшӣ ба назди шоҳ рафта, бевафоии канизакро хоҳад гуфт. Канизак аз тарси чон роҳи хабаркаширо пеш гирифт. Ӯ ба назди подшоҳ рафта, шоҳзодаро ба хиёнат муттаҳам кард. Подшоҳ аз ин хабар ба хашм омад ва ба қатли шоҳзода фармон дод. Дар ин миён ҳафт вазири донову хирадманди подшоҳ ба ҳимояти шоҳзода бархоста, дар бевафоии занон ва зарари беандешагӣ ҳикоятҳои тамсилӣ меоварданд ва бо ҳамин иҷрои қатли шоҳзодаро вопас мегузоштанд, то ки ҳафт рӯзи наҳс бигузараду шоҳзода бегуноҳии худро исбот кунад.

Захирии Самарқандӣ мувофиқи завқи бадеии замони худ матни аз паҳлавӣ ба дарӣ гардонидаи Абулфавориси Фанорӯзиро бо сабки маснӯъи пуртакаллуф таҳрир карда, гоҳ-гоҳе дар мавридҳои мувофиқ шеърҳои форсию арабиرو ҷой додааст.

Захирии Самарқандӣ дар зимни асар ақидаҳои иҷтимоии ҳешро дар боби усули мамлакатдорӣ, шоҳи маърифатпеша ва давлати обод ифода кардааст, ки ин як навъ дастурест барои шоҳону амирони давраи замони ӯ.

Инак, ҳикояти «Калимоти кохи Афредун» манзури хонандагон карда мешавад.

ҲИКОЯТИ «КАЛИМОТИ КОХИ АФРЕДУН» (АЗ «СИНДБОДНОМА»)

Аввал: «Ҳар кӣ гӯш ба қавли суханчину ғаммоз (суханчин) дорад ва бар он эътимод намояд, ранҷо бинад, ки дасти тадбири хирад аз чораи он кӯтоҳ монад».

Дувум: «Ҳар кӣ дар канори модари хираду дониш тарбият ёфта бошад, ба ҳеч вақт аз макри душман ғофил набошад, ки душман монанди мор аст, ки ҳаргиз дӯст нагардад».

Севум: «Аз дӯстон ба андак ранҷиш дурӣ нанамоед ва озор дар дил нагиред, ки он сармои нодонист»:

Аз дӯст ба ҳар захме афғор набояд шуд
В-аз ёр ба ҳар ҷавре безор набояд шуд.

Чаҳорум: «Чун дӯст душман шавад, ўро азиз дор, то дарахти муҳаббату ниҳоли иштиҳод ва эътиқод, ки аз боздоштани оби шафқату костани гизо пажмурда шуда буд, аз нав сарсабзию тароват гирад».

Панҷум: «Машварат бо марди доно кун, то аз маслиҳати хом эмин бошӣ ва корҳои ту аз симати ростӣ наҷфгад».

Шашум: «Аз душмани хонагӣ ҳазар намоӣ ва доман даркашида дор, зеро ҳар тире, ки аз шасти қасду камони ғарази ӯ равон гардад, бар нишон ояд».

Ҳафтум: «Агар хирад дорӣ, бар марди ноозмуда эътимод макун, ки зиракон гуфтаанд, ки «Деви озмуда беҳтар аст аз мардуми ноозмуда».

Ҳаштум: «Сухани ноандешида мағӯӣ, то дар ранчи нодониста наҷфтӣ ва корҳоро оқибат нигар ба аввал».

Ин аст он калимот, ки бар айвони қасри Афредун набишта аст.

Шоҳ пурсид, ки:

– Эӣ нури чашми некномӣ ва эӣ самараи дарахти саодат ва эӣ шукуфаи гулбуни иқболу (бахту саодат) давлат, кист аз мардумон дар давлат шоистатар?

Гуфт:

– Он ки дараҷаи хоссу омми давлат ва андозаи хидматгори ва айбу ҳунари эшон бидонад.

Гуфт:

– Кадом хислат писандидатар подшоҳро? Гуфт:

– Тарки таъчил (шитоб) дар иҷрои мақсад дар корҳои пӯшида ва иҷрои фармони беандешаву фикрат ва ҳамеша меҳрубону ғамхор будан ба мардум ва адлу эҳсон кардан ба раият.

Шоҳ пурсид, ки:

– Кадом хислат бадтар?

Гуфт:

Таъчил намудан дар корҳо ва пайрави ҳирсу бухл будан.

Пурсид:

– Марг бар кӣ душвортар? Гуфт:

Ҳар киро корҳои нописандида бувад.

Подшоҳ чун баёни ӯ дар ҳалли ин мушкилот ва далели

ӯ дар баҳси ин масъалаҳо бидид, биписандид ва бо худ андешид, ки «умр, агарчи дароз бикашад, охир ба ниҳоят бирасад ва зиндагонӣ давом ёбад, охир риштаи он бурида гардад:

Рафтанд ягон-ягон фарозомадагон,
Кас менадиҳад нишони бозомадагон.

Шукру миннат он Худойро, ки фарзанди маро ба зевари хикмат зинат дод ва ба либоси хираду дониш ораста кард ва ба дараҷаву манзилати (мақоми) бузург расонид. Ва акнун ҳангоми гӯшанишинӣ ва айёми фароғат аст ва рӯй тофтани аз дунё ва иқбол кардан ба охират, ки бузургон гуфтаанд:

Ин ҷаҳон киштзори охират аст,
Ҳар чӣ корӣ, бараш ҳамон даравӣ».

Пас подшоҳӣ ба писар дод ва тахти шоҳӣ ба ӯ бигузошт ва аз дунё эъроз кард (рӯй тофт).

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Касе ба қавли суҳанчин гӯш диҳад, ба чӣ ранҷо дучор ояд?
2. Чаро аз дӯст бо андаке сабаб ранҷидан мумкин нест?
3. Байти:

«Аз дӯст ба ҳар захме афғор набояд шуд
В-аз ёр ба ҳар ҷавре безор набояд шуд»-ро

ба наср баргардонида, аз он як ҷумла созад.

4. Чаро дӯсти душманшударо бояд азиз дорӣ?

ТАШБЕҲ

Ташбеҳ калимаи арабист. Маънои луғавияш монанд кардан аст. Ташбеҳ ба маънои истилоҳӣ номи яке аз санъатҳои маънавист, ки чизе ба чизе монанд карда мешавад. Ҳангоми монанд кардани чизе ба чизе ҳатман сифат ё хусусияти муштарак миёни ҳарду чиз ба назар гирифта мешавад. Шоир ё нависанда, барои он ки мақсади хешро тому равшан баён кунад, хусусияти як чизро бо хусусияти чизи дигар монанд мекунад. Ба таври дигар гӯем, ташбеҳ ҳамеша ду тарафи муқоиса дорад. Дар мавриди ташбеҳ истилоҳоти мушаббах (монанд) ва мушаббахбихи (монанда), монандшаванда ва монандкунанда хеле серистеъмоланд.

Аҳли қалам он чизро, ки монанд кунанд, мушаббах ва он чизро, ки ба он монанд кунанд, мушаббахбиҳи гӯянд. Яъне, агар касе ё чизе, ки ба касе ё чизе монанд карда шавад, монандшаванда ё ташбеҳшаванда, аммо касе ё чизе, ки монандшавандаро ба худ монанд кардааст, монандкунанда ё ташбеҳкунанда меноманд. Аксари муҳаққикон тарафдори онанд, ки шакли осонтару муносибтари ин истилоҳмонанд ва монанда қабул карда шавад.

Ҳангоми ба ҳам пайвастанӣ ташбеҳшавандаву ташбеҳкунанда калима ва таъбирҳое ба кор мераванд, ки онҳоро вачҳи монандӣ (вачҳи ташбеҳ) ва адоти ташбеҳ меноманд.

Асоси ташбеҳ аз ду чузъ иборат аст: монандии ду чиз (қиёс) ва сабаби ин монандӣ, яъне сифати он. Пас, вачҳи ташбеҳ ҳамон сифати муштараки ду чузъи асосии ташбеҳ мебошад. Илова бар ин, дар монанд кардани ду чиз калимаҳои зиёде ёрӣ мерасонанд, ки онҳоро адоти ташбеҳ меноманд, яъне афзор ва олати ташбеҳ. Аҳли адаб калимаҳои: чунин, монанд, тариқ, *-вор, шева, гӯӣ, пиндорӣ, сабил, минвол, -сон, -осо, мисл, чун* ва ғайраро аз чумлаи калимаҳои адоти ташбеҳ доништаанд. Мисол:

Ватан, меҳрат ба дил азбаски чо шуд,
Дилам аз хуррамӣ чун ғунча во шуд.

Мирзо Турсунзода

Дар мисраи дуюми ин байт «дилам» монанд (ташбеҳшаванда), «чун» адоти ташбеҳ, «ғунча» монанда (ташбеҳкунанда), «хуррамӣ» вачҳи ташбеҳ (сабаби ташбеҳ) мебошад.

Чанд мисол:

Суратат маҳзари ҳусн аст, вале ин маънӣ
Ҳамчу ҳусни дигарон бар ҳама кас зоҳир нест.
Камол

Биёр он май, ки пиндорӣ равои ёқути ноб астӣ
Ва ё чун баркашида тег пеши офтоб астӣ.

Рӯдакӣ

Чаро чун гул занӣ дар пӯст ханда?
Сухан бояд чу шақкар пӯстканда.

Низомӣ

Пушти замин чу рӯйи фалак гашта аз сипоҳ,
Рӯи фалак чу пушти замин гашта аз ғубор.
Рашиди Ватвот

Зулфро чун қони ҳар ошиқ ба бар дорад шиканҷ,
Чунки аз қонбозии ошиқ хабар дорад шиканҷ.
Раҳимӣ

Ойинавор шоҳиди ором нестем,
Симоб мечакад зи дили беқарори мо.
Шавкат

Пайкарам мегашт ҳамчун набзи беморон зи қо,
То саҳар аз мавҷи симоб изтиробе доштам.
Сайидо

Ғаҳе чу шамъ кунам гиряҳои синагудоз,
Ғаҳе чу субҳ занам хандаҳои хунолуд.
Бадри Чочӣ

Аксари донишмандони илми адаб муҳимтарин шартӣ ташбеҳро дар он доништаанд, ки бояд ташбеҳқунанда бар ташбеҳшаванда афзалият дошта, сифат ва хислатҳои ташбеҳқунанда аз ташбеҳшаванда мукамалтару олитар бошад, то ки хислатҳои қизи ташбеҳшаванда хубтару беҳтар намоён шавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маъноӣ луғавӣ ва истилоҳӣ ташбеҳро гӯед.
2. Адоти ташбеҳ ва вачҳи ташбеҳро фаҳмонед.
3. Барои чӣ ташбеҳро як қузъи илми баён медонанд?

НИЗОМИИ АРҶЗИИ САМАРҚАНДӢ

Низомии Арҷзии Самарқандӣ Аҳмад ном дошта, падару бобояш Умар ва Алӣ будаанд. Тахаллусаш Низомӣ. Лақабаш Арҷӣ будааст. Самарқанд зодгоҳи ӯст. Аз рӯи анъанаи роичи замон, нисбаи ӯ Самарқандӣ шудааст. Тахмин меравад, ки шояд солҳои 475-80 ҳиҷрӣ (1086-91 мелодӣ) ба дунё омада бошад.

Чавони бисёр хушсалиқа, донишомӯз, хушзеҳне буд Аҳмад. Аз ин хотир, ба бисёре аз илмҳои фарогири ҳамон замон чун ҳисоб, ҳандаса, риёзӣ, нучум, кимиё, адаб ворид шуда буд. Ҳамон сола, ки Умари Хайём ба маркази илмию адабии Хуросон, яъне ба Балх омад (соли 506 ҳиҷрӣ - 1113 мелодӣ), Низомӣ худро ба дидори Хайём расонид. Он вақтҳо Хайём на чун шоир, балки чун ситорашинос, риёзидон, ҳаким маъруфият дошт. Ва азбаски Низомии Арҷӣ ҳам хавасманди илмҳои табиӣ буд, Хайёмро чун устои худ шинохт ва ба соли 530 ҳиҷрӣ (1135 мелодӣ), вақте гузораш ба Нишопур афтод, оромгоҳи Ҳаким Хайёмро зиёрат намуд, дуои хайр кард ва қарзи шогирдиро ба ҷо овард.

Айёми чавонии Низомии Арҷзии Самарқандӣ ба як давраи пурфочиаи таърихии ҳаёти сиёсии Мовароуннаҳру Хуросон рост омад. Давлати абарқудрати Ғазнавиён ба сабаби истиқлолхоҳии шоҳону амиронаш ба парокандагӣ рӯ ниҳода буд. Туркҳои салҷуқӣ бо сарвари Султон Санҷар аз ҳокимияти Ғазнавиён саркашӣ карда, дар Марв маркази маъмурии худро бунёд сохтанд ва барои ба сари хоҷаҳои собиқашон Ғазнавиён тег кашидан омода шудан гирифтанд. Сарварони қабилаҳои парокандаи тоҷикони воҳаи Ғур (сарзамини кӯхистони Бомӣён ва водии Ҷарирӯд)

дар Шимол то Каписову сарҳади Бадахшон ба зери ливои Қутбуди Маҳмуди Ғурӣ иттифоқ оростанд ва талабу фармонҳои султон Масъуди Ғазнавиро напазируфтанд. Дар Са- марқанду Бухоро қарлуқҳои биёбонгарди кӯчи Қарохонӣ сар дароварданду даъвои ҳокимият карданд.

Дар ҳамин вазъияти парешонии мулку диёр Низомии Арӯзии Самарқандӣ сар ба ҳар дар мезад, то харидоре ёбад, ки ба туфайли илму донишаш ва ё ашъори шогирдонааш мояи зиндагӣ пайдо кунад. Наёфт. Ҳатто соли 510 ҳичрӣ (1117 мелодӣ) қасидаи мадҳияе навишта, худро ба дарбори Салҷуқиён, ба амирушшуарои ин дарбор Амир Муиззӣ муаррифӣ кард. Амир Муиззӣ ҳам ба ӯ насихати бисёре хонду аз дар ронд.

Дар тақдир баъдии Низомии Арӯзӣ пошхӯрии давлати Ғазнавиён ва дар охири асри XI ба сари қудрат омадани ҳокимияти тоҷикони Ғур нақши муассире бозид. Низомии Арӯзӣ худро ба дабири дарбори Ғуриён зад ва “Бандаи мухлис... чиҳилу панҷ сол то ба хидмати ин хонадон мавсум шуд”. Ва дар ҳамин ҷо тӯли 10 соли охири зиндагонӣ китобчаи ёддоштмонанде бо унвони “Чаҳор мақола” аз нӯги қалами ӯ рӯи қоғаз рехт. Дар мақолаи якуми китоб сухан аз боби ҳунару истеъдоди дабири (котибӣ) меравад, мақолаи дуюм ба масъалаи шеърӯи шоирӣ бахшида шудааст, илми нучум ва дониши омӯхтаи мунаҷҷим дар он илм мақолаи сеюми китобча аст. Мақолаи чаҳорум “Дар илми тиб ва хидояти табиб” ном дорад.

Ҳамаи ҳикоят ва ривоёт аз рӯзгори онҳое ҳаст, ки дар унвони мақола ишора шудааст. Инак, яке аз он ҳикоятҳо аз рӯзгори шоири шинохтаи маддоҳи дарбори Ғазнавиён Масъуди Саъди Салмон:

ҲИКОЯТИ РҶЗГОРИ МАСЪУДИ САЪДИ САЛМОН АЗ КИТОБИ “ЧАҲОР МАҚОЛА”- И НИЗОМИИ АРҶЗИИ САМАРҚАНДИ

“Дар шуҳури санаи иснаини ва сабъина ва ҳамсамаи (572 ҳичрӣ, 1178 мелодӣ) соҳибғаразе қисса ба султон Иброҳим бардошт, ки писари ӯ Сайфуддавла амир Маҳмуд нияти он

дорад, ки ба чониби Ироқ биравад ба хидмати Маликшоҳ. Султонро ғайрат кард ва чунон сохт, ки ўро ногоҳ бигирифтубибаст ва ба ҳисор фиристод. Ва надимони ўро банд карду ба ҳисорҳо фиристод. Аз ҷумла, яке Масъуди Саъди Салмон буд ва ўро ба Ваҷиристон, ба қалъаи Ной фиристоданд.

Аз қалъаи Ной ду байте ба султон фиристод (Масъуди Саъди Салмон фармояд):

Дар банди ту, ай шох, Маликшаҳ бояд,
То банди ту пойи тоҷдоре сояд.
Он кас, ки зи пушти Саъди Салмон ояд,
Гар захр шавад, мулки туро нагзояд.

Ин дубайтӣ (рубой - У.Т.) Алии Хос бари султон бурд, бад- ў ҳеч асаре накард. Ва арбоби хираду асҳоби инсоф донанд, ки ҳабсиёти Масъуд дар улув ба чӣ дараҷа расидаасту дар фасохат ба чӣ поя бувад. Вақт бошад, ки ман ашъори ў хамехонам, мӯй бар андоми ман бар пой хезад ва чоӣ он бувад, ки об аз чашми ман биравад. Ҷумлаи ин ашъор бар он подшоҳ хонданд ва ў бишнид, ки бар ҳеч мавзеъ ў гарм нашуд ва аз дунё бирафтуби он озодмардро дар зиндон бигзошт.

Муддати ҳабси ў, ба сабаби қурбати Сайфуддавла, дувоздаҳ сол буд. Ва дар рӯзгори султон Масъуди Иброҳим, ба сабаби қурбати ў Абӯнасири Порсиро ҳашт сол буд. Ва чандон қасоиди ғурару (баргузидаву) нафоиси дурар (дурҳо), ки аз табъи ваққоди (расои) ў зода, албатта, ҳеч масмӯъ наҷафтуби (мақбул нашуд).

Баъд аз ҳашт сол сиқатулмулк Тоҳир Алии Мушкон ўро берун овард. Ва ҷумла он озодмард дар давлати эшон ҳама умр дар ҳабс ба сар бурд ва ин бадномӣ дар он хонадони бузург бимонд. Ва мани банда ин чо мутаваққифам (истодаам), ки ин ҳолро бар чӣ ҳамл кунам: бар саботи (устувории) раъй, ё бар баддилӣ. Дар ҷумла ситуда нест ва надидам ҳеч хирадманд, ки он давлатро бар ин ҳазму эҳтиёт маҳмадат (ситоиш) кард. Ва аз султони олам Ғиёсуддунё ваддин Муҳаммад ибни Маликшоҳ ба дари Ҳамадон дар воқеаи амир Шихобуддин Қутулмуш Алпғозӣ, ки домоди ў буд, ба хоҳарӣ, тайяба Аллоху турбатахумо ва рафаъа

филчинони рутбатахумо (Худо хоки он дуру покиза гардонад ва дар бихишт дараҷаи ононро баланд кунад) шунидам, ки хасм дар ҳабс доштан нишони баддилит, зеро ки аз ду ҳол берун нест: ё муслиҳ (хайрхоҳ) аст, ё муфсид (бадкор). Агар муслиҳ аст, дар ҳабс доштан зулм аст ва агар муфсид аст, муфсидро зинда нигоҳ доштан ҳам зулм аст.

Дар ҷумла бар Масъуд ба сар омад ва он бадномӣ то домани қиёмат бимонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Низомии Арӯзии Самарқандӣ кист: шоир, нависанда, олим?
2. Сабаби оворагардиҳои Низомӣ дар овони ҷавонӣ чӣ буд?
3. Низомии Арӯзӣ аз хидматаш дар дарбори Ғуриҳо қаноатманд буд? Чаро?
4. Мундариҷаи «Чаҳор мақола»-ро номбар кунед.
5. Сабаби зиндонӣ шудани Масъуди Саъди Салмонро Низомии Арӯзӣ дар чӣ мебинад?
6. Хулосаи Низомии Арӯзиро аз рӯи фармудаи ҳуди ӯ: «Хасм дар ҳабс доштан нишони баддилит, зеро ки аз ду ҳол берун нест: ё муслиҳ (хайрхоҳ), ё муфсид (бадкор). Агар муслиҳ аст, дар ҳабс доштан зулм аст, агар муфсид аст, муфсидро зинда нигоҳ доштан ҳам зулм аст» (аз рӯи ин хулоса баҳси синфӣ созмон диҳед).

МАСЪУДИ САЪДИ САЛМОН

Масъуд дар Лоҳур, дар хонаводаи дафтардори дарбори Маҷдуд ибни Масъуди Ғазнавӣ ба дунё омад. Падараш Саъди Салмони Ҳамадонӣ марди фозиле буд. Иқтисоду сиёсати давлатдории аҳди Ғазнавиёнро хуб медонист, гоҳ-гоҳе шеър ҳам менавишт. Писараш Масъудро, ки ҳамноми фарзанди нахустини Султон Маҳмуди Ғазнавӣ буд, хеле хуб тарбият дод, илму адаб омӯзонд. Масъуд аввал дар Лоҳур, баъд дар Ғазна таҳсил кард. Бар иловаи забони модарияш форсӣ- тоҷикӣ, забони ҳиндӣ ва арабиро хеле хуб ёд гирифт, аспаворӣ, тирандозӣ, чавгонбозӣ, мусиқӣ ва адабро омӯхт. Ба туфайли заковати аслӣ, илму дониш ва одоби некаш дар доираҳои дарбори Ғазнавиён мисли падараш ному шуҳра- ти хоссае пайдо кард. Ҳамин буд, ки вақте Султон Иброҳими Ғазнавӣ (ҳукмронияш солҳои 1059-1099) соли 1076/77 ҳокимияти Ҳиндустонро ба писараш Сайфуддавла Маҳмуд супурд, Масъуди Саъдро дар рикоби ӯ гузошт.

Ба туфайли шиносоии собиқ Сайфуддавла ӯро ба хидмати дарбор пазируфт. Дар андак муддат Масъуд дар дарбор обрӯю эътибори хоссаеро соҳиб шуда, яке аз шахсиятҳои наздики султон гардид. Дар доираҳои адабии Лоҳур ва Ҳиндустону Ғазна чун шоири хуштабӣ қасидасаро шинохта шуд ва амволу давлати назаррасе насибаш гашт.

Ҳамаи ин ба солҳои рост меоянд, ки дар сарзамини Мо- вароуннаҳру Хуросон қabilaи дигари турк Салҷуқиён нуфуз пайдо карда, таъсири онҳо ба давлати Ғазнавиён рӯз ба рӯз меафзуд. Ҳатто баъзе амиронро вазирони ғазнавӣ ба Салҷуқиён ошкору ниҳонӣ хусни тавачҷуҳ доштанд. Аз

чумла, хукмрони Ҳиндустон Сайфуддавла Маҳмуд ҳам. Ин асрор ба падараш султон Иброҳими Ғазнавӣ ошкор шуду вай соли 1086/7 фарзанди чигарбандашро ба хиёнаткорӣ муттаҳам дониста, дар як шаб дасту по баста, бо чанде аз муқаррабонаш ба зиндон андохт. Масъуди Саъди Салмон ҳам ба носипосӣ бадном шуда, зиндонӣ гардид.

Баъди даҳ соли рӯзгори бисёр хуши шоҳона зиндагии талху захрогини даҳсолаи Масъуди Саъдии Салмон дар зиндони қалъаҳои Сӯ, Даҳак, Ной шурӯъ шуд:

Ҳафт солам бикӯфт Сӯву Даҳак,
Пас аз онам се сол қалъаи Ной.

Аз боиси ноҳақ, бо тухмат ба зиндон афтоданаши нолаву фиғони Масъуди Саъд ба фалак печида бошад ҳам, ба унвони Султон Иброҳим ва наздикони ӯ даҳҳо мадҳия, қасида, шикоятнома навишта бошад ҳам, касе ба додаш нарасид.

Масъуди Саъд то рӯзи охири зиндонӣ буданаши ба ин амри ноҳаққи рӯзгор тан надод. Қаламаш аз навиштан бознаистод. Мавзӯи марказии ашъори зиндонии ӯ шикоят аз нобасомониҳои замон, ҷавру зулми тӯдаи ҳокимон ба сари оммаи бенаво, лаззату кайфияти озодӣ ба ҳар қимате, ки бошад, маҳрумият аз дидори ёрону пайвандон будааст. Дар ин ҳангом ӯ аслан қасида менавишт, шоҳу амиронро дарбориёро меситуд, то қуфли дилашон кушода шаваду ӯро аз зиндон раҳо кунанд. Вале ку дидаи ҳақбин?

Эҷодиёти зиндонии ӯ дар анвои қасидаву ғазалу рубоию маснавию мустазод ва ғайра ба унвони “Ҳабсиёт” дар адабиёт маълум аст. Дар таърихи адабиёти тоҷик шоирони зиндонӣ чанде буданд ва онҳо асарҳо эҷод кардаанд. Вале ҳеҷ кадоме чун Масъуди Саъди Салмон ин қадар тӯлонӣ ва такрор ба такрор дар банди зиндон набуд ва ин қадар бисёр шеърӣ зиндонӣ нагуфт. Умуман, девони мукаммали Масъуди Саъди Салмон 15500 байт дорад, ки бештараш дар зиндон суруда шудааст.

Султон Иброҳими Ғазнавӣ ду сол пеш аз вафоташ (соли 1096) ба хотири дӯсташ Абулқосими Хос, ки марди фозил, шоир ва дӯсти Масъуди Саъд буд, Масъуди Саъди Салмонро аз ҳабс озод кард. Вақте Масъуд ибни Иброҳим (солҳои

1099-1115) ба ҷои падараш ба тахти шоҳӣ нишаст, ӯ писараш Шерзодро ҳокими Ҳиндустон ва марди фозилу сиёсатмадори доно Абӯнасири Порсиро пешкору сипаҳсолори ӯ таъйин кард. Абӯнасири яке аз дӯстони наздики Масъуди Саъди Салмон буд. Кори Масъуди Саъд боз омад кард. Туфайли хайрхоҳии Абӯнасири Масъуди Саъд ҳокими вилояти тозафатҳшудаи Ҳиндустон Ҷоландар таъйин гардид. Даре нагузашта Абӯнасири Порси аз вазифа барканору Масъуди Саъди Салмон бори дуум ба муддати 9 сол дар қалъаи Маранҷ зиндонӣ шуд. Масъуди Саъд дар қасидаи “Шикоят аз сиояти Абулфараҷ” мегӯяд:

Мар туро ҳеч бок н-омад аз он-к
Нуздаҳ сол будаам бандӣ.

Бояд гуфт, ки беҳтарин солҳои умри азизи шоир, яъне солҳои аз 40 то 60 дар зиндонҳо сипарӣ гардид. Аммо ӯ ноумед нашуд, ҳар чӣ ки як инсон дар ин солҳо барои инсонҳои дигар кори хайре бояд бикунад, кард.

ҚАСИДАИ ҲАБСИЯИ «ТИРУ ТЕҒ АСТ БАР ДИЛУ ЧИГАРАМ»

Тиру теғ аст бар дилу чигарам
Ғаму тимори духтару писарам.
Ҳам бад - ин сон гудозадам шабу рӯз
Ғаму тимори модару падарам.
Чигарам пора асту дил хаста
Аз ғаму дарди он дилу чигарам.
На хабар мерасад маро з-эшон,
На бад - эшон ҳамерасад хабарам.
Боз гаштам асири қалъаи Ной,
Суд кам кард бо қазо қадарам.
Камари кӯҳ то нишасти ман аст,
Бар миёни ду даст шуд камарам.
Аз баландии ҳисну тундии кӯҳ
Мунқатеъ гашт аз замин назарам.
Ман чу хоҳам, ки осмон бинам,
Сар фуруд ораму замин нигарам.
Аз заъифии дасту тангии ҷой

Нест мумкин, ки пираҳан бидарам.
Аз ғаму дард чун гули наргис
Рӯзу шаб бо сиришк то сахарам.
Ё зи дида ситора меборам,
Ё ба дида ситора мешумарам.
В-ар дили ман шудаст баҳри ғамон,
Ман чӣ гуна зи дида дур шумарам?
Гашт лола зи хуни дида рухам,
Шуд бунафша зи захми даст барам.
Ҳама аҳволи ман дигаргун шуд,
Рост гӯй, Сикандари дигарам,
Ки дар ин тирарӯзу торӣ чой
Гавҳари дидагон ҳамесипарам.
Бим кардаст дарди дил амнам,
Заҳр кардаст ранчи тан шакарарам.
Пеши тире, ки ин занад, ҳадафам,
Зери теғе, ки он кашад, сипарам.
Оби софӣ шудаст хуни дилам,
Хуни тира шудаст оби сарам.
Будам оҳан, кунун аз ӯ зангам,
Будам оташ, кунун аз ӯ шарарам.
На сарозодаму на уҷрохур,
Пас, на аз лашкарам, на аз ҳашарам.
Дарнаёбам хато, чу беҳирадам,
Раҳ набинам ҳаме, чу бебасарам.
Нашнавам некуву набинам рост,
Чу сипехру замона кӯру карам.
Меҳнатогин шудам, чунон ки кунун
Накунад ҳеч шодие асарам.
Ай ҷаҳон, сахтии ту чанд кашам?!
В-ай фалак, ишваи ту чанд харам?!
Кош ман ҷумла айб доштаме,
Чу балоест ҷумла аз ҳунарам.
Ба дилам оз ҳаргиз ар нагузашт,
Пас, чаро ман замон-замон батарам?
Бистад аз ман замона, ҳар чӣ бидод,
Розиям, бо замона сар ба сарам.

То ба гардан, аз ин чаҳон чу равам,
Аз ҳама халқ миннате набарам...

«ТО ТАВОНӢ, МАКАШ ЗИ МАРДӢ ДАСТ»

То тавонӣ, макаш зи мардӣ даст,
Ки ба сустӣ касе зи марг начаст.
Ҳар кӣ ўро баланд мардӣ кард,
То ба рӯзи аҷал нагардад паст.
Ҳар кӣ бо чон наистод ба разм,
Дон, ки дар пешгаҳ ба ҳақ нанишаст.
Сар фарозад чу найза ҳар марде,
К-он миён чангро чу найза бибаст.
Ай басо, размгоҳи чун дӯзах,
Ки қазо андар ў дуруст бираст,
Найза, чун ҳамла хостам бурдан,
Гашт печон маро чу мор ба даст.
Гуфтам, ай шоҳи марг, рост гирой,
Ки басе дил ба ту бихоҳам хаст.
Кунӣ ар эҳтироз, вақташ нест
В-ар кунӣ изтироб, чояш хаст.
Ё бичунбӣ ҳаме зи шодии худ,
Ё биларзӣ ҳаме зи бими аласт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро Масъуди Саъди Салмон дар ватани аҷдодияш Ҳамадони Эрон нею Лоҳури Ҳиндустон ба дунё омад?
2. Масъуди Саъд бо нахустфарзанди Султон Маҳмуди Ғазнавӣ
3. Масъуди Маҳмуд чӣ иртиботе дорад?
4. Масъуди Саъд чӣ гуна ба дарбори Сайфуддавла Маҳмуди
5. Иброҳим кашида шуд?
6. Чаро Султон Иброҳим писари чигарбандаш ва ёрони ўро ба зиндон андохт?
7. Масъуди Саъд аз зиндон чӣ тавр халос шуд?
8. Сабаби дубора бандӣ шудани шоир чӣ буд?

МАҶОЗ

Маҷоз низ калимаи арабист, маънои луғавияш маҳалли гузаштан, гузаргоҳ; ғайри ҳақиқат аст.

Дар илми бадеъ аз чумлаи санъатҳои маънавист. Агар шоир ё нависанда дар асари худ калима ё таркиbero ба маънои ғайриасли истифода бараду он маънӣ аз ҷихате ба маънои асли монанд бошад, онро маҷоз меноманд. Масалан, агар гӯем, ки фалонӣ пояшро ба андозаи кӯрпааш дароз накардааст, чунин маъно дорад, ки ӯ кореро ба зимма гирифтааст, ки аз уҳдааш намебарояд, яъне зӯраш намерасад. Ҳарчанд маънои маҷоз ғайри ҳақиқат аст, аммо ба тавассути маҷоз ифода кардани маънӣ худ ифодаи ҳақиқат аст. Дар ҳар гуна ифодаи маҷозӣ калима ё таркибе вучуд дорад, ки ба маънои ғайриасли ҳидоят мекунад. Чунин калимаро қарина (ҳамнишин) - и маҷоз меноманд. Масалан, агар бигӯем, ки “шамъи анҷуманафрӯзи ман омад”, мақсад ёр буда, “анҷуманафрӯз” қарини маҷоз мебошад. Маҷоз ду навъ аст: Маҷози луғавӣ, ки онро маҷоз дар муфрад низ мегӯянд ва маҷози ақлӣ, ки онро маҷоз дар чумла меноманд.

Агар адиб калимаеро истифода намояд, ки ба маънои аслии худ наёмада бошад, онро маҷози луғавӣ меноманд. Мисли: “даст” ба маънои “қудрат”, “тавоноӣ”, ё “моҳ”, “нарғис”, “сарв” ба маънои “рӯй”, “чашм” ва “қад”. Дар сурате, ки шоир калимаеро истифода намояд, ки маънои муҳолиф ба вучуд ояду ин маънои муҳолиф ба муҳокима ҳеҷ гуна вобастагӣ надошта бошад, онро маҷози ақлӣ мегӯянд. Истиора низ аз ҷихати маъно як навъи маҷоз мебошад.

Мисолҳо:

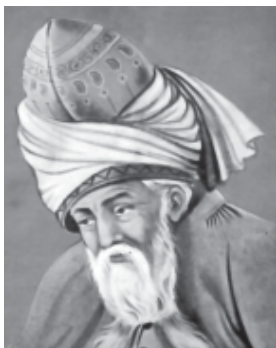
Ҳар субҳ шитобон биравам бар сари роҳе,
Пеш аз рухи хуршед бибинам рухи мохе.
Боқӣ

Мо дар пиёла акси рухи ёр дидаем,
Ай беҳабар зи лаззати шурби мудоми мо.
Ҳофиз

Бар он нома бинҳод хусрав нигин,
Фиристодаро доду кард офарин.
Фирдавсӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маъниҳои луғавӣ ва истилоҳии маҷозро гӯед.
2. Маҷоз чанд навъ аст?

ЧАЛОЛУДДИНИ БАЛХӢ

Шеъри Шамсуддини ТабрезӢ гирифт
Мисру Шому Басраву Бағдодро.

Шамси ТабрезӢ

Чалолуддин Муҳаммад ибни Баҳоуддин Муҳаммад ибни Ҳусайн Хатибии БалхӢ машҳур ба МавлавӢ, Чалолуддин Муҳаммади БалхӢ, ё Муллои Рум яке аз бузургтарин шоирон ва мутафаккирони халқҳои форс-тоҷик ба шумор меравад, ки соли 1207 дар Балх таваллуд шудааст. Падараш Баҳоуддини Валад аз фақеҳони машҳури замон буд. Чалолуддини БалхӢ дар ҷавонӣ ба омӯзиши илмҳои маъмули давр машғул шуд. Баъди вафоти падар муддате дар хидмати Саййид Бурҳонуддини ТирмизӢ, ки аз шогирдони падараш буд, шогирдӣ кард. Дар Қуния бо Шамси ТабрезӢ ошноӣ пайдо карда, ӯро устои маънавии хеш хонд ва девони ашъори худро «Девони Шамси ТабрезӢ» номид. Дар Қуния соли 1273 аз олам гузаштааст. Ашъори Чалолуддини БалхӢ аз ду қисм иборат аст. Яке манзумаи машҳури ӯст, ки аз машҳуртарин китобҳои забони форсӣ-тоҷикӣ буда, онро «Маснавии маънавӣ» ном ниҳодааст. Ин «Маснавӣ» аз шаш дафтар иборат буда, 25 632 байтро ташкил медиҳад, ки ҳама афкори ирфонӣ ахлоқӣ мебошад. Қисмати дуюми ашъори ӯро ғазалиёт ва рубоӣёт ташкил медиҳанд, ки аз сад ҳазор байт иборат буда, дар давоми умри худ сурудааст. Дар бештари ғазалҳои номи Шамси ТабрезӢ омадааст ва аз ин ҷиҳат ба

«Куллиёти Шамси ТабрезӢ» ё «Куллиёти Шамс» ва «Девони кабир» машҳур аст.

Чалолуддини БалхӢ дар эҷодиёти худ одамонро ба некӣ ва некукорӣ даъват карда, асоси бадиرو дар хирсу тамаъ мебинад. Вай зулму золимӣ, хислатҳои бади одамиро саҳт

махкум намуда, ба воситаи масалу ҳикоятҳои зиёде адолат, саховатмандӣ, меҳнатдӯстӣ хислатҳои писандидаи одамиро васф менамояд.

Осори Чалолуддини Балхӣ ба забонҳои гуногуни дунё тарҷума шуда, чандин шариҳи «Маснавии маънавӣ» ба вуҷуд омадааст. Ҳоло чанд қисса аз «Маснавии маънавӣ»-ро пешкаши хонандагон менамоем, ки ҳама саршори панду ахлоқ мебошанд.

«ҲИКОЯТИ «БОЗАРГОН ВА ТҶҲИ»

Як ҳикоят бишнавар, ай зеборафиқ,
То бидонӣ шариҳи ин баҳри амиқ.
Буд бозаргоне, ӯро тҷҳие,
Дар қафас маҳбус, зебо тҷҳие.
Чунки бозаргон сафарро соз кард,
Сӯйи Ҳиндустон шудан оғоз кард.
Ҳар ғулому ҳар канизакро зи ҷуд⁸⁷
Гуфт: «Баҳри ту ҷӣ орам, гӯй зуд».
Ҳар яке аз вай муроде хост кард,
Ҷумларо ваъда бидод он некмард.
Гуфт тҷҳиро: «Ҷӣ хоҳӣ армуғон,
К -орамат аз хитгаи Ҳиндустон?»
Гуфташ он тҷҳи, ки он ҷо тҷҳиён
Чун бибинӣ, кун зи ҳоли ман баён,
К-он фалон тҷҳи, ки муштоқи шумост,
Аз қазои осмон дар ҳабси мост.
Бар шумо кард ӯ салому дод хост
В-аз шумо чорай раҳу иршод хост.
Гуфт: «Мешояд, ки ман дар иштиёқ
Ҷон диҳам ин ҷо, бимирам дар фироқ?
Ин раво бошад, ки ман дар банди саҳт,
Гаҳ шумо бар сабза, гоҳе бар дараҳт?
Инчунин бошад вафои дӯстон?
Ман дар ин ҳабсу шумо дар бӯстон?
Ёд оред, ай меҳон, з-ин мурғи зор,
Як сабӯҳе дар миёни марғзор. –

87 ҷуд – ҷавонмардӣ, саховат

Қиссаи тўтии чон з-ин сон бувад
Ку касе, к-ӯ махрами мурғон бувад?»

ДИДАНИ ХОЧА ДАР ДАШТ ТЎТИЁНРО ВА ПАЙҒОМ РАСОНИДАН

Боз мегардем аз ин, ай дўстон,
Сўйи мурғу точиру Ҳиндустон.
Марди бозаргон пазируфт он паём,
К-ӯ расонад сўйи чинс аз вай салом.
Чунки то ақсон Ҳиндустон расид,
Дар биёбон тўтие чанде бидид.
Маркаб истониду пас овоз дод,
Он салому он амонат боз дод.
Тўтие з-он тўтиён ларзиду пас
Уфтоду мурду бигсасташ нафас.
Шуд пушаймон хоча аз гуфти хабар,
Гуфт: «Рафтам дар ҳалоки чонвар.
Ин магар хеш аст бо он тўтияк,
Ин магар ду чисм буду рӯҳ як?
Ин чаро кардам, чаро додам паём?!
Сўхтам бечораро з-ин гуфти хом».
Ин забон чун сангу ҳам оҳанваш аст
В-он чи бичҳад аз забон, чун оташ аст.
Сангу оҳанро мазан бар ҳам гизоф⁸⁸
Гаҳ зи рӯи нақлу гаҳ аз рӯи лоф.
З-он ки торик асту ҳар сӯ пунбазор
Дар миёни пунба чун бошад шарор⁸⁹?
Золим он қавме, ки чашмон дӯхтанд
В-аз суханҳо оламеро сўхтанд.
Оламеро як сухан вайрон кунад,
Рӯбаҳони мурдаро шерон кунад.

**БОЗ ГУФТАНИ БОЗАРГОН БО ТЎТӢ ОН
ЧИ ДАР ҲИНДУСТОН ДИДА БУД**
Кард бозаргон тичоратро тамоm,
Боз омад сўйи манзил шодком.

88 Гизоф – хато, гуноҳ.

89 Шарор – шарора.

Ҳар гуломеро биёвард армуғон,
 Ҳар канизакро бибахшид ў нишон.
 Гуфт тўтӣ: «Армуғони банда ку?
 Он чи дидӣ в-он чи гуфтӣ, бозгӯ».
 Гуфт: «Не, ман худ пушаймонам аз он,
 Дасти худ хоёну ангуштон газон,
 Ки чаро пайғоми хоме аз гизоф
 Бурдам аз бедонишию аз нашоф».
 Гуфт: - Ай хоҷа, пушаймонӣ зи чист?!
 Чист ин, ки хашму ғамро муқтазист⁹⁰ ?»
 Гуфт: «Гуфтам он шикоятҳои ту
 Бо гурӯҳи тўтиён ҳамтои ту.
 Он яке тўтӣ зи дардат бӯй бурд,
 Захрааш бидриду ларзиду бимурд.
 Ман пушаймон гаштам, ин гуфтам чӣ буд,
 Лек чун гуфтам, пушаймонӣ чӣ суд?»
 Нуктае, к-он част ногоҳ аз забон,
 Ҳамчу тире дон, ки част он аз камон.

ШУНИДАНИ ТЎТӢ ҲАРАКАТИ ОН ТЎТИРО ВА МУРДАН ВА НАВҲАИ HOҶА БАР Ў

Чун шунид он мурғ, к-он тўтӣ чӣ кард,
 Ҳам биларзиду фитоду гашт сард.
 Хоҷа чун дидаш фитода ҳамчунин,
 Барҷаҳиду зад кулаҳро бар замин.
 Чун бад-ин рангу бад-ин ҳолаш бидид,
 Хоҷа барҷасту гиребонро дарид.
 Муқтазӣ - сабаб, боис.
 Гуфт: «Ай тўтии хуби хушҳанин,
 Ин чӣ будат, ин чаро гаштӣ чунин?
 Ай дарего, мурғи хушовози ман,
 Ай дарего, ҳамдаму ҳамрози ман.
 Ай дарего, мурғи хушалҳони ман,
 Роҳи рӯҳу равзаи ризвони ман...
 Ай дарего, нури зулматсӯзи ман,
 Ай дарего, субҳи рӯзафрӯзи ман.

⁹⁰ Муқтазӣ – сабаб, боис.

Ай дарего, мурғи хушпарвози ман,
З-интиҳо даррида то оғози ман...
Ай дарего, ашки ман дарё будӣ,
То нисори дилбари зебо будӣ.
Тӯтии ман, мурғи зираксори ман,
Тарҷумони фикрати асрори ман.
Ҳар чӣ рӯзӣ доду нодод омадам,
Ў зи аввал гуфт, то ёд омадам.
Тӯтие, к-ояд зи ваҳй овози ӯ,
Пеш аз оғози вучуд оғози ӯ,
Андаруни туст он тӯтӣ ниҳон,
Акси ӯро дида ту бар ину он
Мебарад шодитро, ту шод аз ӯ,
Мепазирӣ зулмро чун дод аз ӯ,
Ай ки қон аз баҳри тан месӯхтӣ,
Сӯхтӣ қонрову тан афрӯхтӣ.
Сӯхтаман, сӯхта хоҳад касе,
То зи ман оташ занад андар хасе,
Сӯхта чун қобили оташ бувад?
Сӯхта бистон, ки оташкуш бувад,
Ай дарего, ай дарего, ай дарег,
К- ончунон моҳе ниҳон шуд зери меғ!
Чун занам дам, к-оташи дил тез шуд,
Шери ҳаҷр ошуфтаву хунрез шуд.
Он ки ӯ хушёр, худ тунд асту маст,
Чун бувад, чун ӯ кадаҳ гирад ба даст?
Шери масте, к-аз сифат берун бувад,
Аз басити⁹¹ марғзор афзун бувад.
Қофия андешаму дилдори ман
Гӯядам, мандеш чуз дидори ман.
Хуш нишин, ай қофияандеши ман,
Қофияй давлат туй дар пеши ман.
Ҳарф чӣ-бвад, то ту андешӣ аз он?
Савт чӣ-бвад, хори девори разон.
Ҳарфу савту гуфтро барҳам занам,
То ки бе ин ҳар се бо ту дам занам...»

91 басит – васеъ, паҳновар.

Бас дароз аст ин ҳадиси хоҷа, гӯ,
То чӣ шуд аҳволи он марди накӯ...
Ин суҳан поён надорад, ай аму⁹²,
Қиссаи тӯтиву хоҷа бозгӯ.

БЕРУН АНДОХТАНИ МАРДИ ТОҶИР ТҶИРО АЗ ҚАФАС ВА ПАРИДАНИ ОН

Баъд аз онаш аз қафас берун фиканд,
Тӯтияк паррид то шоҳи баланд.
Тӯтии мурда чунон парвоз кард,
К-офтоб аз чарх туркитоз кард.
Хоҷа ҳайрон гашт андар кори мурғ,
Беҳабар ногаҳ бидид асрори мурғ.
Рӯй боло карду гуфт, ай андалеб!
Аз баёни ҳоли худмон деҳ насиб.
Ӯ чӣ кард он ҷо, ки ту омӯхтӣ,
Чашми мо аз макри худ бардӯхтӣ ?
Сохтӣ макреву моро сӯхтӣ,
Сӯхтӣ морову худ афрӯхтӣ.
Гуфт тӯтӣ, к-ӯ ба феълаш панд дод,
Ки раҳо кун нутқу овозу кушод.
З-он ки овозат туро дар банд кард,
Хеш ӯ мурда пайи ин панд кард,
Яъне, ай мутриб, шуда бо ому хос,
Мурда шав чун ман, ки то ёбӣ халос.
Дона бошӣ, мурғаконат барчинанд,
Ғунча бошӣ, кӯдаконат баркананд.
Дона пинҳон кун, ба кулӣ дом шав,
Ғунча пинҳон кун, гиёҳи бом шав.
Ҳар кӣ дод ӯ ҳусни худро дар мазод,
Сад қазои⁹³ бад суи ӯ рӯ ниҳод.
Чашмҳову хашмҳову рашкҳо
Бар сараш борад чу об аз машкҳо.
Душманон ӯро зи ғайрат мебаранд,
Дӯстҳо ҳам рӯзгораш мебаранд.

92 аму – шакли тағйирёфтаи ам, бародари падар, амак.

93 қазо – тақдир, сарнавишт.

Он ки гофил буд аз кишти баҳор,
Ў чӣ донад қимати ин рӯзгор?
Дар паноҳи лутфи Ҳақ бояд гурехт,
К-ӯ ҳазорон лутф бар арвоҳ рехт.
То паноҳе ёбӣ он гаҳ, чӣ паноҳ,
Обу оташ мар туро гардад сипоҳ.
Нӯҳу Мӯсоро⁹⁴ на дарё ёр шуд,
Не бар аъдошон ба кин қаҳҳор шуд
Оташ Иброҳимроне⁹⁵ қалъа буд,
То баровард аз дили Намруд⁹⁶дуд.
Кӯҳ Яҳёро⁹⁷ на сӯи хеш хонд,
Қосидонашро ба захми санг ронд.
Гуфт: «Ай Яҳё, биё, дар ман гурез,
То паноҳат бошам аз шамшери тез».

ВИДОЪ КАРДАНИ ТҶҲҲИ ХОҶАРО ВА ПАРИДАН

Як-ду пандаш дод тҷҲҲи бенифок,
Баъд аз он гуфташ: - «Салому алфиروق.
Алвидоъ, ай хоҷа, кардӣ марҳамат,
Кардӣ озодам зи қайду мазлима⁹⁸ .
Алвидоъ, ай хоҷа, рафтам то ватан,
Ҳам шавӣ озод рӯзе ҳамчу ман».
Хоҷа гуфташ: «Фӣ амониллаҳ»⁹⁹бирав,
Мар маро акнун намудӣ роҳи нав».
Сӯи Ҳиндустони асли рӯ ниҳод,
Баъди шиддат аз фараҷ дил гашта шод.
Хоҷа бо худ гуфт: «Ин панди ман аст,
Роҳи ӯ гирам, ки ин раҳ равшан аст,
Ҷони ман камтар зи тҷҲҲи кай бувад?
Ҷон чунин бояд, ки некӯпай бувад».

94 Нӯҳ, Мӯсо – номи пайғамбарон.

95 Иброҳим – номи пайғамбар.

96 Намруд – Шоҳе бутпараст дар замони Иброҳим.

97 Яҳё – номи пайғамбар.

98 Қайду мазлима – банду мазлумӣ.

99 «Фӣ амониллаҳ» – дар амони Худо.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қиссаи он марди бозаргонро, ки барои тиҷорат ба Ҳиндустон мерафт, бодикқат хонда, мазмунашро нақл кунед.
2. Тўтии маҳбуси бозаргон пеш аз сафари соҳибаш ба Ҳиндустон аз ӯ чӣ хоҳиш кард?
3. Вақте ки бозаргон ба Ҳиндустон расиду тўтиёни зиёдеро дид, пайгоми тўтии худро ба онҳо гуфт ё не?
4. Баъди бозгаштани бозаргон ба ватани худ ва боз гуфтани ҳолати яке аз тўтиёни Ҳиндустон ба тўтии бозаргон чӣ ҳодиса рӯй дод?
5. Маънии байти:
«Нуктае, к-он част ногаҳ аз забон,
Ҳамчу тире дон, ки част он аз камон» - ро гӯед.
6. Бигӯед, ки афтодан ва мурдани тўтии Ҳиндустон ва ҳолати тўтии маҳбуси бозаргон ба ҳам чӣ муносибат доранд?
7. Бигӯед, ки Ҷалолуддини Балхӣ қиссаи бозаргон ватўтии маҳбуси ӯро бо кадом мақсад овардааст?
8. Чунин тарзи ифодаро дар адабиёт чӣ мегӯянд?

ҲИКОЯТИ «МАРДИ АБЛАҲ ВА ХИРС»

Аждаҳо чун хирсро дармекашид,
Шермарде рафту фарёдаш расид.
Шермардонанд дар олам мадад,
Он замон, к-афғони мазлумон расад.
Бонги мазлумон зи ҳар чо бишнаванд,
Он тараф чун раҳмати Ҳақ медаванд.
Он сугунҳои халалҳои чаҳон,
Он табибони маразҳои ниҳон
Маҳзи меҳру доварию раҳматанд,
Ҳамчу Ҳақ беиллату беришватанд...
Меҳрубонӣ шуд шикори шермард,
Дар чаҳон дору начӯяд ғайри дард.
Ҳар кучо дарде, даво он чо равад,
Ҳар кучо пастист, об он чо давад.
Оби раҳмат боядат, рав, паст шав
В-он гаҳон хур хамри¹⁰⁰ раҳмат, маст шав.
Раҳмат андар раҳмат омад то ба сар,

¹⁰⁰ хамр – май, бода.

Бар яке раҳмат фуру м-ой, ай писар!
Чархро дар зери пой ор, ай шучоъ!
Бишнаваз аз фавқи¹⁰¹ фалак бонги самоъ.
Пунбаи васвос берун кун зи гӯш,
То ба гӯшат ояд аз гардун хурӯш.
Пок кун ду чашмро аз мӯю айб,
То бибинӣ боғу сарвистони гайб...
Кундаи танро зи пойи ҷон бикан,
То кунад ҷавлон ба гирди анҷуман.
Ғулли¹⁰² бухл аз дасту гардан дур кун,
Бахти нав дарёб дар чархи куҳун...
Ҳар нидое, ки туро боло кашид,
Он нидо медон, ки аз боло расид.
Ҳар нидое, ки туро ҳирс оварад,
Бонги гурге дон, ки ӯ мардум дарад.
Ин баландӣ нест аз рӯи макон,
Ин баландихост сӯйи ақлу ҷон...
Ҳирс чун фарёд кард аз аждаҳо,
Шермарде кард аз чангаш раҳо.
Ҳилату мардӣ ба ҳам доранд пушт,
Аждаҳоро ӯ бад-ин қувват бикушт.
Аждаҳоро ҳаст қувват, ҳила нест,
Низ фавқи ҳилаи ту ҳилаест...
Чашмро дар рӯшноӣ хӯй кун,
Гар на хуффошӣ¹⁰³, назар он сӯй кун.
Оқибатбинӣ нишони нури туст,
Шаҳвати холӣ, ҳақиқат, гӯри туст.
Оқибатбине, ки сад бозӣ бидид,
Мисли он набвад, ки як бозӣ шунид.
З-он яке бозӣ чунон мағрур шуд,
К-аз такаббур з-устодон дур шуд.
Сомиривор он ҳунар дар худ чу дид,
ӯ зи Мӯсо аз такаббур сар кашид.
ӯ зи Мӯсо он ҳунар омӯхта

101 фавқ – боло.

102 гул – занҷир.

103 хуффош – кӯршабпарак.

В-аз муаллим чашмро бардӯхта.
 Лочарам, Мӯсо дигар бозӣ намуд,
 То ки он бозиву чоначро рабуд.
 Ай басо дониш, ки андар сар давад,
 То шавад сарвар, бад-он худ сар равад,
 Сар нахоҳӣ, ки равад, ту пой бош,
 Дар паноҳи қутби соҳиброй бош,
 Гарчи шоҳӣ, хеш фавқи ӯ мабин,
 Гарчи шаҳдӣ, чуз наботи ӯ мачин.
 Фикри ту нақш асту фикри ӯст чон,
 Нақди ту қалб¹⁰⁴ асту нақди ӯст кон.
 Ӯ туй, худро бичӯ дар ӯйи ӯ,
 Куву ку гӯ, фохта шав сӯйи ӯ.
 В-ар нахоҳӣ хидмати абнои чинс,
 Дар даҳони аждаҳой ҳамчу хирс,
 Зорие мекун, чу зӯрат нест, ҳин¹⁰⁵!
 Чунки кӯрӣ, сар макаш аз роҳбин,
 Ту кам аз хирсӣ? Наменолӣ зи дард?
 Хирс раст аз дард, чун фарёд кард.
 Ай Худо, ин санги дилро мум кун,
 Нолаашро ту хушу мархум кун.

ТАТИММАИ¹⁰⁶ ҲИКОЯТИ ХИРС ВА ОН АБЛАҲ, КИ БАР ВАФОИ Ӯ ЭЪТИМОД КАРДА БУД.

Хирс ҳам аз аждаҳо чун вораҳид
 Во карам з-он мард мардона бидид.
 Чун саги асҳоби Каҳф¹⁰⁷ он хирси зор
 Шуд мулозим¹⁰⁸ дар пайи он бурдбор.
 Он яке бигзашту гуфташ: «Ҳол чист?
 Ай бародар, мар туро ин хирс кист?»
 Он мусулмон сар ниҳод аз хастагӣ,
 Хирс ҳорис¹⁰⁹ гашт аз дилбастагӣ,

104 қалб – бардурӯғ, сохта.

105 ҳин – вақт, ҳангом, инак, огоҳ бош.

106 Татимма – бақия, охир.

107 асҳоби Каҳф – ёрони ғор.

108 мулозим – ҳамроҳ.

109 ҳорис – посбон.

Қисса вогуфту ҳадиси¹¹⁰ аждаҳо,
 Гуфт: «Бар хирсе манеҳ дил, аблаҳо!
 Дӯстий аблаҳ батар аз душманист,
 Ӯ ба ҳар ҳила, ки донӣ, ронданист».
 Гуфт: «Валлоҳ, аз ҳасудӣ гуфт ин
 В-арна хирсе чӣ-нгарӣ? Ин меҳр бин».
 Гуфт: «Меҳри аблаҳон ишвадеҳ аст,
 Ин ҳасудии ман аз меҳраш беҳ аст.
 Хай, биё бо ман, бирон ин хирсро,
 Хирсро магзин, маҳил¹¹¹ ҳамчинсро».
 Гуфт: «Рав, рав кори худ кун, ай ҳасуд!»
 Гуфт: «Корам ин буду ризқат набуд.
 Ман кам аз хирсе набошам, ай шариф,
 Тарки ӯ кун, то манат бошам ҳариф.
 Бар ту дил меларзадам з-андешае,
 Бо чунин хирсе марав дар бешае.
 Ин дилам ҳаргиз наларзад аз гизоф,
 Нури Ҳақ аст ин, на даъвою на лоф».
 «Муъминам, «Янзур бинуриллах»¹¹²
 шуда, Ҳуну хон, бигрез аз ин оташқада».
 Ин ҳама гуфту ба гӯшам дарнарафт,
 Бадгумонӣ мардро саддест зафт¹¹³.
 Дасти ӯ бигрифту даст аз вай кашид.
 Гуфт: «Рафтам, чун най ёри рашид»¹¹⁴.
 Гуфт: «Рав, бар ман ту ғамхора мабош,
 Булфузуло,¹¹⁵ маърифат камтар тарош»
 Боз гуфташ: «Ман адувви ту наям,
 Лутф бошад, гар биёй дар паям».
 Гуфт: «Хоб астам, маро бигзору рав»,
 Гуфт: «Охир, ёрро мунқод¹¹⁶ шав.
 То бихуспӣ дар паноҳи оқиле,
 Дар ҷавори дӯсте, соҳибдиле».

110 ҳадис – нақл, қисса.

111 маҳил – тарк макун, фуру магзор.

112 «Янзур бинуриллах» – Ба нури Худо нигоҳ мекунад.

113 зафт – сахт.

114 рашид – далер, часур.

115 Булфузуло – пургӯй.

116 мунқод – фармонбардор.

Дар хаёл афтод мард аз ҳадди ӯ,
Хашмгин шуд, зуд гардонид рӯ,
К-ин магар қасди ман омад, хунӣ аст,
Ё тамаъ дорад, гадою тунӣ¹¹⁷ аст?
Ё гарав бастаст бо ёрон бад-ин,
Ки битарсонад маро з-ин ҳамнишин?
Худ наёмад ҳеч аз хубси¹¹⁸ сираш,
Як гумони нек андар хотираш,
Занни некаш ҷумлагӣ бар хирс буд,
Ӯ магар он хирсро ҳамчинс буд?!
Оқилеро аз сагӣ тухмат ниҳод,
Хирсро донист аҳли меҳру дод...

ТАРК КАРДАНИ ОН МАРДИ НОСЕҲ БАӮД АЗ МУБОЛИҒАИ ПАНД МАҒРУРИ ХИРСРО

Он мусулмон тарки аблаҳ карду тафт.¹¹⁹
Зери лаб «Ло ҳавл»¹²⁰ -гӯён бозрафт.
Гуфт: «Чун аз чидду пандам в-аз чидол
Дар дили ӯ беш мезояд хаёл,
Пас сари панду насиҳат баста шуд,
Амри «аъриз анҳуму»¹²¹ пайваста шуд».
Чун давоят мефизояд дард, пас,
Қисса бар толиб бигӯ, бархон абас.¹²²
Чунки аъмо¹²³ толиби Ҳақ омадаст,
Баҳри фақри ӯ нашояд сина хаст.
Ту ҳарисӣ бар рашоди¹²⁴ меҳтарон,
То биёмӯзанд ом аз сарварон.
Аҳмадо, дидӣ, ки қавме аз мулук
Мустамеъ гаштанд, гаштӣ хуш, ки бук.
Ин раисон ёри дин гарданд х(в)аш,

117 тунӣ – дузд.

118 хубс – бадӣ, бадтинатӣ.

119 тафт – бошитоб, шитобон.

120 «Ло ҳавл» – иқтибос аз оят: «Бе хости Худо аз гуноҳ дур шудан мумкин нест».

121 «Аъриз анҳуму» – арза кун ба онҳо, бигӯ ба онҳо.

122 абас – беҳуда.

123 аъмо – кӯр, нобино.

124 рашод – роҳнамоӣ, ҳидоят.

Бар араб инҳо саранду бар ҳабаш...
 3-ин сабаб ту аз зарир¹²⁵ мухтадӣ¹²⁶
 Рӯ бигардонидию танг омадӣ,
 К-андар ин фурсат кам афтад он мунох¹²⁷,
 Ту зи ёрониву вақти ту фарох¹²⁸.
 Муздаҳим мегардиям дар вақти танг,
 Ин насиҳат мекунам н-аз хашму ҷанг.
 Аҳмадо, назди Худо ин як зарир
 Бехтар аз сад қайсар асту сад вазир.
 Ёди «ан-носу маъодин»¹²⁹ ҳин биёр,
 Маъдане бошад фузун аз сад ҳазор.
 Маъдани лаълу ақиқи муктанис
 Бехтар аст аз сад ҳазорон кони мис.
 Аҳмадо, ин ҷо надорад мол суд,
 Сина бояд пур зи ишқу дарду дуд.
 Аъмие равшандил омад, дар мабанд,
 Панд ӯро деҳ, ки ҳаққи ӯст панд.
 Гар ду-се аблаҳ туру мункир шуданд,
 Талх кай гардӣ? Чу ҳастӣ кони қанд.
 Гар ду-се аблаҳ туру туҳмат ниҳад,
 Ҳақ барои ту гувоҳӣ медиҳад.
 Гуфт: «Аз иқрори олам фориғам»
 Он ки Ҳақ бошад гувоҳ, ӯро чӣ ғам?
 Гар хуфошери зи хуршеде хурест,
 Он далел омад, ки он хуршед нест,
 Нафрати хуффошакон бошад далел,
 Ки манам хершеди тобони ҷалил¹³⁰.
 Гар гулобиро чуъал¹³¹ роғиб шавад,
 Он далели ногулобӣ мекунад.
 Гар шавад қалбе харидори миҳак¹³²,

125 зарир – кӯр, нобино.

126 мухтадӣ – ба роҳи рост рӯварда.

127 мунох – манзил.

128 фарох – бисёр, зиёд.

129 «Ан-носу маъодин» - иқтибос аз ҳадис: «Инсонҳо монанди маъданҳоянд».

130 ҷалил – бузург, боазамат.

131 чуъал – ганбуски сиёҳ.

132 миҳак – санги сиёҳе, ки тило ва нуқраро бо он соида меозмоянд ва арзиши онро муайян мекунад.

Дар миҳаккеяш дарояд нақсу¹³³ шак.
Дузд шаб хоҳад на рӯз, инро бидон,
Шаб наям, рӯзам, ки тобам дар ҷаҳон.
Фориқам¹³⁴, форуқаму¹³⁵ галбервор,
То ки коҳ аз ман намеёбад гузор.
Ордро пайдо кунам ман аз сабӯс,
То намоям, к-ин нукуш¹³⁶ аст, он нуфус¹³⁷.
Ман чу мизони Худоям дар ҷаҳон,
Вонамоям ҳар сабукро аз гарон.
Говро донад Худо гӯсолае,
Ҳар харидорею дархур колае.
Ман на говам, то ки гӯсолам харад,
Ман на хорам, к-уштуре аз ман чарад.
Ў гумон дорад, ки бо ман ҷавр кард?
Балки аз ойинаи ман рӯфт гард...
Ин сухан поён надорад, бозгард,
То чӣ кард он хирс бо он некмард.

ТАТИММАИ ЭЪРОФИ ОН МАҒРУР БАР ТАМАЛЛУҚИ ХИРС

Шахс хуфту хирс мерондаш мағас
В-аз ситез омад мағас з-ӯ бозпас.
Чанд бораш ронд аз рӯи ҷавон,
Он мағас з-ӯ боз меомад давон.
Хашмгин шуд бо мағас хирсу бирафт,
Баргирифт аз кӯҳ санге сахт зафт.
Санг оварду мағасро дид боз,
Бар рухи хуфта гирифта чою соз.
Баргирифт он осиесангу бизад
Бар мағас, то он мағас вопас хазад.
Санг рӯи хуфтаро хашхош кард¹³⁸,

133 нақс – айб, камбуд.

134 фориқ – аз ҳам ҷудокунанда.

135 форук – фарккунанда миёни ҳақ ва ботил.

136 нукуш – нақшхо.

137 нуфус – чонхо.

138 хашхош кардан – реза-реза кардан.

Ин масал бар чумла олам фош кард.
 Меҳри аблах, меҳри хирс омад яқин,
 Кини ӯ меҳр асту меҳри ӯст кин.
 Аҳди ӯ суст асту вайрону заъиф,
 Гуфти ӯ зафту вафои ӯ наҳиф¹³⁹.
 Гар хурад савганд ҳам, бовар макун,
 Бишканад савганд марди кажсухун.
 Чун ба бесавганд гуфташ буд дурӯғ,
 Ту маюфт аз макру савгандаш ба дӯғ.
 Нафси ӯ мир асту ақли ӯ асир,
 Сад ҳазорон Мусҳафаш¹⁴⁰ худ хурда гир.
 Чунки бесавганд паймон бишканад,
 Гар хурад савганд ҳам, он бишканад.
 3-он ки нафс ошуфтатар гардад аз он,
 Ки кунӣ бандаш ба савганди гарон.
 Чун асире банд бар ҳоким ниҳад,
 Ҳоким онро бардарад, берун чаҳад.
 Бар сараш кӯбад зи хашм он бандро,
 Мезанад бар рӯи ӯ савгандро.
 Ту зи «урфу билуқуд»¹⁴¹ - аш даст шӯ,
 «Иҳфазу аймонакум»¹⁴² бо ӯ мағӯ.
 В-он ки Ҳақро сохт дар паймон санад,
 Тан кунад чун тору гирди ӯ танад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қиссаро бодикқат хонда, мазмуни онро нақл кунед.
2. Кадом хислати мард водор сохт, ки хирсро аз дасти аждаҳо наҷот диҳад?
3. Хислатҳои мардони шердил кадомҳоянд?
4. Қисса чӣ тавр анҷом меёбад?

«ҲИКОЯТИ «ТАБИБ ВА БЕМОР»

Бишнавед, ай дӯстон, ин достон,

139 наҳиф – заъиф, суст.

140 Мусҳаф – Қуръон.

141 «Урфу билуқуд» – иқтибос аз ҳадис: «Ба қасамҳои хеш вафодор бошед».

142 «Иҳфазу аймонакум» – қасамшиканӣ накунад.

Худ ҳақиқат, нақди ҳоли мост он.
Буд шоҳе дар замоне пеш аз ин,
Мулки дунё будашу ҳам мулки дин.
Иттифоқо, шоҳ рӯзе шуд савор
Бо хавоси¹⁴³ хеш аз баҳри шикор.
Як канизак дид шаҳ бар шоҳроҳ,
Шуд ғуломи он канизак подшоҳ.
Мурғи чонош дар қафас чун метапид,
Дод молу он канизакро харид.
Чун харид ўрову бархурдор шуд,
Он канизак аз қазо бемор шуд.
Шаҳ табибон чамъ кард аз чаппу рост,
Гуфт: - Чони ҳар ду дар дасти шумост.
Љумла гуфтандаш, ки: чонбозӣ кунем,
Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем.
«Гар Худо хоҳад» нагуфтанд, аз батар,
Пас Худо бинмудашон аҷзи башар.
Ҳар чӣ карданд аз илочу аз даво,
Гашт ранҷ афзуну ҳочат нораво.
Он канизак аз мараз чун мӯй шуд,
Чашми шаҳ аз ашки хун чун чӯй шуд.

**ЗОҲИР ШУДАНИ АҶЗИ ҲАКИМОН АЗ
МУОЛИҶАИ КАНИЗАК ВА РӯЙ ОВАРДАНИ
ПОДШОҲ БА ДАРГОҲИ ИЛОҲ ВА ДАР
ХОБ ДИДАНИ ВАЛИЕРО**

Шаҳ чу аҷзи он ҳакимонро бидид,
Побараҳна чолиби масҷид давид.
Рафт дар масҷид, суи меҳроб шуд,
Сачдагоҳ аз ашки шаҳ пуроб шуд.
Дар миёни гиря хобаш даррабуд,
Дид дар хоб ў, ки пире рӯ намуд.
Гуфт: «Ай шаҳ, мужда, ҳочотат равост,
Гар ғарибе оядат фардо, зи мост.
Дар илочаш сеҳри мутлакро бибин,
Дар мизочаш қудрати Ҳақро бибин».

143 хавос – хосиятҳо, хислатҳо.

Чун расид он ваъдагоҳу рӯз шуд,
Офтоб аз Шарқ ахтарсӯз шуд.
Буд андар манзара шаҳ мунтазир,
То бибинад, он чи бинмуданд сир.
Дид шахсе фозиле, пурмоёе,
Офтобе дар миёни сояе.
Он хаёле, ки шаҳ андар хоб дид,
Дар руҳи меҳмон ҳамеомад паид.
Шаҳ ба ҷойи ҳочибон¹⁴⁴ фопеш рафт,
Пеши он меҳмони ғайби хеш рафт,

БУРДАНИ ПОДШОҲ ОН ТАБИБРО БАР САРИ БЕМОР, ТО ҲОЛИ ЁРО БИБИНАД

Қиссаи ранҷуру ранҷурӣ бихонд,
Баъд аз он дар пеши ранҷураш нишонд.
Ранги рӯю набзу қорура¹⁴⁵ бидид,
Ҳам аломоташ, ҳам асбобаш шунид.
Дид ранҷу кашф шуд бар вай нуҳуфт,
Лек пинҳон карду бо султон нагуфт.

ХИЛВАТ ТАЛАБИДАНИ ОН ВАЛӢ АЗ ПОДШОҲ ҶИҲАТИ ДАРӢФТАНИ РАНҶИ КАНИЗАК

Гуфт: - Ай шаҳ, хилвате кун хонаро,
Дур кун ҳам хешу ҳам бегонаро.
Кас надорад гӯш дар дахлезҳо,
То бипурсам з-ин канизак чизҳо.
Нарм - нармак гуфт:
- Шаҳри ту кучост?
Ки илочи аҳли ҳар шаҳре ҷудост.
В-андар он шаҳр аз қаробат кистат?
Хешию пайвастагӣ бо чистат?
Даст бар набзаш ниҳоду як ба як
Боз мепурсид аз чаври фалак.
Бо ҳаким ӯ қиссаҳо мегуфт фош,
Аз мақому хоҷагону шаҳру бош.

144 Ҳочибон – ҷамъи ҳочиб – пардадор, дарбон.

145 Қорура – зарфе ба шакли масона, ки пешоби беморро дар он рехта, барои муайян кардани беморӣ ба назди табиб мебаранд, ин ҷо манзур пешоб аст.

Гуфт: - Чун берун шудӣ аз шаҳри хеш,
Дар кадомин шаҳр будастӣ ту беш?
Шаҳр-шаҳру хона-хона қисса кард,
На рагаш чунбиду на рух гашт зард.
Набзи ӯ бар ҳоли худ буд бегазанд,
То бипурсид аз Самарқанди чу қанд.
Набз часту рӯй сурху зард шуд,
К-аз самарқандии заргар фард шуд.
Чун зи ранчур он ҳақим ин роз ёфт,
Асли он дарду балоро бозёфт.
Ҳону ҳон! Ин розро бо кас мағӯ,
Гарчи аз ту шаҳ кунад бас чустучӯ.

ДАРЁФТАНИ ОН ВАЛӢ РАНЧРО ВА АРЗ КАРДАНИ РАНЧИ Ӯ ПЕШИ ПОДШОӢ

Баъд аз он бархост, азми шоҳ кард,
Шоҳро з-он шаммае огоҳ кард.
Гуфт: - Тадбир он бувад, к -он мардро
Ҳозир орем аз пайи ин дардро.
Марди заргарро бихон з-он шаҳри дур,
Бо зару хилъат бидеҳ ӯро гурур.
Чунки султон аз ҳақим онро шунид,
Панди ӯро аз дилу чон баргузид.

ФИРИСТОДАНИ ПОДШОӢ РАСУЛОН БА САМАРҚАНД БА ОВАРДАНИ ЗАРГАР

Шаҳ фиристод он тараф як - ду расул,
Ҳозикону кофиёни бас адул.
То Самарқанд омаданд он ду амир
Пеши он заргар зи шоҳаншаҳ башир.
Нак, фалон шаҳ аз барои заргарӣ
Ихтиёрат кард, зеро меҳтарӣ.
Инак ин хилъат бигиру зарру сим,
Чун биёй, хос бошию надим.
Ҳону ҳон - огоҳ бош, хабардор бош.
Мард молу хилъати бисёр дид,
Фарра шуд, аз шаҳру фарзандон бурид.

Андаромад шодмон дар роҳ мард,
 Бехабар, к- он шоҳ қасди чон-ш кард.
 Чун расид аз роҳ он марди ғариб,
 Андаровардаш ба пеши шаҳ табиб.
 Шаҳ бад - ӯ бахшид он маҳрӯйро,
 Чуфт кард он ҳар ду суҳбатчӯйро.
 Муддати шаш моҳ меронданд ком,
 То ба сиҳҳат омад он духтар тамом.
 Баъд аз он аз баҳри ӯ шарбат бисохт,
 То бихурду пеши духтар мегудохт.
 Чун зи ранчурӣ чамоли ӯ намонд,
 Ҷони духтар дар ваболи ӯ намонд.
 Чунки зишту нохушу рухзард шуд,
 Андак - андак дар дили ӯ сард шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қиссаи ошиқ шудани подшоҳ ба канизакро хонда, мазмунашро нақл кунед.
2. Подшоҳ барои табобат кардани канизак чӣ чораҳо андешид?
3. Қисса бо кадом ҳодиса ба охир мерасад?
4. Бигӯед, ки Мавлавӣ дар «Маснавии маънавӣ» бештар ба кадом масъалаҳои пандуахлоқӣ диққат додааст?
5. Даҳ байти андарзҳои Мавлавиро азёд кунед.
6. Маънои ин абётро шарҳ диҳед:

Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
 Мард бо номаҳрамон чун бандӣ аст.
 Пас, забони маҳрамай худ дигар аст,
 Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст.

АНДАРЗҲОИ МАВЛАВӢ

Дона чун андар замин пинҳон шавад,
 Сирри ӯ сарсабзии бустон шавад.

Кори покони қиёс аз худ магир,
 Гарчи монад дар навиштан шеру шир.

Кори мардон равшаниву гармӣ аст,
 Кори дунон ҳилаву бешармӣ аст.

Чун ғараз омад, ҳунар пӯшида шуд,
Сад ҳичоб аз дил ба сӯйи дида шуд.

Чун диҳад қозӣ ба дил ришва қарор,
Кай шиносад золим аз мазлуми зор?

Ҳар кӣ ӯ бедортар, пурдартар,
Ҳар кӣ ӯ огоҳтар, рухзартар.

Кӯйи навмедӣ марав, уммедҳост,
Сӯйи торикӣ марав, хуршедҳост.

Ҳар кӣ ӯ бинҳод нохуш суннате,
Сӯйи ӯ нафрин равад ҳар соате.

Модари бутҳо бути нафси шумост,
З-он ки он бут мору ин бут аждаҳост.

Бут шикастан сахл бошад, нек сахл,
Сахл дидан нафсро ҷахл аст, ҷахл.

Ашк хоҳӣ, раҳм кун, ҳам ашк бор,
Раҳм хоҳӣ, бар заифон раҳм ор.

Шукри қудрат қудратат афзун кунад,
Ҷабри неъмат аз кафат берун кунад.

Гар таваккул мекунӣ, дар кор кун,
Кишт кун, пас тақя бар Ҷаббор кун.

Гар ба сурат одамӣ инсон будӣ,
Аҳмаду Бӯҷахл худ яксон будӣ.

Ҳотами мулки Сулаймон аст илм,
Ҷумла олам сурату ҷон аст илм.

Машварат идроку хушёрӣ диҳад,
Ақлҳо мар ақлро ёрӣ диҳад.

Сахт дармонад амири сустриш,
Чун на пас бинад, на пеш аз аҳмақиш.

Лафзҳову номҳо чун домҳост,
Лафзи ширин реги оби умри мост.

Чун қалам аз об буд, дафтар зи об,
Ҳар чӣ бинвисӣ, фано гардад шитоб.

Нури нури чашм худ нури дил аст,
Нури чашм аз нури дилҳо ҳосил аст.

Мурғи бевақтӣ, сарат бояд бурид,
Узри аҳмакро намешояд шунид.

Узри аҳмақ бадтар аз чурмаш бувад,
Узри нодон заҳри ҳар дониш бувад.

Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
Мард бо номаҳрамон чун бандӣ аст.

Пас, забони маҳрамай худ дигар аст,
Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст.

Ҳар кӣ нақси хешро диду шинохт,
Андар истикмоли худ даҳаспа тохт.

Ақл бо ақли дигар дуто шавад,
Нур афзун гашту раҳ пайдо шавад.
Ёр чашми туст, ай марди шикор,
Аз хасу хошок ӯро пок дор.
Хоб бедорист, чун бодониш аст,
Войи бедоре, ки бо нодон нишаст.

Рӯҳ бо илм асту бо ақл аст ёр,
Рӯҳро бо тозию туркӣ чӣ кор?

Дар ҷаҳон ҳар чиз чизе ҷазб кард,
Гарм гармиро кашиду сард сард.

Дар замини мардумон хона макун,
Кори худ кун, кори бегона накун.

Гарчи ҳикматро ба такрор оварӣ,
Чун ту ноаҳлӣ, шавад аз ту барӣ.

То нашуд таҳқиқ, аз ёрон мабур,
Аз садаф магсил, нагашт он қатра дур.

Гар тарозуро тамаъ будӣ ба мол,
Рост кай гуфтӣ тарозу васфи ҳол?

Гуфт Пайғамбар: «Худо-ш имон надод,
Ҳар киро сабре набошад дар ниҳод».
Гуфт Пайғамбар, ки Яздони мачид
Аз паи ҳар дард дармон офарид.

В-ар бувад кафшат, марав дар санглох
В-ар ду шох астат, машав ту чоршох.

Ман надидам дар ҷаҳони ҷустуҷӯ
Ҳеч аҳлият беҳ аз ҳӯйи накӯ.

Булҳикам номаш буду Бӯҷаҳл шуд,
Ай басо аҳл аз ҳасад ноаҳл шуд.

Ҳар киро ҳӯйи накӯ бошад, бираст,
Ҳар касе к-ӯ шишадил бошад, шикаст.

Ҳар касе к-ӯ айби худ дидӣ зи хеш,
Кай будӣ фориг вай аз ислоҳи хеш?

Сурати зоҳир фано гардад, бидон,
Олами маънӣ бимонад ҷовидон.

Гар ҳамехоҳӣ ту дафъи шарри нор,
Оби раҳмат бар дили оташ гумор.

Кирм дар беҳи дарахти тан фитод,
Боядаш барканду дар оташ ниҳод.

То намурдаст ин чароғи боғуҳар,
Ҳин, фатила-ш¹⁴⁶ созу равған зудтар...

Лаб бибанду каффи пурзар баркушо,
Бухли тан бигзору пеш овар сахо.

Чун қалам дар дасти ғаддоре бувад,
Бегумон, Мансур бар доре бувад.

Дӯст ҳамчун зар, бало чун оташ аст,
Зарри холис дар дили оташ х(в)аш аст.

Аз муҳаббат талхҳо ширин шавад
В-аз муҳаббат миссҳо заррин шавад.
Аз муҳаббат дурдҳо софӣ шавад
В-аз муҳаббат дардҳо шофӣ шавад.
Аз муҳаббат мурда зинда мешавад
В-аз муҳаббат шоҳ банда мешавад.
Оқибатбин аст ақл аз хосият,
Нафс бошад, к-ӯ набинад оқибат.

Хок зан дар дидаи хасбини хеш,
Дидаи ҳис душмани ақл асту кеш.

Миллати ишқ аз ҳама динҳо ҷудост,
Ошиқонро мазҳабу миллат Ҳудост.

146 Фатила – риштаи ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасӯз ва шамъ гузошта мешавад.

Чун гарониҳо асоси роҳат аст,
Талхҳо ҳам пешвои неъмат аст.

Гуфт: Пайгамбар: «Адоват аз хирад
Беҳтар аз меҳре, ки аз чоҳил расад».

Ҳар кучо дарде, даво он чо равад,
Ҳар кучо пастист, об он чо давад.

Пунбаи васвос берун кун зи гӯш,
То ба гӯшат ояд аз гардун хурӯш.

Ақл қувват гирад аз ақли дигар,
Найшакар комил шавад аз найшакар.

Хӯй, к-он бо шир рафт андар вучуд,
Кай тавон онро зи мардум во кушуд.

Бар умеди рост кажро мехаранд,
Заҳр дар қанде равад, он гаҳ х(в)аранд.

Гарм бош, ай сард, то гармӣ расад,
Бо дуруштӣ соз, то нармӣ расад.

Ту чӣ донӣ завқи сабр, ай шишадил?
Хоса, сабр аз баҳри он нақши Чигил.

Мори шаҳватро бикӯш дар ибтидо
В-арна, инак, гашт морат аждаҳо.
Гӯшро бандад тамаъ аз истимоъ,
Чашмро бандад ғараз аз иттилоъ.
Деҳ марав, деҳ мардро аҳмақ кунад,
Ақдро бенуру беравнақ кунад.
Қавли Пайгамбар шунав, ай мучтабо!
«Гӯри ақл омад ватан дар русто».

Ин ҷаҳон ҳамчун дарахт аст, ай киром!
Мо бар ӯ чун меваҳои нимхом.

Ўзв аз кул қатъ шуд, бекор шуд,
Узв аз тан қатъ шуд, мурдор шуд.

Ҳар киро дил пок шуд аз эътидол,
Он дуояш меравад то Зулчалол.

З-аҳмақон бигрез, чун Исо гурехт,
Суҳбати аҳмақ бәсе хунҳо, бирехт.

Қимати ҳар кола медонӣ, ки чист,
Қимати худро надонӣ, аҳмақист.

Шукри чони неъмату неъмат чу пӯст,
З-он ки шукр орад туро то кӯи дӯст.

Баъди навмедӣ бәсе уммедҳост,
Аз паси зулмат бәсе хуршедҳост.

Марги ҳар як, ай писар, ҳамранги ўст,
Пеши душман душману бар дӯст дӯст.
Ўйяке кӯчак, ки доим меравад,
На наҷис гардад, на ганда мешавад.
Модар ар гӯяд туро: «Марги ту бод!»
Марги он хӯ хоҳаду марги фасод.
Он гурӯҳе, к-аз адаб бигрехтанд,
Оби мардӣ в-оби мардон рехтанд.
Ҳеч бонги каф задан н-ояд бадар
Аз яке дасти ту бе дасти дигар.

Халқи обиро бувад дарё чу боғ,
Халқи хокиро бувад он маргу доғ.
Мангар аз чашми худат он хубро,
Бин ба чашми толибон матлубро.

Гар набудӣ майлу уммеди самар,
Кай нишондӣ боғбон беҳи шаҷар?

Гов агар воқиф зи қассобон будӣ,
Кай пайи эшон бад-он дуккон шудӣ?

Илму молу мансабу чоҳу қирон¹⁴⁷
Фитна омад дар кафи бадгавҳарон.

Молу мансаб нокасе, к-орад ба даст,
Толиби расвоии хеш ӯ шудааст.

Аҳмақон сарвар шудастанду зи бим
Оқилон сарҳо кашида дар гилем .

Рав, касе чӯ, ки туро ӯ ҳаст дӯст,
Дӯст баҳри дӯст, лошак, хайрчӯст.

Ҳар кӣ бошад ҳамнишини дӯстон,
Ҳаст дар гулхан миёни бӯстон.

Чунки кардӣ душманӣ, парҳез кун,
Машварат бо ёри меҳрангез кун.

Асли лашкар бегумон сарвар бувад,
Қавми бесарвар тани бесар бувад.

Хомушӣ баҳр асту гуфтан ҳамчу чӯ,
Баҳр мечӯяд туро, чӯро маҷӯ.

Кай шавад бустону кишту баргу бар,
То нагардад назми ӯ зеру забар?

Ҳам суол аз илм хезад, ҳам ҷавоб,
Ҳамчунон ки хору гул аз хоку об.
Нафс Фиръавнест, хон, шераш макун,
То наёрад ёд аз он қуфри кукун.
То нагирад абр, кай хандад чаман?
То нагирад тифл, кай нӯшад лабан?

147 қирон – ба ҳам наздикшавӣ.

Акли чузвӣ ақро бадном кард,
Коми дунё мардро ноком кард.

Мурғи ғофил мехурад дона зи дом,
Ҳамчу андар доми дунё ин авом.

Ҳар гурусна оқибат қуте биёфт,
Офтоби давлате бар вай битофт.

Чун дарахт аст одамию бех аҳд,
Бехро тимор мебояд ба чаҳд.

Ҳар киро бошад мизочу табъи суст,
Ў нахоҳад ҳеч касро тандуруст.
Шаб гурезад, чунки нур ояд зи дур,
Пас, чӣ донад зулмати шаб холи нур?

Феъли оташро намедонӣ ту бард,
Гирди оташ бо чунин дониш магард.

Ҳар кӣ ранче дид, ганче шуд паид,
Ҳар кӣ чидде кард, дар чидде расид.

Ҳадди худ бишносу бар боло мапар,
То наяфтӣ дар нишеби шӯру шар.

Аз қаноат ҳеч кас бечон нашуд,
Аз ҳарисӣ ҳеч кас султон нашуд.

Меъдаро хӯ кун бад-он райҳону гул,
То биёбӣ ҳикмату кути русул.

Меъдаи тан сӯи қаҳдон мекашад,
Меъдаи дил сӯи райҳон мекашад.
Мири охур дигару хар дигар аст,
На ҳар он ки андар охур шуд, хар аст.

Ҳирс кӯру аҳмаку нодон кунад,
Маргро бар аҳмақон осон кунад.

Чун набошад нури дил, дил нест он,
Чун набошад рӯх, чуз гил нест он.

Чун най ранчур, сарро бармабанд,
Ихтиёрат ҳаст, бар сиблат¹⁴⁸ маханд.

Ишқ бар мурда набошад пойдор,
Ишқро бар ҳайи¹⁴⁹ чонафзой дор.
Муъмин он бошад, ки андар чазру мад
Кофир аз имони он ҳасрат хурад.

Ганчу гавҳар кай миёни хонаҳост?
Ганҷо пайваста дар вайронаҳост.

Ҳар киро гулшан бувад базму ватан,
Кай хурад ӯ бода андар гулхан?

Шохи гул ҳар чо ки рӯяд ҳам, гул аст,
Хумми мул ҳар чо ки чӯшад ҳам, мул аст.

Худ чаҳони чон саросар огаҳист,
Ҳар кӣ бечиион аст, аз дониш тижист.

Мулку молу атласи ин марҳала
Ҳаст бар чони сабукрав силсила.

Чонвар фарбеҳ шавад, лек аз алаф,
Одамӣ фарбеҳ зи изз асту шараф.

Пеш аз он ки шаб шавад, чома бичӯ,
Рӯзро зоеъ макун дар гуфтугӯ.
Оқибат чӯянда ёбанда бувад,

148 Сиблат – мӯйлаб, бурут.

149 Ҳай – зинда.

Ки фараҷ¹⁵⁰ аз сабр зоянда бувад.

Қисмҳо чун кӯзаҳои бастасар,
То ки дар ҳар кӯза ҷӣ б-вад, он нигар.

Қоҳил ар бо ту намояд ҳамдилӣ,
Оқибат захмат занад аз қоҳилӣ.

Ин масал андар замона ҷонӣ аст,
Ҷони нодонон ба ранҷ арзонӣ аст.

ИСТИОРА

Истиора калимаи арабист, маънои аслияш ба орият, амонат ва гаравгон гирифтани аст, аммо дар илми бадеъ аз ҷумлаи санъатҳои маънавист, ки ба ҷои як калима калимаи дигарро истифода мебаранд. Истиора ҳам ба маҷоз ва ҳам ба ташбеҳ наздик аст. Донишмандони илми бадеъ истиораро як навъи маҷоз медонанд, ба ин маънӣ, ки дар истиора калима аз маънои аслии худ хеле дур меравад. Истиораро ташбеҳи пӯшида низ меноманд ва истиора дар асоси инкишофи ташбеҳи пӯшида ба вучуд меояд. Фарқи истиора аз ташбеҳ он аст, ки дар истиора ташбеҳшаванда зикр наёфта, фақат ташбеҳкунанда ном бурда мешавад.

Масалан, дар байти:

Гули ман, иди Наврӯзат муборак,
Чунин ҷашни дилафрӯзат муборак.

калимаи «гул» ба маънои ёр омадаст ва истиора аст.

Агар бигӯем, ки «ёри ман мисли гул аст», мо ёрро ба ниҳоли гул монанд кардем, ки ин ташбеҳ аст. Аммо агар бигӯем, ки «гули ман омад», дар ин ифода «гул» истиора мешавад, зеро ба ҷои калимаи «ёр» истифода шудааст.

Мақсад аз истифодаи истиора, пеш аз ҳама, ҳақиқатро барҷастатар ва бофасоҳат баён кардан аст. Аз мисоли боло маълум шуд, ки рӯи ёр мисли гул аст, аммо нагуфтем, ки «ёри ман, ки мисли гул аст, омад», баръакс кӯтоҳакак «гули ман омад» гуфтем ва дар ин ҷо «гул» киноя аз ёр мебошад. Ҳамин тариқ, «гул», ки дар ифодаи аввал ташбеҳкунанда

150 Фараҷ – кушоиш, осоиш.

буд, дар ифодаи сонӣ ҷои худи ташбеҳшавандаро гирифт ва ба истиора табдил ёфт.

Дар байти:

Меравию гиря меояд маро,
Соате биншин, ки борон бигзарад.

гузаштани борон истиора аст. Ба маънои оби чашм, яъне шоир гуфтан меҳаҳад, ки аз рафтани ту чунон ғамгин мешавам, ки оби дидагонам мисли борон мерезад. Дар ин ифода борон ҷои ташбеҳшавандаро гирифт ва истиора шуд.

Чанд мисол:

Маро аз гиряи шабҳо нашуд ҷуз дарди сар ҳосил,
Ба хуни дил абас парвардаам ин тифли бадхӯро.

Мулҳами Бухорӣ

Ай ки бар кори шикасти дили мо мекӯшӣ,
Бохабар бош, ки ин шиша садое дорад.

Ҳофиз

Дар байти аввал ибораи «тифли бадхӯ» (ба ҷои оби дида омадаст) ва дар байти дуюм «шиша» (ба ҷои дил омадааст) истиора мебошанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маънои луғавӣ ва истилоҳии истиораро гӯед.
2. Тафовути ташбеҳу истиора дар чист?

УБАЙДИ ЗОКОНӢ

Гар кунӣ бо дтгарон ҷабру ҷафо,
Бо Убайдуллоҳи Зоконӣ макун.

Гузаштагони Убайди Зоконӣ аз Арабистон ба Эрон кӯчида, дар Зокони Қазвин сукунат ихтиёр намуданд. Убайд соли 1270 дар хонадони вазири собиқ ба дунё омадааст. Ӯ таълими ибтидоиро дар зодгоҳаш Зокон гирифта, баъдан дар мадрасаҳои шаҳри Бағдод таҳсил намудааст. Вале дахшатҳои ҳаёти замони феодалӣ боиси дар муҳтоҷӣ зиндагӣ кардани Убайди Зоконӣ гаштаанд. Ин ҳақиқатро дар ашъори дорои мазмуни тарҷумаиҳолии ӯ дучор меоем:

Дар хонаи ман зи неку бад чизе нест,

Ќуз бодею порай намад чизе нест.

Аз ҳар ҷӣ пазанд, нест ғайр аз савдо

В-аз дар ҷӣ хӯранд, ҷуз лагад чизе нест...

Ӯ соли 1370 аз олам ҷашм пӯшидааст. Убайди Зоконӣ нависандаи шӯхтабъ аст. Ҳаҷв равияи хосси эҷодиёти ӯ шинохта шудааст. Асарҳои ӯ дар шакли назм ва наср таълиф шудаанд. Мероси адабии Зокониро «Наводир-ул-амсол», рисолаҳои «Ахлоқ-ул-ашроф», «Садпанд», «Дахфасл», «Дилкушо», «Ришнома», дostonҳои «Ушшоқнома», «Мушу гурба», «Фолномаи буруҷ», «Фолномаи вухуш ва тюр», қасидаю ғазал, қитъаву рубоӣ, тарҷеъбанд ва осори дар шаклҳои хурди манзум таълифнамудааш ташкил медиҳанд.

Мазмуни асосии эҷодиёти ӯ аз танқиди ақидаҳои куҳнашуда, афкори зиддихалқии замона, ҷаҳолатпарастӣ, кирдори ношоистаю баъзе урфу одатҳои мардум, эътирози зидди хонахаробии заҳматкашон аз ҷангҳои доимии дохилии ҷохталабон, тарғиби ақидаҳои ҳаётдӯстӣ, муҳаббати поки инсонӣ иборат аст. «Рисолаи дилкушо» асари мансур буда, ба забони арабӣ ва форсӣ таълиф ёфтааст. Он аз ҳикоятҳои

хурд сурат гирифта, латифаҳои халқиро ба ёд меорад. Услуби нависанда агарчи ҳазлу мутоиба аст, мазмуни чиддии танқидӣ дорад. Инро худи муаллиф ҳам ишорат намудааст:

Ба мазохат нагуфтам ин гуфтор,
Ҳазл бигзору чид аз ӯ бардор!

«ҲИКОЯТҲО АЗ «РИСОЛАИ ДИЛКУШО»

... Чунин гӯяд муаллифи ин рисолат ва муҳаррири ин мақолат (Убайди Зоконӣ)... фазилати нутқ, ки шарафи инсонӣ бад-ӯ манут (вобаста) аст, бар ду вачҳ аст, ки: яке чид ва дигаре ҳазл ва рӯҷҳои (бартариӣ) чид бар ҳазл мустағнист (бениёз) ва чунон ки чид доим мӯҷиби малол мебошад, ҳазл доим низ боиси истихфоф (таҳқир ва кам шумурдан) ва қасри (кӯтоҳии) арз мешавад...

ҲИКОЯТ

Талҳақро (номи қаҳрамони фолклорӣ дар Эрон, мисли Афандӣ) бо муҳимме пеши Хоразмшоҳ фиристоданд. Муддате он ҷо бимонд. Магар Хоразмшоҳ риояте, чунон ки ӯ мехост, намекард. Рӯзе пеши Хоразмшоҳ ҳикояти мурғон ва ҳосияти ҳар яке мегуфтанд.

Талҳақ гуфт:

– Ҳеч мурғе аз лаклак зирактар нест.

Гуфтанд:

– Аз ҷӣ донӣ? Гуфт:

– Аз баҳри он ки ҳаргиз ба Хоразм намеояд.

ҲИКОЯТ

Падари Ҷуҳо ду моҳии бузург бад-ӯ дод, ки бифрӯш. Дар кӯчаҳо мегардонид. Бар дари хонае расид. Зане хубсурат ӯро дид. Гуфт: «Як моҳӣ ба ман бидех». Ҷуҳо моҳӣ бидод... хушаш омад, моҳии дигар бидод... Пас бар дари хона нишаста гуфт:

– Қадре об мехоҳам.

Он зан кӯзае бад-ӯ дод ва бихӯрд ва кӯза бар замин заду бишкост. Ногоҳ шавҳарашро аз дур бидид ва дар гиря афтод. Мард пурсид, ки:

– Чаро гиря мекунӣ?

Гуфт:

– Ташна будам. Аз ин хона об хостам. Кӯза аз дастам бияфтод, бишкаст. Ду моҳӣ доштам, хотун ба гарави кӯза бардоштааст ва ман аз тарси падар ба хона намеёрам рафт.

Мард ба зан итоб кард, ки «Кӯзае чӣ қадр дорад?!»

Моҳиҳо бигирифт ва ба Ҷуҳо дод, то ба саломат равон шуд.

ҲИКОЯТ

Туфайлиро пурсиданд, ки:

–Иштиҳо дорӣ? Гуфт:

Мани бечора дар ҷаҳон ҳамин матоъ дорам.

ҲИКОЯТ

Султон Маҳмуд пире заифро дид, ки пушторае хор мекашад. Бар ӯ раҳмаш омад. Гуфт:

– Эӣ пир, ду динор зар меҳоҳӣ ё дарозгӯше, ё ду-се гӯсфанд, ё боғ, ки ба ту бидихам, то (ки) аз ин заҳмат халос ёбӣ?

Пир гуфт:

– Зар бидех, то (ки) дар миён бандам ва бар дарозгӯше бинишинам ва гӯсфандон дар пеш гирам ва ба боғ биравам ва ба давлати ту дар боқии умр он ҷо биёсоям.

Султонро хуш омад ва фармуд, ҷунон карданд.

ҲИКОЯТ

Ҳакиме гуфта, ки хушёр дар миёни мастон монанди зинда дар миёни мурдагон аст. Аз нуқлашон мехӯрад ва ба уқулашон механдад

ҲИКОЯТ

Кале аз ҳаммом берун омад, кулоҳаш дуздида буданд. Бо ҳаммомӣ мочаро мекард. Ҳаммомӣ гуфт:

– Ту ин ҷо омадӣ, кулоҳ надоштӣ.

Гуфт:

–Эӣ мусулмон, ин сар аз он сарҳост, ки бекулоҳ ба роҳ тавон бурд?

ҲИКОЯТ

Яке аз дигаре пурсид, ки:

– Қаляро ба қоф кунанд ё ба ғайн? Гуфт:

Қаля на ба қоф кунанд ва на ба ғайн, қаля ба гӯшт кунанд.

ҲИКОЯТ

Шахсеро дар понздаҳуми рамазон бигрифтанд, ки ту рӯза хӯрдаӣ.

Гуфт:

– Аз рамазон чанд рӯз гузаштааст?

Гуфтанд:

Понздаҳ рӯз.

Гуфт:

Чанд рӯз мондааст?

Гуфтанд:

Понздаҳ рӯз.

Гуфт:

Мани мискин аз ин миён чӣ хурда бошам?!

ҲИКОЯТ

Қазвинӣ табаре дошт, ҳар шаб дар махзан (анбор) ниҳодӣ ва дар муҳкам бибасти. Занаш пурсид:

– Чаро табар дар махзан мениҳӣ?

Гуфт:

– То (ки) гурба набарад.

Гуфт:

– Гурба табар чӣ кунад?

Гуфт:

– Аблаҳ зане будай! Шушпорае, ки ба як чав намеарзад, мебарад, табаре, ки ба даҳ динор харидаам, раҳо хоҳад кард?!

ҲИКОЯТ

Деҳқоне дар Исфаҳон ба дари Хоҷа Баҳоуддини соҳибде-
вон рафт. Ба хочасаро гуфт, ки «Бо хоҷа бигӯй, ки Худо берун ништааст, бо ту коре дорад». Ба хоҷа бигуфт. Ба эҳзори (ҳозир кардан) ӯ ишорат кард. Чун даромад, пурсид, ки:

– Ту Худой?

Гуфт:

– Оре.

Гуфт:

– Чӣ гуна?

Гуфт:

– Ҳол он ки ман пеш деҳхудову боғхудову хонахудо будам. Наввоби (яъне ноибони) ту деҳу боғу хона аз ман ба зулм бистаданд, Худо (соҳиб) монд.

ҲИКОЯТ

Қазвиниро дандон дард мекард. Пеши ҷарроҳ рафт. (Ҷарроҳ) гуфт:

– Ду оқча бидех, то (ки) барканам.

Гуфт:

– Як оқча беш намедихам.

Чун музтариб (дар изтироб ва ҳаяҷон) шуд, ночор ду оқча бидод ва сар пеш бурд ва дандоне, ки дард намекард, бад-ӯ намуд. Ҷарроҳ онро канд. Қазвинӣ гуфт: «Саҳв кардам». Он дандон, ки дард мекард, бад-ӯ намуд. Ҷарроҳ барканд. Қазвинӣ гуфт: Мехостӣ, ки сарфи ман барӣ ва ду оқча биситонӣ.

Ман аз ту зирактарам. Туро ба бозӣ харидам ва кифояти ту чунон кардам, ки як дандонам ба як оқча баромад.

ҲИКОЯТ

– Талҳақро пурсиданд, ки даюсӣ чӣ бошад?

Гуфт:

– Ин масъаларо аз қозиён бояд пурсид.

ҲИКОЯТ

Гаронгӯше ба қазвинӣ гуфт:

– Шунидам, ки зан кардаӣ (гирифтай).

Гуфт:

– Субҳоналлоҳ, ту ки чизе нашнавӣ, ин хабар аз кучо шунидӣ?!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар ҳикояти «Талҳақ ва Хоразмшоҳ» кадом хислати қаҳрамон ошкор гаштааст?
2. Дар ҳикояти «Чуҳо ва кӯза» қаҳрамон бо кадом хислат тасвир ёфтааст?
3. Ғояи ҳикояти «Туфайлӣ»-ро чӣ тавр маънидод мекунед?
4. Дар ҳикояи «Султон Маҳмуд ва пири хоркаш» чӣ маънӣ дар назар дошта шудааст?
6. Ҳикояти «Кал дар ҳаммом»-ро маънидод намоед.
7. Ҳикояти «Қазвинӣ ва табар» ба кадом фазилати хосси қаҳрамон равшанӣ меандозад?
8. Дар ҳикояти «Қазвинӣ ва чарроҳ» кадом хислати одам зикр шудааст.
9. Дар ҳикояти «Талҳақ ва қозиён» кӣ мазамат ёфтааст?
10. Дар ҳикояти «Гаронгӯш ва Қазвинӣ» кадом фазилати инсонӣ мушоҳида мешавад?

КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

Гар бичӯянд, ба сад қарнаёбанд, Камол,
Булбуле чун ту хушалхон бачаманҳои
Хучанд.

Камоли Хучандӣ соли 1318 дар шаҳри Хучанд таваллуд шудааст. Айёми кӯдакӣ ва таҳсили ибтидоии ӯ дар зодгоҳаш гузаштааст. Баъд таҳсилро дар мадрасаҳои Самарқанд, Тошканд ва Хоразм давом дода, қариб ҳамаи илмҳои замонашро аз худ намудааст. Ӯ бештар ба адабиёт шавқу ҳавас дошт, шеърро нақл, ривояту афсонаҳои фаровонеро аз ёд карда буд. Баъди хатми таҳсил муддате дар шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Тошканд ва Хоразм саёҳат кардааст. Дар синни 40 - 45-солагӣ бо роҳи Ҳичоз ба ҳаҷ рафта, баъди баргаштан дар шаҳри Табрез мемонад. Вақте Тухтамиш ба Табрез ҳучум мекунад, Камолро бо худ ба Олтинӯрда мебарад. Камол он ҷо дар шаҳри Сарой (наздикии Астрахан) ҳаёти осуда ва бофароғат гузаронидааст. Темурланг соли 1395 Саройро истило намуд. Камол баъди 10-11 соли ҳичрон ба Табрез бармегардад, зеро аҳли оилааш дар он ҷо буд. Минбаъд вай зиндагии фақиронае дошт. Ӯ умри дароз дидааст. Вале ин умри азизи ӯ дар ғарибӣ зери азоби бекасӣ ва маҳрумӣ гузаштааст. Вай аз он бекасӣ ва ғарибӣ аз синаи пурдари нолаҳои дилхарош мебарорад:

Дилам ба зулфи ту чун аст, аз ин ғариб мапурс,
Ки шом чун гузарад бар ғариб, ман донам.

Камол, ки шоири ватандӯст буд, ҳеҷ гоҳ зодгоҳи азизи худ Хучандро аз ёд набурда, ҳамеша аз он ёд карда, аз хучандӣ будани худ фаҳр мекард:

Бо лутфи табъ мардуми Шероз аз Камол
Бовар намекунанд, ки гӯям хучандиям.

Камол соли 1401 дар Табрез вафот кард. Ӯро дар боғи худаш, ки Биҳишт ном дошт, ба хок супурданд. Макбараи ӯ то имрӯз боқист ва зиёратгоҳи аҳли хирад аст.

Аз Камоли Хучандӣ девоне боқӣ мондааст, ки наздики ҳашт ҳазор байт аст.

ҒАРИБӢ

Дил муқими кӯйи ҷонон асту ман ин ҷо ғариб,
Чун кунад бечораи мискин тани танҳо ғариб?!
Орзуманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб?!
Чун ту дар ғурбат наҷфтодӣ, ҷӣ донӣ ҳоли мо?
Меҳнати ғурбат надонад ҳеч кас, илло ғариб.
Ҳаргиз аз роҳи карам рӯзе напурсидӣ, ки чист
Ҳоли зори мустаманде монда дур аз мо ғариб.
Чун дар ин даврон намеафтад касе бар ҳоли мо,
Дар чунин шаҳре ки мебинӣ, кӣ афтад бо ғариб?
Дар ғарибӣ ҷон ба саҳтӣ медихад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибо, во ғариб.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок қироат кунед.
2. Мазмуни ғазалро нақл кунед.
3. Ҷаро шоир аз ғарибӣ шикоят кардааст?
4. Мисраи «Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб?!» - ҷӣ маъно дорад?

ГУФТАМ БА ЧАШМ!

Ёр гуфт: Аз ғайри мо пӯшон назар. Гуфтам ба чашм!
В-он гаҳе дуздида дар мо менигар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар ёбӣ нишони пой мо бар хоки роҳ,
Барфишон он ҷо ба доманҳо гуҳар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар сар дар биёбони ғамам хоҳӣ ниҳод,
Ташнагонро муждае аз мо бибар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар гардад лабат хушк аз дами сӯзони оҳ,
Боз месозаш ҷу шамъ аз гиря тар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар бар остонам об хоҳӣ зад зи ашк,
Ҳам ба миҷгонат бирӯб он хоки дар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар гардӣ шабе аз рӯи чун моҳам ҷудо,
То саҳаргоҳон ситора мешумар. Гуфтам ба чашм!
Гуфт: Агар дорӣ хаёли дурри васли мо, Камол,
Қаъри ин дарё бипаймо сар ба сар. Гуфтам ба чашм!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок қироат кунед.
2. Мазмуни ғазалро мухтасар нақл кунед.
3. Байти охирини ғазалро ба наср баргардонед.

ОШҮБИ ЧОНӢ

Ошӯби чонӣ, шӯхи чаҳонӣ,
Безътиқодӣ, номехрубонӣ.
Гоҳам навозӣ, гоҳам гудозӣ,
Гоҳе чунинӣ, гоҳе чунонӣ.
Аз ту сабурӣ кардан, нигоро,
Натвон, валекин ту метавонӣ.
3-ин сон, ки дорӣ аз хеш дурам,
Гар мирам аз ғам, аз ман надонӣ.
Гуфтам нисорат созам дури ашк,
Гуфто: Чӣ гӯям, дур мечаконӣ.
Бо ту чӣ монад Хизру Масеҳо?
Умре ту ҳаргиз бо кас намонӣ.
Гар аз Камол, ай мӯнис, малулӣ,
Рафтам зи пешат, бурдам гаронӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
2. Мундариҷа ва ғояи ғазалро таҳлил кунед.

ДҶҶСТ МЕДОРАД ДИЛАМ ЧАВРУ ЧАҶОИ ДҶҶСТРО

Дӯст медорад дилам чавру чаҶои дӯстро,
Дӯсттар аз чону сар дарду балои дӯстро.
Заҳмати худ бо табиби муддаӣ хоҳам намуд,
То бисозад чора дарди бедавои дӯстро.
Чун муроди дӯст чон афшондан аст аз дӯстон,
Зудтар дарёб, чони ман, ризои дӯстро.
Дар ҳавои ӯ тавонад дод ошиқ сар ба бод,
Лек натвонад ниҳод аз сар ҳавои дӯстро.
Гар бадал кардӣ ба сад Фирдавс гарди кӯи дӯст,
Ройгон аз даст додӣ хоки пой дӯстро.
Дастбӯси дӯст меҳохӣ, бишӯ даст аз ду кавн¹⁵¹,
Дастӣ олуда нашояд марҳабои дӯстро.

151 Кавн - дунё, олам.

Дӯстиҳои ҳама олам бирӯб аз дил,
Камол, Пок бояд доштан хилватсарои дӯстро.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шарҳи калимаҳои мушкилро аз луғат ёбед ва ба ёд гиред.
2. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
3. Мазмуни ғазалро ҳикоя кунед.
4. Дар ин ғазал дӯст дар маркази диққат аст. Бигӯед, ки шоир дар зери мафҳуми дӯст қиро дар назар дорад?
5. Байти мақтаъро ба наср гардонед.

КИНОЯ

Киноя калимаи арабӣ буда, маънои луғавияш сухани пӯшида, пӯшида сухан гуфтан; рамз ва ишора аст. Дар илми бадеъ номи яке аз санъатҳои маънавист. Киноя чунон аст, ки шоир ё нависанда калима ё ибораеро истифода менамояд, ки ба маънои аслии худ не, балки ба маънои акс омадааст. Дар ин маврид шартӣ асосӣ ин аст, ки маънои аслии ва маънои иловагӣ аз ҷиҳати мантиқӣ ва шабоҳат бояд ба ҳам наздик бошанд. Масалан, «Думи сагат қач», «Оби дари хона кадр надорад» киноя аз айбҷӯӣ ва бекадри наздикон мебошад. Киноя аз воситаҳои баён буда, дар он ифодаи маънои ҳақиқӣ низ имкон дорад. Масалан, агар гӯем, ки «Дарро задам, девор кафид» ба маънои одаме, ки ҳақиқати гапро нафаҳмида, ғавғо мебардорад, аммо задани дару кафидани девор ба маънои аслии наздик аст.

Киноя яке аз санъатҳои серистеъмоли адабиёти шифоҳӣ низ ба шумор меравад. Дар афсона, латифа ва мақолу зарбулмасалҳои халқӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасад. Чанд мисол: «Дами табарро пахта гирифтааст», «Ҳамаро мон, аммаро меҳмон кун».

Дар ин байти Мирзо Турсунзода «меҳмон» киноя аст:

Фурсати он аст, ки ин «меҳмон»

Тарк кунад кишвари Ҳиндустон.

Дар абёти зер таъбирҳои «Нафасе то ба охират бирасид», «Худош бардорад» ва «Мусулмонӣ ҳамин аст» - у «бедард» ба вазифаи киноя омадаанд:

Шоҳ аспе ба шоире бахшид,
Ки ба тундиш чашми чарх надид.
Буд тунд ин қадар, ки аз дунё
Нафасе то ба охират бирасид.
Бисотӣ

Рақиб гуфт, ки афтодаам, маро бардор,
Дуош кардаму гуфтам: Худош бардорад.
Возеҳ

Гар мусулмонӣ ҳамин аст, ки Ҳофиз дорад,
Вой, агар аз паси имрӯз бувад фардое.
Ҳофиз

На ҳар к-ӯ зан бувад, номард бошад,
Зан он мард аст, к-ӯ бедард бошад.
Низомӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Киноя дар луғатҳо ба кадом маъниҳо меояд?
2. Чаро кинояро воситаи баён меноманд?

АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

Тамоми шоиронро чамъ агар созанд
дар маҳшар,
Ҳама як сӯ бувад, он Ҷомии ширин
сухан як сӯ.

Абдурраҳмони Ҷомӣ 7 ноябри соли 1414 дар деҳаи Харчурди вилояти Ҷом ба дунё омадааст. Ҳангоме ки Ҷомӣ 11-сола мешавад, оилаи онҳо аз вилояти Ҷом ба Ҳирот меояд. То ин дам Абдурраҳмони Ҷомӣ дар назди падараш Низомуддин Аҳмад саводи комил бароварда, инчунин забони арабиро то андозае аз худ карда буд. Баъд аз ин Абдурраҳмон дар Ҳирот, дар мадрасаи Низомия таҳсили илму давом медиҳад. Ҷомӣ аз кӯдакӣ зеҳни бурро, ақли расо ва одати ачибе дошт. Ба ҳар як чиз, ба ҳар як ҳодиса аз нуқтаи назари кунҷковӣ нигоҳ мекард. Фаъолияти эҷодии Ҷомӣ барвақт сар шуда буд. Аз овони ҷавонӣ овоза ва ҳурмат пайдо кардани ӯ на танҳо дар ватани ҳудаш, балки дар бисёр мамлакатҳои Шарқи Наздик ва Шарқи Миёна ҳам бо далелҳо исбот шудааст.

Ҷомӣ 9-уми ноябри соли 1492 дар Ҳирот фавтидааст. Аз Абдурраҳмони Ҷомӣ асарҳои бисёри манзуму мансур мерос мондаанд. Таърихнависони Шарқ ва Осиёи Миёна асарҳои ӯро аз 34 то 99 номгӯй шумурдаанд. Калонтарин асарҳои ӯ «Баҳористон», китоби «Ҳафт авранг», ки аз ҳафт достони манзум иборат аст ва «Девони Ҷомӣ» маҷмӯаи ғазалиёт мебошанд.

АЗ «БАҲОРИСТОН»

Абдурраҳмони Ҷомӣ бо шеърҳои сухани худ дар байни мардуми мо шуҳрат ёфтааст. Машҳуртарин китоби мансури ӯ «Баҳористон» аст. Ин китоб дар пайрави «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ навишта шудааст ва аз ҳашт боб иборат буда, ҳар боби он аз ҳикоятҳои пандомез, оқилона, ҳикматҳои зиндагӣ, рӯзгори ибратбахши шахси бузург

ва шоирон ба ҳам омадааст. Як боби китоб аз масалҳои ширини амали парандагон ҳикоят мекунад. Ҷомӣ марди ҳикматшинос ва файласуф ҳам буд ва бо панду ҳикматҳо моро насихат мекунад ва панду андарз меомӯзад.

ҲИКОЯТ

Искандари Румӣ дар овони ҷаҳонگیرӣ бо ҳилаи тамом хисореро бидушод ва ба вайрон кардани он фармон дод. Гуфтанд: «Дар он ҷо ҳақимест доно ва бар ҳалли мушкилоти ҳикмат тавоно». Вайро талаб дошт. Чун биёмад, шакле дид, аз қабули таъб дур ва таъби аҳли қабул аз вай нафур. Гуфт: «Ин чӣ сурати ғариб ва чӣ шакли маҳиб (бадҳайбат) аст?» Ҳақим аз он сухан барошуд ва хандон-хандон дар он ошуфтагӣ гуфт:

ҶИТӢА

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,
Ай тижӣ аз фазилату инсоф!
Тан бувад чун ғилофу ҷон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на ғилоф!

Дигар гуфт: «Ҳар киро хулқ бо халқ на некуст, пӯст бар бадан зиндони ўст, чунон аз вучуди худ дар тангноест афтада, ки зиндон дар ҷанби (тараф) он азмоғест кушода».

ҶИТӢА

Касе, ки бо ҳама кас хӯи бад ба кор барад,
Ҳамеша дар кафи сад ғусса мумтаҳан¹⁵²донаш.
Машав ба шаҳна¹⁵³, ки зиндон мақоми ў гардон,
Ки пӯст бар тани бадхӯ бас аст зиндонаш.

Ва дигар гуфт: «Ҳасуд ҳамеша дар ранҷ аст бо парвардигори хеш ситезасанҷ, ҳар чӣ дигаронро диҳад, вай напосандад ва ҳар чӣ на насиби вай, дил дар он бандад».

ҶИТӢА

Эътироз аст бар аҳкоми ҷаҳондори ҳақим
Одати марди ҳасадпеша, ки хокаш ба даҳан.
Ҳар чӣ бинад ба кафи ғайр, фиғон бардорад,
Ки ҷаро дод ба вай бесабаб онро, на ба ман?!

152 мумтаҳан - имтиҳоншаванда, дучори азобу сахтӣ..

153 шаҳна - посбони шаҳр, ҳокими шаҳр.

Дигар гуфт: «Хирадмандони карим мол бар дӯстон шуморанд ва беҳирадони лаим¹⁵⁴ аз барои душманон бигузоранд».

ҚИТЪА

Ҳар чӣ омад ба дасти марди карим,
Ҳама дар пойи дӯстон афшонд.
В-он чи андӯхт сифлатабӣ лаим,
Баъди марг аз барои душман монд.

Дигар гуфт: «Бо хурдон дар ҳазлу фисус овехтан обрӯи бузургӣ рехтан аст ва ғубори зиллату хорӣ ангехтан».

ҚИТЪА

Ай ки бар сифла медарӣ чома,
Ном, тарсам, ба гургият биравад.
Машав афсӯспеша бо хурдон,
В-арна фарри бузургият биравад.

Дигар гуфт: «Ҳар кӣ бо зердастон шеваи муштзанӣ бар даст гирад, дар лагадкӯби забардастон бимирад».

ҚИТЪА

Дило, гӯш кун аз ман ин нуктаи хуш,
Ки мондаст дар гӯшам аз нуктадонон.
Ки ҳар кас кашад теғи номехрубонӣ,
Шавад куштаи теғи номехрубонон.

ҲИКОЯТ

Дар маҷлиси Кисро се тан аз ҳукамо чамъ омаданд: файласуфи Рум, ҳакими Ҳинд ва Бузургмеҳр. Сухан ба он чо расид, ки саҳттарини чизҳо чист? Румӣ гуфт: «Пирию сустӣ ба нодорию тангдастӣ». Ҳиндӣ гуфт: «Тани бемор бо андухи бисёр». Бузургмеҳр гуфт: «Наздикии аҷал бо дурӣ аз хусни амал». Ҳама ба қавли Бузургмеҳр бозомаданд.

ҲИКМАТ

Се кор аз се гурӯҳ зишт ояд: тундӣ аз подшоҳон ва хирс бар мол аз доноён ва бухл аз тавонгарон.

154 лаим - паст, ҳасис.

ҚИТЪА

Ин се кор аст, ки-ш нигорад зишт
Аз се кас хомаи нигоранда:
Тундхӯйи подшоҳи қавӣ,
Ҳирси донову бухли доранда.

АЗ ТАМСИЛОТИ «БАҲОРИСТОН»

ҲИКОЯТ

Рӯбоҳбачае бо модари худ гуфт:
– Маро ҳилае биёмӯз, ки чун бар кашокаши сағ дармо-
нам, худро бираҳонам.

Гуфт:

– Он ҳила фаровон аст, аммо бехтарини ҳама он аст, ки
дар хонаи худ бинишинӣ, на ӯ туро бинад ва на ту ӯро бинӣ.

ҚИТЪА

Чу бо ту хасм шавад сифлае, на аз хирад аст,
Ки дар хусумати ӯ макру ҳила соз кунӣ.
Ҳазор ҳила тавон сохт в-аз ҳама он беҳ,
Ки ҳам зи сулҳу ҳам аз ҷангаш эҳтироз кунӣ.

ҲИКОЯТ

Сурхзанбӯре бар магаси асал зӯр овард, то вайро туъмаи
худ созад. Ба зорӣ даромад, ки:

– Бо вучуди ин ҳама шахду асал маро чӣ қадру маҳал, ки
онро бигузорӣ ва ба ман рағбат орей? Занбӯр гуфт:

– Агар он шахд аст, ту шахдро конӣ ва гар он асал, ту
сарчашмаи онӣ.

ҚИТЪА

Ай хуш он марди ҳақиқат, ки зи пайғому салом
Рӯ битобад, ба сӯйи моидаи васл равад.
Асл чун рӯй намояд зи паси пардаи фаръ,
Фаръро бозгузорад, ба сари асл равад.

ҲИКОЯТ

Мӯреро диданд, ба зӯрмандӣ камар баста ва малахеро
даҳ баробари худ бардошта. Ба таачҷуб гуфтанд:

– Ин мӯрро бинед, ки бо ин нотавонӣ бореро ба ин гаронӣ чун мекашад?

Мӯр чун ин сухан бишунид, бихандиду гуфт:

– Мардон борро бо нируи ҳиммату бозуи ҳамийят кашанд, на ба қуввати тану заҳомати бадан.

ҚИТЪА

Боре, ки осмону замин сар кашид аз он,
Мушкил тавон ба ёварию чисму чон кашид.
Ҳиммат қавӣ кун аз мадади раҳравони ишқ,
К-он борро ба қуввати ҳиммат тавон кашид.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар ҳикояи «Искандар ва ҳақим» Чомӣ кихоро мазаммат кардааст?

2. Байти:

«Тан бувад чун ғилофу чон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на ғилоф!» - чӣ маънӣ дорад?

3. Ҳикоятҳои «Хулқи бад», «Ҳасуди ситезасанҷ», «Хирадмандони карим», «Ҳазл бо хурдон», «Муштзанӣ бо зердастон», «Се кор аз се гурӯҳ зишт ояд», «Ҳилаи аз ҳама беҳ», «Сурхзанбӯр ва магаси асал», «Мӯри боҳиммат»-ро шарҳ диҳед. Бигӯед, ки дар онҳо чӣ чиз тарғиб ёфтааст ва чӣ чиз мазаммат шудааст?

4. Се-чор ҳикояи «Баҳористон»-ро интихобан аз ёд кунед.

ҲИКОЯТҲО АЗ «СИЛСИЛАТ-УЗ -ЗАҲАБ» ҚИССАИ РУСТОЙ, КИ ДАРОЗГҶИШИ ПИРИ ЛАНГИ ПУШТРЕЗ БА БОЗОРИ ХАРФУРҶИШОН БУРД

Содамарде зи ақл дуртарак,
Дошт дар деҳ яке заиф харак.
Хараке пиру сусту лоғару ланг,
Ки нарафтӣ ду рӯз як фарсанг...
Ҳаргиз аз зарби газ напаймудӣ,
Роҳро чуз ба газ напаймудӣ.
Буд доим зи захми марди салим
Сурх кемуҳти¹⁵⁵ ӯ ба ранги адим¹⁵⁶.

155 кемуҳт – пӯсти пушт.

156 адим – пӯст, чарм.

Гар расидӣ ба чӯяке борик,
Ҳама олам бар ӯ шудӣ торик...
Рӯзе он содарӯй шаҳраш бурд,
Ба ҳарифони харфурӯш супурд.
Яке аз ҷамъ харфурӯшона
Баҳри ин кор риш зад шона.
Бонг мезад, ки кист дар бозор,
Ки харад баҳри худ хари рахвор?
Хар мағӯ, астари¹⁵⁷ ҷавону равон,
Сахт дар роҳу тунд дар майдон.
Ҷаҳад аз ҷой, агар расад ба масал,
Сояи тозиёнааш ба кафал¹⁵⁸ 158.
Балки дар сояш гар ояд пеш,
Гомҳо¹⁵⁹ бигзарад зи сояи хеш,
Мечаҳад ҳамчу бод ҷой ба ҷой,
Меравад ҳамчу об дар гилу лой.
Ҳаст ҷӯйи бузургу наҳри азим
Пеши ӯ кам зи ҷадвали тақвим.
Халқ аз он гуфтугӯй механдид,
Лекин он содамард чун бишнид,
Сар фарогӯши харфурӯш овард:
К-ай ба бозори харфурӯшон фард,
Агар ин қисса рост мегӯй,
Роҳи ин арса рост мепӯй,
Сухане гӯямат, ба ман кун гӯш,
Ба манаш боздеҳ, ба кас мафрӯш.
Дер шуд, к-инчунин ситуда улоғ,
Ки ту гуфтӣ, кунам ба шаҳр суроғ,
Ай аҷаб, к-он худ они ман будаст,
Рӯзу шаб зери рони ман будаст.
Ёр дар хонаву ба гирди ҷаҳон
Ман талабгораш ошқору ниҳон.
Посухаш дод, к-ай салимулқалб¹⁶⁰,
Карда даҳр аз ту фаҳму дониш салб¹⁶¹.
Балки ҳаргиз ту ро набудаст он,

157 астар – хичир.

158 кафал – рон.

159 гом – қадам.

160 салимулқалб – содадил.

161 салб – кардан-гирифтани.

К-аз ту, гӯям, касе рабудаст он.
Солҳо шуд, ки рокиби¹⁶² ӯй,
Қиссаи ӯ зи ман чӣ мечӯй?
Ба газофе¹⁶³, ки дар забои ду-се бор
Рондам аз баҳри гармии бозор,
Дар сифатҳои ин матоғи сақат¹⁶⁴
Аз ҷаҳолат чӣ уфти ба галат?!

ҚИССАИ ОН ХИРС, КИ ОБАШ МЕБУРД

Хирсе аз хирси туъма бар лаби рӯд
Баҳри моҳӣ гирифтани омада буд.
Ногаҳ аз об моҳие барҷаст,
Бурд ҳоли ба сайди моҳӣ даст.
Пояш аз ҷой шуд, дар об афтод,
Пӯстин з-ин хато дар об ниҳод...
Об бас тез буду паҳновар,
Хирси мискин дар об шуд музтар.
Дасту по зад басаю суд надошт,
Оқибат хешро ба об гузошт.
Аз бало чун ба ҳила натвон раст,
Бояд он ҷо зи ҳила шустан даст.
Ҳамчу хике, ки пашмноканда.
Бошад аз рахту пахт оганда.
Бар сари об чархзан мерафт,
Даст шуста зи ҷону тан мерафт.
Ду шиновар зи дур бар лаби об
Баҳри коре ҳамешуданд шитоб.
Чашмашон ногаҳон фитод бар он,
Аз таҳайюр шуданд хира дар он.
К-он чӣ чиз аст, мурда ё зиндаст,
Пӯсте аз қумош огандаст?
Он яке бар канора манзил сохт
В-он дигар хешро дар об андохт.
Ҷ шино кард, то бар он бирасид,
Хирс худ махласе¹⁶⁵ ҳаметалабид.
Дар шиновар ду даст зад муҳкам,
Бозмонд аз шино шиновар ҳам.
Андар он мавҷ гашта аз ҷон сер,

162 рокиб – савор.

163 газоф – дурӯғ.

164 сақат – паст, ноқис, мурда.

165 махлас – маҳалли халос.

Гоҳ боло ҳамешуду гаҳ зер.
Ёр чун дид ҳоли ӯ зи канор,
Бонг бардошт, к- «Ай гиромӣ ёр!
Гар гарон аст пӯст, бигзораш,
Ҳам бад-он мавчи об биспораш».
Гуфт: «Ман пӯстро гузоштаам,
Даст аз пӯст боздоштаам.
Пӯст аз ман даме надорад даст,
Балки пуштам ба зӯри панча шикаст.
Чаҳд кун, чаҳд, ай бародари пук,
Пӯст донӣ зи хирсу хик зи хук.

ТАМСИЛ

Гуфт рӯбоҳбачча бо рӯбоҳ,
К- «Ай зи макри сағони деҳ огоҳ,
Бозие кун кунун маро таълим,
Ки бад-он аз сағам набошад бим».
Гуфт: «Аз он бозие набинам беҳ,
Ки ту дар дашт бошӣ, ӯ дар деҳ.
Чашми вай бар ту, чашми ту бар вай
Нафитад, варна афтадат дар пай».

ҲИКОЯТИ ПИРЗОЛЕ, КИ РОҲ БАР

САНҶАР ГИРИФТА

Буд дар Марви Шоҳҷон¹⁶⁶ золе,
Ҳамчу золи чаҳон куҳансоле.
Рӯзе омад зи ханҷари ситаме
Бар вай аз як-ду лашкарӣ аламе.
Аз тазаллум забон чу ханҷар кард,
Рӯй дар раҳгузори Санҷар кард.
Дид, к-аз роҳ мерасад Санҷар,
Бурда аз саркашӣ ба кайвон сар.
Бонг бардошт, к-ай парешон кор,
Гӯши худ сӯи синарешон дор!
Гӯши Санҷар чу он нафир шунид,
Борагӣ¹⁶⁷сӯи гандапир кашид.

166 Шоҳҷон – шакли кӯтоҳи Шоҳи чаҳон, номи қадимии шаҳри Марв дар Туркманистони имрӯза.

167 Борагӣ – асп.

Гуфт, к-ай пирзан, чӣ афтодат,
Ки зи гардун гузашт фарёдат?
Гуфт: «Ман ранчкаш яке золам,
Камтар аз сад ба андаке солам.
Хуфта дар хонаам се-чор ятим,
Дилашон баҳри ним нон ба ду ним.
Ғайри нони чавин нахӯрда таом,
Карда ширин даҳон зи мева ба ном.
Бо ман имсол гуфтугӯ карданд
В-аз ман ангур орзу карданд.
Сӯи деҳ ҷустам аз ватан дурӣ,
Тан ниҳодам ба ранчи муздурӣ,
Дастам инак чу панҷаи муздур
З - обила пур чу хӯшаи ангур.
Чун зи деҳ дастмузди худ ситадам,
Пур шуд аз орзуш ҳам сабадам.
Бо дили хурраму лаби хандон
Рӯ ниҳодам ба сӯи фарзандон.
Як- ду бедодгар зи лашкари ту
Дар ради адлу зулм ёвари ту.
Бар мани хаста ғорат оварданд,
Сабадам з-орзу тихӣ карданд...
Ту чунин фориғӣ, чигархорон
Аз ҷафои ту хуни дил борон.
Ин чӣ шоҳиву мамлакатдорист,
Дар дили халқ тухмиғамкорист?
Даст аз адлу дод доштаӣ,
Золимон бар ҷаҳон гумоштаӣ.
Гарчи имрӯз нест ҳадди касе,
Ки барорад зи зулми ту нафасе,
Чун хувайдо шавад садои нухуфт,
Чӣ ҷавоби Худой хоҳӣ гуфт?!...
Пеш аз он к-ат аҷал даҳон бандад,
Хасмат аз ашки дӯстон хандад,
Чашм бикшо чу оқибатбинон,
Бинигар ҳоли зори мискинон».
Шоҳ Санҷар чу ҳоли ӯ донист,
Сабр бар ҳоли хеш натвонист.

Даст бар рӯ ниҳоду зор гирист,
Гуфт бар худ, ки ин чӣ коргарист?
Туф бар ин хусравию шоҳии мо,
Туф бар ин зиштию табоҳии мо...
Баъд аз он гуфт, к-он ду золиро
В-он ду сардафтари мазолиро
Дафтари умр пора-пора кунанд,
То ҳама золимон назора кунанд.

ҲИКОЯТИ ҲОТАМ

Ҳотам-он баҳри чуду кони ато
Рӯзе аз қавми хеш монд чудо.
Уфтодаш гузар ба қофилае,
Дид асире, ба пой силсилае.
Пешаш омад зи баҳри дасти кушод,
Хост з-ӯ фидя¹⁶⁸, то шавад озод.
Ҳотам он чо надошт ҳеч ба даст,
Бар вай аз бори он расид шикаст.
Ҳолӣ аз лутф пой пеш ниҳод,
Банди ӯро ба пойи хеш ниҳод.
Соҳт з-он банди саҳт озодаш,
Изни рафтан ба ҷойи худ додаш.
Қавми Ҳотам зи пай расидандаш,
Чун асирон ба банд дидандаш.
Фидяи ӯ зи моли ӯ доданд,
Пойи ӯ ҳам зи банд бикшоданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар қиссаи «Рустои харфурӯш» кадом хислатҳои дехотиён ошкор шудааст?
2. Тамсили «Хирс, ки обаш мебурд», ба ин қисса чӣ муносибат дорад?
3. Дар «Ҳикояти пирзоле, ки роҳ ба Санҷар гирифта» Ҷомӣ ба кадом бозёфти азим муваффақ ва комёб гаштааст?
4. Дар «Ҳикояти Ҳотам» кадом хислати начибу ҳамидаи инсонӣ ситоиш ёфтааст?

168 фидя – хунбаҳо, сарбаҳо.

**ҚИССАИ КУЛАНҒЕ, КИ ҲАВАСИ ШИКОРИ
КАБЎТАР КАРДУ ХУД ШИКОРИ ДИГАРЕ ШУД**

Гозуре¹⁶⁹ дар навоҳии Бағдод
Буд дар кори гозурӣ¹⁷⁰ устод.
Бар лаби Дачла гозурӣ кардӣ,
Рӯзии худ зи гозурӣ х(в)ардӣ.
Бар лаби об доимо мездид,
Ки куланге бузург мегардид.
Кирмаке чун зи об бинмудӣ,
Нӯл кардӣ дарозу бирбудӣ.
Ба ҳамон аз ҷаҳон қаноат дошт,
Ғайри он ҷумла бод мепиндошт.
Дошт бо «азза, ман қанаъ» пайванд¹⁷¹,
Буд парвозгоҳаш авҷи баланд.
Хор нокарда «залла, ман тамаъ»-аш,
Буд бе зиллати тамаъ шабаъаш¹⁷².
Ногаҳон рӯзе аз ҳаво бозе
Тезгарде, баландпарвозе
Кард сӯи кабӯтаре оҳанг,
Нойи¹⁷³ ўро гирифт сахт ба чанг.
Аз сари ҳиммати баланд, ки дошт,
Андаке хӯрду бештар бигзошт.
Аз қарам нест мудхалӣ¹⁷⁴ кардан
Хон¹⁷⁵ ниҳодан, тамом худ х(в)ардан
Беҳ аз он суфра ҷуфраи оташ,
Ки аз он шуд гуруснае дилх(в)аш.
Чун бидид он куланги соданиҳод,
Оташе дар ниҳоди ў афтод.
Гуфт: «Ман худ ба ҷусса з-ў бешам,
Шеваи ў чаро наяндешам?
Бод аз ин қору бори хешам шарм,

169 гозур – ҷомашӯӣ, либосшӯӣ.

170 гозурӣ – либосшӯӣ.

171 Азза, ман қанаъ – Шаҳси қонеъ азиз аст. Аз мақоли машҳури арабӣ, ки маънияш: қонеъ азиз мешавад ва тамаъкор хор.

172 шабаъ – серӣ.

173 ной – гулу.

174 мудхалӣ – бахилӣ, ҳасисӣ.

175 хон – дастархон.

Ки ба кирме шавам чунин дилгарм.
Ҳама олам пур аз вухушу туюр¹⁷⁶,
Чанд бошам ба кирмаке мағрур?!
Баъд аз ин ҳиммате ба кор кунам,
Лоиқи хештан шикор кунам.
Ба ҷаҳон дардиҳам салои карам,
Худ хурам туъмаву хуроном ҳам».
Ин бигуфту кушод бол чу боз,
Аз замин кард бар ҳаво парвоз.
Аз қазо дид, к-аз миёни ҳаво
Шуд мутаваққ¹⁷⁷ ҳамомае¹⁷⁸ пайдо,
Кард бар вай ба сони боз камин,
То фуру гирадаш ба чангули кин.
Сарнигун шуд зи бахти бадфармой,
Дар ғадире¹⁷⁹ фитод пургили лой.
Монд дар лою гил пару болаш,
Шуд ба идбор¹⁸⁰ мудбар иқболаш..
Дид гозур шикорие бе фах¹⁸¹,
Гуфт: «Баҳ, баҳ, ки нек шуд матбах».
Баргирифташ равону бо дили шод
Рӯ ба хилватсарои хеш ниҳод.
Кард шахсе савол аз ӯ ба шигифт,
К-ин чӣ мурғ аст? Дар ҷавобаш гуфт:
«Ин кулангест, карда шаҳбозӣ,
Хӯрда 3-ин санъати табаҳ бозӣ,
Сохта аз паи шикор фане,
Карда худро шикор ҳамчу мане».
Ҳар кӣ афзун кашад қадам зи гилем,
Афканад хешро ба вартаи бим!
Бозро дар шикор бурдан бех,
Ҷуғдро ҷуғдвор бурдан бех.
Фаррух он кас, ки вори хеш бисохт,

176 вухушу туюр – хайвоноту парандаҳо.

177 мутаваққ – тавқдор.

178 ҳамома – кабутар.

179 ғадир – обгир, оби чамъшуда.

180 идбор – бадбахтӣ.

181 фах – дом.

Кори худро ба вори¹⁸²худ пардохт.
 Шуд ба ҳикмат баландовоза,
 Гом¹⁸³ берун назад зи андоза.
 Мутақориб¹⁸⁴ ниҳод дар раҳи ком¹⁸⁵,
 Мутаҷониб зи тафраи¹⁸⁶ наззом¹⁸⁷.
 Ҳар кӣ зад тафра аз сари тафра,
 То ба мақсад расад ба як тарфа,
 Нарасидаш ба пойи мақсад даст,
 Гардану пушт ҳар ду хурд шикаст.
 Мурғи наврас нагашта нируманд,
 Мепарад з-авҷи ошёнӣ баланд.
 Мезанад парру шарру¹⁸⁸ боли вабол¹⁸⁹,
 Мекунад чарб гурбаро чангол.
 В-ар ту гӯӣ, ки ҳиммати оӣ,
 К-аз ҳавову ҳавас бувад холӣ,
 Талаби мақсади баланд кунад,
 Майли мақсуди арҷманд кунад.
 Аз умури данӣ¹⁹⁰ ба беҳуда
 Накунад домани худ олуда,
 Хуш набошад, ки бози шахпарвар
 Ба ҳавои мағас кушояд пар.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қисса ва ҳикоётро бодикқат хонда, мазмуни онҳоро нақл кунед.
2. Дар «Қиссаи куланг» кадом хислатҳои нописандидаи одамии маззамат карда шудааст?
3. Бигӯед, ки чаро куланг ҳаваси шикори кабу́тар карду худ шикори дигаре шуд?
4. Дар ин байти Ҷомӣ:

«Ҳар кӣ афзун кашад қадам зи гилем,

Афканад хешро ба вартаи бим». кадом ҳикмати халқ ҷой дода шудааст?

182 вор – лаёқат.

183 гом – қадам.

184 мутақориб – наздик.

185 ком – мақсад.

186 тафра – хез задан, барчастан.

187 наззом – назмдиханда, батартибоварда.

188 шарр – бадӣ.

189 вабол – зарар, зиён.

190 данӣ – нокас, паст.

ҲИКОЯТҲО АЗ «НАФАҲОТ-УЛ-УНС»

«Нафаҳот-ул-унс» аз чумлаи асарҳои мансури Абдуррах-мони Ҷомӣ буда, дар байни солҳои 1475-1477 дар пайравии «Табақот-ус-сӯфия»-и Абдуллоҳи Ансорӣ (1006-1088) навишта шудааст. Номҳои комилӣ ин асар «Нафаҳот-ул-унс мин ҳазарот-ил-қудс» буда, Ҷомӣ дар он роҷеъ ба шарҳи ҳол ва тавсифи осори 616 нафар сӯфиён (582 нафар мард ва 34 нафар зан) маълумот додааст. Сабаби таълифи «Нафаҳот-ул-унс» хоҳиш ва дастгирии Алишери Навоӣ будааст.

Ин асар дар баробари аҳаммияти ирфонӣ тасаввуфӣ доштан, барои омӯхтани шарҳи ҳол ва эҷодиёти як қатор адибони форс-тоҷик сарчашмаи нодир маҳсуб мешавад.

Дар «Нафаҳот-ул-унс» доир ба ҳолоти мақомоти Мансури Ҳаллоҷ, Абӯсаиди Абулхайр, Алии Ҳамадонӣ, Низомии Ганҷавӣ, Фаридуddини Attor, Саъдии Шерозӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ ва шоирону мутафаккирони дигар маълумоти зиёд пайдо кардан мумкин аст.

«Нафаҳот-ул-унс» соли 1495 бо номи «Насоим-ул-хулд» аз ҷониби Алишери Навоӣ ба забони туркии чағатоӣ тарҷума шудааст. Тарҷумаҳои англисӣ ва олмонӣ он низ мавҷуд аст. «Нафаҳот-ул-унс» ҳамчун намунаи насри асри XV форс-тоҷик низ ҷолиби диққат мебошад. Ҳоло барои намуна чанд ҳақояи «Нафаҳот-ул-унс»-ро барои хонандагон пешкаш менамоем:

РОҶЕЪ БА ФАРИДУДДИНИ АТТОР

Вай муреди ҳазрати Маҷдуддини Бағдодист. Дар дебоҷаи китоби «Тазкират-ул-авлиё», ки ба вай мансуб аст, мегӯяд, ки як рӯз пеши Имом Маҷдуддини Бағдодӣ даромадам. Вайро дидам, ки мегирист.

Гуфтам:

– Хайр аст? Гуфт:

– Зихӣ, сипаҳсолороне, ки дар ин уммат будааст ва ба масобаи анбиё алайҳимуссалом, ки уламоу умматӣ каанбиу бани Исроил (яъне, олимони пайрави ман баробари пайгамбарони бани Исроиланд). Пас гуфт: - Аз он мегириям, ки дӯш гуфта будам: Худовандо, кори ту ба иллат нест, маро аз ин қавм гардон ё аз назоратчиёни ин қавм гардон, ин

қисм дигарро тоқат надорам. Мегириям, бувад, ки мустачоб шавад. Ва баъзе гуфтаанд, ки вай Увайсӣ будааст. Ва дар сухани Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ мазкур аст, ки нури Мансур баъд аз саду панҷоҳ сол бар рӯхи Фаридуддини Аттор таҷаллӣ кард ва мураббии ӯ шуд. Гӯянд, сабаби тавбаи вай он буд, ки рӯзе дар дукони атторӣ машғул ва машғуфи муъ- омила буд, дарвеше ба он чо расид ва чанд бор «шайъа лиллоҳ» гуфт, вай ба дарвеш напардохт.

Дарвеш гуфт:

– Эй хоҷа, ту чӣ гуна хоҳӣ мурд?

Аттор гуфт:

– Чунон ки ту хоҳӣ мурд. Дарвеш гуфт:

Ту ҳамчу ман метавонӣ мурд?

Аттор гуфт:

– Бале.

Дарвеш косаи чӯбин дошт, зери сар ниҳод ва гуфт: - Аллоҳ! Ва ҷон бидод. Атторро ҳол мутағаййир шуд, дукон барҳам зад ва бо ин тариқ даромад.

Ва гуфтаанд, ки Мавлоно Ҷалолуддин дар вақти рафтани аз Балх ва расидани ба Нишопур ба суҳбати вай дар сигари син рисидааст ва китоби «Асрорнома» ба вай дода ва вай доимо онро бо худ медошт ва дар ҳақоиқу маориф иқтидо ба вай дорад, чунон ки гуфтаанд:

Гирди Аттор гашт Мавлоно,

Шарбат аз дасти Шамс будаш нӯш.

Ва дар мавзеи дигар гуфтааст:

Аттор рӯҳ буду Саной ду чашми ӯ,

Мо аз пайи Саноиву Аттор омадем.

Ва он қадар асрору тавҳид ва ҳақоиқи азвоқ ва мавоҳид, ки дар маснавиёт ва ғазалиёти вай индиروح ёфта, дар суханони ҳеч кас аз ин тоифа ёфт намешавад. Ва ҷазакаллоху анит-толибин-ал-муштоқина хайрал ҷазои мин анфосиҳи-ш-шарифа. (Худованди бузург аз нафаси шарифи ӯ ба толибони муштоқ бехтарин мукофоти мукофотхоро ато фармояд).

Ай рӯй даркашида ба бозор омада,

Халқе ба ин тилисм гирифторм омада.

Ва ин қасида бист байт зиёдат аст ва баъзе аз аҳоли онро шарҳи неку навиштаанд ва дар шарҳи ин байт чунин фармудаанд, ки яъне, эй он ки рӯйи худро, ки нури зоҳири

вучуд аст, ба рӯйпӯши таайюнот ва сувар даркашида ва пӯшида ба бозор омада! Халке бад-ин тилисми сувар, ки бар рӯи ин ганчи махфӣ кашида, ба воситаи касрати таайюноти мухталифа ва осори мутабоина гирифтор. Буъду ҳичрон ва иффату пиндор ғайрат гашта, бо худ ба воситаи сирояти партави чамоли он рӯй дар рӯйпӯши мазохири суvari чамила гирифтори балои суvari ишқу муҳаббат гашта, баъзе ошиқи маънӣ ва баъзе ошиқи сурат:

Туй маънию беруни ту исм аст,

Туй ганҷу ҳама олам тилисм аст.

Ва ушшоқи сурат ба ваҳми худ аз маъшук дур афтодаанд ва намедонанд, ки ошиқи кистанд ва дилрабои эшон чист?

Майли халқи чумла олам то абад

Гар шиносандат в-агар на, сӯйи туст.

РОҶЕЪ БА ШАЙХ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

Вай бисёр бузург будааст. Ва иштиголи вай ба шеър ва такаллуф дар он сатру талбисро буда бошад. Балки мешояд барои он буда бошад, ки зохир мағлуби ботин нашавад ва аз риояти сурат(и) убудият бознамонад, чунон ки худ мегӯяд:

Ин такаллуфҳои ман дар шеъри ман

Каллиминӣ ё ҳумайрои ман аст.

Аладдавом ба риёзат ва мучоҳидат машғул мебудам. Хид- мати Хоҷа Убайдуллоҳи Бақоӣ мефармуданд, ки вай чанд гоҳ дар Шош мебудаст. Волиди ман мегуфт, ки вай дар он муддат, ки он ҷо буда, ҳайвонӣ намехӯрд. Як бор аз вай илтимос кардем, ки чӣ шавад, ки таоме, ки дар он гӯшт бошад, хӯрда шавад? Маро гове буд, хубу фарбех. Хидмати Шайх бар вачҳи тибат фармуд, ки ту гови худро бикӯшӣ, то гӯшт бихӯрем. Ман бе он ки вайро вуқуф бошад, говро бикӯшам ва аз он таъоме муҳайё сохтам. Ба чиҳати хотири ман аз он гӯшт бихӯрд. Ва дар зовияе, ки дар Табрез дошта, хилвате будааст, дар он ҷо умр ба сар мебардааст ва касе дигар он ҷо кам мерасида. Чун баъд аз вафоти вай онро дидаанд, ғайр аз бӯриёе, ки бар он ҷо менишаста ё мехуфта ва санге, ки зери сар мениҳода чизе дигар наёфтанд. Дар хидмати Шайх Зайнуddини Хофӣ мегуфтааст, ки дар вақти таҳсили улум дар Табрез ба суҳбати вай расида мешуд, маро ба ин тариқ далолат мекард ва мегуфт, ки ба нисбати иродаи

мо дарой. Ман гуфтам, ки маро нисбат ба шумо дағдағаҳо ба хотир мегузарад. Гуфт: - Бигӯй, то аз он ҷавоб гӯям. Ман ҳеч нагуфтам, аммо дар авохир, ки ба ин тариқ даромадам ва маро дар он кушоде шуд, донистам, ки вайро мартабаи иршод аст, ки пеши вай кор тавон кард.

Гӯянд: дар он вақт, ки дар сарои ман мебудаст, мавзеъ будаст, ки дар он вақт, ки об тугён мекард, дар он мавзеъ харобӣ бисёр мекарда. Чун вақти тугёни об наздик расида, он қиссаро ба вай гуфтаанд. Фармудааст, ки хаймаи маро дар он мавзеъ бизанед. Хаймаи вайро он ҷо бурдаанд, дар он ҷо мебудаст, чунон ки вақти тугёни об гузаштааст ва дар он мавзеъ ҳеч харобӣ воқеъ нашуда. Вафоти вай дар санаи салоса ва самонамиа (703) будаст ва қабри вай дар Табрес аст. Ва бар лавҳи қабри вай ин байт навиштаанд:

Камол, аз Каъба рафтӣ бар дари ёр,
Ҳазорат офарин, мардона рафтӣ.

РОҶЕЪ БА ҲОҶА ШАМСУДДИН МУҲАММАД ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

Вай лисонулғайб ва тарҷумонуласрор аст. Басо асрори ғайбия ва маъонии ҳақиқа, ки дар қисвати сураат ва либоси маҷоз намуда, ҳарчанд маълум нест, ки вай дасти иродати пире гирифт ва дар тасаввуф ба яке аз ин тоифа нисбат дуруст карда, аммо суханони вай бар машраби ин тоифа воқеъ шудааст, ки ҳеч касро ин иттифоқ наҷафта. Яке аз азизони силсилаи хоҷагон фармудааст, ки ҳеч девон беҳ аз девони Ҳофиз нест, агар марди сӯфӣ бошад ва чун ашъори вай аз он машхуртар аст, ки ба эрод эҳтиёҷ дошта бошад, лоҷарам инони ҳилм аз он масруф мегардад. Ва вафоти вай дар санаи иснаини ва тисъина ва сабъамиа (792) будаст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар «Нуфаҳот-ул-унс» доир ба кадом адибони форс-тоҷик маълумот дода шудааст?
2. Бигӯед, ки чаро Аттори Нишопурӣ аз атторӣ даст кашид?
3. Ҳикояти Шайх Камоли Хучандиро хонда, мазмунашро нақл кунед.
4. Аҳаммияти маърифатии ҳикоятҳои «Нуфаҳот-ул-унс»-ро шарҳ диҳед.

(«Калилаву Димна») ва «Ахлоқи Муҳсинӣ» (доир ба ахлоқ) аз ҷумлаи асарҳои пурарзиши Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба шумор мераванд.

ҲИКОЯТҲО АЗ «АНВОРИ СУҲАЙЛӢ» («КАЛИЛА ВА ДИМНА»)

Ин ҳикоят тахминан дар асри IV ё соли 300 (яъне тақрибан 1700 сол пеш аз ин) аз тарафи муаллифи номаълуме дар Ҳиндустон таълиф гардидааст.

Аммо матни аслии он то замони мо нарасидааст. Он китобе, ки аз рӯи он тахрирхову тарҷумаҳои баъдӣ ба вучуд омадааст, соли 1199 тахрир ёфтааст. Манбаҳои «Калила ва Димна» дар Ҳиндустон бо номҳои «Панчатантра» (яъне «Панҷ китоб»), «Маҳабҳараба» ва «Ҳитобатеча» машҳур аст.

Ҳукмрони сулолаи Сосониён Ҳусрави Анӯшервон (531-579) шунидааст, ки дар кӯҳҳои Ҳинд гиёҳе мерӯидааст ва агар онро ба мурда диҳанд, зинда мешудааст. Анӯшервон Барзуя ном ҳакими худро ба Ҳиндустон мефиристад, ки он гиёҳро дастрас намояд. Барзуя дар кӯҳсори Ҳиндустон ин гиёҳро бисёр ҷустуҷӯ мекунад, вале пайдо кардан наметавонад. Аз донишманди куҳансоли Ҳинд сирри ин гиёҳи «ҷонбахш»-ро мефаҳмад: гиёҳи ҷонбахш китоби «Калила ва Димна» будааст, ки суҳанони пандомӯзи он одамони нодони ба мурда баробарро донову бино мекардааст. Барзуя он китобро пайдо карда, аз он нусха мебардорад ва ба Эрон назди Анӯшервон меорад. Тахмин мекунад, ки Барзуя «Калила ва Димна»-ро ба забони паҳлавӣ тарҷума кардааст.

Дар натиҷаи ҳамлаи арабҳо бисёр осори тамаддун ва адабиёти халқҳои Эрону Осиёи Миёна аз байн рафт. «Калила ва Димна» дар қатори китобҳои нобуднашуда, хушбахтона, боқӣ монд ва дар асри VIII аз забони паҳлавӣ ба арабӣ ба қалами шоир ва мутарҷими машҳур Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ тарҷума шуд.

«Калила ва Димна» баъдтар тадриҷан ба забонҳои юнонӣ, славянӣ, яҳудӣ, лотинӣ, ҳамагӣ ба шаст забон тарҷума шуда, дусад маротиба тахрир ёфт.

Дар асри XII Абулмаолии Насруллоҳ «Калила ва Димна»-ро аз забони арабӣ аз нав ба забони форсӣ тарҷума намуд. То асри XV тарҷумаи форсии Абулмаолии Насруллоҳ шуҳрати зиёд дошт. Бо мурури замон, баробари тағйироти сиёсию иқтисодӣ, ақидаву афкори иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, завқу писанди бадеӣ низ тағйир ёфт. Акнун зарурати аз нав таҳрир намудани «Калила ва Димна» ба вучуд омад. Нависандаи барҷаста, олими намоён ва воизи беҳамтои асри XV Мавлоно Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба тарҷумаи Абулмаолии Насруллоҳ либоси нав пӯшонида, «Калила ва Димна»-ро аз нав таҳрир намуд. ӯ ба шарафи Шайх Аҳмади Суҳайлӣ, ки аз хоссоии Султон Ҳусайни Бойқаро (1468-1506) буд, ба ин китоб «Анвори Суҳайлӣ» ном гузошт.

Ҳикояти «Калила ва Димна» таърихи духазорсола дорад ва дар муддати бист қарн, бешубҳа, аз ҷиҳати мазмун, сабк ва услуб борҳо тағйир ёфтааст.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба китоби «Калила ва Димна» ҳикояти подшоҳи Чин ва ба воситаи он ҳикояти Рой Добшилим ва Бараҳман Бидпойро дохил намуд.

Дар мамлакати Чин подшоҳи адолатпарваре буд, ки ӯро Ҳумоюнфол мегуфтанд. ӯ Ҳучастарой ном вазири донишманду соҳибтадбире дошт. Рӯзе шоҳу вазир бо лашкари зиёд ба шикор баромаданд. Рӯзи дароз онҳо дар дашту кӯҳсор ҷонварону ҳайвонотро сайд намуданд. Баъди шикор шоҳ лашкари худро ҷавоб дода, ҳамроҳи вазир ва чанд тан аз сипоҳиён ба тарафи шаҳр равона шуд.

Ҳумоюнфол ба Ҳучастарой пешниҳод намуд, ки дар ҷое сояву хушҳаво каме истироҳат намуда, пас ба роҳ бароянд.

Ҳучастарой ӯро ба доманаи кӯҳе, ки марғзори сабзу хуррам ва чашмасорҳои бешумор дошт, овард. Онҳо дар лаби ин чаш- маҳо ва сояи дарахтҳо нишаста, истироҳат мекарданд. Дар марғзор дарахти кӯҳнаи себ буд, ки аз нашъунамо монда, танай он аз захми кирмон холӣ шуда буд. Дар ковокии ин дарахт занбӯрҳои асал хона сохта буданд ва бо навбату тартиб даробаро мекарданд. Ҳумоюнфол, ки ин ҳолро пеш аз ин надида буд, ҷӣ будани ин занбӯрҳо ва сабаби таку дави онҳоро аз вазири худ пурсид. Ҳучастарой ҷавоб дод:

– Ин занбӯрҳо гурӯҳеанд, ки манфиати бисёру зарари андаке доранд. Онҳо подшоҳе доранд, ки ба ҷусса аз онҳо бузургтар аст ва ҳамаи онҳо ба ӯ сари итоат ҳам кардаанд: барои идора намудани онҳо вазир, ҳочиб, дарбон, посбон ва нақибӣ лашкар таъйин намудааст. Ҳар як аз ин занбӯрҳо барои худ аз мум хонаи шашкунҷае сохтаанд ва ба ҳукми султонашон аз хонаҳояшон берун меоянд. Амрашон мефармояд, ки онҳо тани худро ба ҳар чизи нопок олула насозанд. Аз ин сабаб, онҳо фақат болои гулу шукуфаҳои тоза нишаста, гардҳои онро меҳӯранд.

Аз гурӯҳи ин гулу шукуфаҳо дар дохили онҳо шарбате ҳосил мешавад. Вақте ки ба хонаҳои худ меоянд, дарбонон онҳоро тафтиш мекунанд, агар мабодо аз онҳо бӯи баде ояд, ҳамон замон онҳоро ду пора карда, мекушанд. Агар дарбонон тағофул кунанд ва дар ҳамин ҳол онҳоро ба хона роҳ диҳанд, подшоҳ аз ин бӯи бад хабардор шуда, ҳам он занбӯр ва ҳам он дарбонро мекушад. Агар фарзанди занбӯре аз занбӯрхонаи дигар ба хонаи онҳо даромаданӣ шавад, онро манъ мекунанд, агар гӯш накунад, ӯро низ ба қатл мерасонанд. Ривоят мекунанд, ки Ҷамшед тарзи давлатдориро бо усули ҳамин занбӯрҳо сохта будааст.

Ҳумоюнфол аз ин суҳанони Ҳуҷастароӣ дар хайрат монда, гуфт:

«Аҷаб дар он аст, ки бо вучуди сирати ҳайвонӣ доштанишон якдигарро озор намедиҳанд ва ҳарчанд неш дошта бошанд ҳам, ҳосили он фақат шарбати нӯш аст. Мо дар байни одамон хилофи ин одатро мебинем, ки ҷамъе аз онҳо ба гурӯҳи дигаре зарар мерасонанд ва мехоҳанд, ки бунёде ҳамчун худро барандозанд».

Пас шоҳу вазир аз ахлоқи инсонӣ ва муносибати одамон бо ҳамдигар хеле суҳбатҳо карданд. Дар зимни ин суҳбат Ҳуҷастароӣ гуфт:

– Ҳар подшоҳи одил, ки мадори кори худро бар ҳикмат ниҳад, панду насиҳати ҳақимон ва донишмандонро дастури амалу кори худ кунад, ҳам мамлакаташ ободон ва ҳам раияташ хушдилу шодон хоҳанд шуд. Чунончи рӯи аъзами Дабшилими ҳиндӣ, ки асоси салтанати худро аз рӯи

қоидаҳои ҳақими донишманд Бараҳман Бидпой сохта буд, рӯзгори худро ба қомронӣ гузаронида.

Ҳумоюнфол мегӯяд, ки ӯ ҳам аз қиссаи ин ройи аъзам бисёрҳо шунидааст, аммо тафсили он то ҳол ба ӯ маълум нест. Сипас аз Ҳучастарой хоҳиш намуд, ки ин қиссаро ба-тафсил ба ӯ ҳикоят кунад.

Ҳучастарой гуфт:

– Дар яке аз кишварҳои Ҳинд подшоҳе буд, ки ӯро Рой Добшилим мегуфтанд. Добшилим ба забони ҳиндӣ подшоҳи бузург гуфтан аст. Добшилим шоҳи ниҳоят раиятпарвар ва саховатманд буд. Дар суҳбати ӯ пайваста ҳақимони донишманд ва олимони фозил ҳозир буданд.

– Рӯзе Добшилим маҷлисе ишрат орошта буд. Дар ин маҷлис аз хислатҳои писандида ва сифатҳои ситудай одамон ва шоҳон суҳан мерафт. Дар айнаи суҳбат суҳан аз саховатмандӣ ва эҳсонӣ инъом ба миён омад. Ҳама гуфтанд, ки барои инсон ва махсусан, шоҳон хислати беҳтарин ва писандидатарин саховатмандӣ аст.

Добшилим чун ин суҳанҳо шунид, фармуд, ки дари хази-наро кушоянд ва зару сим ба хоссу ом бидиҳанд. Аз ин саховат ва инъомҳои бисёру бешумори шоҳ хурду калон хурсанду хушдил шуданд.

Ҳамин шаб Добшилим дар хоб дид, ки пирамарди нуроние пеши ӯ омада, гуфт:

– Имрӯз ту ганҷи гаронмояро ҳадяи хоссу ом ва хурду калон кардӣ. Субҳдам барҳез ва ба сӯи Машриқ бирав, ки дар он ҷо ганҷе ниҳон аст ва он насибаи туст.

Пагоҳии барвақт Добшилим аз ҷой барҳеста, савор ба Шарқ равон шуд. Ӯ ба домани кӯҳи баландқуллае расид, ки дар зери он ғори бетаге буд. Бар дари он ғор пирамарди равшандиле нишаста буд. Добшилим чун назди он пир расид, салом кард, пирамард аз дилҷӯии шоҳ хурсанд шуда, ӯро таҳният хонд ва гуфт:

– Шоҳо, ман ба расми тухфа ганҷномаеро, ки аз падарам мерос мондааст, ба ту тақдим медорам. Дар он ганҷнома навишта шудааст, ки дар гӯшаи ин ғор ганҷи фаровоне ҳаст. Ман, ки аз давлати дунё даст кашидаам, мехоҳам, ки ин ганҷро ту бибарӣ ва сарфи давлати худ бисозӣ.

Добшилим ба хидматгорон фармуд, ки атрофи он ғорро бикованд. Дар андак муддате хидматгорон сандуқи бисёре пайдо карда, пеши шоҳ оварданд. Добшилим фармуд, сари сандуқҳо кушоданд, дар онҳо симу зари фаровон ва тухфаҳои бешумор диданд. Аммо дар байни ин сандуқҳо сандуқе диданд, ки бо бандҳои муҳкам баста ва қуфли румие ба он зада буданд. Ҳарчанд ҷустуҷӯ карданд, калиди ин қуфл пайдо нашуд. Бо фармоиши Добшилим оҳангарони чобукдаст мувофиқи он қуфл калиде сохта, сандуқро кушоданд ва аз он дурче берун оварданд. Даруни он дурч ҳуққае буд. Ҳуққаро пеши шоҳ оварда кушоданд, ки аз он пораи ҳарире берун омад, дар рӯи ҳарир ба хатти сурёни чизе навишта буд.

Пас олимеро, ки аз хатту забони сурёни воқиф буд, ҳозир карданд ва он олим мазмуни ин хатро чунин шарҳ дод:

– Ин ганҷнома мактубест, ки анвои манфиату фоидаҳо дар он дарҷ ёфтааст. Мазмуни мухтасари он ин аст: Ман, ки Ҳушанг подшоҳам, ин нома ва ҳазинаро барои ройи аъзам-Добшилим ниҳодаам. Медонам, ки вақте ки ҳамаи ин ганҷҳо насиби ӯ мешавад, ин васиятномаро низ байни ин ганҷҳо ниҳодам, то ки ӯ ба зару сим фирефта нашуда, аз рӯи ҳамин васиятнома қорҳои худро анҷом диҳад. Васияти аввал он аст, ки агар подшоҳ ҳар касро аз ҷумлаи мулозимонаш ба худ наздик созад, ҳаргиз бадгӯии дигаронро дар ҳаққи ӯ қабул насозад, зеро ҳар кӣ ба подшоҳ наздик шуд, албатта, чамъе аз ҳамкорон ба ӯ ҳасад мебаранд ва дар ҳаққи ӯ ҳар гуна бадгӯӣ мекунанд, то ӯро аз пой дароваранд.

Васияти дувум: ба маҷлиси худ қасони хабаркаш ва ғараздорро роҳ надихад ва агар ин сифатро аз қасе мушоҳида кунад, ҳар чӣ зудтар дар пайи пешгирии зарари ӯ шавад.

Васияти сеум: бо арбоби давлати худ ҳамеша тариқи мувофиқат ва накухоҳиро риоя намоянд, зеро ба иттифоқи дӯстони якдилу якҷиҳат қор ҳамеша пешрав аст.

Васияти чорум: ба лутфу меҳрубонии душман ҳаргиз бо-вар накунад, ки аз душман ҳаргиз дӯстӣ наёяд.

Васияти панҷум: чун гавҳари мурод ба даст даромад, дар муҳофизати он ғафлат накунад, ки агар мабодо мақсуд

аз даст равад, ба даст овардани он басо душвор аст ва дар рафтани он пушаймонӣ суд надорад.

Васияти шашум: дар корҳо шитобзадагӣ ва сабуксорӣ накунад, балки тааммулу таанниро пеш гирад, ки зарари таъчил бисёру манфиати сабру сукун бешумор аст.

Васияти ҳафтум: ҳеҷ гоҳ тадбиру чораандеширо фуру нагузорад. Чун бинад, ки чамъе аз душманон ба қасди вай иттифоқ кардаанд, салоҳ дар он бинад, ки бо яке аз онҳо дӯстию меҳрубонӣ карда, ба ин васила роҳи халосӣ ёбад.

Васияти ҳаштум: аз касони ҳасуд ва бадкина ҳазар кунад ва ба нармзабонии онҳо мағрур нашавад, чун ниҳоли кина дар замини сина нишонда шуд, самари он танҳо зарару озор хоҳад буд.

Васияти нухум: анвор ва бахшидани гунохро шиори худ созад ва мулозимони худро ба андак ҷарима ба азобу шиканча гирифтадор насозад.

Васияти даҳум: гирди озори ҳеҷ кас нагардад, то ки ба тариқи мукофот ба худи ӯ зарар нарасад.

Васияти ёздаҳум: ба коре, ки мувофиқи тавру лоиқи ҳоли ӯ набошад, майл накунад.

Васияти дувоздаҳум: дар корҳо ҳамеша ҳалиму вазнину босубот бошад.

Васияти сездҳум: мулозимони азим ва боварибахш ба даст оварда, аз мардуми хоин ва ғаддор дурӣ гузинад.

Ҳар як аз ин васиятҳо, ки ёд кардем, достоне ва ҳикояте дорад. Агар Рой хоҳад, ки ба тафсили ин достону ҳикоёт хабар ёбад, бояд ба Сарандеб равад, ки сирри ин гуфтадор дар ҳамон ҷо кушода хоҳад шуд.

Добшилим чун ин суханҳо шунид, бо чанде аз арбоби давлат азимати сафари Сарандеб намуда, ба роҳ баромад. Ӯ ба шаҳри Сарандеб расида, ду-се рӯз аз ранчи роҳ баросуда, баъд бо ду-се тан аз маҳрамони худ ба сӯи кӯҳи Сарандеб равон гашт. Вақте ки ба болои кӯҳ расид, назараш ба ғоре афтод, ки он маскани ҳақими донишманд Бидпой будааст. Маънии Бидпой ба забони ҳиндӣ табиби меҳрубон гуфтаст. Добшилим ба зиёрати ӯ рафт. Бараҳман Бидпой ӯро бо меҳрубонӣ қабул намуд, сабаби ранчи қадам пурсид. Доб-

шилим қиссаи худ ба Бараҳман бозгуфт ва аз васиятномаи Хушанг сухан ба миён овард. Добшилим як-як аз ин васиятхоро ба ҳақими донишманд Бидпой Бараҳман арз мекард ва Бараҳман дар он боб ба Добшилим ҳикоятҳо мегуфт. Китоби «Калила ва Димна» баёни ҳамин саволу ҷавоби Рой ва Бараҳман аст.

ҲИКОЯТИ ГУНЧИШК ВА СУСМОР

Шунидаам, ки ду гунчишк бар шохи дарахте ошёна ниҳода ва аз матои дунё ба обу дона қаноат карда буданд. Бар сари кӯҳе, ки он дарахт дар поёни вай истода буд, бошае мақом дошт, ки дар вақти сайд кардан чун барқ аз гӯшае берун мечаст ва соиқавор хирмани чони мурғони заифболро пок месӯхт.

Ҳар гоҳ ки гунчишкон бача мебароварданд ва онро паррончак мекарданд, боша аз камингоҳ берун часта, бачаи онҳоро рабуда, туъмаи бачагони худ месохт. Он гунчишкон аз ошёнаи худ дил кандан наметавонистанд. Аммо боша ҳамеша бачаҳои онҳоро нобуд мекард.

Навбате бачагони онҳо қувват ёфта ва ҷуфт бол бароварда, ҳаракат мекарданд. Падару модар ба дидори фарзандон хурсанд шуда, аз вақти парвози онҳо хуррамай менамуданд. Ногоҳ андешаи боша ба хоҳири онҳо гузашт ва якборагӣ аз хурсандӣ боз монда ба изтиробу беқарорӣ нолаву зорӣ оғоз карданд. Яке аз фарзандонашон сабаби ин ҳол пурсид. Гуфтанд:

Аз мо мапурс, к-оташи дил то чӣ гоҳ аст,

Аз оби дида пурс, ки ӯ тарҷумони мост.

Пас қиссаи зулми бошаро батафсил гуфтанд. Он писар гуфт:

– Ҳар дарде даво ва ҳар ранҷе шифое дорад. Мумкин аст, ки дар дафъи ин бало саъй кунед, ӯ аз сари мо бардошта шавад.

Ин сухан ба гунчишкон мувофиқ омад. Яке аз онҳо ба бачагони худ нигоҳ карда истода, дигаре ба чорачӯй парвоз кард. Чун қадре роҳ бипарид, дар андешаи он афтод, ки оё кучо равам ва дарди дили худро ба кӣ гӯям:

Ба дарди дил гирифторам, давои дил намедонам,
Давои дарди дил корест бас мушкил, намедонам.

Охир ба хотираш омад, ки ҳар ҷонваре, ки ба назари ӯ аввал афтад, сухан ба вай бигӯяд ва илочи дарди дил аз вай биталабад. Иттифоқо, самандаре аз маъдани оташ берун омада, дар фазои сахро сайругашт менамуд. Гунчишк онро дид ва бо худ гуфт: «Биё, то дарди дил ба ин мурғи булъячаб бигӯям, шояд, ки гиреҳ аз кори ман бикшояд ва маро ба сӯи чора роҳ намояд». Пас аз таъзим назди самандар омад самандар ӯро дида, гуфт:

– Дар башараи ту осори малол пайдост, агар аз ранчи роҳ бошад, чанд рӯз дар ин ҷой иқомат кун, агар ҳолати дигар бошад, бигӯй, то ки чораи он ба қадри тоқати худ бибинам.

Гунчишк забон бикшод ва ҳоли зори худ пеши самандар арз кард:

Бар ҳар касе, ки шарҳ диҳам достони хеш,
Сад доғи тоза бар дили он нотавон ниҳам.

Самандар ин суханҳоро шунида, гуфт:

– Ғам махӯр, ки ман ин балоро аз сари ту дафъ гардонам ва имшаб ҷунон кунам, ки хонаву ошёнаи ӯро бисӯзам. Ту ба ман манзили худ нишон деҳ ва худ ба сари фарзандон рав, то вақте ки назди ту оям.

Гунчишк нишони макони худ ба самандар нишон дод, бо хотири шод ва аз бори ғам озод рӯ ба ошёнаи худ ниҳод.

Чун шаб даромад, самандар бо ҷамъи ҳамчинсони худ ҳар як миқдоре нафт ва гӯгирд бардошта, ба он манзил равон шуд ва ба раҳнамунии гунчишк худро ба наздикии он ошёнаи боша расонд. Боша бо фарзандон сер хӯрда ва дар хоб шуда буданд. Самандарон он чи аз нафту гӯгирд ҳамроҳ доштанд, ба ошёнаи онҳо рехта бозгаштанд. Аз шуълаи оташ ошёнаи он золим афтод ва ҳамаи онҳо ба як бор бо хонаву ошёна хокистар шуданд.

Ситамгар зи зулм оташе барфурӯхт.

Чу зад шуъла, аввал ҳам ӯро бисӯхт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Боша чӣ гуна паранда аст?
2. Самандар чӣ гуна ҷонвар аст?

3. Чаро гунчишк ҳар сол бачаҳои худро туъмаи нафси боша мегардонид?
4. Гунчишк барои халосии бачаҳояш чӣ чора андешид?
5. Самандар ба гунчишк чӣ сон ёрӣ расонид?
6. Аз ин ҳикоят ба чӣ хулоса омадед?

ҲИКОЯТИ МОҲИХОР

Моҳихоре бар лаби обе ватан карда буд ва ба сайди моҳӣ рӯз мегузаронд. Чун заъфи пирӣ ба ӯ роҳ ёфт, аз шикори моҳӣ бозмонд ва ба доми ғам гирифтोर шуда бо худ мегуфт:

Дареғи қофилаи умр, к-ончунон рафтанд,
Ки гардашон ба ҳавои диёри мо нарасид.

Афсӯс, ки умри азиз ба бозича бар бод додам ва чизе, ки дар мавсими пирӣ поймардӣ тавонам намуд ё дастгирӣ тавон кард, захира наниҳодам. Имрӯз қуввате намондааст, ҳамон бехтар аст, ки бинои кор бар ҳила ниҳам.

Пас чун андӯҳгин оҳзанону нолакунон бар канори об нишаст. Харчанге ӯро аз дур бидид, пештар омад, гуфт:

– Эй азиз, туро ғамнок мебинам, сабаб чист?

Моҳихор ҷавоб дод: -Чӣ гуна ғамнок набошам, ту медонӣ, ки сармоияи зиндагии ман он буд, ки ҳар рӯз як-ду моҳӣ мегирифтаам ва ба он хӯроки ҳаррӯзаам ҳосил буд. Имрӯз ду сайёд ин ҷо мегузаштанд ва мегуфтанд, ки «дар ин обгир моҳӣ бисёр аст, чораи онро дидан лозим аст». Яке гуфт: «Дар фалон обгир моҳӣ аз ин бештар аст, аввал кори онҳоро тамом кунем, пас ба ин ҷо меоем». Агар ҳол ҳамин бошад, ман бояд дил аз ҷони ширин бардошта, бар талхии марг ниҳам.

Харчанг, ки ин хабар шунид, зуд бозгашт ва назди моҳиён рафт ва ин хабари шумро ба онҳо гуфт. Дар миёни моҳиён ҷӯшу хурӯш афтод, ба иттифоқи харчанг рӯй ба моҳихор ниҳоданд ва гуфтанд:

– Аз ту ба мо ин хабар расиду инони тадбир аз дастамон рабуд:

Чандон ки саропойи муҳим менигарем,
Паргорсифат зи аҷз саргаштатарем.

Ҳоло бо ту машварат мекунем ва ту худ мегӯӣ, ки ҳастии ояндаи мо ба ту вобаста аст. Пас дар ин кори мо чӣ андеша дорӣ?

Моҳихор ҷавоб дод:

– Ман худ ин суҳан аз забони сайёдон шунидаам ва бо онҳо муқовимат кардан ғоида надорад. Ба хоҳири ман ҳамин ҳила расид, ки дар ин наздик обгиреро медонам, ки обаш ба ҳадде мусафғост, ки донаи рег дар қаъри ӯ дидан мумкин аст. Бо ин ҳама ҳеч кас ба қаъри он расидан наметавонад ва дидаи доми ҳеч сайёде ба он обгир наафтааст:

Обгире ба сони дарёест,
Лек дарёи бесарупоест.

Агар ба он ҷо кӯчида тавонед, бақияи умрро дар осоишу роҳат ва айшу фароғат хоҳед гузаронид. Моҳиён гуфтанд:

– Фикри хубест, аммо бе ёрии ту мо ба он ҷо рафтан наметавонем. Моҳихор ҷавоб дод:

Ман ҳар чӣ аз қуввату қудрат дорам, аз шумо дарег нахоҳам дошт. Аммо фурсат танг аст, мумкин аст, ки соат ба соат сайёдон биёянд ва фурсат аз даст равад.

Моҳиён зорӣ намуданд ва ба илтимоси бисёр қарор ба он афтод, ки моҳихор ҳар рӯз чанд моҳиро бардошта, ба он обгир мерасонад.

Пас, моҳихор ҳар пағоҳӣ чанд моҳиро мебурд ва ба болои он пушта, ки дар наздиқӣ буд, нишаста, меҳӯрд. Вақте ки боз меомад, дар кӯч-кӯч таъҷил мекарданд ва ба якдигар пешдастӣ меҷустанд. Ҳар кас, ки ба зорию лобай душман фирефта шавад ва бар бадғавҳарон эътимод раво дорад, сазои ӯ ин аст.

Чун рӯзҳо бигзашт, харчанг ҳам ба он обгир рафтани шуд. Моҳихорро аз он фикр огоҳӣ дод. Моҳихор андеша кард, ки «ман аз ӯ душмани сахттар надорам, бехтар он аст, ки ӯро низ ба пеши ёронаш расонам». Пас пеш омад ва харчангро ба гардан гирифта, рӯй ба ҳамон пушта ниҳод. Харчанг, ки аз дур устухони моҳиёнро дид, донист, ки ҳол чист. Бо худ андешид, ки: хирадманд чун бинад, ки душман қасди ҷони вай дорад, агар фурсатро аз даст диҳад, дар хуни худ саъй карда бошад:

Чу хасм қасди ту кард, аз барои дафъи зарар
Ба ҷидду ҷаҳд бикӯш, ар ба ақл машхурӣ,
Ки гар мурод ба даст оядат, ба ком расӣ
В-агар ба ҳам нарасад, он замон ту маъзурӣ.

Пас, харчанг худро бар гардани моҳихор ва ҳалқи ӯ фи- шурдан гирифт. Моҳихор пиру заиф буд, аз андак ҳалқфишорӣ беҳуш шуда, аз ҳаво дарафтод ва ба хок яксон гашт. Харчанг аз гарданаши фуруд омад ва сари хеш гирифт ва наздики моҳиёни боқимонда омад, онҳоро аз сурати ҳол хабар дод. Дӯстонаш шод гашта, вафоти моҳихорро умре тоза ва ҳаёте беандоза шумурданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Моҳихор аз чӣ афсӯс меҳӯрд?
2. Моҳихор ба харчанг кадом макрро нақл кард?
3. Моҳиён чӣ тадбире андешиданд?
4. Моҳихор кадом ҳиларо пеш гирифт?
5. Харчанг аз моҳихор чӣ тавр қасос ситонид?
6. Аз ин ҳикоя чӣ хулоса баровардед?

ҲИКОЯТИ ТАДБИРИ БҶЗИНАГОН

Овардаанд, ки ҷамоате бӯзинагон дар кӯҳе маъво доштанд ва ба меваву гиёҳҳои он рӯзгор мегузарониданд. Иттифоқо, дар шабе сиёҳтар аз дили гунаҳкорон ва тиратар аз даруни табохрӯзгорон лашкари сармо ба онҳо тохтан овард ва аз саҳтии сармо асари хун дар дили онҳо фишурдан оғоз кард. Бечорагон аз сармо ранчур шуда, паноҳе меҷустанд ва ба талаби он ба ҳар гӯшае медаванд. Ногоҳ ба тарафи роҳ ёраи дурахшоне афканда диданд ва ба гумони он ки оташ аст, ҳезум ҷамъ оварданд, гирдогирди он чида, дам дар ӯ медамиданд. Дар баробари онҳо мурғе бар дарахте овоз меод, ки «он оташ нест». Аммо онҳо илтифот нанамуданд ва аз он кори бефоида бознаистоданд. Иттифоқо, дар ин асно мурғе дигар он ҷо расид ва он мурғро гуфт: – Ранҷ мабар, ки ба гуфтори ту аз ин кор бознамеомонанд ва ту беҳуда ранчур мешавӣ. Дар тарбияти чунин қасос саъй намудан ҳамчунон бошад, ки шамшерро бар санг озмудан:

Ҳар кӣ дар асл бадниҳод афтод,

Ҳеч некӣ аз ӯ мадор умед,

З-он ки ҳаргиз ба ҷаҳд натвон сохт

Аз қалоғи сиёҳ бози сафед.

Мурғ чун дид, ки сухани ӯ намешунаванд, аз ғояти шафқат аз дарахте фуруд омад, то насихати худро дурусттар ба гӯши онҳо расонад ва онҳоро дар ин ранҷи беҳуда, ки мека-

шанд, танбех кунад. Бӯзинагон гирдогирди мурғ даромада, сараш аз тан чудо карданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Бо лугати ҳикоят шинос шавед.
2. Бигӯед, ки кадом калимаҳои навро омӯхтед?
3. Бӯзинагон ба чӣ саҳтӣ гирифта шуданд?
4. Онҳо ба чӣ фирефта шуданд?
5. Мурғон ба онҳо чӣ тавр муносибат намуданд?
6. Мурғи аввал ба ивази дилсӯзӣ чӣ подош гирифт?
7. Аз ин ҳикоят кадом панд бармеояд?

ҲИКОЯТИ КАБКИ ДАРӢ

Овардаанд, ки кабки дарие дар доманаи кӯҳе мехиромид ва гулгулаи садои қаҳқаҳааш дар гунбади сипеҳр мепечид. Иттифоқо, бози шикорие дар он ҳаво мегузашт, чун кабки дариро дид, дилаш ба муҳаббати ӯ моил гашт ва ба худ андешид, ки дар ин олам ҳар касе бояд ёри мувофиқ ва рафиқи меҳрубоне дошта бошад:

Касе, к-андар чаҳон ёре надорад,
Дарахти ишраташ боре надорад.

Ва ин кабк ёри хушманзар, хандонрӯ, сабукрӯҳ, ширинзабон ва латифҳаракот аст, дил дар суҳбати чунин рафиқ тозаву хуррам гардад:

Ёре бояд, чӣ гуна ёре бояд?
Ёре, ки гирех зи кори ман бикшояд.
Ҳар гаҳ ки чамоли хештан бинмояд,
3-ойинаи дил ғубори ғам биздояд.

Пас оҳиста ба ҷониби кабк моил шуд ва кабкро назар бар вай афтод ва ҳазаркунон худро ба шикофи санге расонид. Боз аз ҳаво даромада, пеши он сӯроҳ нишаста, гуфт:

– Эй кабк, пеш аз ин аз ҳунарҳои ту ғофил будам ва фазлу камоли ту бар ман зоҳир набуд. Имрӯз ба воситаи қаҳқаҳаи ту кушоише дар дили ман падид омад ва хиромидани дилфиреби ту маро сайд карда. Умед аст, ки минбаъд аз ман тарсону ҳаросон набошӣ ва ба сӯи ман майл намоӣ.

Кабк овоз дод, ки «Эй қаҳрамони комгор, даст аз ин беҷораи меҳнатзада боздор, ҳар гоҳ ки обу оташ бо ҳам якҷо шаванд, ману ту рафиқ метавонем шуд».

Боз гуфт:

– Эй азиз, андеша кун, ки ман аз дӯстӣ бо ту ҳеч ғаразе надорам, чанголи ман нуқсоне надорад, ки аз сайд бозмонда бошад; минқори ман қусуре надорад, ки аз хӯрдан очиз шуда бошам. Ман ғайр аз бо ту дӯсти ҳамдам шудан дигар мақсуде надорам. Ту аз суҳбати ман чандин фоидаҳо хоҳӣ дид. Аввалан, чун дигар бозҳо мебинанд, ки ту дар сояи парвариши ман ҳастӣ, ба ту тааддӣ намеkunанд ва ба дидаи хурмат ба ту менигаранд; дувум, ман туро ба ошӯнаи худ мебарам ва ту аз кабкҳои дигар чӣ қадарҳо баланд зиндагӣ мекуни; сеюм, аз кабкҳо ҳар мокиёнеро, ки хоҳӣ, наздат меорам, бо вай бо хушию хурсандӣ рӯз мегузаронӣ.

Кабк гуфт:

– Ту амири мурғонӣ ва инони ихтиёри мурғон ба қабзаи иқтидори туст ва ман яке аз фуқарои ту ҳастам. Агар аз ман кирдоре содир шавад, ки мувофиқи таъби ту набошад, пас, сарпанҷаи ғзаби ту маро ба ҳалокат расонад. Беҳтар ин аст, ки дар гӯшаи хилват бинишинам.

Боз гуфт:

– Эй бародар, нашунидаӣ, ки дидаи дӯстӣ айбро намебинад ва ҳар зиштӣ, ки аз дӯст падида ояд, бағоят зебо менамояд.

Заҳри туро дӯст чӣ донад? - Шакар!

Айби туро дӯст чӣ бинад? - Хунар!

Ман, ки кирдори туро ба дидаи муҳаббат мебинам, дар гуфту шуниди ту чӣ гуна хатти хато кашидан метавонам?

Дидаи дӯст айббин набувад.

Кабк ҳарчанд узрҳои писандида мегуфт, боз ҷавобҳои маъқулу дилпазир дар муқобили он меовард. Дар охир ба аҳду паймон кабкро аз сӯроҳ берун овард ва боз ўро бардошта, ба ошӯнаи худ овард. Ҳар ду бо якдигар хуш баромада, рӯзҳоро бо айшу тараб мегузарониданд.

Ду-се рӯз аз ин миён гузашт, кабк ба боз тамоман бовар карда, далерона сухан мегуфт ва беибо қаҳқаҳа мезад. Боз ҳам худро ба ношуниданӣ зада, аз сари интиқом дармегузашт, аммо кинаи он дар синааш ҷо мегирифт.

Рӯзе боз каме бемор шуд ва барои хӯрок аз ҷой ҳаракат кардан наметавонист. Ҳама рӯз дар ошӯна буд, чун шаб даромад, хеле гурусна монд ва кинаҳои кабк, ки ба мурури замон ҷамъ шуда буд, бозро хашмолуд сохт. Ҳарчанд аҳду

паймонҳои гузашта ба хотираш меомад, аммо ҳеч ба ақлаш қабул намешуд ва барои хӯрдани кабк баҳона мечуст. Кабк осори ғазаб дар башараи ӯ мушоҳида намуда, ба ақли хирад ҳалоки худро медид ва охи сард аз диди пурдард кашида, ба худ мегуфт, ки «Аз аввали ҳол назар ба поёни кор наҷфгандам ва бо ғайри чинси худ пайвастам. Бинобар ин, киштии умрам имрӯз ба гирдобе дарафтода, ки муҳоли тадбир аз халоси он очиз аст».

На аз рафиқ вафову на аз ҳаёт умед,
На аз сипеҳр башорат, на аз замона навид!

Аммо боз, чанголи озор кушод ва минқори хунҳор ба заҳри ситам об дода, баҳонаҷӯӣ мекард. Кабк аз рӯи эҳтиёҷ риояти одоб менамуд ва аз ин сабаб баҳонае барои боз пайдо набуд. Охируламр, боз бетоқат шуда, ба кабк гуфт:

– Оё раво бошад, ки ман дар офтоб бошаму ту дар соя нишинӣ?

Кабк гуфт:

– Эӣ амири қаҳонгир, ҳоло шаб аст ва ҳама оламро сояи зулумот фуру гирифта, шумо аз тоби кадом офтоб ба заҳматед ва ман дар сояи чӣ чиз истироҳат дорам?

Боз гуфт:

– Эӣ беадаб, маро дурӯғгӯӣ месозӣ ва сухани маро рад мекунӣ, сазои туро додан лозим аст.

Инро гуфту кабкро аз ҳам дариду хӯрд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Боз чӣ гуна паранда аст?
2. Боз кабки дариро дида, ба чӣ ҳиссиёт гирифторм шуд?
3. Боз ба кабк чӣ пешниҳод кард?
4. Мунозираи боз ва кабкро батафсил нақл кунед.
5. Ҷавоби кабк: «Ҳар гоҳ, ки обу оташ якҷо шавад», чӣ маънӣ дорад?
6. Боз ба кабк чӣ ваъда дод?
7. Кабк бо кадом рафтор ба дили боз кина чо мекард?
8. Боз чаро дар қасди ҷони кабк афтод?
9. Аз ин ҳикоят ба чӣ хулоса омадед?
10. Мақоли халқии:

«Шавад ҳамчинс бо ҳамчинс ҳамроз,

Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз» чӣ маънӣ дорад? Ин мақолро шарҳ диҳед.

САМАНДАРХОҶАИ ТИРМИЗӢ

Дар он рӯз бинӣ зи душман фароғ,
Ки шаб дар мазораш фурӯзӣ чароғ.

Номи аслии Самандархоҷаи Тирмизӣ Муҳаммадбақо буд, «Самандар» таҳаллуси адабии ӯ мебошад. Мувофиқи гуфтаҳои худаш дар китоби «Дастур-ул-мулук» ва маълумоти муаллифи тазкираи «Музаккир- ул- асҳоб» Малехои Самарқандӣ, зодгоҳаш Хонақоҳ (ноҳияи Ҳисори имрӯзаи Чумҳурии Тоҷикистон) будааст. Соли таваллуд ва вафоташ маълум нест. Ҳаёт ва фаъолияти ӯ дар асри 17 гузаштааст. Самандархоҷаи Тирмизӣ аз адибону муаррихони номии давр ба шумор меравад. Самандархоҷаи Тирмизӣ сафар карданро дӯст медошт ва бесабаб нест, ки давраи ҷавонии ӯ фақат дар сафар гузаштааст. Ба қавли муаррихон, ӯ солҳои 1685, 1693, 1695 дар ҷангҳои Абдулазизхону Субҳонқулихон ба муқобили хоразмихову саркардагони Балх иштирок кардааст. Муддате дар шаҳри Насаф зиндагӣ карда, ду бор раёсатпаноҳи Насаф таъйин шудааст. Солҳои охири умри хешро ӯ дар гӯшанишинӣ гузаронидааст.

Аз рӯи гуфтаи худи Самандархоҷаи Тирмизӣ маълум мешавад, ки фаъолияти адабии ӯ дар шаҳри Насаф оғоз ёфтааст. Маҷмӯи осори адабӣ ва таърихии Самандархоҷаи Тирмизӣ дар асари машҳури ӯ «Дастур-ул-мулук» ҷой гирифтааст. «Дастур-ул-мулук» асари пандуахлоқӣ буда, воқеаҳои таърихии солҳои 1694-95 - ро дар бар мегирад ва тахминан гуфтан мумкин аст, ки то соли 1696 таълиф шудааст. «Дастур-ул-мулук» дорои 22 боб буда, бист боби аввал ва боби 22 ба масъалаҳои тарбиявӣ ахлоқӣ, мисли панду насихат ба подшоҳон, усул ва шартҳои мамлакатдорӣ, мартабаи ҳунарманду донишманд, эътибори аҳли фазлу дониш, мардонагию шучоат, зарурати сулҳу зарари ҷанг,

мақоми тарбият, одоби сухан, зарари ғазаб, аҳаммияти машварат, тавсифи хислатҳои ҳамида ва мазаммати хулқу атвори ношоиста бахшида шудааст.

Муаллиф хостааст, ки ба воситаи ҳикоятҳои пандомези худ рафтору кирдори ношоистаи ҳукуматдорон ва нобаробариҳои замонаро ислоҳ кунад.

«Дастур-ул-мулк» ба адибону муаррихони баъдӣ таъсири зиёд расонидааст. Шоир ва тазкиранависи асри 17-Малехои Самарқандӣ дар таълифи тазкираи «Музаккир-ул-ас-ҳоб» (соли таълифаш -1688-92), муваррихи асри 19 Муҳаммадъяқуб дар навиштани «Гулшан-ул-мулк» ба «Дастур-ул-мулк» така намуданд. «Дастур-ул-мулк» арзиши муҳим- ми адабию таърихӣ дорад. Ҳоло чанд ҳикоятро аз ин китоби хонданбоб пешкаши хонандагон менамоем.

ҲИКОЯТҲО АЗ «ДАСТУР-УЛ-МУЛК»

Оварданд, ки яке аз вузарои мозӣ (гузашта) бар шахсе гуфт, ки аз омадшуди мардум ба танг омадаам. Он шахс гуфт: Эй вазир, болиши иззат аз пеш бардор ва аз маснади вазорат барҳез, ман зомин, ки туро касе озор надихад, дубора пеши ту як кас наёяд. Чунон ки гуфтаанд:

Пеши он кас, ки ихтиёраш ҳаст,

Халқ беихтиёр меоянд.

Дигар он ихтиёр рафт зи даст,

Бар дараш бо чӣ кор меоянд?

Яке аз мулуки мозӣ (гузашта) дасти тааддӣ бар моли му- зореон кушода буд ва пой тугён аз ҷодаи адолат берун ниҳода. Раоё даст ба дуо бардоштанд ва забон ба нафрини ӯ кушоданд.

Рӯзе он золим бозе ба даст гирифта, ба шикор рафта буд. Чун аз шикор боз омад, мунодӣ фармуд, ки дасти ман, ки бар рӯи мазлумони меҳнатрасида буд ва теги ситам кашида буд, кӯтоҳ кардам ва дар мақоми раиятпарварӣ собитқадам шудам. Умед аст, ки баъдалавм дасти тааддӣ ҳеч золиме халқаи ташвиш бар дари хонаи ҳеч мазлуме назанад ва пой ҳеч ситампешае бар дари тавилаи фақире нарасад.

Раоёро аз ин мужда чони нав дар бадан даромад ва фақиронро аз ин башорат гули мурод дар чамани умед шукуфта шуд.

Байт

Аз ин навиди муборак, ки ногаҳон омад,
Башорате ба дилу муждае ба чон омад.

Охир адолаташ ба ҷое расид, ки барра аз пистони шер шир мехӯрд ва меш бо шир лаби шерро мешуст. Юз бо буз бо назари тез намедид, мурғи даштӣ бар фарқи баҳрӣ ошён мекард ва мурғи обӣ бо боз ҳамроҳ мешуд.

Яке аз маҳрамони ҳарими салтанат дар вақти фурсат аз кайфияти ин ҳол суол кард ва аз табдили афъол истифсор намуд (пурсид). Подшоҳ гуфт:

– Имрӯз, ки дар шикор будам, дидам, ки саге пои рӯбоҳеро шикаст ва пиёдае санге бияндохт ба пои саг расид, ӯ низ шикаста шуд. Чун ҷазои мукофотро дидам, ба худ омада, гуфтам.

Байт (маснавӣ)

Ба чашми хеш дидам дар гузаргоҳ,
Ки зад бар чони мӯре мурғаке роҳ.
Ҳанӯз аз қайди минқораш напардохт,
Ки мурғи дигар омад, кори ӯ сохт.

Азизи ман, марди рӯзгор вақте бо арӯси мамлакат даст дар оғӯш тавонад кард, ки ба оби шамшери оташбор номи хасми бадандешро аз лавҳи ҳаёт бишӯяд ва шучоъмард он замон соғари мурод бар лаби роҳат тавонад расонд, ки паймонаи таманнои душмани шӯхчашро ба санги зафар бишканад. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Дар он рӯз бинӣ зи душман фароғ,
Ки шаб дар мазораш фурӯзӣ чароғ.

Азизи ман, то қомати найзаро бо қомати ёр ташбеҳ насозӣ, шоҳиди матлуб дар канор натавонӣ гирифт. То новаки хунборро ғамзаи дилдор тасаввур накунӣ, рӯи мақсуд аз ойинаи шамшер рух нанамояд.

Ҳалқаи гесуи дилбар вақте дар гарданат ҳамоил гардад,
ки турраи парчамро зулфи пурхам тасаввур кунӣ. Арӯси орзу
вақте дар гӯшае нишонӣ, ки обрӯи камонро бар камонабруе
пайванд диҳӣ. Яъне, бе таҳаммул ранче ба таҳмили ганче
натавон расид ва бе шавкати хори дилозор тамошои гулзор
натавон кард.

Байт

Касе ба гардани мақсуд даст ҳалқа занад,
Ки пеши тири балоҳо сипар тавонад буд.

Азизи ман, ҳар кӣ бо душман мубтало бошад, то аз
вай халос нагардад, рӯз аз шаб ва шаб аз рӯз надонад ва аз
парешонӣ пой аз сару кафш аз дастор нашиносад, чунон
ки гуфтаанд, то беморро сиҳат ҳосил нашавад, аз хӯрданӣ
бахра наёбад ва ҳаммол то бори гарон аз пушт бар замин
наниҳад, наёсояд, то марди парешон аз хавф эмин нагардад,
нафасе бофароғат натавонад кашид.

Байт

Сари вопаси мулк то дар тан аст,
Тани мулкро фитна пирохон аст.

Азизи ман, тарбияти аҳли басорат кимиёест, ки хоки ти-
раро зари соф бисозад ва санги ноқисро гавҳари комил гар-
донад. Чунон ки гуфтаанд:

Байт (Рубоӣ)

Аз тарбият аст, хок гавҳар гардад.
Хун дар таҳи нофа мушки анбар гардад.
Он оҳани тирарӯи беҳимматро
Икхир чу тарбият кунад, зар гардад.

Азизи ман, сабаби бузургӣ ақлу адаб аст. Ҳар кӣ ақли
софу хиради комил дорад, хешро аз пояи ҳазизе (паст) ба
мартабаи шарифе тавонад расонд.

Байт

Ба пешкориҳои ақли шарифу ройи дуруст
Тавон каманди тасарруф бар осмон афканд.

Азизи ман, ақли дурандеш ва ройи оламоройро дар ҳар
сурат, ки пеш ояд ва ба ҳар ҳодисае, ки рӯй намояд, ҳокими

одил ва мумаййизи (чудокунанда) комил бояд донист, ки шарафи чавҳари одамӣ ба сафои хирад аз дигарон имтиёз дорад.

Байт

Ақл аст, ки бунёди шараф муҳкам аз ўст,
Афзунии хурмати бани Одам аз ўст.

Азизи ман, мушоварат иҷтимои уқул аст. Ҳар ҷо, ки аҳли ақл дар муҳимме шурӯъ намоянд, агар шар бувад, ба хайр анҷомад. Сухани Мавлавӣ, ки маъдани чавохири маънавист, шоҳиди ин қавл аст:

Чу ояд мушките пеши хирадманд,
Аз он мушкил фитад дар кори ў банд,
Кунад ақли дигар бо ақли худ ёр,
Ки то дар ҳалли он гардад мададгор.
Зи шамъе чун нагирад нур хона,
Фурӯзад шамъи дигар дар миёна
Вале ҳаст ин сухан бо ростбинон
Ба садри ростӣ болонишинон.
На дар қачрав ҳарифони қачандеш,
Ки гардад аз ду қачрав қачравӣ беш.

Азизи ман, дар худуси воқеот ва вуқуи ходисот аз мушоварат гузире нест.

Замири ту ҳарчанд ваҳйошност,
Дари машварат нокушудан хатост.

Бояд, ки мушоваратро бо аҳли ҳикмат ва асҳоби таҷрибат кунӣ, ки:

Муаммост ин машварат филмасал,
Ки ҳар кас тариқи дигар карда ҳал.

Тадбири ин тоифа соиб аст ва табиат ба тадбир аст, табъ кардан вочиб. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Ройи равшан зи бузургони куҳансол талаб,
Обҳо соф дар айёми хазон мегардад.

Ва дигар пири тадбир бех аз чавони шучоатосор аст.

Байт (маснавӣ)

Дар сафи разм бо чавонон пӯй,
Лек тадбири он зи пирон чӯй.

Гарчи барно ба разм коргар аст,
Кӯшиши кордидагон дигар аст.

Азизи ман, нӯшдоруи насихат мебояд хушмаза ва ширин бошад, то тановули он беморро осон намояд. Чун табъи бемор шикаста аст, аз сухани сахт шикастатар гардад.

Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Майкашиҳои ман аз панди ту бошад, зоҳид,
Сухани сахти туам тавбашикан гардидаст.

Азизи ман, сипоҳӣ бояд ки нӯки синони обдор барои чавҳари чон дар ҳазинаи дили душман фурӯ занад ва дами шамшери захрпоши худро монанди сарҳангони айёрпеша ба қасди гавҳари рӯҳи хасм ташна дорад.

Байт

Далерӣ кун, ки майдон аз далер аст,
Агар рӯбах далер афтод, шер аст.

Азизи ман, битарс аз кина, ки дар синаи мулук қарор ёфта бошад. Чаро ки эшон ба нахвати (ғурури) салтанат дар боби интиқом мутаассибанд. Чун фурсат ёбанд, ба ҳеч узр нагзоранд. Ташбеҳи кина дар синаи подшоҳ чун ангишти фусурда бошад, агарчи алҳол оташ надорад ва зарари ӯ намерасад, аммо вақте ки шарораи ғазаб ба ӯ расид, афрӯхта гардад. Ва дуди интиқом, ки аз сари оташи кина хезад, басе димоғхоро хушк созад ва дидаҳоро тар гардонад. То заррае аз ангишти кина дар синаи мулук боқӣ бошад, аз мазаррати (зарари) шуълаи хашм эмин натавон буд.

Байт

Хатарҳост дар кори шоҳон басе,
Ки бо шоҳ хешӣ надорад касе.

Ва баъзе аз ҳукамо подшоҳонро низ ба оташ ташбеҳ кардаанд, агарчи гоҳе ба партави иноят (дастгирӣ) кулбаи торики дардмандонро рӯшноӣ мебахшад ва ба шуълаи сиёсат низ хирмани савобиқи (шиносоиҳои) хидматгоронро месӯзад. Аз ин ҷиҳат гуфтаанд: дар қаъри дарё бо наҳанг ғӯта хӯрдан ва аз лаби мори думбурида захр макидан аз мулозимати салотин ба саломат наздиктар аст.

Азизи ман, ҳар киро роиҳае (бӯи хуше) аз гулзори хирад ба машоми дил расида бошад, донад, ки тухми озор корад, ҷуз маҳсули мазаррат (зарар) бар надихад ва ҳар кӣ ниҳоли манфиат нишонад, ғайр аз меваи осоиш начинад.

Чунон ки гуфтаанд:

Дехқони солхурда ҷӣ хуш гуфт бо писар,
К-ай нури чашми ман, ба ҷуз аз кишта надравӣ.

Азизи ман, ба зиёдати мансабу тақарруби (наздикии) мулук (подшоҳон) мағрур нагардӣ, ки мизочи мулук ҳукми обу оташ дорад ва эътимодно нашояд. Яқин дон, ки ҳар илалеро иззате дар ақиб аст ва ҳар давлатеро илале дар пай.

Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Ҷӣ менозӣ ба ин давлат, ки ҳар гаҳ бахт баргардад,
Кулоҳи хусравиро косаи дарюза месозад.

Азизи ман, ба зиёдати мансабу тақарруби мулук илтифоти подшоҳ бодаест, ки кораш хубрабоист. Халогро бо чунин кас кор бисёр ва ин касро ба хуш будан бисёр душвор. Агарчи гоҳе худро ба мадади ақл бар ҷой орад, аммо мастии он бода ба ҳолаш нагузорад. Мустақимтабъ бояд, ки ба бодаи давлат аз ҷо наравад, балки дар кори дармондагони мазлум бипардозад, чаро ки дунё ҷойи бемадор аст ва давлати ӯ нопойдор, чунон ки гуфтаанд:

З-он пештарак, ки соқии даҳр
Дар шарбати давлатат кунад захр,
Аз сар биниҳӣ кулоҳу дастор,
Ҷаҳде бикуну диле ба даст ор.
Ин сар ҳама сол бо кулаҳ нест,
Ин рӯй ҳамеша ҳамчу маҳ нест.

ДАР ҲОЛИ ВАЗИРОН

Азизи ман, вазир бояд, ки барои равшанӣ ва шамъи шабистони мамлакат бошад. Ва ба фикри савобандеши худ ҳазор уқдаи мушқил баркушоюду киштии дарёи фитнаро ба гирдобии изтироб бинад, ба ҳукми гаронсанги худ фуру нишонад ва шохсори хористони домангири бедодро ба тундбодии сиёсат аз беҳу бунёд барандозад.

Байт

Барандоз бехе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад.

Азизи ман, яке аз ройҳои (андешаҳои) дуруст ва аз тадбирҳои ростон аст, ки чун шавкату қудрати душман зоҳир гардад ва эҳтимоли он бошад, ки ба сабаби хусумат мулк ба фасод равад ва раият дар марази (бемории) талаф афтанд, бояд, ки нақши ҳила бароварда, каъбатайни (гардишҳои) хасро (душманро) ба лутфу инъом боздорӣ, чаро ки дар бисоти таҷарруду такаббур нақши мурад ба номи хасм баста аст. Дар ин вақт дов талабидан назди мухосамат (душманӣ) аз хирад дур менаояд ва аз пирояи (зебу зинати) таҷриба маҳчур (дур).

Чунон ки гуфтаанд:

Ҳама то барояд ба тадбир кор,
Мудорои душман бех аз корзор.
Чу натвон адуро ба қувват шикаст,
Ба неъмат бибояд дари фитна баст.

Азизи ман, душманро ба мулоимат аз пой андохтан бехтар бошад, ки ба тундию чанг. Набинӣ, ки оташ ба он тундӣ агар бар дарахте дарафтад, он чи дар рӯи замин аст, месӯзад, (агар) об аз роҳи мулоимат бар дарахте дарафтад, аз беху бунёд барандозад. Аз ин ҷиҳат гуфтаанд, ки душмани кавиро ба лутфу тамаллуқ ром тавон кард ва сайди саркашро ба мудоро дар дом тавон овард.

Байт

Ту нармӣ кун, ки ҳар коре, ки саҳт аст,
Ба нармию мудоро метавон кард.

Азизи ман, бар вузаро лозим аст, ки дар таскини фитна кӯшиш намоянд. Чаро ки хубтарини ройҳо (чораҳо) ва бехтарини тадбирҳо фитна фуру нишонидан аст, на дар ҳашму ситеза шудан. Чунон ки гуфтаанд:

Ситеза макун, з-он ки боди ситез
Кунад боғи инсофро баргрес.
Ситеза ба чое расонад сухан,
Ки вайрон кунад хонумони куҳан.

Азизи ман, агар ройи (андешаи) подшоҳ аз ғурури чабборӣ ва нахвати (ғурури) шахрёрӣ аз вартаи ҳилму бурдборӣ мунҳариф гардад (аз роҳи рост берун равад), бояд ки вазири росттабъ ёро ба тариқи маслиҳат ба роҳи салоҳ орад ва ба нӯшдоруи мавъиза он мизочи мунҳарифро бар маркази адолат нишонад.

Азизи ман, шоҳу вазир аз рӯи иттиҳод бар як гӯшаи бисот нишинанд, аз савдои аспу фил пиёда шаванд, ба бозии фарзин банди хаёлотӣ фосид, ки аз бурудоти арсаи тааллуқот аст, руҳи ҳиммат бартобанд, то кори душман сохта шавад ва ба аҳволи дӯст пардохта гардад, зеро ки дасти душман ба домани давлати мардуми мувофиқ нарасад ва ба ноҳуни меҳнат чеҳраи ҳоли муҳолифонро харошад.

Азизи ман, саъй кун, ки санги тафриқа дар маҷмаи душман афтад, чаро ки ихтилофи ҳасмон (душманон) муҷибӣ фароғи дили дӯстон аст:

Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф.
Чу душман ба душман шавад муштағил,
Ту бо дӯст биншину ороми дил.
Чу гургон писанданд бар худ газанд,
Баросояд андар миён гӯсфанд.

ДАР САНЧИДА ГУФТАН

Азизи ман, сухани андешанокарда чун зарӣ носанчида аст. Аввал бояд ки ба худ андеша бикунӣ ва нақди ҳар фикреро бар миҳакки имтиҳон бизанӣ. Он чи аз хаёлот тамоми ёр афтад, онро ба зухур ора.

Байт

Сухан, к-он аз сари андеша н-ояд,
Навиштанрову гуфтанро нашояд.

Азизи ман, забони сулҳомез ба як нукта сад уқдаи мушкилро ҳал намояд ва сухани шӯрангез ба як ишорат гардани гӯяндаро баста гардонад.

Чунон ки гуфтаанд:

Агар ба чашми хирад дар сухан нигоҳ кунӣ,
Бизоатест, ки ҳам суду ҳам зиён дорад.

ҲИКОЯ

Гӯянд, ки Акбар подшоҳ ба иродаи сайри Кашмир аз шаҳ-ри Ачмир баромад ва аз дарёи Лоҳур бар киштӣ нишаста, убур мекард. Яке аз сухансароёни мизочдони ӯ ба арз расониданд, ки он гӯли бахтбаргашта Мирзо Ёдгор кулли мардуми фитнаангези рӯзгорро бар худ мехондааст. Суханҳое зиёда аз ҳоли худ бар забон мерондааст. Акбар-подшоҳ баъд аз истимои ин сухан сафинаи ақли худро дар уммони (бахри) тафаккур андохта, хамчун гирдоб дар чайби худ печид. Чун мавҷи об лаби худро мечунбонид, мулҳими ғайбӣ бар забони Акбар-подшоҳ ин байт чорӣ гардонид:

Байт

Кулоҳи хусравию тоҷи шоҳӣ

Ба ҳар гул кай расад, хошо ва калло.

Охир даъвои баланд он гулро дар пояи пастӣ афканд ва сухани калони ӯ бар сараш расид.

Байт

Хор, ки дород забон нештар,

Ҳам ба халидан шиканад бештар.

Азизи ман, касеро, ки муҳри сукут бар ҳуққаи (кутичаи) нутқ шуд, дар чамани зиндагонии ӯ ҳама раёҳини саломат рӯяд ва ниҳоли ҳаёташ самараи роҳат бахшад. Чун гулбуни балоғат дар табассум ояд ва чун булбули басоҳат дар тараннум дарояд, эмин натавон буд, ки роиҳаи (бӯи) гулзори сухан ба сабаби тафреҳи (шодиафзойи) димоғ аст, на боиси зуком...

Чун чашми Имомқулихон аз нур тихӣ шуд, камарриқоби Надирмуҳаммадхон аз Балх баромада, ба сӯи вилояти Ҳисор гардида, Давлатбий, ки ҳокими вилояти мазкур буданд, ба истиқбол баромада, қалъаро пешкаш кард. Ҳасанбеки Рафеъ аз рӯи таъ ин рубой (байт) имло намуд.

РУБОЙ (БАЙТ)

Шоҳо, ба кафи Ҳисор гардун омад,

Аз чархи фалак бахти ту афзун омад.

ҲИКОЯТ

Гули чамани маонӣ Соибои Исфаҳонӣ рӯзе дар боғи «Ҳазорчариб»-и Сифоҳон бо ҳамроҳии моҳталъатон (моҳ-рӯён) боданӯшӣ мекард ва яке аз он касон, ки Соиборо ба ӯ тааллуқе буд, дар олами мастӣ ба чашми пурхумораш аз дасти рӯзгор халале расида. Соибо аз ин боб мутааллим (аламзада) шуда, ин рубоиро имло намуд.

РУБОӢ

Дар гулшани зебои ту, ай дурри хушоб,
Ғамгин машавӣ, ки наргисат шуд беоб.
Дар маҷлиси ноз ҳар ду май меҳурданд,
Бедор яке монду яке рафт ба хоб.

Азизи ман, нодон касе, ки чавҳари гаронмояи ҳастиро дар чаҳорсӯи муғолатгоҳи рӯзгор раҳини (шарти) ошноӣ ва сарфи ношиносии бебасаре (беҳабаре), ки чашми дилаш холӣ аз кӯҳли (сурма) чавоҳирманиш бошад, намояд ва он гаҳ марде, ки нақди комилъиёри зиндагониро дар муғолатгоҳи айём ба дасти худношиносии чанде ба амдан (аз рӯи қасд) супорад, узраш ноқабул ва тақсираш (хатояш) нописанд хоҳад буд.

Байт

Инон ба дасти фурӯмоёгон мадеҳ, зинҳор,
Ки дар масолиҳи худ харч мекунанд туро.

Эй умри азиз ва эй асли фикрати (ақли) ботамиз, ба хотири ман, ки ошнохонаи наздики ғам ва сарои бемонеи кулфат аст, чунон мерасад, ки хори вучуди ту, ки мавзӯъ аз барои сӯхтан аст, чаро бояд, ки домангири аҳбоб (дӯстон) гардад ва хоки ҳастии ту, ки мавҷуд аз барои бехтан аст, чун шояд ки губори хотири асҳоб (ҳамсуҳбатон) шавад?

Байт

Нест холӣ зи халал суҳбати абнои қаҳон,
Пой берун манеҳ аз гӯшаи вайронаи хеш.

Азизи ман, аз феъли бад мунҳариф (чудо) гаштану аз мардуми бад канор гирифтган оқилонро лозим аст ва кори худ ба салоҳ овардану нийят бар ҳасана доштан хирадмандонро аз фароизу лавозим аст.

Пас, марди оқил бояд, ки тарҳи дӯстӣ бо мардumi оқил афканад ва аз суҳбати дӯсти нодон бигрезад, чунон ки гуфтаанд:

Байт

Зи зиндону ҳарифи ҳабс бигрез,
Зи пастону зи ноаҳлон бипарҳез.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки дузде доно рӯи чуръат дар хазинаи подшоҳи вақт овард. Дид, ки подшоҳ бар тахти заррин хобида, аснофи қумоши (навъҳои матои) шоҳию анвои ҷавоҳири подшоҳӣ бар рӯи бисот рехта ва шамъи кофурӣ чун рӯи тавонгарон афрӯхта ва парвонаи мискин мисли дили дарвешон паёпай сӯхта. Дузд ба назари эҳтиёт бар ҷапу рост мулоҳиза намуд ва дид, ки шамшере, ки қарори мулку миллат вобастаи ӯст, маймуни беқароре ба даст гирифта, қасди мӯрча, ки дар синаи подшоҳ нишаста буд, кард. Дузд ҷустӣ намуда, дасти маймунро бо ҳамроҳии шамшер муҳкам гирифт. Аз гирудори онҳо подшоҳ бедор шуда, чунон аҳволро иттилоъ ёфта, гуфт:

– Чун инояти (меҳрубонии) яздонӣ шавад, дузд посбону душман меҳрубон гардад.

Дузд кабои дониш дар бар дошт, тоҷи давлат бар фарқаш ниҳоданд, чун хори нодонӣ домангири маймун буд, либоси хирсаш баркашиданд.

Байт

Хасми доно, ки офати ҷон аст,
Беҳтар аз дӯсте, ки нодон аст.

Азизи ман, аз суҳбати ҷабборон (золимон) бипарҳез, ки зимоми (лаҷоми) аҳди эшон суе ва бинои олии ин тоифа заиф афтада. Ҳамеша рухсорай мурувватро ба нохуни ҷафо харошида доранд ва сарчашмаи футувватро (ҷавонмарди-ро) ба хоки бадахдӣ тира созанд. На ихлосу ошноӣ наздики эшон ҳурмате дораду на собикаи хидмату робитаи мулозимат (хидматгузорӣ) кадрёю қимате.

Байт

Барои хидмати он кас, ки нашносад ҳақи хидмат,

Макун ту вақти худ зоеъ, ки не музд асту на миннат.

Азизи ман, хузур дар ваҳдат асту фароғат дар узлат (гӯша-нишинӣ), зеро ки суҳбати абнои замону (ҳамзамонон) мучо-ласати (ҳамнишинии) дӯстони инчаҳонӣ аз заҳри афъӣ (як навъ мори калони заҳрнок) зиёнкортар аст. Ва мучоласати эшон аз мухотираи чон додан душвортар. Аз ин чиҳат аст, ки баъзе аз ҳукамо кунчи ғоре ё тағи чоҳе ихтиёр кардаанд.

Азизи ман, бисёр бошад, ки дарвешии комил ва сӯфии софдил аз худ хилват созад, бо вучуди ин ҳол кучо бо дигаре пардозад. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Ба хилвате, ки забонбаства роз мегӯям,

Садои шаҳпари Ҷабрил дарди сар бошад.

Бирав, ай ақли номаҳрам, ки имшаб бо ҳаёли ӯ Чунон хуш суҳбате дорам, ки ман ҳам нестанд маҳрам.

Азизи ман, бояд ки бухлу ҳасадро дар дили худ роҳ надихӣ, ки ҳасад хонабарандози давлату барҳамзади чамани иззат аст. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

Ҳасад ҳар чо, ки оташ барфурӯзад,

Ҳам аз аввал ҳасудонро бисӯзад.

Азизи ман, ҳар киро дидаи басират (биноӣ) ба кӯҳли (сурмаи) ҷавоҳири тавфиқи азали мунаввар шуда бошад ва гулшани дилаш ба равоиҳи (бӯйҳои) раёҳини инояти (меҳру-бонии) лоязолӣ (абадӣ, худой) муаттар гашта, ҳар чӣ бар худ нарасандад, бояд ки бар дигаре низ нарасандад, чаро ки ҷазои амал ҳақ аст:

Хоҳӣ, ки туро ҳам бадие н-ояд пеш,

То битвонӣ, бадӣ макун аз каму беш.

Чун неку бади ту бар ту мегардад боз,

Бингар, ки чӣ кор мекунӣ дар ҳақи хеш.

Азизи ман, гаҳ соқии рӯзгор шарбати нӯши мурод чашонад ва гоҳе заҳри қаҳр ба чуллоби (шарбати қанд) роҳат расонад. Пас, марди собитқадам он аст, ки ба

пӯшидани хилъати давлат лаби нишот ба ханда наёрад ва дар нӯшидани чуръаи муҳаббат аз дидаи андуҳ ашки ҳасрат наборад, чунон ки гуфтаанд.

Ғамгин машав, ки сокии кудрат зи чоми даҳр
Ғаҳ нӯши лутф медаху ду гоҳ неши қаҳр.

Азизи ман, домани таҷарруд (танҳой) аз ғубори агёр бияфшону сари тафрид (танҳой) дар гиребони таваккул (умед ба Худо) каш ва наволаи (ғизои) захролудаи дунёро ба коми орзу марасон, ки гуфтаанд:

Байт

Бар хони даҳр дасти иродат макун дароз,
К-олуда кардаанд ба захр ин наволаро.

Азизи ман, қаноат мулкест, ки ба ҳар дун (одами паст) надиханд ва пирояест (зебу зинатест), ки ба дасти ҳар забун (дармонда) нагузоранд. Қаноат либосест, ки ҷуз тани подшоҳон напӯшанд ва туғроест (хаттест), ки ғайр аз маншури (фармони) подшоҳ бад-он накашанд.

Рустам касе бувад, ки барояд ба ҳӯи хеш,
Дар вақти эҳтиёҷ бигирад гулӯи хеш. Обест обрӯ, ки наёяд дигар ба ҷӯй,

Аз ташнагӣ бимиру мarez обрӯи хеш.

Дарвеш дар бешае мегашт... ва андеша менамуд. Дид, ки шохбози тезпарвозе қадре гӯшт дар чанголи худ гирифта, назди зоғе бепаруболе фуруд омад. Аз гӯшт поре, ки ба қадри ҳавсалаи зоғ бошад, бад - ӯ дод. Дарвеш гуфт: Хуш розест, ки мурге, ки на қуввати таярон (паридан) дораду на андешаи ҷавлон, дар ин беша бетӯша намегузорад.

Азизи ман, муносиб чунон аст, ки хушёрони олами маънӣ мастони чоми ғафлатро ба гӯшмоли насихат хушёр созанд. Ва лоиқ чунон аст, ки бедорони арсаи дониш беҳабарони кӯи мусолаҳатро ба силии (зарбаи) адаб бедор кунанд. Агарчи сухани ҳақ аз рӯи ҳақиқат арақи инфиол (шарм) бар рӯи хубрӯён давонад, шояд, ки яке аз ин миён обрӯи худ мулоҳиза карда, аз феъли зишти худ ва аз сухбати бадон иҷтиноб намояд.

Байт

Арақ нишаст зи пандам рухи накӯи туро,
Зи ман маранҷ, ки меҳоҳам обрӯи туро.

Азизам, аз суҳбати чоҳили фосиқ барҳазар бош ва хидмати оқили комилро илтизом намоӣ (лозим шумор), ки мувосалати (пайвастагии) фиску фучур чун тарбияти мор аст: рӯзе безарар наҳоҳад буд ва мулозимати аҳли хирад монан-ди таблаи аттор аст, ки беманфиат наҳоҳад буд:

Бош чу аттор, ки аз хӯи ӯ
Чом муаттар шавад аз бӯи ӯ.

Азиси ман, исмат (покдоманӣ) он аст, ки чун шаҳват голиб гардад, ту синони (найзаи) нафс боздорӣ ва домани исмат аз лубси (пӯшидан) ҳаром пок сози ва чуз тариқи шаръ дар ин роҳ иқдом нанамой, назар аз амали ношоиста бардорӣ, то дари хайру салоҳ бар рӯи ту кушода гардад.

Байт

Исмат он чо, ки роят афрозад,
Дилу динро мудом бинвозад.

Азиси ман, то пои талаб ба хорзори тааб (ранҷ, азоб) маҷрӯҳ нагардад, дасти висол ба гиребони гули мақсуд нарасад. Ҳеҷ касро бе тақопӯйи саъйе болиғ офтоби мурод аз машриқи умед толеъ нашуд ва бе ҷустуҷӯю тақупӯй рӯй аз даричаи умед рух нанамуд, зеро ки бе хори тааб натавон гул чид ва дари ганҷи мурод чуз ба калиди ранҷ натавон кушод. Пас, муҷоҳида бисёр бояд кард, то кас ба давлати мушоҳида расад, чунон ки гуфтаанд:

Нобурда ранҷ, ганҷ муяссар намешавад,
Музд он гирифт, чони бародар, ки кор кард.

Азиси ман, ҳар кӣ қадам дар талаби коре мениҳад, бояд ки меҳнати ӯро мутаҳаммил бошад бардорад, он ки рӯй ба каъбаи мақсуд орад, аз тааби бодияи (сахрои) меҳнат набо-яд андешад, чунон ки гуфтаанд:

Дар биёбон чун зи шавқи Каъба хоҳӣ зад қадам,
Сарзанишҳо гар кунад хори мугелон, ғам махур.

Азиси ман, дар сафар таҷрибаи бисёр ба даст ояд ва фоиди бешумор рӯй намояд. Набинӣ, ки осмон, ки пайваста

дар сафар аст, аз ҳама болотар аст ва замин, ки ҳамеша дар сутун аст, лагадкӯби ҳар дун аст.

Байт

Дилаш аз ғами ину он абтар аст.

Вале аз ҷафои ватан беҳтар аст.

Азизи ман, бозро ба сабаби он ҷой бар соиди (банди дасти) салотин муқаррар аст, ки сар бар ошёна фуру намеорад ва ҷуғд ба воситаи он дар паси девор мондааст, ки дил аз ватани вайрон барнамедорад.

Байт

Чу шохбоз ба ҷавлон дарову сайр бикун,

Ки ҷуғд чанд тавон буд дар паси девор?!

Азизи ман, алами ғурбат ба гӯши ту нарасидааст ва самуми (шамоли гармсери сӯзони) узлат (гӯшанашинӣ) ба гулшани ту навазидааст. Сафар дарахтест, ки ғайр аз хори фироқ бор наёрад ва ғурбат абрест, ки ғайр аз борони мазаллат (хорию зорӣ) катрае наборад. «Ас-сафару қалъатун мин ассақар» (яъне, сафар қалъаест пурмашакқат) ва шуълаест синасӯзу тири дилшикоф ва «ҷалоу ватани аъзамул-бало» (яъне, ҷалои ватан балоест бузург), новакест чигардӯз. Пас, беҳтар ҳамон ки дӯстон иззи (шарафи) хузурро ба базли (харчи) сафар бадал накунанд. Ва фироқи ёру диёр, ки натиҷааш ҷуз нолаи зору дидаи ашкбор нест, ба ихтиёр қабул нафармоянд, чунон ки гуфтаанд:

Ҷалои ватан сахт бошад баче,

Кучо оварад тоби ӯ ҳар касе?

Ҷудой дарахтест, орӣ зи бар,

Ки гар бар диҳад, хаст маргаш самар.

Ман имрӯз он корафтодам,

Ки домони ёрӣ зи каф додаам.

На дар дил хузуру на дар дида об,

Гирифтори сарпанҷаи сад ғуроб.

Азизи ман, мардуми дида аз он бар сар омадаанд, ки кадам аз зовияи (гӯшаи) худ берун наниҳодаанд ва қатароти ашк аз он поймол шудаанд, ки дар гӯшаи қошонаи худ қарор нагирифтаанд.

Байт

Даруни хонаи худ ҳар гадо шаҳаншоҳ аст,
Қадам берун манех аз ҳадди хешу султон бош!

Азизи ман, шунида будам, ки аз сафар таҷриба бисёр
ба даст ояду фоидаи бешумор рӯй намояд, маро ин таҷриба
шуд, ки то зинда бошам, ёди сафар накунам ва ба ихтиёр
давлати мушоҳадаи дӯстонро ба меҳнати муҷоҳадаи (кӯши-
ши) гурбат бадал накунам.

Байт

Дигар муҷоҳадаи гурбаташ ҳавас нашавад,
Ки дар мушоҳадаи дӯстон хуш аст мудом.

Азизи ман, дарди фироқи ёрону ранҷи ҳичрони
дӯстдорон саъбтарини (сахтарини) дардхосту сахттарини
ранҷо. Маълум аст, ки тафарручи (сайру гашти) атрофи
оламу тамошои риёзи (боғҳои) банӣ Одам ба ёрони ҳамдам
ва дӯстони хуррам хуш аст, чунон ки гуфтаанд:

Байт

Баҳори умр мулоқоти дӯстдорон аст,
Чӣ ҳаз кунад Хизир аз умри ҷовидон танҳо?!

Азизи ман, муддате умри худро дар шодмонӣю комронӣ
гузаронидӣ ва баҳори ҷавониро ба хазони пирию нотавонӣ
расонидӣ, акнун осори заъф дар атрофи баданат падида ома-
да, сурур аз дилу нур аз басарат раҳти раҳил (кӯч) барбаства
ниҳоли қоматат, ки меваи мурод баровардӣ, акнун ба самуми
ачзу бечорагӣ рӯй ба пажмурдагӣ ниҳода. Одати рӯзгор он
аст, ки гулшани ҷавониро ба хасу хошоки мазаллати (хорию
зорию) пирию муфлисӣ муқаддам гардонад. Агар марди
хирадмандӣ, дидаи дилро ба кухли (сурмаи) ҷавохирравшан
созу матои дунёро нобуда дониста, рӯй ба ҷустуҷӯи давлати
боқӣ ор.

Чунон ки гуфтаанд:

Нишоти ҷавонон зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба ҷӯй.
Бибояд ҳавас кард аз сар бадар,
Ки даври ҳавасбозӣ омад ба сар.
Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши софӣ таваккуф мадор...

Азизи ман, донистай, ки дам ба дам кӯси (доираи) раҳил фуру хоҳанд кӯфт ва сармоия ҳаёт, ки матоест дар хонаи бадан амонат ниҳода, боз хоҳанд талабид. Муқаддимаи сипохи марг, ки иборат аз заъфи пирист, бар мамлақати бадан тохтан орад. Ва талояи (гурӯҳи пешгарди) лашкари аҷал, ки иборат аз мӯи сафед аст, атрофи ҳисори вучуд фуру гирад.

Навбати пирӣ гавҳарест латифу зиндагонӣ чавҳарест ша-риф, дубора ба даст наёяд, ночор аз даст равад. Ғанимат дор, ки нақдест пурҳосил. Азизаш шумор, ки мусофирест мустаҷил (шитобанда).

Байт (Маснавӣ)

Хабар дорӣ, ай устухони қафас,
Ки чони ту мурғест, номаш нафас.
Чу мурғ аз қафас рафт, бигсаст қайд,
Дигар раҳ нагардад ба саъйи ту сайд.
Ниғаҳ назди доно беҳ аз оламест,
Даме назди доно беҳ аз одамест.

Азизи ман, ҳар ҷо, ки ишқест, ҳуснест ва ҳар ҷо, ки ҳуснест, ишқест ва ин ҳар ду як чизанд.

Азизи ман, дурри ишқ дар ҳар баҳр қарор нагирад ва райҳони муҳаббат дар ҳар бўстон нарӯяд ва мурғи олиҳиммати ишқ дар ҳар шох ошён насозад ва ҳар тардомане тоқати неши анқои муҳаббат наёрад. Ошиқоне, ки гули мурод аз гулзори умед чидаанд ва аз мазрааи ҳаёт ба ҳусулу самар расидаанд, аз неши ҳар хор чандин ҳазор озор кашидаанд ва аз ранҷи меҳнати ағёр балои бешумор дидаанд, то аз насими бўи чонон гуле шамидаанд ва дар базмгоҳи чон нафасе орамидаанд, чунон ки гуфтаанд:

Хуни худро мушк кардан кори ҳар бедард нест,
Нофаро гардид аз ин андеша мӯи сар сафед.

Азизи ман, аҷаб рангест лолазори ишқро, соате тамошо куну дили ғамдидаи худро дар ин гулзори меҳнат ғунчасон аз насими шавқ дида во кун. Шукуфаи ин гулистон аз машшотан талаб навбаҳор аст ва хуррамии ин гулзор аз абри найсони чашми хунбор аст. Ҳар шефтае, ки дар дашти

Ховарони ишқ дар сайр аст, ҳасбулҳолаш мақолаи (гуфтан)
Абӯсаиди Абулхайр аст:

Андар ҳама дашти Ховарон санге нест,
К-аз хуни дилу дида дар ӯ ранге нест.
Дар ҳеч замину ҳеч фарсанге нест,
К-аз дасти ғамат нашта дилтанге нест.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Доир ба ҳаёт ва фаъолияти Самандархочаи Тирмизӣ чӣ ме-донед?
2. «Дастур-ул-мулук» чӣ гуна асар аст?
3. Дар «Дастур-ул-мулук» кадом шартҳои давлатдорӣ нишон дода шудааст?
4. Ҳикояти «Дар ҳоли вазирон» -ро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
5. Барои чӣ сухани беандеша ба гӯяндааш зарар меоварад?
6. Байти:
Хасми доно, ки офати чон аст,
Беҳтар аз дӯсте, ки нодон аст - ро шарху тавзеҳ диҳед.
7. Фоида ва зарари сафар дар чист?

САЙЙИДОИ НАСАФӢ

Хар кӣ бо душмани халқ равон аст
чу бахр,
Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб
хурад.
Саййидо

Саййидои Насафӣ яке аз шоирони машҳур буда, дар миёнаҳои нимаи аввали асри XVII дар Насаф (Қарши) таваллуд ёфтааст. Соли таваллудаш дақиқ маълум нест. Солҳои кӯдакӣ ва таҳсили ибтидоии ӯ дар Насаф гузаштаанд. Баъдтар Саййидо ба Бухоро омада, таҳсилро дар мадраса давом медиҳад. Баъди хатми мадраса ба зодгоҳаш барнагашта, то охири умраш дар Бухоро меконад. Ӯ ҳудаш бофанда буд. Бинобар ин, баробари шоирӣ ба касби бофандагӣ ҳам машғул шуда, зиндагиашро таъмин мекард.

Қисми зиёди шеърҳои Саййидо дар солҳои 70-уми асри XVII эҷод гардидаанд. Дар ин давра ӯ бо ҳаёти касибону хунармандон аз наздик шинос шуда, доираи ҷаҳонбинияш васеъ мегардад. Шеъри Саййидо дар дили халқ хеле зуд ҷо мегирифт, зеро бо мазмуни ҳаёти иҷтимоӣ, содагии баён ва санъати баланди бадеият манфиати табақаи заҳматкашон, баҳусус, касибонро ифода мекард. Аз ин лиҳоз, обрӯ ва эътибори ӯ дар байни оммаи заҳматкаш торафт боло мешуд. Ӯ мехост, ки аз одамони бонуфузи табақаи боло ҳомие пайдо кунад ва бо Ҳочидодхоҳ ва Раҳимбии Юз наздикӣ пайдо мекунад. Вале дере нагузашта, Ҳочидодхоҳ дар яке аз ҷангҳои феодалӣ ба қатл мерасад. Умедҳои аз Раҳимӣ доштааш ҳам натиҷае намедиҳанд.

Саййидо тасдиқ мекунад, ки агар аз дастархони золимон нӯши асал ҳавас кунӣ, ба ҷои он неши захролуд хоҳӣ чашид:

Нӯше, ки ҳавас мекунӣ аз суфраи золим,

Нешест, ки аз хонаи занбӯр барояд.

Шоир ҳудро аз арбоби давлат ва сармоядорон дур гирифт ва танҳо ба фазлу хунар ва қалами худ такя намуд.

Хомаамро такягоҳе дар ҷаҳон пайдо нашуд,
Муттакои хеш аз теги забон дорам ҳанӯз.

Азбаски вазъи зиндагӣ ниҳоят сахту душвор шуд ва илму ҳунар дигар қадре надошт, як қатор шоирон ватани худро тарк намуда, ба Ҳиндустон ва кишварҳои дигар ҳичрат намуданд.

Дар ин давра Саййидо пир ва ниҳоят камбағал шуда буд, барои харчи сафар маблағе ҳам надошт. Бинобар ин, аз сафари Ҳиндустон худдорӣ намуд. Аммо синфи ҳукмрон шоири озодфикру муборизро таъқиб намуда, ба ӯ фишор меоварданд, кӯшиш мекарданд, ки шеърҳоиаш дар байни халқ паҳн нашаванд. Вале шеърҳои Саййидо дер боз дар дили халқ нақш баста буданд:

Маро кай метавонанд аз забонҳо чамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳон рафтам.

Саййидо тақрибан дар байни солҳои 1707-1711 дар шаҳри Бухоро вафот кардааст.

Маҷмӯаи шеърҳои Саййидо, ки ба мо расидааст зиёда аз 8500 байтро дар бар мегирад.

ОМАД БА ЁД

Мурғи беболупаре дидам, дилам омад ба ёд,
Нолаи ҷуғзе шунидам, манзилам омад ба ёд.
Аз фиребу ваъдаҳои ӯ шудам розӣ ба марг,
Шаб ҳама шаб дасту теги қотилам омад ба ёд.
Дар талоши баҳр чун гирдоб саргардон шудам,
Ҳасрати лабҳои хушки соҳилам омад ба ёд.
Сар назад аз киштзори умри ман ғайр аз сипанд,
Сӯхтам, чун мазраи беҳосилам омад ба ёд.
Саййидо, дидам ба хок афтода барги лоларо,
Тегиноҳақхурда сайди бисмилам омад ба ёд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
2. Мазмуни ғазалро нақл кунед.
3. Дар мисраи «Аз фиребу ваъдаҳои ӯ шудам розӣ ба марг» шоир ваъдаҳилофии киро дар назар дорад?

4. Дар мисраи «Дар талоши баҳр чун гирдоб саргардон шудам» зери мафхуми «баҳр» чӣ дар назар дошта шудааст?
5. Ғазалро аз ёд кунед.

ҒАНИМАТ АСТ

Омад баҳору сайри гулистон ғанимат аст,
Базми висоли ғунчаи хандон ғанимат аст.
Бо қомати хамида равам сӯйи бӯстон,
Наззораи бунафшаву райҳон ғанимат аст.
Ай боғбон, зи боғ ба берун чӣ меравӣ?
Будан ба пойи сарви хиромон ғанимат аст.
Ай ғунча, сар зи чайб ба девонагӣ барор,
Якчанд рӯз чоки гиребон ғанимат аст.
Паҳлуи худ зи хоки чаман барнамекашам,
Чун соя хоби зери дарахтон ғанимат аст.
Ай Саййидо, чу бод ба ҳар чонибе марав,
Бар гирди хеш гард, ки даврон ғанимат аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок хонда, мазмуни онро нақл кунед.
2. Бигӯед, ки Саййидо дар ин ғазал чиро ғанимат донистааст?
3. Байти охири ғазалро шарҳ диҳед ва аз маънои он хулоса бароред.
4. Ғазалро аз бар кунед.

«БАҲОРИЁТ»

... Мехоҳам, аз вуҳуш¹⁹¹ замоне сухан кунам,
Дафъи малол¹⁹² то шавад аз табъи мардумон,
Рӯзе мани ғариб дар айёми навбаҳор
Аз кунҷи хона чониби саҳро шудам равон.
Дидам, нишаста бар дари сӯрох мушаке,
Мекард худ ба худ сифати хешро баён:

МУШ

«Дорам даруни хона зи анвои¹⁹³ хурданӣ,
Аз арзану ҷувориву мошу биринҷу нон.

191 вуҳуш – чамъи ваҳшӣ, ҳайвонҳои ваҳшӣ.

192 малол – ғам.

193 анво – (чамъи навъ) навъҳо.

Баққол кардааст муҳайё барои ман
Имрӯз ҳар матоъ, ки чидаст дар дукон.
Ҳар кас ки ёфтаст таваллуд ба соли муш,
Гардад чу ман баҳушу адофаҳму нуктадон.
Гоҳе ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо кунам,
Аз ҷони санг наъра барояд, ки ал-амон.
Ачдоди ман ба мири мушон тақя мекунад,
Имрӯз дар баробари ман кист дар ҷаҳон?!»

РАСИДАНИ ГУРБА ДАР БАРОБАРИ МУШ

Дар васфи хеш буд, ки ногоҳ гурбае
Худро расонд ҳамчу балоҳои осмон.
Зад силие, ки дар таҳи пояш фитод муш,
Гуфто: «Гуй, ки омада даҳ пушт паҳлавон?
Ай беадаб, ту шарм надорӣ зи рӯи ман?
Ачдоди ту шуданд ҳама пеши ман калон.
Обои¹⁹⁴ олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои¹⁹⁵ софили¹⁹⁶ ту ҳам аз чинси сифлагон.
Пур кардаи зи хок, ба ҳар хона рафтаӣ,
Ай хонаҳои халқ зи дасти ту хокдон!
Дандонзанист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон.
Бар ман бибину нек тамошо бикун маро,
Яъне, зи шер сурати ман медиҳад нишон.
Паррандае, ки бигзарад аз пеши чашми ман,
Ҷӯро ба ҷанги хеш дарорам ҳамон замон...
Азбаски дар миёнаи мардум муқаррамам,
Ҷоям ҳамеша ҳаст ба паҳлуи меҳмон».

РАСИДАНИ САГ

Ногаҳ зи гурба ин суханонро шунид саг,
Фарёд карду гуфт, ки - «Ай ҳамдами занон!
Монанди дуд дидадароист кори ту,
Аз дар бурун кунанд, дарой зи тобадон¹⁹⁷,

194 обо – (чамъи аб) падарон, бобоён.

195 абно – (чамъи ибн) писарон, авлод.

196 софил – паст, бадкирдор.

197 тобадон – равзан ворид шудани рӯшноӣ

Дар хонае, ки як нафасе нест хӯрданӣ,
Бар бомҳо баромада, гардӣ фиғонкунон.
Тифлону акрабои ту, ай дузди косалес,
Омӯхтанд дарбадариро зи модарон.
Гоҳе ки нони сӯхтае баҳри ман диҳанд,
Аз пеши ман гирифта, гурезӣ ба нардбон.
Аз хонае, ки парчаи ноне ба ман расад,
Шаб то ба рӯз бар дари ӯям нигоҳбон.
Бар ҳар даре, ки мераваму ҳалқа мезанам,
Он хона эҳтиёҷ надорад ба посбон.
Бо он ки ҳаст мартабаи олие маро,
Дорам мани шикаста қаноат ба устухон».

РАСИДАНИ ГҶСФАНД

Бар гӯсфанд чун хабари устухон расид,
Афтод оташе аҷаб ӯро ба мағзи ҷон.
Тобадон - равзан барои ворид шудани рӯшноӣ.
Он дам лабу даҳон зи чаро сохтан бибаст,
Худро ба як-ду хез расонид дар миён.
Гуфт: - «Ай палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
Бар устухони ман марасон ин ҳама забон!
Кори ту хунхурист ба саллоххонаҳо,
Ин ҷо шудӣ гурехта аз дасти сағкушон.
Пайваста кори ту чадалу ҷанг бо гадост,
Бар остон ту нолакунон, ӯ асозанон.
Бедории шаб аз ту бувад то дами сахар,
Созад маҳалли файз туро хоб саргарон.
Ҳар рӯз вақти субҳ шубон мебарад маро
Гоҳе ба сӯи дашт, гаҳе сӯи бӯстон...
Қассобро зи хуни манаш теғ сурхрӯст,
Бошад канорааш ҷу хиёбони арғавон.
Симинбарон кабоби дилу гурдаи мананд,
Пайваста аст равғани ман шаъни дегдон».

РАСИДАНИ ГУРГ

Чун ин мубоҳиса ба биёбон ҷасона шуд,
Худро расонд гург бад-эшон давон-давон.
Бар гӯсфанд гуфт: - «Дилу гурдаи ту чист?
Чун аст, рӯдаҳои ту резам ба як замон?!

Гоҳе ба зери пушта ниҳон гардӣ аз гала,
Созад ба соҳиби ту маро куштани шубон.
Доим даҳон ба равгани ту чарб мекунам,
Худ гӯ, ба пеши чанги ҳарифон туро чӣ шон?
Аҳволи ман чу шамъ ба ҳар базм равшан аст,
Дар пеши халқ нест маро ҳоҷати баён.
Дар хоби хеш ҳар кӣ бибинад шабе маро,
Гардад зи юмни¹⁹⁸198 ман ҳамаи рӯз шодмон.
Гови замин чу дар назарам чилвагар шавад,
Созам ба як ишора чудо рони ӯ зи рон».

РАСИДАНИ ГОВ

Дар гӯши гов бод расонид ин хабар,
Фарёд карду гуфт: - «Чӣ гуфтӣ? Бигӯ ҳамон!
Ҳар чо ки дидай ту маро, гаштай душоҳ,
Бовар намекунӣ, бикун имрӯз имтиҳон.
Гургӣ, валек қатраи борон надидай,
Нашидааст гӯши ту овозаи сагон.
Гаҳ сулҳ мекунӣ ту ба чӯпону гоҳ чанг,
Гургошт¹⁹⁹ кори ту пайваста бо шубон.
Шаб то ба рӯз дӯхтаам чашм бар замин,
Аз ман нагашта ҳеҷ кас озурда дар чаҳон.
Гоҳе ба гирди хирмани деҳқон шавам ба чарх,
Гоҳе ба халқ шир диҳам ҳамчу модарон.
Ачдоди ман ба Одаму Ҳавво баробар аст,
Яъне, марост гови замин аз бародарон».

РАСИДАНИ УШТУР

Уштур шуниду гуфт, ки: - «Гӯсолай ҳанӯз,
Берун накардай сари худро зи коҳдон.
Обои ту ба ҳеҷ қаторе набудаанд,
Овардай ба зӯр ту худро дар ин миён.
Як раҳ ба пушту паҳлуи худ ҳам нигоҳ кун,
Аз хотири ту рафта магар чӯби говрон?
Бар гарданат зананд чу дузд айрии душоҳ²⁰⁰,

198 Юмн – бахт, бахосиятӣ.

199 Гургоштӣ – сулҳи зоҳирӣ, рӯякӣ,

200 айрии душоҳ – юғ.

Аз коҳдон баранд суйи дашт каш-кашон...
Пайваста хор мехураму бор мекашам,
Ҳаргиз нагашта хотирам аз сорбон²⁰¹ гарон.
Ҳар чо ки будаам, ба ду зону нишастаам,
Дар бар кашида чомаи малла чу сӯфиён».

РАСИДАНИ САНГПУШТ

Овози гирудори шутур чун баланд шуд,
Дарҳол сангпушт биёмад тапон-тапон.
Дар пушт чор оина, дар пеши рӯ сипар,
Бар даст санг, барзада доман чу чумриён²⁰².
Аз санг рафта - рафта чу оташ забона зад,
Оғози гуфтугӯй бигуфт: - «Ай сабукъинон²⁰³!
Кунчора дидай магар имшаб ба хоби хеш?
Ё гов гаштай ба хаёли чувозрон?
Дар умри хеш мисли ту лӯъбат надидаам,
Кӯтоҳақлу пойдарозу шикамкалон.
Дар зери бор нолакунон хоб меравӣ,
Хезӣ зи чой ҳамчу заифони погарон²⁰⁴.
Дандони ту саросар агар бишканам, равост,
Ҳаргиз туро касе назада санг бар даҳон.
Маълум шуд, ба даҳр²⁰⁵ шутурдил²⁰⁶ ту будай,
Бошад ҳамеша чашми ту бар дасти сорбон.
Аз фоқа²⁰⁷ рӯзу шаб ба шикам санг бастаам,
Донанд халқ, дар бағалам ҳаст тоҳи²⁰⁸ нон.
Дар гӯшае нишастааму хок мехурам,
Бигзаштаам ба чилланишинӣ зи зоҳидон²⁰⁹
Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад алам,
Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон».

201 сорбон – сарвари корвони шутурҳо.

202 чумриён – мардуми содаи авом.

203 сабукъинон – кӯтоҳфикр.

204 заифони погарон – занони ҳомила.

205 даҳр – дунё.

206 шутурдил – кинаҷӯ, бадхоҳ.

207 фоқа – камбағалӣ.

208 тоҳ – як дона, якто.

209 зоҳидон – парҳезкорон, порсоён.

РАСИДАНИ ХОРПУШТ

Бар гӯши хорпушт чу ин мочаро расид,
Ҳар мӯй гашт бар тани ӯ неши²¹⁰ хунфишон.
Чун мӯр нарм - нарм қадамро ба раҳ ниҳод,
Паҳлуи сангпушт нишасту бигуфт: - «Ҳон!
Бар гирди хеш маъракае чамъ кардаӣ,
Дорӣ ба пушт сандалие ҳамчу қиссахон.
Уъҷубавор²¹¹ дар таҳи сандук чо шавӣ,
Айёри косапушт туро аз мусоҳибон²¹².
Саҳроӣён зи косаи чӯбини ту ба танг,
Исқотиёну²¹³ косагарон аз ту дар фиғон.
Ҳаргиз надидаам ба барат чомаи дуруст,
Домони ту ҳамону гиребони ту ҳамон.
Аз дидани ту суҳбати ин қавм шуд хунук,
Ай баднамой, хезу бирав зуд аз миён!
Ман умри худ ба хоркашӣ сарф кардаам,
З-он вачҳ²¹⁴ гармрӯй намоям ба мардумон.
Пероҳане ба сӯзани худ баҳя²¹⁵ кардаам,
Дорам ба дӯш чомаи шодӣ чу хоҷиён.
Бошад ҳамеша дар шаби маҳтоб хоби ман,
Болину бистарам ҳама хорест парниён».

РАСИДАНИ РҶБОҲ

Оҳанги хорпушт чу рӯбоҳ гӯш кард,
Аз шиддате ки дошт, равон гашт думзанон.
Фарёд карду гуфт: - «Маро дур дидаӣ?
Имрӯз ҳамчу хор баровардаӣ забон.
Дорӣ ба худ гурур чу пирони хоркаш,
Оташ занам, ки дуд барояд туро зи чон!
Аз чунбиши ту дар ҳаракат буттаҳои хор,
Пайваста хурду резаи ман аз ту дар гумон.
Гар бинии ту канда, ба дастат диҳам, равост,
То пеши халқ сар набарорӣ ба ину он.
Ман мударест, хона дар ин дашт кардаам,

210 неш – озор, захр.

211 уъҷубавор - хайратовар.

212 мусоҳибот – ҳамсуҳбатон.

213 исқот – партофтан, афкандан.

214 вачҳ – сабаб, чихат.

215 баҳя – чок, кӯк, дарз.

Накшоодаам ба ҳеч кас аз хеш достон.
Паҳлу ба офтоб занад пӯстани ман,
Доранд орзуи маро пир то ҷавон.
Шабҳои дай²¹⁶ ба воситаи пӯст мекашам
То субҳ ҳамчу мағз дар оғӯш дилбарон.
Оре, Худойрост ба ҳар пӯст дӯсте,
Ҳаст ин масал чу ганҷ дар айём шойгон.
Гоҳе ки рӯбарӯй шавад душмане маро,
Ёбам зи рӯи ақли худ аз дасти вай амон²¹⁷.

РАСИДАНИ ХАРГҶШ

Харгҷш сар ба хоби фароғат ниҳода буд,
Бедор гашту гуфт ба рӯбоҳ он замон:
«Як зарра ақлу ҳуш агар доштӣ ба сар,
Харгиз зи хона по наниҳодӣ бар остон.
Шабҳо равӣ чу дузд ба сӯи маҳаллаҳо,
Чашмони худ чароғ кунӣ баҳри мокиён.
Бисёр зинда-зинда туро пӯст кандаанд,
Афкандаанд мурдаи ту паҳлуи сагон.
Бар ҳар каси фақир муяссар намешавам,
Ҷон медиханд дар талабам мардуми калон.
Моланд агар ба пайкари²¹⁸ худ равғани маро,
Бешакку шубҳа, дафъ кунад дарди устухон.
Гоҳе ки ман ба одамиён ром мешавам,
Пайваста умри хеш кунам сарфи он макон».

РАСИДАНИ МАЙМУН

Харгҷш чун ҳикояи худро тамои кард,
Маймун шуниду паҳлуяш омад нафасзанон.
Гуфт: - «Ай дарозгӯш, чаро лоф мезанӣ?
З-одамгарӣ на ҳаст туро ному на нишон!
Чун муши думбурида намоӣ ба чашми ман,
Ё баччаи бузе, ки бувад ҳар тараф давон.
Зин доштӣ ба пушт, туро мешудам савор,
Ҳастӣ ба пеши ман ту ҳам аз ҷумлаи харон.
Бикшо зи хоб чашму сари худ баланд кун,
Дар дасту пойи ман назари хешро бимон.

216 дай – зимистон.

217 амон – начот.

218 пайкар – тан, бадан.

Яъне, ки нест сурати ман кам зи одамӣ,
Аммо кашидаам қадами худ аз он миён.
Нашвунамои ман шуда дар кӯҳсори Ҳинд,
Асли ман аз Фарангу²¹⁹ маро ном кордон.
Ҳар чо ки бешаест, дар ӯ сайр мекунам,
Ҳастам ба гирду гӯшаи ӯ ҳамчу боғбон.
Аз меваҳо ба паҳлуи худ паҳн кардаам,
Гоҳе зи туршу гоҳ зи ширину нордон».

РАСИДАНИ ОҲУ

Оҳу расиду гашт ба ӯ рӯ ба рӯву гуфт:
«Кам дидаем одами думдор дар чаҳон.
Одам касе ба сурати одам намерасад,
Бе мағз эътибор кучо дорад устухон?
Гоҳе зи сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
Гардӣ ту пойкор²²⁰ ба арбоби лӯлиён.
Дар пеши халқ масҳарагӣ пеша мекунӣ,
Тифлон ба кӯчаҳо зи қафои ту кафзанон²²¹.
Гаҳ найнавозу гоҳ шубонӣ, гаҳе гадо,
Гоҳе асобадаст шавӣ аз ясовулон²²².
Дар даҳр агарчи сурати ман нест одамӣ,
Лекин марост сурати некӯ чу дилбарон.
Чашмам бувад зи ғамзаи Лайлӣ барандатар,
Девонаи мананд чу Мачнун паривашон.
Гардад зи бӯи мушк муаттар димоғҳо,
Бар ҳар тараф, ки рӯй ниҳам ҳамчу навхатон.
Гоҳе ки ҳамчу бод шавам дар давандагӣ,
Барқи ситезакор наёбад зи ман нишон».

РАСИДАНИ ПАЛАНГ

З-ин гуфтугӯ паланг даромад ба частухез,
Худро расонд дар паси оҳу ҳамон замон.
Гуфт: - «Ай гурезпой, зи ҷангам кучо равӣ?
Бо ман масоз чилвагарӣ ҳамчу духтарон!

219 Фаранг – Фарангистон; мансуб ба Фаранг, Аврупо.

220 пойкор – хидматгор.

221 кафзанон – дастзанон.

222 ясовул – саворе, ки дар рикоби амирон ва сардорон меравад; хидматгори дарбор.

Нофи туро ба коми ҳарифон буридаанд,
Бошанд хонаводаи ман аз ту комрон²²³.
Гар бар сари ту сояи калход²²⁴уфтад,
Дар зери пой хоб равӣ ҳамчу мокиён.
Яъне, ки ман ба хуни ту имрӯз ташнаам,
Аз роҳи ташнагӣ ба лаби ман расида чон.
Аз қаҳр агар ба хок занам чанги хешро,
Чангу губор тира кунад рӯи осмон.
Аз силиям кабуд бувад рӯи филии чарх,
Акси думи ман аст, ки гӯянд Қаҳқашон».

РАСИДАНИ ФИЛ

Ошуфта гашт филу равон шуд суи паланг,
Дандон ба якдигар зада ҳамчун муборизон.
Дум хода карда омаду хобонд гӯшро,
Хартум²²⁵ бар замин заду гуфт: - «Ай алочапон!
Аз нохуни паланг чӣ нуқсон ба пой фил?
Тоҷи хурӯсро чӣ ғам аз нӯли мокиён?
Тундӣ макун, ки чарми ту бисёр дидаам
Чун тахтапӯст дар таҳи пой қаландарон.
Гӯӣ, ки ҳеҷ кас набувад дар баробарам,
Дар ҳар канор ҳаст маро чун ту чокарон²²⁶.
Дар рӯзи чанг зери алам по сутун кунам,
Бошам бар остони дари фатҳ²²⁷ пуштбон...
Чун теғи обдор саропой чавҳарам,
Дандони ман равост, ки созанд зарнишон.
Дар пушти ман ниҳанд агар кӯҳи Қофро²²⁸,
Монанди барги коҳ наёяд маро гарон.
Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар мӯи ман ба тундиву тезӣ бувад синон²²⁹.
Умрам ҳазор сол бувад дар миёни халқ,
Кам нест зиндагониям аз умри ҷовидон.

223 комрон – хушбахт.

224 калход – навъе аз парандагони дарранда, чӯчагирак.

225 Хартум – бинии фил, ки дарозу овезон аст.

226 чокарон – хидматгорон.

227 фатҳ – галаба, пирӯзӣ.

228 Кӯҳи Қоф – номи кӯҳи баланди афсонавист, ки гӯё гирди оламро гирифтааст.

229 Синон – найза.

Бузругтаре²³⁰ зи ман набувад дар миёни қавм,
Имрӯз зиндафил маро гуфта метавон».

РАСИДАНИ КАРК

Карк²³¹ ин сухан зи фил шуниду қадам ниҳод,
Сар то ба пой чину гирех карда абрувон.
Дар пушту паҳлуяш халае зад ба шоҳу гуфт:
- «Ай тангчашм, ҳарф мағӯ ин ҳама калон!
Аз филмоти ҳодиса гофил нишастай,
Дорӣ ту эътимод²³² ба умри сабукъинон.
Хартум нест он, ки ба ӯ фаҳр мекуни,
Андохта ба биният айём ресмон...
Хат мекашӣ ба бинии худ кӯчаҳои шахр,
Аз пушту паҳлуи ту ғуломон саводхон...
Рӯзи масоф синаи худ мекунам сипар,
Гарданд рӯбарӯӣ зи пуштам диловарон.
Хоҳам, ки ҳамла дар сафи пиру чавон кунам,
Дар дил маро на бим зи тире на аз камон.
Хосияти аҷиб ба шоҳам навиштаанд.
Ҳар кас нигоҳ дошт, гурезанд чинниён».

РАСИДАНИ ШЕР

Шер аз камин баромаду омад, ба карк гуфт:
– «Ай шохношикаста²³³, бикаш пой аз миён!
Бо ҳар кӣ монда шох ба шох истодаӣ,
Азбаски дар канори биёбон шудӣ калон.
Ай сахтрӯӣи сустқадам, чобукӣ макун,
Ҳастӣ ту пеш як қадам аз гови подабон.
Тифлонат аз забони ту парҳез мекунанд,
Бошӣ ту дар миёнаи ин қавм бадзабон...
Аҷдоди ман ба шери Худо даст додаанд,
Аз чанги ман вагарна кӣ меёфтӣ амон?
Ҳаргиз шикории дигареро нахӯрдаам,
Як раҳ ба хуни мурда наёлудаам даҳон.
Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор,

230 Бузругтар – бузругтар.

231 Карк – ҳайвонест аз оилаи ширхӯрҳо, ки дар назди бинӣ 1-2 шох дорад.

232 эътимод – бовар.

233 шохношикаста – худсар, мағрур, саркаш.

Берун зи қахтсол шаванд аҳли он макон.
Бо ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон».

РАСИДАНИ МҶРЧА

Дар фикри дона мӯрчае буд даргузар,
Омад ба шеру гуфт, ки - «Ай Рустами замон!
Аз иттифоқи мӯрчагон ғофилӣ магар
В-арна чаро ҳақир шумориву нотавон?
Хӯроки аҳли байти ман аст аз ниточи²³⁴ ту,
Доим пур аст хонаам аз шербаччагон.
Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотавони мананд аз ту комрон.
Мӯре шунидаӣ, ки Сулаймони²³⁵ вақтро
Бар аҳди худ ба рони малах карда меҳмон?
Ин рутба²³⁶ шуд муяссари ӯ аз шикастагӣ²³⁷
В-арна чӣ ҳадди мӯрчаву лашкари гарон?»
Чун аз забони мӯрча ин ҳарф шуд баланд,
Таслим карда-карда расиданд ваҳшиён...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни «Баҳориёт»-ро мухтасар нақл кунед.
2. Дар симои ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшӣ кӣҳо дар назар дошта шудаанд?
3. Мунозараи мӯрча ва шерро шарҳ диҳед.
4. Аз гуфтаҳои мӯрча чӣ хулоса бармеояд?
5. «Расидани мӯрча»-ро аз бар кунед.

ТАЧНИС

Тачнис калимаи арабист, маънои луғавияш ҳамчунин кардан мебошад. Дар илми бадеи классикӣ яке аз санъатҳои маънавӣ ва лафзиро гӯянд. Шарти асосии ин санъат он аст,

234 ниточ – насл, зот.

235 Сулаймон – номи пайғамбар, писари Довуд, ки Худои тоҷоло ба ӯ ҳам пайғамбарӣ доду ҳам подшоҳӣ. Ангустаре дошт, ки ба баракати он одаму парию деу ҳайвоноту парандагону бод мутеи ӯ буданд. Ҳар ҳодисае, ки дар каламрави шоҳии ӯ мегузашт, бод ба гӯши ӯ мерасонд ва тахти ӯро ба ҳар ҷо, ки меҳост, мебурд.

236 рутба – мартаба, унвон, мақом.

237 шикастагӣ – ба маънии хоксорӣ, фурутанӣ.

ки шоир ё нависанда дар осори худ калимаҳоеро ба кор мебарад, ки аз ҷиҳати шаклу талаффуз монанд ё яқсонанд, аммо аз ҷиҳати маъно гуногун.

Мисол:

Тори зулфатро чудо машшота²³⁸ гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд чудо аз шона кард.

Хусрав

Чӣ тавре ки мебинед, дар байти боло калимаи «шона» ба ду маъно омадааст. Дар мисраъи аввал «шона» ба маънои асбоби зинати мӯй, аммо дар мисраи дуюм ба маънои китф истифода шудааст. Дар илми забоншиносӣ таҷнисро омоним мегӯянд.

Таҷнис аз ҷумлаи санъатҳои бадеист, ки ҳам ба гурӯҳи санъатҳои маънавӣ ва ҳам ба гурӯҳи санъатҳои лафзӣ дохил мешавад. Агар дар миёни рукнҳои таҷнис, яъне калимаҳои ҳамчинс муносибати маъноӣ мушоҳида шавад, онро таҷниси маънавӣ меноманд.

Мисол:

Чаннат, ки ризои мо дар он аст,
Дар зери қудуми модарон аст.

Дар таҷниси лафзӣ фақат муносибати лафзии рукнҳои таҷнис, яъне калимаҳои таҷнис мешаванду бас.

238 Машшота – зани махуси мӯбоф ва ородихандаи духтарону наварӯсон.

СОТИМ УЛУҒЗОДА

Нависанда ва драманависи тоҷик Сотим Улуғзода 1-уми сентябри соли 1911 дар деҳаи Варзики ноҳияи Чустии вилояти Намангони Ҷумҳурии Ўзбекистон дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст.

Сотим Улуғзода дар мактаб-интернати ноҳияи Чуст таҳсил намуда, ба Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд дохил шуда, онро соли 1929 хатм намудааст. Баъди хатми Дорулмуаллимин чанд вақт аз фанни адабиёти тоҷик дар он ҷо дарс гуфтааст. Соли 1930 ба Душанбе кӯчида омадааст. Ӯ сараввал котиби масъули рӯзномаҳои «Комсомоли Тоҷикистон» (ҳоло «Ҷавонони Тоҷикистон») ва «Тоҷикистони сурх» (ҳоло «Ҷумҳурият»), пас ҷонишини муҳаррири масъули маҷаллаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» ва баъдан котиби масъули Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Соли 1940 ба шуъбаи аспирантураи Институти адабиёти ҷаҳони Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ба номи Горкий ба Маскав фиристода шуд.

Баробари саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз аспирантура ба ҷанг рафт. Мухбири ҳарбии якҷанд рӯзномаи дивизия ва фронтҳо буд.

Дар охири соли 1944 аз фронт ба ақибгоҳ даъват карда шуд. То соли 1946 раиси Садорати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Соли 1951 узви вобастаи Академияи илмҳои Тоҷикистон интихоб шуд.

Фаъолияти эҷодияшро ба ҳайси мунаққид ва адабиётшинос оғоз намуда буд. Дар матбуоти даврӣ мақолаву асарҳои тадқиқотии Сотим Улуғзода аз соли 1930 мунтазам ҷоп мешуданд.

Соли 1939 песаи «Шодмон» ва соли 1940 песаи «Калтакдорони сурх», соли 1944 песаи «Дар оташ»-ро ба таъб расо-нидааст. Дар солҳои баъдичангӣ драмаҳои таърихӣ ӯ «Рӯдакӣ» (1958), «Темурмалик» (1968), «Алломаи Адҳам» (1970), «Восеъ» (1971) таълиф ёфта, ба рӯи сахна баромаданд.

Сотим Улуғзода дар соҳаи кинодраматургия низ мақоми хосе дорад. Киноповести «Ибни Сино» (1954), «Қисмати шоир» (1957), ки соли 1960 дар кинофестивали мамлакатҳои Осӣ ва Африқо сазовори мукофоти «Уқоби тиллоӣ» гашта буд, шуҳрати адабиёт ва санъати тоҷикро дар арсаи ҷаҳонӣ бори дигар намоиш доданд.

Асарҳои мансури Сотим Улуғзода: повести «Ёрони боҳиммат» (1947), романи «Навобод» (1953), повести «Субҳи ҷавонии мо» (1954), повести «Қаҳрамони Днестр, Висла ва Одер» (1965), романи «Восеъ» (1967), Достонҳои «Шоҳнома» (дар ду ҷилд, 1977), повести «Ривояти суғдӣ» (1984), романи «Фирдавсӣ» (1987) муаллифи худро ҳамчун нависандаи нобиғаву нотакрор ва яке аз саромадони насри тоҷик ба ҳонанда шинос менамоянд.

Сотим Улуғзода - Нависандаи Халқии Тоҷикистон, Корманди шоистаи санъати Тоҷикистон соли 1997 дар шаҳри Маскав аз ҳаёт ҷашм пӯшид.

ПОРЧАҲО АЗ «РИВОЯТИ СУҒДӢ» ВИРКАН

Савдогари ғаюр ва корчаллони суғдӣ дар пайи суд ба кучоҳое ки намерафт. Роҳҳои дуру дарози Хитой, Ҳиндустон, Эрон, Рум (Византия) ба вай монанди кӯчаҳои шаҳри ҳудаш Самарқанд ё Бухоро, ё ки Пайканд шинос буданд.

Корвонҳои бозаргонии Суғдиён «Роҳи абрешим»-и ка-бирро, ки бо вай абрешими хитой ба Эрон ва Рум бурда мешуд, мепаймуданд. Тилло, навшодир, зарфҳои нуқра, карбосу алоҷаи машҳури занданечӣ, дебо, чарми нафис, кимҳоб, гилем, камону сипару ҷавшанҳои аълои суғдиро ба мамолики Шарқу Ғарб мебарданд. Инчунин, ба тавассути онҳо молҳои бозаргонии кишварҳои мухталиф ба ҳамдигарашон интиқол меёфт. Аҷаб нест, он бозаргоне, ки ба Шайх Саъдӣ гуфта буд, ки мехоҳад гӯгирди порсӣ ба Чин,

косаи чинӣ ба Рум, дебои румӣ ба Ҳинд, пӯлоди ҳиндӣ ба Ҳалаб, обгинаи ҳалабӣ ба Яман, бурди (карбоси дурушти) яманӣ ба Порс бурдан меҳоҳад, бозарғони суғдинаҷод бошад.

Яке аз он корвонҳо дар соли 673 мелодӣ ба Яман рафта буд, дар он ҷо бозарғонон шуниданд, ки амири араби Хуросон Убайдуллоҳ ибни Зиёд аз Чайхун гузашта, Суғдро тохта, Бухоро, Пайканд ва шаҳру дехоти дигарро тороҷ кардааст. Бозарғонон, ки дар Суғд оилаҳошон монда буданд ва коху қононаҳо, молу мулк доштанд, аз ин хабари нохуш ба хавотир афтада, дастгоҳи тичоратияшонро саросема барҷиданду роҳи бозгашт пеш гирифтанд.

Корвон бо соҳили Баҳри Аҳмар роҳи биёбон мепаймуд. Вайро дастаи муҳофиз бист нафар чокарони (сарбозон) мусаллаҳ, ки онҳоро бозарғонон аз ҷумлаи ҷавонони далери суғдӣ яккачин карда, ба киро гирифта буданд, мушояат (ҳамроҳӣ) мекарданд. Бештарини чокарон аспавор буданд, дигарҳошон дар қачоваҳо ба хар, шутур дунафарӣ савор шуда мерафтанд.

Корвон дар чиҳил рӯз ба Мадина расид. Акнун боз ҳамон гуна роҳи дур ва пурмашаққати Шом дар пеш буд.

Офтаб сӯзон, ҳавои регзорон чун дами кураи оташ тафсон. Зангӯлаҳои панҷсаду сӣ уштури пурбор дар хомӯшии биёбони Ҳичоз нағмасози мақоми якнавохт...

Рӯзи севуми сафар баногоҳ дар ақиби корвон аз дур сиёҳии савороне намудор гашт. Саворон аз хомаи баланди рег сарозер шуда, тез-тез пеш меоманданд.

Сарҳанги чокарон, ки бо нисфи дастаи худ дар думи корвон буд, аз эҳтиёт якero сӯи нисфи пешгарди даста давонд, ки огоҳ ва хушёр бошанд.

Саворони пайдошуда бо ҳамон гуна яроқе, ки чокарон доштанд, яъне бо шамшеру ханҷару найзаҳо мусаллаҳ буданд. Маълум набуд онҳо кистанд: сипоҳиёни амири Мадина ё сарбозони ягон шайхи бодия? Ё балки роҳзанон бошанд?

Бадтарин гумони корвониён рост баромад: саворони ношинос наздик омада, яқбора бо ҳаёху ба болои чокарон

тохтанд. Чокарон сари роҳи онҳоро гирифтанд, задухӯрд ба вукӯъ пайваст. Муборизони ҳар ду тараф дар фаввораи гарди тафсон ба ҳам омехта, шамшер мезаданд ва найза мекӯфтанд.

Яке аз чокарон, марди сисолаи тануманд, шонафарох, ришсиёҳ, чавшан дар бар ва кулаҳхӯди мисин бар сар, савори аспӣ саманди қашқа, бо нахустин ҳамла ду роҳзанро аз асп фуру галтонд ва найзаи севумиро бо як зарби шамшери дарозаш шикаст. Аз як роҳзани захмхӯрда ҳангоми галтидани ӯ шамшерашро рабуда, бо ду шамшер ба ду даст бар чапу рост ва пасу пеш задан гирифт.

Ин мард сарханги чокарон буд. Виркан ном, ғуломи бо-зарғони бухороӣ Нуфарн.

Яке аз роҳзанон, ки ҳамчунин чавшану кулоҳдор буд, ба Виркан дарафтод. Виркан араби миёнасоли зеботалъат ва хушсавлатеро дар баробари худ дид, ки зоҳиран саркардаи роҳзанон буд, ришу бурути кӯтоҳи базебе, чашмони калону сиёҳи шарорафшон дошт, аз вачоҳаташ шуҷоат меборид.

«Шояд Молик ибн-ур-Райб ҳамин мард бошад» ба дил гузаронид Виркан, зеро корвониён дар Мадина шунида буданд, ки дар он навоҳӣ роҳзани бебоке, Молик ибн-ур-Райб ном бо дастаи ғоратгарони худ пайдо шудааст. Виркан хато накард: саркардаи роҳзанон ҳақиқатан Молик ибн-ур-Райб буд. Дуяшон бо ниҳояти тундӣ ва шиддат шамшерзанӣ карданд.

Ба зудӣ дасту гардан, китфу ронҳои ҳар ду хунин гашт. Араб дар ҳоли чорхези аспӣ тозияш ба чапу рост чандон меҳамид, ки сараш қариб ба замин мерасид ва аз тағи асп ба шиками аспӣ ҳариф ё пой савори он шамшер заданӣ мешуд, ҳам гоҳе ба болои зин рост истода, ҳамла меовард. Воқеан ҷангисавори пурхунаре буд. Аммо паҳлавони суғдӣ ҳам аз вай наемонд. Дар айни задухӯрд чокарони пешгарди корвон ҳам даррасиданд ва ба роҳзанони латхӯрдаву чанде қур бонҳо дода дарафтоданд.

Он гоҳ Молик навмед шуд, ӯ наърае кашида, бо забони худ чизе гуфт, зоҳиран ба шариконаш фармони ақиб гаштан

дод, ки онҳо якбора гурезон шуданд ва баъд саркарда ҳам аз пасашон фирор кард.

Мақтулу маҷрӯҳони дастаи Молик дар регзор монданд, аспҳои ононро шариконашон етак карда бурданд.

Аз чокарон ҳам як нафар ҳалок, се нафар захмӣ ва маиб шуда, ғалтида монда буданд.

Рафиқонашон онҳоро бардошта сӯи корвон, ки пештар рафта қарор гирифта буд, равон шуданд.

Корвониён онҳоро бо нидоҳои таҳсину офарин истиқбол карданд. Чанде аз хидматгорон зуд ба гӯрковӣ ва дафни мурда, як корвонии солхӯрда аз доруҳои эҳтиётии бозаргонон ба марҳам молидан дар чароҳатҳои се чокари захмдор машғул гардиданд.

Дар ин асно аз Нуфарн, хоҷаи Виркан рафторе ба зухур омад, ки ҳеҷ кас ва алалхусус, Виркан мунтазири он набуд, Хоҷа чӣ гуна бо роҳзанон набард кардани ғуломашро назора карда буд, холо вай нохост Виркани саропо дар гарду реғу хун олударо оғӯш карда, аз сару пешонияш бӯсида, ба ситоиш даромад:

– Дер зӣ, паҳлавонам, гурди сафдарам, диловарам!

Агар ту намебудӣ, холи мо чӣ мешуд? Ту корвонро начот додӣ, моро аз аҷали муаллақ раҳонидӣ!

Нуфарн он қадар ба таассур ва рикқат омада буд, ки ҳатто дар чашмони аз офтоби сӯзон ва гарди биёбон сурхгаштааш ашк ҳалқа зада, ду-се қатраи он ба риши сиёҳу сафедаш шорид. Сипас хоҷа ба корвониён мурочиат карда, гуфт:

Вирканро ман ба чорсад дирам харида будам, вай имрӯз баҳои худро садчанд ва балки ҳазорчанд карда, ба ман бозгардонд. Ҳамин ки сиҳқат- саломат ба ватан расидем, ман ба мукофоти фидокорие, ки дар муҳофизати корвон ва ҷони мою шумо аз ин диловар ба зухур омад ва ба шукронаи начот ёфтанамон аз қатлу ғорат, Виркани азизамро аз ғулумӣ озод мекунам. Оре, ман ба вай озодӣ мебахшам. Шумоёнро ба ҳамин қавли худ гувоҳ мегирам.

Шарикони бозаргонии Нуфарн, чокарон ва дигар аҳли корвон ҳама ба вай офарин хонданд, олиҳимматиҳои ӯро ситоиш карданд ва ботинан хурсанд буданд, ки шарикӣ

саво- би гуломозодкунӣ шуданд. Бозаргонон ба Виркан, ки аз ин пешомади ногаҳонӣ, аз ин хушбахтии ғайричашмдошт моту мабхут ва забонаш лол гашта буд, хитоб мекарданд, ки:

– Ба хоҷаат таъзим кун, шукр гӯй! Дасташонро бибӯс! Паҳлавон саросема ба хоҷааш ҳам таъзим кард, ҳам шукр гуфт ва ҳам дар пешаш ба зону афтода, дасташро бӯсид...

Вай аз падари суғдӣ ва модари турк таваллуд ёфта буд.

Падараш Реваҳшиён аслан самарқандӣ буда, бисту панҷ сол дар кишвари туркон Четтису (Ҳафтрӯд) зист.

Суғдиён дар сарзамини туркон ҳам то худуди Хитой сокин шуда, дар қади Роҳи абрешим ҷо-ҷо ба худ деҳаҳо, шаҳрчаҳо сохта буданд ё ки дар авулҳои туркон дар байни бошандағони тағҷой мезистанд. Баъзе аз он деҳаву авулҳо манзилгоҳи корвонҳои роҳгузар буданд. Реваҳшиён дар яке аз манзилгоҳҳои гумоштаи як нафар бозарғони самарқандӣ буд. Дар ҳамон ҷо вай туркдухтареро ба занӣ гирифт. Зан дар вақти зоиши аввал мурд, кӯдакаш зинда монд, вайро бо шири буз, оху, асп парвариданд. Бача то бистсолагӣ дар Четтису ба тарбияи падараш буд. Монанди ҳамсолони туркнаҷоди кӯчии худ аз сесолагӣ аспсаворӣ омӯхт. Чун ба воя расид, ҷавони бокитфу бозу, неруманд ва ниҳоят чобуке гардид. Аз аспи савории худ ба пушти аспи ромношудаи гурезон мечаҳид ва онро то ром нақунад, аз пушташ намефуро- мад. Шикордӯст буд, бо шикорчиён пайваста ба шикори гург, рӯбоҳ, гавазн мерафт.

Падараш дар пирсолӣ ба Самарқанд баргашт, дар деҳаи Ревдод, ки зодгоҳаш буд, сукунат ихтиёр кард.

Фарзанди даштҳои беканор ва кӯҳҳои баланд Виркан ба деҳқонию боғдорӣ одат накард, ҳавасаш ба аспу камон буду бас. Аспе дошт саманди кашқа, тезтаки пӯлодсуми фарбеҳ- синаи пуштфарох, ёлдарози говдум, ки ба вай Раҳши пасин ном ниҳода буд, яъне Раҳши пешин аспи Рустами Дастон аст ва ин пас аз вай. Ҷавон ҳар гоҳ, ки ба Раҳши пасин менишаст, худро шахсавори ҷаҳон ҳис мекард. Бо он асп ба шикор мерафт, ҷавгонбозӣ мекард, (ҷавгонбозӣ писандтарин бозии ҷавонони Суғд буд), дар маъракаҳо савора гушתי мегирифт. Дар ду бозии охир аксаран ғолиб мебаромад. Дар

байни ин шуғлҳо вай ҳафтае як бор-ду бор аз дараи Киштуд бо ду уштури падараш ангиштсанг кашонда, дар бозори Самарқанд мефурухт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Зодгоҳ ва айёми бачагии Вирканро шарҳ диҳед.
2. Виркан дар Ревдод ба чӣ корҳо машғул буд?
3. Корвони сугдиёро чӣ маҷбур кард, ки пеш аз муҳлат бар ватан баргардад?
4. Дар роҳ чӣ ҳодисаи мудҳиш рух дод?
5. Виркан дар биёбони Ҳичоз чӣ қаҳрамонӣ нишон дод?

НАНИМАНЧА

Дар Ревдод чомашӯйзанаке буд. Наниманча ном духтаре дошт, ки хона ба хона гашта, пӯшоки чиркин меғундошт ва баъди шустан онро ба соҳибашон оварда медод. Вай ҳафтдаҳро пур карда, ба ҳаждаҳ қадам монда бошад ҳам, шавҳар накарда буд, ҳол он ки духтарони чордах-понздаҳсоларо бавоярасида медонистанд ва ба шавҳар медоданд. Наниманча худаш шавҳар кардан намехост, зеро аз якка мондани модари пири дардмандаш андеша дошт ва модараш ҳам аз ҳамин тарсида духтарашро маҷбур намекард. Занак барвақт бева монда, дар чилсолагӣ аз меҳнату машаққати зиндагӣ пир гашта буд ва ҳам тез-тез бемор мешуд. Ду бор ду сағирро ёфта, хонадомод карданӣ шуд, лекин духтараш онҳоро рад кард. Агар хостгоре мебаромад, ки розӣ мешуд, ки модарарӯси ояндаашро ба хонаи худ бараду пояд, Наниманча шояд ҳоло шавҳардор мебуд, аммо чунин хостгоре ханӯз набаромада буд. Духтарак ба чехра зебо набуд, лекин дилкаш буд, пайкари рехтаи мавзуне дошт. Мардон ба вай бо чашми ҳавас менигаристанд, чавонон гап мепартофтанд, аммо Наниманча аз чумлаи духтароне буд, ки мақоли «Даст расону ба бало мон» дар ҳаққи онҳо гуфта шудааст. Вай ба болои чақчақию серғайратӣ шаттоҳ ҳам буд, бало буд, бо забони тундаш ба як гап ду гап мегардонду ба кулӯхандоз санг меандохт. Дар хонаводаи ғарибашон мардина набуд, лекин ба ҷои мардина Наниманча бас буд, вай кори чавонмарди ро мекард.

Модару духтар пӯшоки Ревахшиён ва Вирканро ҳам ме-
шустанд.

Рӯзе аз рӯзҳо пӯшоки шустаи онҳоро ба ҷои Наниманча
модараш овард.

Ҳангоме ки занани нимҷон ва хастаҳол бухчаи вазнинро
ба замин гузошта, аз даруни он пӯшоки падару писарро
мебаровард, Ревахшиён ба вай раҳмаш омад ва пурсид:

Чаро бухчаро худат бардошта гаштай, духтарат кучост?
Занак ҷавоб надода, ба замин нигарист, оби ба чашми
ҷӯкидаи камнураш омадаро бо нӯги сарпечи даридааш пок
кард.

– Ҷӣ хабар? Магар ба Наниманча ҳодисае рӯй дод? - ба
хавотир афтод пирамарди раҳмдил.

Ревахшиён андешаманд шуда, дигар пурсуков накард,
ба музди ҷомашӯй ним ғалбер ҷав бароварда дода, занакро
гуселонд.

Рози ғамангези занак дили пирамардро сиёҳ кард. Ва
ин фақат аз роҳи раҳмдилӣ набуд, балки вачҳи дигаре ҳам
дошт. Чанде пеш Виркан аз падараш хоста буд, ки Наниман-
чаро ба зании ӯ хостгорӣ кунад. Гуфта буд: «Модарашро
ҳам ба хона меорам, очаю духтар хидмати рӯзгори туро
ҳам мекунам». Аммо Ревахшиён ин гапро ҳатто шунидан
нахост, қатъан рад кард. Вай аз хешии ҷомашӯйзанани
дарбадар ор мекард. Ҳоло пирамард аз хаёли он ки бо рад
кардани хоҳиши писараш аз ғайри ихтиёри худ як дарача
сабабгори бадбахтии духтарак ва модари ӯ шудааст, азияти
вичдон мекашид.

Виркан аз шикор баргашт.

Ревахшиён розро ба дилаш ғунҷонида натавониста, ба
вай гуфт...

Виркан бархост, андешаманд қадаме чанд дар рӯи хавлӣ
гашт, лаби ҷӯй дикак нишаста, дар оби он даст шуст, боз
хест, мурғони сайдкардаашро аз ҷое, ки гузошта буд, бидуни
зарурат бардошта, ба ҷои дигар гузошт: сипас баргашта на-
зди падараш нишасту гуфт:

– Ман... Падари кӯдакаш манам.

– Ту? - пирамард ба шунда бовар кардан намехост.

– Оре, падар, ман.

– Ту чӣ кор кардӣ, лаънатӣ? - шӯрид Ревахшиён. - Агар ин роз ошкор шавад, туро ба дор мекашанд, ўро сангсор мекунанд!

– Ором бош, падар, Наниманчаро ба занӣ мегирам. Акнун ту не гуфта наметавонӣ. Кайҳост, ки дӯсташ медорам. Ревахшиён якбора дам фурӯ баст, ҳеч нагуфт.

Фасли харбузапазӣ буд. Виркан аз полизча, ки падараш дар ҳаёти пушти боми хонашон кошта буд, ду харбузаи калонро канда оварда, ба хӯрчин андохт, боз ду нони тобагӣ ва аз чорто мурғи титав, ки он рӯз сайд карда буд, дутояшро андохт ва хӯрчинро ба китфаш гирифта равон шуд. Нимвайрона кулбаи шустагарзанак дар канори деҳа ба лаби чилдиробаи сой меистод. Модару духтар аз болои тавораи пастаки ҳасин Виркани хӯрчинбардӯшро, ки калон-калон қадам партофта, ба сӯи дари ҳавличаи онҳо меомад, дида, хайрон шуданд: писари Ревахшиён пеш аз ин ба хонаи онҳо ҳеҷ наёмада буд. Наниманча, ба болои хайраташ бедаступо ҳам шуд. Виркан низ ҳар ду ро медид ва аз онҳо чашм наканда, хандон меомад. Наниманчаи беқарор сурх шуд, сафед шуд ва ниҳоят саросемаву харосон худро ба даруни кулба гирифта, дари онро пӯшид.

Модараш аввал аз ин ҳолу ҳаракати вай таачҷуб кард, сониян сабабашро ба фаросат дарёфт. Нахустин бор дарёфт ва ба худ ларзид.

– Шод бош, хола! - ин нидои ҷавонмард занакро ба худ овард. (Суғдиён ҳанӯз «саломалайкум»-и арабиرو намедонистанд, ба ҷои салом «Шод бош» ё ки «Хуш бош» мегуфтанд).

Кадбону ба суфачаи зери дарахти пири сершоҳубарги зардолу пӯстак андохт. Виркан дар он нишаст.

– Ин камак савготиро бигиру аз имрӯз маро фарзанд бигӯ, ҷавон ба хӯрчини дар лаби суффа гузоштааш ишора кард.

– Духтаратро бихон!

Аммо аз занак пештар худи Виркан ба духтарак овоз дод:

– Баро, Наниманча, ман пеши ту омадам. Касон дуи

моро ба ҳам пайвастан нахостанд, Худо пайваст. Ту барои ман паҳлавонписаре хоҳӣ овард.

Ваҳ, чӣ суруре аз ин суханон бар синаи Наниманча роҳ ёфт, чӣ рӯшноие ба дилаш тофт! Вай гӯё аз ғайб овози фариштаи сурушро шунид, ки аз толеи фирӯз ва истикболи рахшонаш башорат меод. Дилшикастагӣ, тарсу ваҳми бад- номӣ, ғами бекасӣ ва бепаноҳӣ, ки вақтҳои охир чони ўро дар шиканчаи азоб андохта буданд, ба як бор нопадид гаштанд. Гар дар ин дам назари Виркан ба вай мегалтид, чӣ малоҳати дилрабод дар вай медид ва шояд ба худ мегуфт, ки арӯсаш воқеан зебост, нозанин аст. Алҳақ, шодию хушбахтӣ ҳатто безебро зебо ва пирро барно мегардонад.

Ҷаҳат Виркан дар ҷавоби даъваташ аз кулба чунин овозе шунид:

– Намабароям! Бирав!

Аммо ин овози ноз буд, на қаҳр. Виркан хандиду боз гуфт:

– Хуб, барову худатро ба ман бинамой, баъд меравам.

Модар ҳам духтарашро садо карда:

– Баро! Аз кӣ шарм медорӣ?

Баъди андак фурсат Наниманча аз дари кулба намоён шуд; рӯяшро бо банди дасташ панаҳ карда буд, паҳлунокӣ дар дами дар истод. Виркан ба наздаш рафт, оҳиста даст ба китфаш гузошт, арӯс китф чунбонда, дасти ўро дур кард: домод дар ҳоле, ки лабханд мекард, овозашро қасдан дурушттар намуда, гуфт:

– Ба ман нигар, духтарак! Тезтар он титавҳоро пар бикан ва кабоб бикун, ки ман гуруснаам.

Наниманча ҳам акнун хандида, сурх шуда, як нигоҳи шармзадаи гурезон ба рӯи Виркан афканду бо ҷадал сӯи суфра равон шуд...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар бораи Наниманча ва оилаи ӯ маълумот диҳед.
2. Симои ботинӣ ва зоҳирии Наниманчаро шарҳ диҳед.
3. Машғулияти асосии Наниманча аз чӣ иборат буд?
4. Модари Наниманча кӣ буд ва бо кадом хислатҳои хосси худ фарқ мекард?

МУРОД ВА НОМУРОДӢ

Дертар Вирканро мастии чавонӣ ва гурури паҳлавонӣ ба васвасаи зӯрозмоӣ бо паҳлавони Суғд андохт. Ба ин вайро ёру чӯраҳояш ҳам якзайл тарғиб мекарданд: «Ту бо ин китфу ёл, бо ин зӯри паҳлавонӣ, ки дорӣ, ғолиб мебарой. Нахустпаҳлавонӣ ҳаққи туст». Ҳатто мегуфтанд, ки агар вай аз хариди лавозимоти набард - сипар, кулоҳу чавшан андеша дошта бошад, онҳо тайёранд ин чизҳоро худашон шарикона барояш бихаранд. Виркан чазм кард.

Расми суғдиён буд, ки ҳар сол рӯзи якуми моҳи Навсард, ки сари соли суғдӣ Наврӯз буд ва оғози тобистон ҳисоб меёфт, нахустпаҳлавони Суғд муқаррар мегардид, бо ин тариқ, ки он рӯз барои паҳлавон суфраи таому шароб густарда мешуд, ҳар ки аз он таому шароб хӯраду нӯшад, бо ҳамин худро рақиби паҳлавон эълон карда, ўро ба майдони мубориза меҳонд. Агар дар майдон бар вай ғолиб ояд, худаш паҳлавони якуми Суғд мешуд. Мағлуб ба дасти ғолиб кушта мегардид.

Боре Виркан аз бозори Самарқанд ба Ревдод баргашта, уштурони аз бори ангишт холишударо дар дашт раҳо карду ба хонаашон омада, падарашро дар боғчаашон машғули тоқбури ёфт. Дуяшон дар лаби чӯй барои дамгириӣ нишастанд.

Виркан гуфт:

– Падар, Наврӯз наздик аст.

– Наздик, - тасдиқ кард пирамард ва пурсид:

– Чаро ту ёди Наврӯз кардӣ?

– Ман бо Ёдхишетақ набард кардан мехоҳам. Ёдхишетақ номи паҳлавони Суғд буд. Реваҳишён хайрон шуд, бо диққат ба писараш нигаристу гуфт:

– Туро чӣ шуд? Магар дар кони ангишт бо шимну(иблис) дучор шудӣ ва ў туро гумроҳ кард?

– Не, падар, шимнуро ман надидам. Даме ки ин хаёл дар ман пайдо шуд, дилам бо худоёни бузургамон Зарвон, Бағ, Митра буд, ин хаёло ба дили ман онҳо андохтанд.

– Охир ба Ёдхишетақ агар даст наёбӣ, кушта хоҳӣ шуд!

Чӣ, магар аз ҷонат сер шудӣ?

– Хоҳу нохоҳ рӯзе ҷон маро тарк мекунад, пас, чӣ фарқ

дорад, ки андак пештар ё андак дертар? Аммо, агар худоён маро мададгор шаванду бар паҳлавони Суғд даст ёбам, ҳароина сарфарозӣ ёфтаам.

– Ба занат гуфтӣ?

– Ҳанӯз не. Вай албатта, розӣ намешавад, мешӯрад. Келинат даст задани маро ба ҳеч як коре, ки андак хатаре дар вай бошад, намехоҳад.

– Зеро ҳар хатаре, ки ба сари ту ояд, ба сари вай ва фарзанди ояндаи шумоён ҳам омадааст.

– Агар ту маро манъ накуни, ман ба Наниманча мегӯям, ки падарам ин корро раво донист ва иҷозатам дод. Реваҳшиён ба сукут рафт ва сипас гуфт:

– Ман туро аз оқибати ин кор огоҳ кардам. Ту кӯдак нестӣ, марди рашид (далер) ва хушмандӣ, худат хуб бияндеш. Аммо агар ба набарди Ёдхишетақ чазм кунӣ, аввал ба вағн (парастиишгоҳ) бирав, назр бикун, аз мағупат (муғи калон) дуо бигир.

Худи Реваҳшиён бе он ки аввал ба парастиишгоҳ бираваду аз пешвоёни мазҳаб дуо бигирад, ба ҳеч кори муҳим ибтидо намекард, марди солеҳ ва тақводоре буд. Дар ризояти ӯ ба набарди писараш бо паҳлавони Суғд низ сухани Виркан, ки гуфт, ин ҳаёлро худоён ба дили вай андохтаанд, бетаъсир набуд.

Дар ду хонаи айвон дар миёна Виркан бо занаш ва мода- рарӯсаш мезистанд. Реваҳшиён раҳти пириӣ худро ба қазноқ кашида буд, қазноқро аз лақулуқ холӣ ва андова карда бу- данд. Бо пайдо шудани ду зан рӯзгори хона, зисту зиндагӣ дар вай низом гирифт. Даруну берун доим рӯфтаву чида, хонаҳо озода, ҳар рӯз дар сари вақт оташдон гарм ва дег чӯшон, пӯшокҳо покиза. Ин ҳама аз кӯшишу ғайрати қадбонуи ҷавон ва модари ӯ буд. Аҳли хонавода бо ҳам меҳрубон буданд. Наниманча зани маҳбуба буд ва худаш ҳам шавҳарашро аз ҷон дӯсттар медошт. Гӯё саодат бо саломат ҳамбинон буд. Фақат як чиз ҳамчун пораи абре дар рӯзи равшани офтобӣ соягустари хотир шуда буд: тарси муҳтоҷӣ. Аз ду уштур яке барои тӯи арӯсӣ ба фуруш рафт ва нисфи пасандози ангиштфурушӣ ҳам харҷ шуд (нисфи дигари онро Виркан ба рӯзи мабодо нигоҳ медошт). Ҳосили

ним чуфт замин ва ҳамин миқдор боғ то нимаи зимистон ҳам намерасид. Ангишткашӣ бо як уштур суди казоӣ надошт. Виркан ин шуғро тарк кард; шикор ҳам камтар (зеро ба чои падари пиргашта хоҳу нохоҳ дар заминубоғ кор кардан лозим буд) ва аммо харочоти оила бештар шуда буд. Дасти беамо- ни муҳтоҷӣ, нодорӣ дари ин хонаро мекӯфт.

Мақсади ниҳонии Виркан аз набарди паҳлавони Суғд рафъи ҳамин муҳтоҷӣ буд. Зафар бар Ёдхишетақ ўро паҳлавони лашкари подшоҳ хоҳад кард ва ин мансаб ба вай ном, иззат, дорой хоҳад овард.

Виркан ба Наниманча, ки нияти пурхатари шавҳарашро ҳеч наменписандид, ба таври нимҳазлу нимчиддӣ манзараи хаёти бо чоҳу чалолеро тасвир мекард:

– Ту ҳариру дебо хоҳӣ пӯшид, барракабоб бо шароби ноб хоҳӣ хӯрд. Ба меҳмонӣ равӣ, ба чашнҳо ё ба дарбори подшоҳ равӣ, ё ки ба гармоба равӣ, дар тахти равон хоҳӣ рафт, бо гуломону канизон хоҳӣ рафт. Дар кӯчаҳо мардумон тахти равони туро аз дур дида, хоҳанд гуфт: «Ана Наниманчабону, зани нахустпаҳлавони Суғд, ба дарбор ё ба чашн, ё ба гармоба равон аст».

Не, Наниманча ба ин афсонаву афсун фирефта намешуд.

– Магӯ, Виркан! - ҷавоб меод ӯ. - Ман хоҳони ҳариру дебо нестам, кабобу шароб ҳам дар гӯр шавад; ман бо ту ба нони ҷавину оби ҷӯш серам. Зорӣ мекунам, азизам, аз ин хаёлотӣ хом даргузар ва худатро, маро, фарзанди ояндамонро дар хатар наандоз.

Виркан аз изҳори нияти худ ба занаш пушаймон шуд.

«Чаро гуфтам? - надомат мекард ӯ. - Гуфтан лозим набуд. Зан аз чор девори хавлӣ берунро намебинад, аз кори дунё беҳабар аст, дили мардро намедонад. Лекин ман, - мегуфт ӯ ба худ, - ман мардам, набояд бо гапи зан аз нияте, ки худоён ба дилам андохтанд, баргардам».

Боре вай ба Самарқанд рафта, аз он ҷо бо сипар, ҷавшан ва кулоҳи мисин баргашт. Маълум шуд, ки уштурро фурухта, ба пули он пасандози ангиштфуруширо зам карда, ин анҷомро харидааст.

Наниманча аз зорию илтиҷои беҳудааш маъюс шуд, гирифт. Аммо акнун ўро ба ҷуз тан ба қазо додану дуои ҷони

шавҳарашро кардан ва ҳаросону ларзон оқибати корро нигарон шудан чора набуд.

Ризояти падар ҳосил шуда буд, акнун Виркани зардуш-тимазҳаб бузғолаеро барои назр кашола карда, пайи ривояти худоён ба оташкадаи Самарқанд рафт.

Чун аз дарвозаи баландтоқ вориди саҳни васеи парастишгоҳ шуд, дид, ки мағупати сафедриши мӯйдароз ва сарупобараҳна пеши оташхонаи тиллокорӣ дар айвони дарози мунаққаш ва мусаввар, ки бар ҳашт сутуни кандакории нафис қарор гирифта буд, нишастааст. Вай донандаи китоби муқаддаси «Авасто» ва нигоҳдорандаи оташи абадӣ буд. Ба эътиқоди зардуштиёни оташпарасти Суғд он оташро ҳазор сол пеш писари Сиёвуш барафрӯхта будааст, онҳо дар қатори худоёни бисёр Сиёвушро ҳам мепарастиданд ва рӯзи марги ӯро, ки дар моҳи ҳафтуми суғдӣ воқеъ шуда будааст, мотам гирифта, сиёҳ пӯшида, побараҳнаву гирён ва синазанон мегаштанд.

Мағупат нишаста буду китоби дуоҳои зардуштӣ «Офарингор»-и дар варақҳои чарми ҳайвонот навишташударо мехонд. Виркан бузғоларо ба муғбачаи хидматгор супурд ва мӯкияшро кашида побараҳна ба айвон баромаду аввал сӯи оташхона сачда кард ва сипас назди мағупат зону зада, дастӣ ӯро гирифта, бӯсиду гуфт:

– Эй доноӣ доноён, донандаи ошқору ниҳон, воқифи асрори замини осмон, барои ман аз худоён неру бихоҳ, ки нияти набард кардан дорам.

Мағупат пурсид:

– Ту кистӣ?

– Виркан, писари Ревахшиёни Ревдодӣ.

– Магар туро душмане пеш омадааст?

– Не, бо Ёдхишетақ - паҳлавони Суғд набард мекунам.

Мағупат чашмони хираи мижгонрехташро калонтар кушода, ба андоми гӯянда нигарист, лекин дар вай чандон нишони паҳлавонӣ надид: на китфу бозуи сутург, на синаи чун сипар дамида, на гардани гафси пуррагупай. Виркан чавонмарде қаш аз миёна болотар, шонафарохи миёнборик ва хушпайкар буд. Фақат дастҳояш, панҷаҳои дурушти шахшӯлаш, ки ҳоло ба рӯи зонувони ӯ ёзида

буданд, аз нерумандии ӯ хабаре меод; чунин менамуд, ки он панҷаҳо ниҳоят сахтчанголанд ва ҳар чиро қапанд, чун анбури оҳанин меқапанд.

Ва инчунин нигоҳи часурунаи чашмони калони меши ӯ як навъ гувоҳи шуҷоати ниҳонияш буд.

– Агар ба Ёдхиштак даст ёбам, ба вағн ду сар гӯсфанд бахшиш меорам, - гуфт боз Виркан.

Мағупат бо овози хиррӣ дуое аз дуоҳои зардуштиро хонда, ба ҷавонпахлавони номҷӯй дар набарди хатарноки ӯ зафар талабид.

– Эй подшоҳи худоён, Зарвон, аё Митра, аё Бағ, шумоёнро мепарастам; бандаи худатон Виркани Ревахшиёнро мададгор бошед, бар нури тану ҷонаш бияфзод ва дар разму набардҳо забардасташ кунед...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ҳаваси нахустпахлавонии Суғд шудан дар дили Виркан чӣ гуна пайдо шуд?
2. Ревахшиён ба Виркан чӣ маслиҳат дод?
3. Наниманча ба азму нияти Виркан чӣ ҷавоб дод?
4. Ҷашни Наврӯз ва разми нахустпахлавонҳоро тавсиф намоед.
5. Виркан аз кӣ дуо гирифт?

Дар Суғд ҳеч яке аз маросимҳои бисёри суғдиён бо чунин фароҳӣ, шукӯҳ ва хуррамии тамоми халқ ҷашн гирифта намешуд, чунон ки Наврӯз гирифта мешуд. Марду занҳо, бачаҳо либосҳои рангоранги идона пӯшида, ба сайри сахроҳо, боғу бӯстонҳо мебаромаданд ва ба шарафи вуруди тобистони ҷайзбор таронаҳо мехонданд, бозиҳои гуногун барпо менамуданд. Меҳмондориҳо, зиёфатҳои ҳамдигарӣ авҷ мегирифтанд.

Ин ҷашн аз ҳама бошукӯҳтару хуррамтар дар сайргоҳи беруни шаҳр баргузор мешуд: дар он ҷо созанда ва сарояндагон, гӯяндагон, раққосон, шӯбадабозон издиҳоми халқро дилхуш мекарданд. Ҷавонгонгӯштингирӣ, ҷавгонбозӣ мекарданд, пойга метохтанд.

Дар сояи садаи калон, рӯи тахтасуфаи баланд барои нахустпахлавони Суғд хони алвон густарда, дар лаълии биринҷӣ нон, гӯшти пухта, кӯзаи шароб гузошта шуда

буд. Дар сари хон касе набуд, худи паҳлавон дар як канори сайргоҳ бо саворони ишхид (лақаби подшоҳони суғд) саргарми чавгонбозӣ буд.

Саворе чомаи абрешимини сабзу гулобӣ дар бар ва камарбанди нуқра дар камар, аспӣ саманди қашқаашро тунд ронда омаду дар пеши тахтасуфа пиёда шуд. Аспро набаст, чилавашро раҳо кард: чонварро ба набаста истодан дар наздикии соҳибаш аз аввал одат кунонда буд.

Аҳли чашн Виркани Ревдодиро, ки дар маърақаҳо як бору ду бор дида буданд, шинохтанд ва зуд бар вай гирд омаданд, зеро пай бурда буданд, ки пиёда шудани ӯ дар наздики хони зиёфати паҳлавони Суғд бесабаб нест. Виркан даст дар сина ниҳода, ба гирду пеш сӯи марду занҳо салом кард ва ба болои тахтасуфа баромада нишасту аввал аз кӯза ба чоми калони сафолин шаробро пур рехта, покиза дам кашид ва сипас нон ва гӯштро бо луқмаҳои калон-калон хӯрдан гирифт. Табъаш чоқ, чехрааш хандон буд. Аз издиҳоми мардумон ғалоғула, нидохои таҳсину тасанно баланд шуданд:

- Офарин, Виркани далер!
- Ҳамоварди Ёдхишетақ танҳо туй...
- Ту ӯро мағлуб мекунӣ!...
- Худоён паҳлавонии Суғдро ба ту фармудаанд!...

Инак, дар майдони машқи сарбозон Ёдхишетақ-паҳлавони паҳлавонон ва Виркани чӯяндаи ин номи фоҳира аз ду чоғиб баромаданду шутурмуғвор чаҳида-чаҳида, дастҳояшонро чун боли уқоб афшонда-афшонда ба истиқболи якдигар равон шуданд.

Дар миёнҷои майдон ба якдигар расида, ду даст ба ду даст гирифтанду як-як китф ба китф расонда, вохӯрӣ карданд. Ҳар ду то миён луч, мӯи сари ҳар ду то бунӣ гардан фуromaда ва бо чанбараки нафиси симин баста. Ёдхишетақ бузургпайкар, сари синаву китфони тавонояш пурмуӣ, қадаш аз ҳариф ним сар баландтар.

Виркан нисбат ба ӯ борик, мушакҳои бозувонаш ва ду паҳлуяш арғамчинвор печида ва часта.

Дар гирдогирди майдон тамошобинон мардумони шаҳр, сарбозон, аёну ашроф, дарбориёни ишхид ҳалқа задаанд. Дар чоғи баланд ишхиди зарринкулоҳукамар, риши кӯтоҳу сиёҳи наълшаклаш ба гирди чехрааш аз чакка

нимҳалқазада, дар ихотаи дарбориёни худ бар тахт нишаста буд. Офтоби пагоҳонӣ тобон, карнайҳо, таблу нағораҳо пурсадо.

Паҳлавонон гарми гӯштингирӣ. Гоҳ аз дӯшу миёни якдигар гирифта фурсате оромона алвонҷ мехӯранд ва гоҳе тундутез гардида, ҳамдигарро бардошта заданӣ мешаванд. Зӯр ба тарафи Ёдхишетақ буд. Вай ҳарифро бо вазни филонаи худ пахш карданӣ мешуд ё ки сабук ба дӯш, ба паҳлу, ба болои сар мебардошту меандоخت, лекин Виркани чобук ҳар бор ба по меафтод ва намеғалтид, балки худи паҳлавононро зер карданӣ мешуд. Вай ҳам се бор поҳои Ёдхишетақро аз замин канда, бо тамоми қувваташ ўро чаппагардон карданӣ шуд, лекин поҳои оҳанини Ёдхишетақ ҳеч ҳам намешуданд ва ҳар бор сутун шуда соҳибашонро аз ғалтидан нигоҳ медоштанд, устувор ва қавӣ буданд.

Ҳар дам ҳаёҳу ва ғулғулаи тамошобинон бонги таблу карнайҳоро пахш мекард.

Паҳлавонон қариб ду соат гӯштӣ гирифтанд, аммо зафар ба ҳеч тараф даст надод.

Он гоҳ ишхид амр кард, ки бас кунанд ва баъд аз пешин савора гӯштӣ гиранд.

Аммо гӯштингирии савора ҳам, бо вучуде ки хеле тӯл кашид, натиҷа надод, саворон якдигарро аз зин канда намета-вонистанд. Ишхид дилтанг шуда, маъракаро барбаст ва фармуд, ки паҳлавонон рӯзи дигар бо найза набард кунанд.

Дар бозгашт ба шаҳр Ёдхишетақ дар ақиби ишхид бо ҳамроҳии саворони вай мерафт. Ишхид дар нисфи роҳ ўро ба назди худ хонд. Ёдхишетақ шитобон рафта дар наздики вай аз асп фуромаданӣ шуд (дар пешгоҳи подшоҳ, савора ҳозир шудан мамнӯъ буд), лекин ишхид ишора кард иҷозат дод, ки савора ояд. Паҳлавонон чанде дар паҳлуи вай асп ронд. Ишхид пурсид:

– Ҳарифатро чӣ гуна ёфтӣ?

– Ҳарифи шоистаест, шоҳам, ҷавоб дод Ёдхишетақ. - Ба неру шерро монад, ба тезчангӣ палангро ва ба чобукӣ гурбаро.

– Ту аз ӯ бим дорӣ?

Не, шоҳам, ғуломи шоҳам умедвор аст, ки бо мадади худо ва меҳрубонии шоҳи бузург фардо бар вай зафар ёбад.

– Аммо чунин умедро ӯ ҳам дорад.
– Оре, лекин ғуломи шоҳам гумон намекунад, ки умеди
Виркан бо дилпурӣ бошад.

– Пас, ту бо дили пур умедворӣ?

– Охир, ғуломи шоҳам бо мадади худоён ва меҳрубонии
шоҳи бузург дар се соли гузашта се навбат бар рақибон
зафар ёфт, пас, чаро бо дилпурӣ умедвор набошад, ки
ин навбат ҳам худоён ва шоҳи бузург ба вай меҳрубон ва
мададгор хоҳанд буд?

– Мо хоҳони зафари туем, аммо... хайф аст, ки ҷавонпах-
лавоне чун Виркан кушта гардад.

– Савганд ба Заврони бузург, ки инро ғуломи шоҳам низ
намехоҳад ва агар шоҳи бузург нафармояд, ғуломи шоҳам
ӯро намекушад, аммо ғуломи шоҳам чӣ кунад, ки ин расмро
пешиниён ниҳодаанд...

Оре, паҳлавони номдори найзаву шамшеру каманду ка-
мон Ёдхишетақ аз зафар ёфтани худ дар набарди фардо ди-
лаш пур буд.

Пас, Виркан чӣ?

Виркан дар шубҳа афтада буд.

Ёдхишетақ аз гумони ӯ пурзӯртар, пурхунартар баро-
мад.

Дар гӯштии савора Виркан қариб буд, ки мағлуб шавад.

Дар хонашон вай парешонхотир менамуд, камгап буд.
Ревахшиён, ки дар маърака ҳозир ва гӯштингирии писараш-
ро бо дили тапон назора карда буд, ба андешаи Виркан пай
бурд ва гуфт:

Бешак, Ёдхишетақ аз ту пурзӯртар аст, аммо назар ба
ту зудтар монда мешавад. Ту аз вай ҷавонтар ва чобуктарӣ,
ҳам пурбардошттар; ба гумон, агар ту тавонӣ, ки набардро
кашол дода, ӯро монда кунӣ, шояд ғолиб барой.

Аммо ин маслиҳатҳои падар хоҳири Вирканро осуда
накард. Вай шабҳангом боз ба зиёрати оташкада рафта, аз
мағупат дуову фотиҳа гирифт.

Пагоҳӣ роҳи аз шаҳр то майдони машқи сарбоз беш
аз пеш пуртараддуд буд. Тӯда-тӯда пиёдаҳо, аспакиҳо,
харакиҳо ба он сӯ мешитофтанд. Ишхид бо мушояти
(ҳамроҳии) дарбориён ва чокаронаш низ дар он ҷо ҳозир
гашт.

Ёдхишетақ савори аспи гарданфарози йургаи чиран, Виркан савори саманди қашқаи худ ба майдон даромаданд. Ҳар ду бо ҷиҳозу аслиҳаи чанговарон: найза, зирех, сипар, кулаҳхӯди мисини рӯпӯшакдор мучаҳҳазу мусаллаҳ.

Гулбонги духулу наъраи карнайҳо оғози набардро эълон кард.

Паҳлавонон аз ду ҷониби майдон сари аспони шиҳакаши бекарорро ба чорхези пурҳайбате андохта, найзаҳоро ба пеш рост карда, ба муқобили якдигар тохтанд.

Пайконҳои пӯлодини найзаҳо яке ба сипари Ёдхишетақ ва аз они ӯ ба зиреҳи Виркан дар ғояти тундӣ кӯфта шуданд, аммо нахалиданд, ғечиданд, аспони чангӣ ба ҳам бархӯрда шиҳаи пургулғулае кашида, ду пой пеш барафроштанд, гузаштанд, рафтанд.

Издихоми халқ аз ҳаяҷон дам ба дарун кашида, садое на- мебаровард. Имрӯз ин набард бояд бо ҳалоки яке аз паҳлавонон анҷомад.

Ҳамлаҳо, мусодамаҳои шадиду қаттол дувоздаҳ карат такрор шуданд. Найзаи ҳамлаовар гоҳ бо зарби ҷобуқонаи найзаи муқобил гардонда мешуд, гоҳ ба сипару зирех ё кӯҳаи зин бармехӯрд, гоҳе ҳариф дар лаҳзаи хатар зуд ба ин ё он паҳлу хамида, пайкони ҷоншикорро чапғалат меод.

Дар карати сездарум найзаи Виркан аз зарби гарони силоҳи рақиб шикаст, Ёдхишетақ ҳамон лаҳза бо тамоми қуваташ ба зери шиками зирехпӯши Виркан найза зад, ўро аз болои зин чапғардон карда партофт.

Ғиреве аз издихоми халқ бархост. Фарёди ҷонхароши марде баланд гардид: - Вой писарам! Ҷавонмарг шудӣ! Э вой, хок бар сарам!

Реваҳшиён ду дасти мусибат ба сар мезаду менолид.

Виркани латхӯрдаву дар замин ёзида ҳаракати барҳостан кард, лекин Ёдхишетақи савор найзаашро ба синаи ӯ фишурда, ўро ҷунбидан, нафас рост кардан наменонд.

Ғолиб дар ҳамин ҳолат сӯи ишхид таъзим кард.

Ишхид бояд ба вай бо ишора иҷозати куштан диҳад ва он гоҳ паҳлавон найзаашро ба гулуи мағлуб ҳалонда, ўро хоҳад кушт.

Аммо ишхид диранг мекард, тааммул мекард, - шояд дилаш ба Виркан месӯхт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Либос ва лавозимоти ҷангии Вирканро тавсиф намоед.
2. Ёдхишетақ аз Виркан чӣ бартарӣ дошт?
3. Разми Виркан ва Ёдхишетақро батафсил нақл кунед.
4. Ишхид дар размгоҳ чӣ саҳме дошт ва нисбат ба Виркан чӣ назар дошт?

Дар ҳамин лаҳза як марди фарбеҳҷуссаи паҳнриши чомадароз аз байни издиҳом пеш баромада, сӯи ишхид таъзим кард ва бо овози баланд гуфт:

– Зиндагонии подшоҳи бузург дароз бод, ман хуни Вирканро харидам!

Гӯянда бозарғони машҳури бухороӣ Нуфарн буд, ки бо кори бозарғонии худ ба Самарқанд омада буд. Маънии хитоби Нуфарн ин буд, ки: агар Ёдхишетақ розӣ шавад, ман Вирканро аз вай ба ғуломӣ мехарам. Мағлуби набард асири ғолиб ҳисоб меёбад, ғолиб ўро одатан мекушад, аммо агар подшоҳ ичозаташ диҳаду харидор пайдо шавад, мета- вонад накушаду фурӯшад.

Агарчи Виркан мағлуб шуд, Нуфарн паҳлавонию диловарии ўро дар майдон дид ва тан дод. Ба бозарғони давлатманде чун ў барои муҳофизати корвонҳояш дар роҳҳои пурхатари машриқу мағриб ҳамин гуна чокари далер даркор буд.

Виркан ба Ёдхишетақ хитоб мекард, ки:

Бикуш маро! Ба фурӯхтан розӣ нестам, зудтар бидуш! Ёдхишетақи зотан нармгуфтор ва хушмуомила ба вай ҷавоб меод, ки:

– Худат медонӣ, додар, ризояти асирро намеурсанд. Баъд, ишхид ишора кард, ки туро фурӯшам. Хайрият, аз рехтани хуни ту халос шудам. Ту зинда мемонӣ, Виркани далер.

Вай баҳои Вирканро чаҳорсад дирам кард. Мардумон ҳайрон монданд: охир, ин баҳои як нафар ғуломи одист, Ёдхишетақ метавонист асири паҳлавонашро ақаллан ду баробар зиёд баҳо кунад.

– Паҳлавони Суғд монанди кӯдак сода аст, - мегуфтанд мардумон.

Асп, сипар, ҷавшану кулоҳи Виркан ҳам аз они

Ёдхишетақ шуданд. Бозаргон аспро аз вай ҳамчунин ба чорсад дирам харид.

Никоҳи Виркану Наниманча бекор шуд, зеро дар муоҳидаи издивоҷ, ки ба расми суғдиён шавҳар ва зан дар пеши қозӣ мебастанд, гуфта шуда буд, ки агар яке аз тарафайн ба асорат ё ғуломӣ афтад, тарафи дигар аз қайди никоҳ озод шумурда мешавад.

Бозаргон ғуломи зархаридашро бо ҳамроҳии падари дил- рещу дилафғори вай ба манзили худ - ба меҳмонхонаи ошнои самарқандияш бурд.

Бо падару писар гуфтори нарм дошт, меҳрубонвор муомила мекард.

Реваҳиён аз вай иҷозат хост, ки Виркан ба Ревдод рафта, бо занаш хайрбод кунад.

Албатта, - гуфт бозаргон. - Худам ҳам дар ин фикр будам. Падаратро гуселон, Виркан, то фардо ба ту рухсат, фардо ба ҳамин ҷо биё, пасфардо сафар мекунем.

Вақте ки падару писар ба Ревдод расиданд, посе аз шаб гузашта буд.

Он шаб ҳавлии онҳо мотамсаро гардид.

Пагоҳӣ Реваҳиён, Наниманча ва модараш Вирканро то сари роҳи Самарқанд гусел карданд. Монанди азодорон навҳа мекарданд, айнан монанди азодороне, ки чигарбандашонро ба роҳи охир гусел мекунад.

Дар кӯчаҳои деҳа ба онҳо як тӯда мардон, занон ва бачагон ҳамроҳ шуданд. Аксари онҳо низ мегиристанд. Виркан чехрааш тирагун буд, хомӯшона қадам мезад.

Падараш, занаш, модарарӯсаш ўро охири бор оғӯш карданд, фиғон карданд, видоъ гуфтанд, ашки ҳасрат рехтанд. Чун вай ба роҳи калон афтад, Наниманча худро ба замин партофт, дар хок чӯлид, ду даст аз қафои шавҳараш ёзонда, фарёд зад:

Виркан! Бидон, ки шавҳари аввалу охирам туй!.. Аввалу охир!... Аввалу охир!!!...

Баъди ду рӯз бозарғони бухороӣ Виркани нокому номуродро ба ватани худ гирифта бурд.

Дар ин ҷо вай Вирканро саиси калонсари саисони худ таъйин кард.

Наниманчаи мусибатзада азбаски дигар зани Виркан ва келини Ревахшиён ҳисоб намеёфт, гирёну нолон, дар қадаш кӯдаки ҳафтмоҳа, бо модараш ба кулбаи пешинашон кӯчиданд.

Ревахшиён дар хона танҳо монд. Акнун вай, агар тавонад, мебоист ба бекаси одат мекард.

Рӯзе чанд гузашт, як бегоҳ дар ҳавлии холимондаи Ревахшиён нохост Ёдхишетақ пайдо гардид. Ревахшиён дар зери толори баланди тоқ рӯи суфа бедор хобида буд. Вай ба салони паҳлавон алек нагирифт, аз бистараш, ки намади кӯҳнае буду бас, зеро пирамарди ғамзадаи дилафгор ба чоғаҳ андохтан ҳам ҳавсалааш намонда буд, барнахост ва меҳмонашро ба нишастан таклиф ҳам накард. Паҳлавон ба лаби суфа нишаста, гуфт:

– Аз ман ранчиданат бечост. Гуноҳи ман чист?... Чаро ту шуқр намекуни, ки ба ҳар ҳол писарат зинда монд?... Ноумед нашав, шояд вай рӯзе ба ту баргардад... Инак, ман ба ту баҳои ӯро овардам, ин чорсад дирамро бигир. - Гӯянда ҳамени пурро ба пеши Ревахшиён афканд. Паҳлавон марде бошараф ва покният буд.

– Намехоҳам, бубар! - ба паҳлу хобида бо алам гуфт Ревахшиён.

Ба захми дилам намак мапош! Ман фарзандфурӯш нестам!

Ман бо писарат на бо ихтиёри худам набард кардам, на бо ихтиёри худам фурӯхтамаш, аз ман маранҷ, падар. Пул аз они туст. Ёдхишетақ инро гуфта бархост ва тез-тез қадам монда, сӯи дари берун равон шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Виркан ба кадом мурод бо нахустпаҳлавони Суғд набард намуд?
2. Калимаҳои «шимну», «вағн» ва «мағупат»-ро маънидод намоед ва гӯед, ки Виркан пеш аз набард аз кӣ дуо гирифт?
3. Манзараи Наврӯз ва ба набарди паҳлавонон баромадани суғдиёро тасвир намоед
4. Чаро Виркан ғуломи Нуфарн гардид?

МОЛИК ИБН-УР-РАЙБ

Чанде пеш навкарони ҳокими Мадина бори дувум аз пайи ў афтода буданд, лекин ўро ҳеч дошта наметавонистанд. Паланги биёбонӣ ҳилагар буд, дум ба даст намедод.

Падари бодиянишини Молик ибн-ур-Райб ҳам роҳзан буд. Шабҳо баромада, роҳи мусофиронро мепоид, пагоҳӣ писари навчавонашро низ ҳамроҳ мегирифт.

Молик пас аз марги падараш касби ўро маҳкам ба даст гирифт ва равнақ дод. Чун баъди як ғорату куштори ғачеъ навкарони ҳокими Мадина ба таъқиби роҳзани қотил баромаданд, Молик ба Ироқ ғурехт ва дар Басра пайдо гашт. Амири Ироқ, бародари халифа, мустабидтарин (золимтарин) ва хунхортарин ҳокими араб Зиёд ибни Абӯсуфён буд. Молик ба хидмати ў рафт, амир ўро аввал чаллод ва сониян, миршаби Басра таъйин кард. Боре мардумони Басра бар амиру амалдоронаш шӯрида буданд, ки сарбозони амиро гарқи хун карданд ва сипас Зиёд гардиши мардумро баъд аз хуфтан дар кӯю кӯчаҳои шаҳр манъ кард, ба асасҳо (посбонони шаб) фармон дод, ки шаб ҳар киро дар кӯчаҳо ёбанд, бидушанд.

Он гоҳ теги хунрези Молик ибн-ур-Райб ба чавлон омад. Вай шаб ҳама шаб дар кӯчаҳо одам шикор мекард ва ҳар киро медид, хоҳ мард, хоҳ зан ва хоҳ кӯдак бошад, мекушт. Дар аввалҳо вай қурбониҳои худро пеш аз куштан калимае чанд «истинтоқ» карда, боиси дар кӯча пайдо шуданашон, аз фармони амир огоҳ будан, ё набуданашонро мепурсид, лекин баъди як воқеа онҳоро бе ҳеч пурсиш якбора кушта партофтан гирифт. Воқеа ин ки вай шабе аз шабҳо араберо бо ду сар гӯсфанд дар буни деворе ёфт ва пурсид: «Кистӣ ва чаро дар ин ҷо нишастай!» Араб гуфт: «Аз бодия омада будам, мехостам гӯсфандонро кушаму фурушам, лекин дер ра- сидам, акнун онҳоро нигоҳ медорам, то ки пагоҳ бидушам». Молик бовар кард ва мардакро накушта, ба зиндон бурд. Рӯзи дигар ўро дар пешгоҳи амир ҳозир кард, амирузри он мардро шунида гуфт: «Ба суханат бовар кардам, лекин ман дар мамлакат расм ниҳодаам, ки кӯчагардони баъд аз хуфтанро бидушанд, агар ман туро зинда гузорам,

фардо шаб дигаре омада, ҳамчунин баҳонае хоҳад кард ва ин расм табоҳ хоҳад шуд. Ту бегуноҳӣ, аммо барои табоҳ нашудани расм бояд кушта шавӣ». Асас ин сухани амиро дар гӯши худ гирифт ва ба сафҳаи хотираш навишт. Вай арабро бо ишораи амир дар пеши ӯ бо шамшер сар бурид ва ду гӯсфанди ӯро тасарруф кард. Аз он баъд шабе набуд, ки Молик панҷ - шаш марду занро накушад.

Дар фосилаи байни ин кушторҳо вай ба хонаҳои мардум зер карда мебаромад ва мардонро баста ё ки ронда, бо зану духтаронашон зино мекард.

Бо ин ҳама саффокию (хунрезия) даррандагии ӯ занҳо ошиқаш мешуданд, зеро ҷавони барнои ғаюре ва ба илова қасидагӯӣ ва сарояндаи хушовозе буд. Яке аз занони соҳибҷамоли Зиёд ибни Абӯсуфён, ки шефтаи Молик буд, баъзе шабҳо дар либоси мардона пинҳонӣ ба манзили ӯ ё дигар ҷои хилвати ваъдагӣ меомад. Боре шабҳангом Молик дар кӯю кӯчаҳо машғули мардумшикор буд, ки марде аз асас беҳабар, фаши салла ба рӯй кашида, шитобон аз наздики ӯ гузашт. Молик аз паскӯҷаи торик барҷаста, ӯро хапгир ва бо як зарбаи ханҷар сарнигун кард. Саллаи мақтул аз са- раш париду аз зери салла мӯи дарозаш баромада, парешон гашт: вай зан буд, ҳамон зани барнои амир, маъшуқаи Молик, ки дар либоси мардона шояд ба манзили ошиқи қотилаш мешитофт.

Молик нахустин бор аз куштори бошитобаш пушаймон гашт ва тарсид, аммо тарсаш аз пушаймонӣ бештар буд, вай гурехт.

Пас аз чанде вай, ҳамчун қотиле, ки бешуурона ба ҷои ҷинояташ бармегардад, боз дар Ҷиҳоз, дар навоҳии Мадина пайдо гардид. Ва боз як даста қотилонро ба худ гирд оварда, ба касби пешинаш машғул шуд.

Қасди ғорати қорвони сугдӣ охири қасди роҳзании Молик дар Ҷиҳоз буд, ки ба нокомӣ анҷомид.

Дере аз ин воқеа нагузашта, вай дастгир шуд. Аммо ин бор ҳам толаш ба вай мададгор омад. Сарҳанги ноэҳтиёткори мадинагӣ асири худро ба як нафар навқараш супурд, ки ба зиндон барад ва худааш пеш рафт. Молик дар

як манзил аз навкар пинҳонӣ ресмонеро, ки дастҳояш ба он баста шуда буданд, ба танаи дарахт молида қариб ба канда шудан расонида буд. Чун боз ба роҳ афтоданд, навкар савор буд ва асирро пиёда меронд, дар биёбон Молик баногоҳ ресмонро канда ва дастҳояшро раҳо карда, барҷасту ба қабзаи шамшери навкар чанг зад, навкар наёми (ғилофи) онро гирифт, шамшер аз наём баромада, ба дасти Молик даромад, Молик онро ба сари навкар зада, ўро кушт ва аспӣ ўро савор шуда, аз ақиби сарҳанг тохт, вайро ҳам ёфта кушт ва гурехт.

Ба Бодият-уш-Шом, яъне биёбони Сурия гурехт; аз он ҷо боз ба Басра ғалтид ва натарсид, зеро дар ин миён Зиёд ибни Абӯсуфён аз аморати Ироқ маъзул ва ба ҷояш каси дигар таъйин шуда буд.

Молик дар Шатт -ул-Араб ба маллоҳии киштии бозаргонони ҳиндӣ киро шуда, муддате дар Халиҷи Форс шино кард ва дар охир якчанд маллоҳи дигарро ба худ ёр гирифта, як микдор зару сим ва ҷавоҳири бозаргононро дуздид, дар бандари Абӯшер ба хушкӣ ба замини Форс фуромаду дигар ба киштӣ барнагашт.

Вай дар роҳи Абӯшер-Шероз аз нав ба роҳзанӣ сар кард...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Молик ибн-ур-Райб кӣ буд? Дар бораи машғулияти айёми ҷавонии ӯ нақл кунед.
2. Молик чаро аз Мадина ба Ироқ гурехт?
3. Зиёд ибни Абӯсуфён кӣ буд?
4. Молик дар Басра ба чӣ корҳо машғул шуд? Хунхориҳои ӯро нақл кунед.
5. Молик аз кадом кораш пушаймон шуд?
6. Қасди ғорати қорвони суғдиёнро дар Ҳичоз, ки ноком шуда буд, ба ёд оред. Кӣ ўро шикаст дод?
7. Молик чӣ тавр аз дасти сарҳанги мадинагӣ раҳо ёфт?
8. Дар бораи маллоҳӣ ва дуздию роҳзании ӯ дар Шероз нақл кунед.

Роҳи Саид ба Хуросон аз болои Басра ва Форс афтода буд. Муовия ба волии Басра фармон навишт, ки ба Саид ёрӣ кунад ва чӣ қадаре ки тавонад, лашкар, пул ва мол, аслиҳа барояш муҳайё созад. Саид ин фармон ва байрақи амиро гирифта, бо мушояти (ҳамроҳи) дусаду чанд нафар мочарочӯ, муштоқони молу сарват ва мулозимон ба роҳ афтод.

Чун ба Басра расид, волии Басра фармони халифари хонда, ба Саид ду ҳазор дирам пул ва дигар лавозимоти сафари ӯро дод ва ҳам амр кард, ки зуд аз тамоми вилоят мардуми силоҳдорро гирд оваранд.

Дар як ҳафта ду ҳазор мардуми бесарусомони ғазоталаб ва омодаи қатлу ғорат гирд омаданд, инчунин волӣ аз зиндонҳо дуздону одамкушонро бароварда, ба ихтиёри Саид дод. Бад-ин тариқ амири нави Хуросонро сипоҳе иборат аз чор ҳазор сарбоз муҳайё гардид.

Саид бо ин лашкар сӯи Форс саворӣ намуд.

Чун ба Шероз расид, волии Шероз аз лашкари ҷаррори Саид тарсида, ҳар чӣ Саид аз вай талаб кард, ҳамаро пазируфт ва ҳозир гардонид. Минҷумла зиндонҳои вилоятро ҳолӣ ва бандихоро ба ихтиёри Саид вогузор кард.

Сипоҳи амири Хуросон боз ба ду ҳазор «дузду роҳзану каллабур» афзуд. Ин калимаҳоро дар ноҳунак гирифтани мо аз он сабаб аст, ки гирифтори банду зиндонро арбоби замона ҳамин тавр меномиданд. Ҳол он ки агар ҷинояткори касбию зотино истисно кунем, бештарини зиндонӣ мардуми камбағали аз адои хироч саркашида, ё ба хоҷаҳои бемуруввати худ нофармоникарда, ё бар ҳукуматдорони ситамгар шӯрида, ё ки ба тухмати нокасон дучоршудагон буданд, фақат, ҷазои ноҳақ, маҳрумӣ аз мулк мол, хори аҳлу аёл, гирифтори дуру дароз ба азобу шиканҷаи зиндон оқибат шахсияти онҳоро табоҳ, ахлоқашонро фосид гардонида, ҳудашонро ба дараҷаи ёбоигӣ расонида буд. Ба онҳо дигар чӣ мемонад? Дигар ҳар чӣ пеш ояд, барояшон фарқ надошт. Дар бораи зиндонӣни Басра ҳам, ки акнун сарбозони амири Хуросон шуда буданд, гап ҳамин.

Саид дар беруни шаҳри Шероз ба даште чодир зада буд. Ду хазор марди чангҷӯи ғоратмуштоқ дар пешгоҳи ӯ саф кашиданд. Саид он шамоилҳои ачибу ғариб, он мардумони сару побараҳна, мӯй сархошон то китфу ришҳои чиркинашон то сари сина фуромада, чашмҳояшон гуруснаву пажмурдаи кунднигоҳ дар дасту пою гарданҳои нақши занҷиру кундаву завлонро аз назар мегузаронд. Дар байни онҳо чашми амир ба марди қоматбаланди хуштаркиб ва хушсимое ғалтид, ки бо ин фазилатҳояш аз дигарон ҷудо шуда меистод. Фармуд, он мардро ба наздикаш оваранд, ӯ сӯи амир баланду бурро:

- Ассалому алайкум, ё айюҳаламир, - гӯён таъзим кард.
- Ту кистӣ? - пурсид Саид.
- Абд-ул-амир (ғуломи амир), - ҷавоб дод мард.
- Номат чист?
- Молик. Молик-ибн-ур-Райб.

Оре, ин мард ӯ буд, ҳамон паланги биёбонҳои Ҳичоз, Сурия, Форс. Ёро дар он қарибӣ навкарони ҳокими Шероз бо таъкиби дуру дарози пурмашаққат дастгир карда буданд. Вай дар зиндон мунтазири ҳукми ҳоким буд. Саид дар Мадина номи ёро борҳо шунида буд ва ҳеҷ гумон накарда буд, ки бо вай дар Форс вомахӯрад. Таачҷуб кард ва дам назад. Чун муоянаи сипоҳи форсӣ поён ёфт, амир ба чодари худ баргашт ва фармуд, ки Моликро ба наздаш оваранд.

Молик ба чодар даромада, таъзим ба ҷо овард ва ба ишораи Саид дар пойгаҳ ба канори қолии сурх зону зад.

- Чӣ тавр ба Форс ғалтидӣ?
- Нахостам ба дасти Марвон ибни Ҳаким сарбурида ё сарбадор шавам, - ҷавоб дод Молик.

Марвон ибни Ҳаким амири Ҳичоз ва аз бадхоҳони Саид буд. Молик, ки инро медонист, бо бурдани номи Марвон хост ба Саид рамуз кунад, ки: «Бадхоҳи ту бадхоҳи ман ҳам хаст».

- Туро ғуломони Марвон дастгир карданд, ту онҳоро куштӣ ва гурехтӣ?
- Ҳамин тавр, амир.
- Чӣ гуна тавонистӣ?

– Эй амир, сайёд агар палангро ба дом орад, бояд аз худ бохабар бошад, зеро паланг дар банду дом ҳам паланг аст. Сайёдони ман ин пандро фаромӯш карда буданд.

– Шунидам, ки ту аз он пештар корвони суғдиёнро зада будӣ?

– Муваффақ нашудам.

– Чаро?

– Паҳлавоне бо навкаронаш муҳофизи корвон буд. Ман то он рӯз бо гурди сангинсаворе чун ӯ дучор нашуда будам.

– Ба зиндони Шероз чӣ гуна ғалтидӣ?

– Аз безҳтиётии худам, амир.

– Марде бад-ин сурати наку ва мардонагӣ, ки туй, чаро роҳ заданро раво медорӣ, моли мардум ба ноҳақ мебарӣ, хуни бегуноҳонро мерезӣ?

Аз тангдастӣ, амир. Дигар ин ки пайваста мехоҳам бахшиш кунам, дар ҳаққи дӯстонам эҳсон раво дорам, симу зар надорам. Меситонам, мехӯрам ва мебахшам.

«Вай ҳоҷибӣ (дарбон, муҳофизи шахсӣ) ман мешавад ва ҳам паҳлавони сипоҳ» ба дил гузаронд Саид ва пурсид:

– Агар ман туро аз муҳтоҷии симу зар бихарам, роҳзаниро тарк мекунӣ?

Молик ғаниматҳои чанг ва дар кишвари суғдиёни «кофир» имкони фароҳи ғорату яғморо ба ҳаёл оварда, ҷавоб дод:

– Чаро накунам? Дар хидмати ту хулку атвори хуб пайдо мекунам ва шукри онро ба худ лозим мешуморам.

– Пас, биё ба хидмати ман бош, - гуфт амир, - то он чи Худо рӯзӣ диҳад, бо ҳам харҷ кунем. Хӯроку пӯшокат аз ман. Ғайр аз ин ба ту ҳар моҳ панҷсад дирам медиҳам, то ба касе, ки мехоҳӣ, бибахшӣ.

– Зиндагонии амирам дароз бод, қабул дорам, бархоста таъзим кард Молик.

Вай чунин бахту давлатро ҳаргиз ба ҳаёлаш ҳам наёварда буд...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Саид кӣ буд ва дар Мадина чӣ рӯзгоре дошт?

2. Халифаи замон Муовия ба авлоди халифа Усмон ибни Аффон чӣ назар дошт?
3. Муовия бо кадом мақсад Саидро ба наздаш даъват намуд?
4. Мусоҳибаи онҳо бо чӣ анҷом ёфт?
5. Пас аз амири Хуросон таъйин шудан Саид ба чӣ кор машғул шуд?
6. Оё Саид дар аҳди амирияш ҳамчун марди худотарсу порсо боқӣ монд?
7. Саид бо Молики роҳзан чӣ гуна муносибат намуд?

ХОҶА ВА ҒУЛОМ

Корвони суғдиҳо аз сафари дусолаи бозаргонӣ баргашта, дар баҳори соли 675 ба диёри худ расид.

Корвониён чун дар Омул аз Ҷайхун гузаштанд, ба чашмашон манзараҳое басо ғамангез боз шудан гирифтанд: аз соҳили рӯд то Бухоро шаҳру деҳот валангор, бисёрии ҷӯйҳо хушкида, бештарини заминҳои киштро шӯраву янтоқ пахш карда, дарахтони боғҳо бурида, ё аз бех барканда ва ё каллак шуда буданд. Ҷо-ҷо барзгар, ба суғдӣ кадевар-деҳқони ҷулхундипӯше ба назар мерасид, ки бо ҷуфти говони лоғару коҳил замин шудгор мекард.

Суғди Бухоро тороҷ шуда буд.

Гӯё тӯфони офатборе аз ин сарзамин гузар карда буд. Оре, гузар карда буд, аммо на тӯфони табиат, балки тӯфони ғорату яғмо.

Онро кишваркушоёни бегонае оварда буданд, ки ба як даст шамшеру ба як даст Қуръон, сарзаминҳои он сӯи Ҷайхунро забт ва салтанати худро дар онҳо бар устухони халқҳо устувор гардонида ва акнун дар тараддуди он буданд, ки мамолики ин сӯи рӯдро ҳам тасхир кунанд, валекин аз шикастани муқобилати мардонаи суғдиён ва туркони муттафиқи онҳо очиз омада, ҳоли зор ба тохтутозҳо, ба мақсади ғоратгарӣ ва асиргириӣ иктифо менамудаанд. Порсол амири Хуросон Убайдуллоҳ ибни Зиёд, фарзанди ҳамон Зиёд ибни Абӯсуфён, ки дар Ироқ куштору яғморо ҷорӣ ва дар Басра ба асосҳои худ амр карда буд, ки баъд аз хуфтан ҳар киро дар кӯчаҳои шаҳр биёбанд, бикушанд, нохост бо

лашқари гароне ҳучум овард. Бухориён ба чанг бархостанд. Бо даъвати хотун - маликаи Бухоро Туркон ба вай як микдор лашқар фиристодаанд. Лашқари Убайдуллоҳ, агарчи шуморааш бештар ва силоҳаш мукамалтар буд, бо вучуди ҳамлаҳои пуршиддат шаҳри бамухосираафтодаро гирифта натавонист. Вай барои он ки бухориёно ба таслим шудан водор кунад, дар шаҳрчаҳо ва дехоти атроф харобқори азиме сар кард. Ин амири биступанҷсола ниҳоят баттол ва шаддод буд, чанги ғоратгариро бо ниҳояти бераҳмӣ мебурд. Бо фармони вай лашқариёнаш «...дарахтонро меканданд, хабар медиҳад ровии ахбор, деҳаҳоро вайрон месохтанд ва шаҳро низ хатар буд», яъне Бухоро ҳам харобазор гардонданӣ буданд.

Аз гирди шаҳр ба шаш қониб деҳаҳои сераҳлӣ, киштзорҳо, боғҳо, ҷӯйборҳо, роҳҳо дар масофаи чандин фарсах ба биёбон табдил ёфтанд. Бухориён маҷбур шуданд, сулҳ бихоҳанд. Убайдуллоҳ зар ва моли фаровон талаб кард.

Хотуни шӯрбахт барои халосӣ аз офати чангу муҳосира ва наҷоти кишвар аз харобии тамом ночор ба додани хироҷи талабкардаи Убайдуллоҳ розӣ шуд. Ғоратгарон ин «товон»-ро рӯёнда, чандин ҳазор ҷавону духтари суғдиرو асир гирифта «ғанимат»-и беҳисоби яғмоғариашонро ба садҳо уштур бор карда, хоку хокистари ободиҳои дирӯзаро дар қафои худ гузошта, рафтанд.

Нуфарн ба бошишгоҳи худ деҳаи Искичкат омад. Дар он деҳаи косибон ва ҳунармандон вай дастгоҳи тичоратӣ, дуконҳои бофандагӣ, устохонаҳо ва дар лаби ҷӯйбори Сомчин кӯшкӣ бошукӯҳе дошт. Дар устохонаҳо, дуконҳо ғуломон, қарздорон ва муздуронаш кор мекарданд. Дар ҳақиқати амр соҳиби Искичкат ӯ буд, аз ҳазор ҷуфт (ҷуфти гов) замини қорами деҳа қисми бештаринаш ба вай тааллуқ дошт. Деҳаро вай ғоратшуда, кӯшкӯ дукону устохонаҳояшро торочгашта, аҳли хонаводаашро мусибатзада ва гирён ёфт. Бештарини ғуломон, хидматгорон ва канизонашро сипоҳиёни амири Хуросон ба асорат бурда, дигарҳошон ба ҳар тараф гурехта, парешон гашта буданд.

Нуфарн сахт ғамгин шуд, гирист, лекин ғаму андуҳаш дер накашид, вай ки аз сафари бозаргонӣ бо хеле мол ва симу зар баргашта буд, ба зудӣ бо ғайрату кордоние, ки хосси ӯ буд, ба обод қардани макон ва барқарор намудани корхонаҳои худ машғул гардид.

Аммо Виркан ҳушу ёдаш ба Самарқанд, ба Наниманча ва фарзанди нодидааш буд. Наниманча агар ба савгандаш истода ва шавҳар накарда бошад (не, не, «агар» надорад, вай на он гуна занест, ки аз савгандаш гардад!), ҳар гоҳ, ки Виркан мувофиқи ваъдаи хоҷа аз ғулومӣ озод шуд, ба вай бармегардад. Зани маҳбубаашро тасодуф, фалокат ба вай талоқ қард, ҳудаш талоқ накардааст («Оҳ, ҳамсари азизам, чаро ман сухани туро нагирифтам, паҳлавони Суғд шудан хостам! Пушаймонам, Наниманча, аз ин пушаймонӣ ва надомати пурдард дилам хун аст»). Тани зораш аз ӯ чудост, аммо равонаш бо ӯст, аз чашмаш ғоиб, аммо дар дилаш ҳозир. Наниманча писар зоида бошад ё духтар? Кӯдак агар зинда саломат бошад, ҳоло дусола шуд. «Оҳ писарҷонам, ё духтарҷонам, оё падари бадбахтат рӯзе туро меида бошад?» ба дилаш ҳасрат меҳӯрд Виркан.

Интизории рӯзи озодӣ қарору ороми ӯро бурда буд. Аммо Нуфарн аз баргаштанаш ба Искичкат як ҳафта гузашта бошад ҳам, аз озод қардани ғуломи худ даҳон намекушод. Гӯё ваъдаи дар биёбони Ҳичоз додаашро фаромӯш қарда буд.

Даринмиён вай бо корҳои тижоратии худ дубор ба Бухоро рафт. Виркан ӯро мушоаят (ҳамроҳӣ) қард. Дар бозорҳои шаҳр Виркан самарқандиҳои шинос ва реводидиҳоро меҷуст, то ки аз онҳо аҳволи писараш ва занашро суроғ қунад. Самарқандиҳо хешони ӯро ё намешинохтанд, ё ки падарашро шиносанд ҳам, аз аҳволи ӯ хабар надоштанд, реводидиҳо ба вай дучор намеомаданд, то ин ки ниҳоят дафъаи дувум рафтани ӯ ба Бухоро як нафар реводиди дучор омада, ба Виркан хабари саломатии падараш ва занашро расонд ва гуфт, ки Наниманча бо модараш писарчаи Вирканро калон мекунад... Виркан гирист. Аз бозориён ибто накарда, аз бозе, ки ба ғулумӣ афтада буд, аввалин бор гирист. Ҳам

аз шодӣ, ҳам аз аламу андуҳи чудой мегиристу ашки тал-хашро бо мушташ пок мекард.

Тоқаташ тоқ шуда буд, ба Искичкат баргашта, ваъдаи Нуфарнро ба ёди вай овард:

– Хоча, хатти бароти (раҳоиномаи) маро кай медихед?

– Хатти барот? - хоча худро ҳайроншуда нишон дод.

– Шумо ваъда дода будед.

– Ваъда? Он рӯз ту маро бо наҷот додани корвон хушнуд кардӣ, ман туро бо ваъдаи озодӣ хушнуд кардам; ҳисоби дуямон баробар аст, гуфт Нуфарн.

Виркан, гӯё ки мушти гароне ба сараш хӯрда бошад, гаранг шуда монд, ҳатто ба тезӣ забонаш ба гуфтор ҳам наёмад.

– Шумо... дурӯғ гуфта будед? Ваъдаатон дурӯғ буд? - پرسид ниҳоят.

Ин тарз гуфтори ғулом бо хоча густоҳӣ, нофармонӣ ҳисоб меёфт, Нуфарн дар ғазаб шуд:

– Палид! Сағ! Дод зад вай. Ман туро аз мурдан халос кардам, умратро харидам. Ту даҳ умри дигар бинӣ ва хидмати маро кунӣ, боз ҳам ҳаққи маро адо карда наметавонӣ, кӯрнамак! Бори дигар аз озодият даҳон накушо, ки ба сутун мебандамат!

Нуфарни аҳдшикан аз ғулом ва чокири баҳодуре чун Виркан чудо шудан намехост. Аммо вай қавлашро дар пеши гувоҳони бисёре дода буд! Оё бозаргони номдоре чун ӯ розӣ мешавад, ки ба дурӯғгӯӣ, фиребгарӣ ном барорад?

Виркан ба худ қарор дод, ки домани хочаро раҳо накунад. Бозаргонон рӯзи ба Бухоро расиданашон хотунро зиёрат карданӣ буданд, аммо вай дар шаҳр набуд, дар Фарахша буд (деҳи қадимаи Варахша, воқеъ дар чаҳорфарсаҳии шаҳр ба роҳи Хоразм, бошишгоҳи бухорхудотҳо буд, онҳо дар он деҳ қалъа ва кох доштанд), дар он ҷо писари хурдсолаш-Туғшодаи валиаҳд дар бистари беморӣ хобида буд, малика аз сари болини ӯ дур намешуд, вай хабар фиристода буд, ки бозаргононро дертар, пас аз сихат ёфтани шоҳзода қабул хоҳад кард. Шарикони самарқандӣ ва пайкандии Нуфарн ночор дар интизории аз Фарахша баргаштани малика дар

Бухоро монда буданд. Онҳо ба Нуфарн хабар доданд, ки малика баргашт ва ба қабули бозаргонон ҳозир аст. Нуфарн ҳадяву пешкаши барои малика тайёр карда мондашро бардошта бо мушояти (хамроҳии) Виркан, ки ҳамчун саиси калон савора мерафт ва чанде аз ғуломону хидматгорони дигараш, ки аз паси хоҷа пиёда медаванд, ба Бухоро равон шуд.

Бозаргонон ба қалъа дароманданд, хидматгору саисҳон дар Регистон монда, мунтазири баромадани хоҷаҳои худ шуданд.

Аз чоштгоҳ то нисфи рӯз мунтазир шуданд, то ки маросими қабул дар ҳузури малика ба охир расиду бозаргонон аз қалъа бароманданд. Дар ҳамин вақт Виркан ниятеро, ки дар дил дошт, ба амал овард:

– Ба ҳазратҳо сухане дорам, агар ба густоҳӣ ва беадабӣ нагиранду иҷозатам диҳанд, мегӯям, дар ҳоле, ки лаҷоми аспӣ Нуфарн ба дасташ буд, сӯи бозаргонон таъзим карда гуфт ӯ.

Бозаргонон истода, ба вай нигоҳ карданд. Нуфарн чин ба абру оварда, гӯшашро сих кард. Бозаргони пайкандӣ, ки пас аз воқеаи биёбони Ҳичоз ба Виркан бо назари лутфу навозиш менигарист, гуфт:

– Бигӯ, паҳлавон, чӣ сухане дорӣ?

– Ҳазратҳо ба хотир доранд, ки хоҷаам ба ман ваъдаи озода дода буданд.

– Оре, ба хотир дорем. Гуфта буданд, ки ба ватан расидан замон туро озода мекунам.

– Ман шодӣ карда будам, умедвор шуда будам, аммо... Виркан суханашро қатъ карда, ба Нуфарн нигарист, аз вай рӯ гардонд ва хомӯш монд. Нуфарн ба тундӣ лаҷоми аспро аз дасти Виркан рабуд, яке аз ғуломонаш давон омаду ҳам шуд, чорповор бар ду пой ва ду даст истод, хоҷа ба пушти вай по ниҳода, ба зин барнишаст ва ба бозаргонон рӯ оварда, Вирканро нишон дода, гуфт:

– Ин ғуломи кӯрнамак аз худ рафтааст. Ҳамон як даҳан сухани маро, ки дар Ҳичоз ба тариқи навозиш барои хурсандии ӯ гуфта будам, маҳкам гирифта, ба ман даъво

мекунад. Бубинед густохӣ, нофармонии ин ғуломи зархарид то ба кучо расидааст! Озод шудан меҳоҳад!

Сипас хоҷа ба болои Виркан «дуаспа тохт»: -Ту нобакор, носипос, ба ман чӣ хидмати фавқулодае кардӣ, чӣ кор нишон додӣ, ки дар ивазаш озодӣ бихоҳӣ? Дуздонро рондӣ, корвонро муҳофизат кардӣ. Хуб, ин хидматку дар уҳдаи ту буд, ман туро ба сафар маҳз барои ҳамин кор бурда будам, маҳз барои ҳамин туро мехӯрондам, мепӯшондам. Ту фаромӯш кардӣ, ки ман туро аз чанголи марг раҳонида, бақияи умратро харида будам? Боке нест, инро чӯбу тозиёна ба ту дурусттар фаҳмонда мемонад!

– Пеши хоҷаат зону бизан! Бахшиш бихоҳ!- гуфт яке аз бозаргонон ба Виркан.

– Тавба кун! - фармуд дигаре.

– Тавба мекунам, бахшоиши часоратамро меҳоҳам, ҳар хидмате ки фармоянд, ба ҷон мекунам, аммо хоҷаам аввал ба ваъдаашон вафо кунанд,- ҷавоб дод Виркан.- Худашон умедвор карда буданд, ноумед накунам, диламро нашикананд, охир, ман ҳам одамам, бандаи худоёнам, агарчи ғуломам. Дар чашмони Виркан ашк намудор гашт.

– Қавл ё ваъдае, ки хоҷа ба ғулом медиҳад, эътибор надорад, гуфт бозаргони дигаре,- хоҷа ҳар вақт ки хоҳад метавонад ваъдаи худро ботил кунад. Инро ҳамаи ғуломон медонанд, фақат ту намедонистай.

– Ман аз кучо донам? Шунида будам, ки бузургон аз қавли худ намегарданд, беқавлиро беномусӣ мешуморанд.

– Бозаргони пайкандӣ ба Виркан дилаш месӯхт, бинобар ин бо мулоямаат гуфт: Ба ҳар ҳол хоҷа ҳамаи моро ба ваъдаашон гувоҳ гирифта буданд. Мо инро кори хайр дониста, ба олиҳиммати хоҷа тан дода, ҳатто худамонро ҳам дар савоби озод кардани ғулом як дараҷа шарик дониста, хушнуд шуда будем. Хоҷа, албатта, соҳибхитиёранд, аммо ба ҳар ҳол, нағз мешуд, ки...

– Шумо ки инчунин ҷӯеи савоб будаед, бо ҳиммати олии худатон аз ғуломонатон якеро озод кунед, то ман аз олиҳиммати шумо ибрат бигирам, - ба миёни сухани пайкандӣ давида, киноя кард Нуфарн.

Пайкандӣ дар ҷавоби ӯ даҳон кушода буд, ки мизбони бозаргонон шарикӣ бухорӣ онҳо ба сухан ҳамроҳ шуда, мочароӣ сарзадаро қатъ кард:

– Гап тамом, азизон, - гуфт ӯ. - Кори ин гуломро ба ихтиёри хоҷааш ҳавола мекунем. Биравем, ки вақти наҳори нимрӯзист.

Вай савор шуд, аспашро ба роҳ андохт, бозаргонон аз пасаш ба кӯшкӣ ӯ равон шуданд.

* * *

Рӯзе аз рӯзҳо ба ҳавлии беруни Нуфарн пирамарде ворид шуд. Дар танаш чакмани сурхи дарида, дар пояш мӯкии кӯхна, вай хастаҳол менамуд. Виркан падарашро базӯр шинохт. Падару писар якдигарро оғӯш карда гиристанд.

– Падарҷонам, худат омадӣ, мебоист ман ба дидани ту мерафтам, лекин чӣ кунам, ки хоҷа рухсатам намедихад, охир, ман асирам, падарҷонам, келинат, набераатро дидӣ? Онҳо сихат саломатанд?

– Шукр, писарам, ҳар ду саломатанд, ба ту дуруди пазмо нию муштоқӣ мефиристанд. Ҳамдеҳаи мо бо ту дар бозори Бухоро вохӯрда будааст, ба ман хабари туро овард, ман пагоҳии дигар баромада, ба ин сӯ равон шудам.

– Бечора падарам, писари беҳирадат ба сари ту ҳамин қадар ғаму кулфат овард. Лаънат ба рӯзе, ки хаёли паҳлавонӣ карда, панди туро нагирифтам, сухани келинатро гӯш накардам ва ба ин асорати нангин афтадам. Ту гуноҳи маро бахшидӣ ё не, падарҷон?

– Бахшидам, писар. Охир, ҷавон будӣ, ханӯз рӯзгорнодида, неку бад наёзмуда будӣ. Ман ҳам дар синни ту дар сарам чи савдоҳое, дар дилам чи ҳавову ҳавасҳое, ки надоштам. Лекин ноумед машав, дилшикаста машав, писарам. Ҳар як роҳро поёне, ҳар шаберо саҳар ҳаст, бошад ки асирии ту ҳам ба поён ояд. Аз омадани ман мақсад танҳо дидор нест, мақсадам озодии туст.

– Ту мехоҳӣ маро озод кунӣ? - бо хайрату ҳаяҷон пурсид Виркан.

– Оре, гуфт Реваҳшиён, бо ҳамин ният омадам. Дар хона

ҳар чӣ фуруҳтани буд, фуруҳтам, ба вағн назр кардам, аз мағупати бузург дуо гирифтам.

– Писарҷонам! Баҳои туро овардам, ба хоҷаат медиҳам, шояд ба озод кардани ту розӣ шавад.

– Чорсад дирам?

– Оре.

– Аз кучо ёфтӣ, падар?

Реваҳшиён пул овардани паҳлавони Суғдро накл кард, гуфт: «Ёдхишетақ одами покдил аст, хайрхоҳи туст». Реваҳшиён бо умеде, ки рӯзе писарашро харида гирифта муяссар шавад, ба муҳтоҷию маҳрумиҳои саҳт тоқат карда, он пулро сарф накарда, ду сол боз нигоҳ дошта омада буд.

Виркан дар ҳоле ки боз ба чашмонаш об омада буд, ду дасти пирамардро гирифта, бӯсид:

– Падарҷонам, дили ту бошишгоҳи худоён аст, кони меҳр аст. Агар дуямон ба умедамон расему ман озод шавам, дар ду дунё ба ту бандавор хидмат мекунам.

– Озодии ту барои ман саодати ҳар ду дунёст, дигар ба ман ҳеҷ чиз даркор нест. Агар озодии туро нодида бимирам, саодати он дунё ҳам ба ман даркор нест; ман дар дами ҷон канданам аз худоҳо, аз Зардушт рӯ мегардонам ва муртади дӯзахӣ мемирам.

– Ин тавр мағӯ, падар.

– Модоме ки худоҳо ба подоши ибодати шастсолаам ба ман асорати писари яғонаамро медода бошанд, аз онҳо даргузаштани ман равоаст.

Реваҳшиён аз ҳисси хорӣ лабонаш меларзиданд, дар кунҷи чашмони хастаи камнураш ду қатра ашк ҳалқа зад. Виркан ба ҳоли падараш он қадар дилаш сӯхт, ки меҳост дод гӯяд, фарёд кашад, сарашро ба дару девор занад, зеро барои ба ин ҳол расидани пирамард худаашро гунаҳкор медонист.

Вай падарашро дар бошишгоҳи худ ҷой дод.

* * *

Нуфарн ба кучое рафта буд, бегоҳирӯзӣ баргашт. Виркан ва хидматгори дигар дар дами дарвозаи кӯшк аз вай истиқбол карданд ва ёри дода аз аспаш фуруварданд. Реваҳ-

шиён дар як канор ду даст ба пеш гирифта истода буд. Виркан ба хоча ўро нишон дод.

– Падарам ба хидмат омадаанд, - гуфт.

Ревахшиён ба Нуфарн таъзим кард, хоча истода, бо карохат сӯи ӯ нигарист ва тааччубомез пурсид:

– Ба хидмат?

– Оре, хоча, арзи бандагӣ дорам, - гуфт Ревахшиён.

– Чӣ арз? - Нуфарн ду даст бар пушт ва чашмонашро нимпӯш кард, ки одатан арзи аҳли хочатро дар ҳамин ҳолат мешунид.

– Зиндагијат дароз бод, хоча, - ба арзи муддао шуруъ кард Ревахшиён, ба карами ту умедвор омадам. Ду сол нахӯрдам, напӯшидам, бо сад риёзату машаққат чорсад дирам баҳои писарамро андӯхтам ва ба ту овардам. Пири нотавонам, бекасам, ба ман раҳм кун, хоча, ба аёлу кӯдаки ин ҷавон раҳм кун, ки аз ин зиндачудой аз шавҳару падар дилрешанд, ятим, бепаноҳ, бесарусомон мондаанд. Сарнавишти шум буд ё наҳсии рӯзгор, ки писари озодам асир афтод. Ту бо караму ҳиммати худ аз марг наҷоташ додӣ, бар ман ва ӯ миннати беҳад ниҳодӣ, мо туро дар ду дунё сипосгузорем. Акнун чӣ мешавад, ки бо ҳамин караму ҳиммат ба ӯ озодӣ бахшӣ? Фарзанди ягонаамро ба ман боз бидех, хоча. -Ревахшиён дар ин ҷо худро бохт, донаҳои ашки шӯр ба ришаш шориданд, - асои пириямро боз бидех, ба вай беваи ҷавони шӯрбахт ва кӯдаки ятим шавҳару падарашонро боз бидех. Худоён давлататро даҳчанду садчанд зиёда кунанд, ба раҳму шафқати ту умедвор омадам. Аз ман ин пасандози бечорагиямро бигиру Вирканамро раҳо кун, хочаи азиз.

Нуфарн ҳамано ду даст дар пушт фурсате ба замин нигоҳ карда, хомӯш истод, ғулумон ва хидматгоронаш ба вай чашм дӯхта буданд, гӯё бо забони нигоҳ илтиҷо мекарданд, ки: рад накун! Розӣ шав!

Ниҳоят, хоча сар боло карда, ба гуфтор омад:

– Хуб, ман розиям, ки писаратро озод кунам, аммо... -Нуфарн суханашро қатъ карда, ба ҳозирон нигарист ва табасуми шодӣ дар чеҳраи Ревахшиён, Виркан ва хидматгорон барқзадаро дида, дудил гашта: шарти озодии ғуломо гӯяд

ё баъд? Қарор дод, ки ҳозир гӯяду монад. «Савдо савдост, ман чаро дар фикри суд набошам ва зиёни худ хоҳам?» - ба дил гузаронд ӯ ва гуфт: - «Аммо ту он чорсад дирамро, ки писарат ба он харида шуда буд, қарз бишмор ва писаратро гарави қарз. Лекин ман ба касе қарзи ҳасана намедиҳам, фоидаи ҳармоҳа се дар сад то панҷ дар сад медиҳам. Аз ту фоидаи ақалл, яъне се дар сад мегирам. Чаро? Чунки агар он пул ба дастам мебуд, ман бо вай тиҷорат мекардам, чорсад дирам дар ин муддат чор ҳазор дирам мешуд. Ту пули маро бо фоидааш бидеҳ ва гараватро, ки писарат бошад, аз ман биситон. Сухан тамом».

* * *

Падару писар ба Ревдоди Самарқанд баргаштанд. Виркан аз дари ҳавлӣ даромада, хӯрчинро аз китфаш афканду нанишаста ҳамон дам ба манзили Наниманча шитофт. Зан шавҳари баногоҳ аз дар намудоршудаашро дида, беҳудона ба сӯяш тохт, лекин ба вай нарасида, беҳуш гашт. Виркан давон рафта, ӯро дар бағал гирифта, аз ғалтидан нигоҳ дошт. Ҳам вай ва ҳам модари Наниманча тарсиданд: мабодо ки шодимарг шуда бошад. Ӯро саросема ба рӯяш об пошида, ба ҳуш оварданд.

– Агарчи мемурам ҳам, беормон мерафтам, чунки туро дидам, Виркан, озод дидам, мегуфт ӯ ба шавҳараш, зиндаву саломат дидам, ба муродам расидам.

Виркан Шеркавичи дусолаи ҳайронмондари ба синааш пахш карда, дасту почакҳояшро мебӯсиду мегирист...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ба рафтору кирдори Ёдхишетақ чӣ баҳо медиҳед? Кадом маслиҳатҳои некбинонаи ӯ лоиқи таҳсинанд?
2. Муколамаи Реваҳиён ва Нуфарнро таҳлил намоед.
3. Тарзи зиндагии ғуломону хидматгорони Нуфарнро шарҳ диҳед.
4. Корвони бозаргонони суғдӣ аз сафари дусола баргашта, ба чӣ манзараҳо вохӯрданд?
5. Нуфарн деҳаи худ Искичкатро дар кадом ҳолат ёфт?
6. Ӯ дар ҷавоби хатти бароти Виркан чӣ гуфт?

ҲАБИБ ЮСУФӢ

Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар чой
халқи захматкаш
Ту ро замини ману такягоҳи ман гӯяд.

Ҳабиб Юсуфӣ соли 1916 дар оилаи мударрис, дар гузари Боғи Майдони шаҳри Самарқанд таваллуд ёфтааст. Баъди хатми мактаби ҳафтсола вай ба Техникуми педагогии мардонаи тоҷикии шаҳри Самарқанд дохил шудааст. Соли 1935 техникумро хатм намуда, дар мактабҳои миёна аз забон ва адабиёти тоҷик дарс меод. Вале фақат дарс додан ҷавони донишдӯстро қонеъ намекард. Бинобар ин, тирамоҳи соли 1936 ӯ ба шуъбаи шабонаи факултаи филологияи Дорулфунуни давлатии Ёзбекистон дохил шуд. Таҳсили шабона ӯро қонеъ кардан натавонист. Аз сентябри соли 1937 ба шуъбаи рӯзона гузашт.

Шароити хуби мактаби олии ба Ҳабиб Юсуфӣ имкон дод, ки аз ҷиҳати ғоявӣ ва сатҳи дониш зуд инкишоф ёбад. Баъд аз хатми таҳсил соли 1940 ба Душанбе омада, дар Институти забон, адабиёт ва таърихи филиали тоҷикистони Академияи фанҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ҳодими илмӣ таъйин шуд.

Ҳабиб Юсуфӣ шоир, тарҷумон ва ҳодими илмӣ буд. Ӯ дар як муддати кӯтоҳ асарҳои Пушкин ва Лермонтовро ба забони тоҷикӣ тарҷума намуд.

Ҳабиб Юсуфӣ моҳи марти соли 1942 ба сафи Армияи Советӣ даъват шуд. Ӯро аввал ба Омӯзишгоҳи ҳарбии минометии шаҳри Пенза фиристоданд. Вай техникаи ҳарбиرو омӯхта, бо рутбаи лейтенанти хурд ба ҷимояи Ленинград фиристода шуд. Дар яке аз мактабҳои ӯ, ки 19-уми ноябри соли 1943 навишта буд, «...Он рӯзҳо дур нестанд,

ки душмани малъунро аз дарвозаҳои ин шаҳри азим дур андозем» гуфтааст.

Ҳабиб Юсуфӣ дар байни афсарону аскарони қисмаш ҳамчун инсони одӣ, хоксор, дӯст ва рафиқи хуб, соҳиби дониши баланд шинохта шуда буд. Ӯ аз мутолиаи китоб гофил намешуд. Дар яке

аз мактубҳои ӯ ҳатто ишора намудааст, ки ӯ китоби Л.Н. Толстой «Чанг ва сулҳ»-ро бо забони русӣ хонда истодааст.

Чанговар ва афсари ватандӯст бозгашти худро фақат бо роҳи сарҳадҳои ғарбии мамлакат ва аз дохили Берлин муайян намуда, «...агар саломатӣ бошад, роҳи мо ба Самарқанд ва Сталинобод ба воситаи Берлин аст...» навишта буд.

Аммо дили пурҷӯшу хурӯш, ки саршори муҳаббат ба ватан буд, 15 феввали соли 1945 аз тири фашистони манҳус аз кор монд, вале номи ӯ дар дили хонандагонаш абадӣ гашт.

Ҳабиб Юсуфӣ шеърҳои пештар оғоз карда бошад ҳам, ба таври расмӣ соли 1936 шеърҳои эълон намудааст. Соли 1939 нашр шудани аввалин маҷмӯаи шеърҳои ӯ «Таронаи ватан» шуҳрати ӯро зиёд ва сазовори эътирофи умум гардонид.

БА ВАТАН

Гар, ватан, дилро ту меҳроӣ, фидо созам ба ҷон,
Дил барои меҳри ту, ай меҳри ман, бошад макон.
Дил, бидон, аз баҳри ту як лаҳза ҳам бегона нест,
Ҳамчу мурғе карда андар шоҳи меҳрат ошён.
Ту чунон маҳбубаи ошиқнавозӣ, меҳри ту
Чо гирифта дар дили меҳнаткаши рӯи ҷаҳон.
Шавкати дил, шодии дил, ҳастии дил бо ту аст,
Ҳар чӣ меҳроӣ, бифармо, дил ба фармонат равон.
Аз чӣ ман дилро макон дар синаи худ додаам?
З-он ки меҳри ту намуда синаи дилро макон.
Хирмани ғамҳои дилро оташи меҳри ту сӯхт,
Доимо дилро баҳор асту баҳораш беҳазон.
Дил дар оғӯши чу бустони ту доим хуррам аст
Бо ҳазорон дилбарони дилрабои дилситон.

Дил кучо тоқат намояд, душманат гар дам занад
Аз барои дафъи ӯ кӯшиш намояд ҳар замон.
Ҳамчу Мачнун дил ба саҳрои чунун овора нест,
Масти чоми меҳнат асту ёр бо лайлившон.
Ман на танҳо дил, тану чон ҳам фидоят мекунам,
То шавам чун қаҳрамонони ту ман ҳам қаҳрамон.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазали шоирро мутолиа намуда, мазмунашро нақл кунед.
2. Дар кадом мисраъ аз доираи дили шоир берун баромадани меҳри ватан мушоҳида мешавад?
3. Қудрати меҳри ватан ба чӣ ташбеҳ шудааст?
4. Ишқи шоир аз ишқи Мачнун бо чӣ фарқ мекунад?

БА ҲАР КУЧО-Т РАВАМ, ДИЛ ДИЁРИ МАН ГҶЯД

Қалам ба даст бигирам, ки шеър бинвисам,
Забони ман зи ҳама пештар ватан гӯяд.
Ватан, чу нағмасарой аст дил зи ишқи ту,
Ту ро ҳазинаи илҳоми хештан гӯяд.
Ба ин таронаву ин рангу бӯ, ки ҳастӣ ту,
Сазад, саросари саҳни ту ро чаман гӯяд.
Дар оғуши ту ҳазорон диёру шаҳр бувад,
Ба ҳар кучо-т равам, дил диёри ман гӯяд.
Ҳазор як сифататро адо нахоҳад кард,
Ҳазор шоир, агар асрҳо сухан гӯяд.
Тамоми ҳастии худро фидо кунад ба ту халқ,
На сар, на қалб, на дида, на чон, на тан гӯяд.
Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар чой халқи заҳматкаш
Ту ро замини ману такагоҳи ман гӯяд.
Хушам, чу ишқи ту Ширин шудастам, ар халқам
Маро дар ишқи ту Фарҳоди Кӯҳкан гӯяд.
Бигираму бигузoram, ватан: «Қалам бигзор,
Бигир теғу ба фарқи адӯ бизан» - гӯяд.

Соли 1938.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеъри боло дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?

2. «Забони ман зи ҳама пештар ватан гӯяд» - гуфтани шоир аз чӣ шаҳодат медиҳад?
3. Чаро шоир ватанро хазинаи илҳоми дили худ номидааст?
4. Ҳар гӯшаву канори ватанро диёри худ номидани шоир чӣ маъно дорад?
5. Аз байти:

«Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар ҷой халқи захматкаш
Ту ро замини ману таҷягоҳи ман гӯяд». хулоса бароред.
6. Шоир ишқи ватанро ба кадом маъшуқаи таъриҳӣ ва худро ба кадом ошиқи ӯ ташбеҳ додааст?

МАН ВАТАНРО БЕШ АЗ ҲАРВАҚТА ДОРАМ ДҶҶСТТАР

Вақти он аст, ай қалам!
 Буррандатар гардӣ зи теғ!
 Вақти он аст, ай суҳан!
 Буррандатар гардӣ зи барқ!
 То ба душман ҳамла орам,
 Решааш буррӣ зи бех,
 То расӣ,
 Манхус - анчарро²³⁹ кунӣ бешохубарг!
 Як ҷаҳон ишқи Ватан дорад дили халқи азим,
 То ватанро дӯст дорад, дӯст дорад то абад.
 Сад ҷаҳон нафрат ҳам аз баҳри разилони фашизм,
 То фашистонро кунад бо нафраташ гӯр оқибат!
 Чун Ватан мардона дар ҷанг омадаст, имрӯз ман
 Ман ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар!
 Чун ман ин сон байни майдон пурдилу фирӯзманд,
 Дорадам имрӯз аз ҳаррӯза ёрам дӯсттар:
 Он на ман бошам, амон бидҳад ба душман мушти ман,
 Он на ман, к-ин дам фитам дар фикри кори дигаре.
 «Он на ман бошам, ки рӯзи ҷанг бинӣ пушти ман,
 Он манам, к-андар миёни хоку хун бинӣ саре²⁴⁰.
 Вақти он аст, ай қалам! Буррандатар гардӣ зи теғ!

239 анчар (ангар) – номи дарахти заҳролуд.

240 Ин байт аз Саъдии Шерозист.

Вақти он аст, ай сухан, Ғуррандатар гардӣ зи барқ!
То ба душман ҳамла орам, решааш буррӣ зи бех,
То расӣ,
Манхус - анчарро кунӣ бешохубарг!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеъри боло дар кадом н
ъавъи адабӣ эҷод шудааст?
2. Шеърро бурро ва ифоданок кироат намоед.
3. Мазмуни шеърро нақл кунед.
4. Шоир қудрати қаламу суханро ба чӣ ташбеҳ додааст?
5. Зери мафҳуми «манхус - анчар» кӣ дар назар дошта шуда- аст?
6. Чаро шоир ин қадар қатъӣ ба қаламу сухан рӯ овардааст?
7. Дар сарлавҳаи шеър кадом ҳиссиёти шоир баён ёфтааст?

БОҚӢ РАҲИМЗОДА

Боқӣ Раҳимзода 15-уми майи соли 1910 дар Сорбоғ, ки яке аз деҳаҳои зеботарини ноҳияи Рашт ба ҳисоб меравад, ба дунё омадааст. Дар давраи кӯдакӣ, бо амри тақдир, падари ӯ аз сар рафт. Баъди марғи падар Боқӣ муддате дар хонаи амакҳояш Миразизу Мирзораҳим умр ба сар бурда, бо ёрии онҳо ӯ дар мактаби кӯхнаи деҳашон савод омӯхт. Боқӣ, ки худ табиатан бачаи зираку донишдӯст буд, дар муддати ниҳоят кӯтоҳ асосҳои саводи мактаби кӯхнаро аз худ намуд. Вай аз хурдсолӣ ба шеърӯ шоирӣ рағбати зиёд дошт, девони ғазалиёти Саъдию Ҳофизро пайваста меомӯхт.

Баъди ташкил шудани мактаби шӯроӣ ӯ аз ҷумлаи нахустин шогирдони болаёқати он мактаб буд. Боқӣ Раҳимзода аввал Техникуми педагогии шаҳри Самарқанд (1931), баъдтар Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд (1938) ва ниҳоят Институти омӯзгории шаҳри Душанберо (1941) бо баҳои аъло хатм намуд. Шавқӣ шеър барвақт дар қалби ӯ ҷой гирифта буд, аввалин шеърҳои ӯ солҳои 30-юм дар саҳифаҳои рӯзнома ва маҷаллаҳо ҷоп шуданд.

Аввалин китоби шеърҳои ӯ соли 1945 бо номи «Ба фронт» ҷоп шуд, ки дар онҳо қаҳрамониҳои халқи бузурги шӯравӣ ва ғалабаи он васф шудааст. Боқӣ Раҳимзода шоири тавоно буд, ашъори ӯ содаву фаҳмову самимист. Дар шеърҳои ҳаҷвӣ ва шаҳсонӣ ваъдабозу оилабозор, булҳавасу танбалро мазаммат мекард. Барои бачаҳо сурудӯ таронаҳои зиёд навиштааст.

Ҳунар ва истеъдоди баланди шоирии Боқӣ дар шеърҳои «Чашмасор», «Баҳори умр», «Қиссаи кӯҳсор»,

«Республикаи ман», «Мусича ва рӯбоҳ», «Муаллим», «Халқи бузургворам» ва ғайра хеле хуб зоҳир шудааст.

Боқӣ Раҳимзода дар баробари шоири ҳақиқӣ будан, инсони бузург ва тарбиятгари шоирони ҷавон буд. Аз соли 1948 то охири ҳаёташ мушовирии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистонро дар уҳда дошт. 30-юми январи соли 1980 Боқӣ Раҳимзода дар шаҳри Душанбе ҳаётро падруд гуфт.

Дар шеъри «Муаллим» иззату эҳтироми халқро нисбат ба омӯзгор хеле самимӣ баён намудааст.

МУАЛЛИМ

Шеъре ба номи некат, омӯзгор, дорам,
Дар анҷуман ба дастат чун тухфае супорам,
Баҳри сипоси хотир дастат ҳамефишорам,
Миннатпазирам аз ту доим ба рӯзгорам.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

Ҳарфе дуруст хондам, аз шавқ медамидӣ,
Ноқис, ки менавиштам, бар хеш метапидӣ,
То сарбаланд бошам, бисёр сар хамидӣ,
Бори гарони меҳнат бар дӯши худ кашидӣ.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

Омӯхта бароям одоби гуфтугӯро,
Во карда пеши чашмам дунёи орзуро,
Суде барои мардум бахшанда бин Амуро,
Дар роҳи бахтёбӣ маънои ҷустуҷуро.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

Дар гиру дори ҳастӣ, гуфтӣ, ки боҳунар шав,
Бар авҷ сар кашидӣ, аз қаър боҳабар шав,
Аз дониши замонат пайваста баҳравар шав,
Дар ҳифзи халку кишвар фарзанди номвар шав.

З-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.
Тақдири насли миллат бар зиммаи ту бор аст,
З-ин бештар ба дунё дигар чӣ эътибор аст?
Омӯзгор он гаҳ мамнуну бахтёр аст,
Шогирди бовафояш бар халқ ифтихор аст.

З-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Гӯед, ки ин шеъри Боқӣ Раҳимзода дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
2. Шеърро ифоданок ва ба тарзи бадеӣ кироат намоед.
3. Мазмуни шеърро мухтасар нақл кунед.
4. Дар шеър кадом ҳислатҳои ба муаллим хос тараннум ёфтаанд?
5. Дар шеър кадом воситаҳои тасвир ва санъатҳои лафзӣ истифода шудаанд?
6. Ҷояи асосии шеърро муайян намоед.
7. Шеърро аз бар кунед.

ХАЛҚИ БУЗУРГВОРАМ

Чун Ваҳши саркаши худ аз шавқ сар кашидам,
Шайпури фатҳи халқам бори дигар кашидам,
Ҳар қатраи чабинаш бо шеър баркашидам,
Оре, ба риштаи назм дурру гуҳар кашидам.

То баҳшам аз бароят, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Қалби замин фишурда, мардона чок кардӣ,
Обу арақ зи рӯят сад бор пок кардӣ,
Шуд рӯзхо, ки дидам, тарки хӯрок кардӣ,
То пунбадонаеро берун зи хок кардӣ.

З-ин рӯ, туро сурудам, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ҳар як ниҳоли пахта чун тифл парваридӣ,
То ки набинад офат, роҳат ту ҳам надидӣ,

Бори гарони меҳнат бар дӯши худ кашидӣ,
То сарбаланд гардӣ, бисёр сар хамидӣ.
З-ин рӯ, туро сароям, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Фасли баҳор дидам пур аз ғубор рӯят,
Бо қомати хамида дар киштзор рӯят,
Обу арақ чакида аз тор-тори мӯят,
Барқи зафар шукуфта андар канори рӯят.
Дил пурумед гуфтам, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ранчи кашидаатро обу замин бидонад,
Обилаҳои дастат чархи машин бибонад,
Қадри баланду пастӣ худ пахтачин бидонад.
Анбозиҳои заргар лаълу нигин бидонад.

Зарқору заргарӣ ту, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ҳар кас агар шуморад кори ту сахлу осон,
Лаънат ба ӯ бигӯяд ҳар фарди поквичдон,
Раззоқи олам астӣ, ай баргузида деҳқон,
Васфи туро сароям, то ҳаст дар танам чон.

Ҷонам фидои номат, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ҳам Вахшу Ленинобод, кӯлобию ҳисорӣ,
Дар гирудори меҳнат бинмуда ҷонсупорӣ,
То дар ривочи кишвар сахми расо гузорӣ,
Байроқи обрӯро маҳкам нигоҳ дорӣ.
Таҳсинқунон бигӯям, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Дар Беларус будам, васфи туро шунидам,
Маҳсули ранчи дастат дар ҳар кучо бидидам,
Чун кӯҳсори Помир аз фаҳр сар кашидам,
Дар пешвози тӯят аммо ба сар давидам.

То бар ту шеър бахшам, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Ичрои қавл қардӣ, ин аст сарфарозӣ,
Тобида мӯйлабро, бинмой рақсу бозӣ,
Иди Кабири Октябр, бешубҳа, аз ту розӣ,
Бо ин умед додат ҳар гуна имтиёзе.

Додат бузургворӣ, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Рӯзи барори корат ин шеър тухфа орам,
Афсӯс, беҳтар аз ин чизи дигар надорам,
Бинмо қабул аз ман, халқи бузургворам,
Чун барги сабз онро бар ту ҳамесупорам.

Ту аз ману ман аз ту, дигар сухан надорам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеъри Боқӣ Раҳимзода дар навъи адабии таркиббанд эҷод шудааст. Бигӯед, ки таркиббанд чист?
2. Шеърро бодикқат мутолиа карда, мазмуни онро нақл намоед.
3. Дар хусуси меҳнатқаринии миллат ва ободии кишвар ҳикоя кунед.
4. Шоир дар шеъри худ изҳори хурсандию шодии зиёде кардааст. Сабаби онро гӯед.
5. Тавсифу ташбеҳҳои шеърро ёфта, онҳоро ба дафтаратон кўчонед.
6. Шеърро аз бар кунед.

МУҲИДДИН АМИНЗОДА

Ҳар кӣ баҳри сулҳ имзо мекунад,
Беҳтарин коре ба дунё мекунад.
Карда имзо, душманони сулхро
Рӯсиях, шарманда, расво мекунад.

Муҳиддин Аминзода 22 март соли 1904 дар шаҳри Хучанд, дар оилаи мударрис ба дунё омадааст.

То давраи Инқилоби Октябр дар мактаби кӯхна, баъдтар дар мактаби шӯравӣ таълим гирифтааст. Соли 1925, баъди хатми курси педагогии шаҳри Самарқанд ба касби муаллимӣ машғул мешавад. Баъди чанд соли муаллимӣ ӯ солҳои 1928- 29 дар Институти мусиқии шаҳри Самарқанд таҳсил менамояд. Солҳои 1932-37 роҳбари адабии Театри драмаи мусиқии Ленинобод Хучанди имрӯза ва дар айни замон, муаллими Омӯзишгоҳи мусиқии шаҳри Ленинобод буд. Дар ин омӯзишгоҳ ӯ дарси танбӯрнавозиро ёд меод. Соли 1937 ба Душанбе омада, дар Театри мусиқии шаҳри Душанбе, ки соли 1940 ба Театри давлатии опера ва балети ба номи Садриддин Айни табдил дода шуд, кор кард. Солҳои охири умрашро дар шаҳри Хучанд гузаронид. Ӯ дар ин чо асосан ба кори эҷодӣ машғул буд. Бо рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» ва маҷаллаи ҳаҷвии «Хорпуштак» ҳамкориҳои доимӣ дошт. Ӯ якуми сентябри соли 1966 дар шаҳри Хучанд аз олам ҷашм пӯшид.

Муҳиддин Аминзода шоир ва тарҷумони номӣ буд. Микдори абёти тарҷумакардаи ӯ 75 ҳазор байтро ташкил медиҳад. Тарҷумаи достони «Фарҳоди Ширин» - и Навоӣ (бо ҳамроҳии Раҳим Ҷалил), «Борис Годунов»- и Пушкин, масалҳои

Крилов, шеърҳои Лермонтов, «Духтар ва марг»-и Максим Горкий, достони «Палангинанӯш»-и Шота Руставели, эпоси армани «Довуди Сосунӣ» ва ғайра ба қалами ӯ тааллуқ доранд.

Аввалин шеърхояш солҳои 20-уми асри бист дар рӯзномаи «Овози тоҷик» ва маҷаллаи ҳаҷвии «Мулло Мушфиқӣ» чоп шудаанд. Шеърҳои аввалинаш соли 1935 дар маҷмӯаи

«Шеърҳо» ва соли 1937 дар маҷмӯаи «Чаман» ба таъби раси- даанд. Ӯ муаллифи китобҳои «Баҳори Ватан» (1940), «Садои зафар» (1944), «Шеърҳои мунтахаб» (1948, 1949, 1952, 1954, 1956), «Баҳори дил» (1964) ва «Мунтахабот» (1976, дар ду ҷилд) мебошад.

Муҳиддин Аминзода аз ҷумлаи аввалин бунёнгузори шеъри ҳаҷвии адабиёти шӯравии тоҷик маҳсуб мешавад. Нахустин шеъри ҳаҷвии ӯ «Ҳасрати як имом» ном дорад, ки соли 1928 чоп шудааст. Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ фаъолияти ҳаҷвнависии Аминзода хеле вусъат ёфт. Ӯ дар шеърҳои ҳаҷвии хеш ваҳшонияту ҷаҳолат, номардию буздилии фашистонро хеле сахт ба зери тозиёнаи танқид гирифтааст. Муҳиддин Аминзода чун ватандӯсти фидоӣ то охири лаҳзаҳои умри худ аз тахти дил ба халқу Ватан хидмат кардааст. Дар банди аввалин тарҷеъбандаш чунин мегӯяд:

То лаб тару хун дар лабу гармист баданро,
То бас накунад дил ҳаракат, мижжа заданро,
Аз қувва ба бозуст хаму рост шуданро,
Аз каф надиҳам домани мақсуди Ватанро.
Ин аст ба модар - ба Ватан рози дили ман,
Бигзор ҷаҳон бишнавад овози дили ман.

Муҳиддин Аминзода аз соли 1936 узви Иттифоқи нависандагони собиқ СССР буд. Бо ордени «Нишони фахрӣ» ва медалҳо кадр шудааст.

ТАЪЛИМИ УМУМИИ МАҶБУРӢ

Ҷаҳл аз худ дур мебояд намуд,
Дафъи ин манфур мебояд намуд.
Аз ҷароғи илму нури маърифат
Синаро пурнур мебояд намуд.
Хотири худро ба боғи илму фан
Хурраму масрур мебояд намуд.
Як тараф тарғибу ташвиқотро
В-аз дигар сӯ зӯр мебояд намуд.

Хок бар чашмони бадхоҳон зада,
Чашми душман кӯр мебояд намуд.
Аз барои хондану хонондан
Хешро мачбур мебояд намуд.

ХҶША ВА ДЕҲҚОН

Хӯша:

Манам донаро карда андар бағал
Пайи туъмаи мардumi камбағал.
Ҷама халқро зиндагӣ бо ман аст,
Ду чашми халоиқ суи хирман аст.
Магӯ ҳосил аз ранчи деҳқон шуда,
Шавам лукмаи ранҷбар, нон шуда.
Нахоҳам, ки ҳаннот гирад маро,
Ба дасти чафочӯш орад маро.
Ҳукумат, ки ёр асту ҳам дӯстдор,
Ба анбори он дӯстдорат супор.

Деҳқон:

Ҷама зиндагӣ бо ту доранду бас,
Ба аввал туро дар каф оранду бас.
Ту аз қуввати бозуи ман шуда,
Ба сад меҳнату ранҷ хирман шуда.
Ба ҳаннот ман кай супорам туро,
Ба сӯи ҳукумат биёрам туро.
Супорам ба дасти ҳукумат агар,
Ҳукумат диҳад боз бар ранҷбар.
Ба анбори давлат диҳам ғалларо,
Кунам хор ҳанноти пурҳиларо.

БЕСАВОДӢ БАЛОИ ЧОН БОШАД

Бесаводӣ балои чон бошад,
Зарари ҷумла мардумон бошад.
То ба кай халқи коргар, деҳқон
Пойбанди чунин зиён бошад?

Ҷама деҳқону коргар, хонед,
Бесаводии хеш дур кунед.

Аз паи илму маърифат кӯшед,
Пешрафти шумо ба он бошад.
Бо алифбои куҳна мушкил буд
Халқро бохатусавод шудан,
Аз барои саводнок шудан
Ҳарфи лотин ҳузури ҷон бошад.
Ба тараққии мамлакат кӯшед,
Ҳоҷагиҳо коллективӣ созед.
Баҳри ин лозим аст хатту савод,
Ҳама вобастаи ба он бошад.
Гар зи хатту савод беҳабарӣ,
Доимо зери панҷаи зарарӣ,
Рав ба мактаб, хату савод омӯз,
Ин туро нафъи ҷовидон бошад.
Духтарону занони меҳнаткаш,
Сӯи илму ҳунар шитоб кунед.
Дур созед бесаводиро,
Ашки рӯҳониён равон бошад.

РАПОРТИ БАҲОРӢ

(Аз духтарони ақибгоҳ ба ҷавонони фронтӣ)
Ай сабо, бар гулшани мо кун гузар,
Бар ҷавонони фронтӣ бар хабар.
Мо ба тайёрии фасли навбаҳор
Рӯзу шаб машғули кори киштукор.
Ай рафикони фронтӣ, бишнавед,
Шод аз рапортҳои мо шавед.
Мо дар ин ҷо дар фронти меҳнатем,
Чун шумо - ҷанговарон босуръатем.
Пахта мекорему дон, баста камар,
Лаҳти хун гардад фашистонро ҷигар.
Ҳар ниҳолеро, ки биншондем мо,
Меваҳояш бошад аввал аз шумо,
Ваъдаҳо додему аз рӯи вафо
Мо ба ёрии шумо аз қафо.
Душманонро зарба маҳкамтар занем,
Як нафар боқӣ намонда сар занем.

Баъди чанг оед фотех сӯи мо,
Ин бувад тӯи шумову тӯи мо.
Нӯши чон карда шароби мушкбӯй,
Мекунем он гоҳ тӯй болои тӯй.

БАҲОРИ НАВ

Боди баҳор мевазад ҷеғ зада ба кори нав,
Сабзаи тоза медамад дар қадами баҳори нав.
Саҳни чаман базеб шуд боз зи фарши махмалин,
Шаҳд ба коми чӯйҳо рехт зи обшори нав.
Об гирифт шохи гул булбули беқарор, бин,
Нағмаи тоза машқ кун баҳри висоли ёри нав.
Меҳр зи меҳри модарӣ гарм навозишаш намуд,
Фарбеҳу тоза шуд замин баҳри ҳусули бори нав.
Ҳо, ана пахтакорҳо, зираку пухтакорҳо,
Омадаанд аллақай аз паи кишту кори нав.
Кишт кунед бармаҳал, шод шавед аз амал,
Ҳам зи қадим як масал, ҳам ба шумо шиори нав.
Шухрати порсоларо боз баландтар кунед,
Боз ба даст оваред иззату эътибори нав.
Хуш Ватану баҳори он, домани киштзори он,
Баҳри ривочу кори он меҳнату ифтихори нав.

МО ЧАНГ НАМЕХОҲЕМ

Одамизод ба дунё на ба чанг омадааст,
На ба курбон шудан аз тӯпу туфанг омадааст,
Омадаст ин, ки ҳаёте гузаронад озод,
Рӯзгораш шавад аз меҳнати озод обод.
Чун бинокор зи дасташ шавад иншо ба ҷаҳон
Шаҳри ороставу деҳаву боғу бустон.
Омадаст, ин ки кунед зиндагии беозор,
На ба пояш бизанад хору на бар дида ғубор.
Орзуҳои накӯи ба дил овардаи худ
Бо дили чамъу осуда биёрад ба вучуд:
Ба камолот расад, нав ба нав эҷод кунед,
Аз ҳар эҷоди наваш хотири кас шод кунед,
Орзуву ҳавасу тӯю тамошо бинад,
Ҳар қадар лаззати умр аст ба дунё, бинад,

Хонаву дар кунаду соҳиби фарзанд шавад,
 Ҳар яки он ба Ватан ёвару дилбанд шавад,
 Умр ширину дарозу хушу хуррам бошад,
 На асорат ва на хунрезию мотам бошад.
 Умр азиз аст, чаро он ба асорат гузарад?
 Зери занчири ғуломию ҳақорат гузарад?
 Умр як бор, дар он нашвунамо бояд кард,
 На ки нашкуфта, вай аз боди хазон гардад зард,
 Ин бувад орзуи неки ҳама халқи чаҳон,
 3-ин сабаб сулҳу амонӣ ҳамаро вирди забон.
 Марг онро, ки ба ин умр ҳалокатхоҳ аст,
 Хешро гуфта, ба бегона фалокатхоҳ аст.
 Чашми пурҳирс ба мулки дигарон медӯзад,
 «Оши девона пазад» гуфта, чаҳон месӯзад.
 Не! Чунин қавм нахоҳанд расидан ба мурод,
 Халқ зӯр аст ва зӯриш нишон хоҳад дод.
 Ба чаҳонгирии доллар надиханд асло роҳ
 Халқҳои ҳамагӣ якдила амниятхоҳ.
 Халқи тоҷик ҳам аз он ҷумла паи сулҳи чаҳон
 Карда имзову ҳамовоз бувад бо онон.
 Ҳар як имзо паси худ дасти тавоно дорад,
 Дасти пурзӯртар аз ҳар ҷӣ ба дунё дорад.
 Дастҳое, ки кунад нарм зи гармӣ пӯлод,
 Чусту чобук ба бинокории фабрику завод,
 Дастҳои ба замин бурда фуру муҳри каланд,
 Карда бо ҳосили аълош Ватанро хурсанд,
 Дастҳое, ки паи равнақи илму ирфон
 Ба китобу қалам омукта бувад рӯзу шабон,
 Дастҳое, ки паи сулҳ ба имзо шудаанд,
 Ҳамагӣ муттаҳиду зӯру тавоно шудаанд.
 Чангҷӯён натавонанд чунин даст шикаст,
 Нашканад даст, чу ин гуна бигардад пайваст.

ИМЗО МЕКУНЕМ

Ҳар кӣ баҳри сулҳ имзо мекунад,
 Беҳтарин коре ба дунё мекунад.
 Карда имзо, душманони сулҳро
 Рӯсиях, шарманда, расво мекунад.

Байрақи сулҳ аст дар олам баланд,
Баски қадру қимати одам баланд.

Сулҳ лозим, то ки бошад халқ амон,
Сулҳ лозим, то бисабзад бўстон.
Сулҳ лозим баҳри ободии мулк,
Сулҳ лозим бар ҳама рӯи ҷаҳон.

То ки бинад халқ умеду орзу,
Дил пур аст аз орзуҳои нақӯ.

Ҳар кӣ бошад соҳиби вичдони пок,
Кай раво дорад ба инсон хуну хок?
Ҳар кучо доништа мемонад қадам,
То нагардад мӯри ланге ҳам ҳалок.

Ҷангҷӯёнро кучо ин ҳислат аст?
Исту бисту зисти онҳо офат аст.

Баҳри доллар пулпарастони лаъин
Ҷанг меҳоханд дар рӯи замин.
Ҷумла олабро ба қабз оварданӣ,
Ҳислати онҳо ҳамин асту ҳамин.

Лек моро ҳисси инсонпарварӣ
Медиҳад бар сулҳи олам боварӣ.

Баҳри доллар зарпарастон дода зӯр,
Халқи олабро намуда беҳузур.
Ин ду «чашми танги дунёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр».

Ҷангҷӯ бо худ барад ин нангро,
Сулҳ мегӯронад охир ҷангро.

Мо ба оромӣ, ба тинҷӣ толибем,
Мо ба вичдони ҳақиқӣ соҳибем.
Ҳар кучо гирем пеши роҳи ҷанг,
Оқибат мо, сулҳҷӯён, ғолибем.

Кори ҳаққонӣ ба ҳар ҷо ғолиб аст,
Поквичдон халқи дунё ғолиб аст.

Фитнаи ифвогаронро бе ибо
Фош месозем мо дар ҳар кучо.
Мон, ки з-ин як бел ифлосӣ чаҳон
Пок гардад, тинч бошад доимо.

Мекунем имзо пайи осудагӣ,
Пок бошад даҳр аз олудагӣ.

Баҳри ҳифзи манзилу маъвои худ,
Баҳри хушбахтии кӯдакҳои худ,
Баҳри солим будани модар - Ватан,
Баҳри имрӯзи худу фардои худ

Мо ба зидди чанг имзо мекунем,
Ҳар як амри сулҳ ичро мекунем.

БА ФАРЗАНДАМ

Ту, ай фарзанди ман, фарзанди халқӣ,
Чу дилбанди падар дилбанди халқӣ.
Бадӣ гар бар рухат доғе нишонад,
Натанҳо ман, ҳама лаънат бихонад.
Аз ин рӯ, бош фарзанди накӯкор,
Зи кори нек раҳматро сазовор.
Чу фарзанди чунин як хонадонӣ,
Ки дорад обрӯи сад чаҳоне,
Ба қадри ин муқаддас хонадон рас,
Ба қадри ҳар яке аз аҳли он рас.
Ба бахти хеш худ ҳастӣ сабабгор,
Ба бадбахтӣ худат ҳастӣ гунаҳкор.
Набояд кард он коре, ки бад кард,
Бадӣ номи касон бад то абад кард.
Раҳи бадро ҳамеша чоҳ дар пеш,
Дар охир рафта меафтӣ, бияндеш.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Доир ба ҳаёт ва фаъолияти шоирии Муҳиддин Аминзода чӣ медонед?
2. Аминзода дар кадом мавзӯҳо бештар шеър эҷод кардааст?
3. Ҷазали «Таълими умумии маҷбурий»-ро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

4. Мунозираи «Хӯша ва деҳқон» ба кадом мавзӯъ бахшида шудааст?
5. Шеъри «Рапорти баҳорӣ»-ро азбар карда, мазмуни онро мухтасар нақл кунед.
6. Шеърҳои «Рапорти баҳорӣ» ва «Баҳори нав» ба кадом воқеаи муҳими давр бахшида шудааст?
7. Дар маснавии «Мо чанг намехоҳем» шоир вазифаи муқаддаси одамиро дар чӣ медонад?
8. Шеъри «Имзо мекунем»-и Аминзода дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
9. Шоир дар шеъри «Ба фарзандам» ўро ба кадом хислатҳои писандидаи одамай даъват мекунад?

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард.
Ҳофиз

Фазлиддин Муҳаммадиев 15 июни соли 1928 дар шаҳри Самарқанд, дар оилаи саҳхоф (чилдсоз) ба дунё омадааст. Баъди хатми мактаби миёна ходими адабии рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» буд. Соли 1951 мактаби марказии комсомоли Кумитаи марказии комсомолро дар шаҳри Маскав хатм намуд ва ба кори рӯзноманигорӣ машғул шуд. Ҷонишини муҳаррири рӯзномаи «Чавонони Тоҷикистон» («Комсомоли Тоҷикистон»), муҳаррири «Газетаи муаллимон», мудирӣ шуъбаи рӯзномаи «Тоҷикистони Советӣ», котиби масъули маҷаллаи «Занони Тоҷикистон», мудирӣ шуъбаи наср ва котиби масъули маҷаллаи «Шарқи сурх» («Садои Шарқ») буд.

Соли 1962 курсҳои олии адабиро дар назди Институди адабии ба номи М. Горкий дар шаҳри Маскав хатм намуда, дар идораи маҷаллаи «Хорпуштак», киностудияи «Тоҷикфилм» ва нашриёти «Ирфон» кор кардааст. Баъдтар вазифаҳои мудирӣ нашрияи Сарредаксияи Энциклопедияи Советии Тоҷик, сармуҳаррири Кумитаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба Кинематографияро ба уҳда дошт.

Аз июни 1978 котиби Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Очерку ҳикояҳои аввалини Ф. Муҳаммадиев дар нимаи дуҷуми солҳои 50-ум дар матбуот пайдо шуданд. Масалан: «Раиси нав» (1955), «Муҳочирон» (1956), «Фаттоҳ ва Музаффар» (1958) ва ғайраҳо.

Соли 1958 маҷмӯаи очерку ҳикояҳои ӯ, соли 1960 поёни «Таркише, ки ба вуқӯъ наомад», соли 1963 «Одамони

кухна», соли 1964 «Бибӣ - Зайнаб», соли 1969 маҷмӯаи хикояҳо таҳти унвони «Сози мунаввар» аз чоп баромадаанд.

Соли 1974 романи «Палатаи кунҷакӣ» ба таъб расид. Қариб ҳамаи асарҳои ӯ ба забони русӣ тарҷума шудаанд.

Асарҳои Ф. Муҳаммадиев ба забонҳои ўзбекӣ, латишӣ, арманӣ, эстонӣ, казққ, туркманӣ, қирғизӣ, украинӣ, белорусӣ, олмонӣ, полякӣ, арабӣ, венгерӣ, чехӣ ва булғорӣ низ тарҷума шудаанд.

Аз рӯи сенарияҳои Ф. Муҳаммадиев киностудияи «Тоҷикфилм» филми бадеии кӯтоҳметражи «Задухӯрд» (1973); филми мустанади «Субҳи кишвари ман» (1974), филми бадеии «Воҳӯрӣ дар дараи марғ» (1980) ва ғайраро ба навор гирифт. Филми бадеии «Воҳӯрӣ дар дараи марғ» дар кинофестивали XIII сазовори муқофот ва дар кинофестивали мамлақатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ, ки дар шаҳри Тошқанд гузашт, сазовори диплом гардид.

Фазлиддин Муҳаммадиев дар соҳаи тарҷумаи бадеӣ заҳмати самаранокӯ сермаҳсул ба харҷ додааст. Тарҷумаҳои тоҷикии романҳои Андре Стил «Зарбаи аввал», М. Садовяну «Қазираи гулҳо», повестҳои Чингиз Айтматов «Қамила», «Алвидоъ, Гулсарӣ», М. Левин «Ҳаяҷони севум», А. Қаҳҳор «Модарқалони меҳрубони ман», «Овоз аз тобут», В. Губарев «Муъҷизақори бузург» ва хикояҳои алоҳидаи Чехов, Драйзер ва нависандагони пешқадами адабиёти хориҷӣ ба қалами Фазлиддин Муҳаммадиев мутааллиқанд. Фазлиддин Муҳаммадиев бо унвони ифтихории Қорман-ди Шоистаи маданияти Тоҷикистон ва Қоизаи адабии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ мушарраф гардидааст. Ӯ 16-уми октябри соли 1986 аз олам даргузаштааст.

ПОРЧАҲО АЗ ҚИССАИ «ОДАМОНИ КУҲНА»

Ҳавлии Зиё-амакро, ки мо он ҷо иҷора нишастаем, ҳамсарам Ойшаҳон ёфта буд. Худам ҳам ду-се рӯз кофтуков карда, чанд ҷои бобро тақи чашм карда будам, лекин хонаҳои ман ёфта ба таъби завҷаи муҳтарам нафорида.

– Ҳавлии Зиё-амак боғ дорад, гулзораш ҳаёт, аз шафаташ оби софи чашма мегузарад, ки барои ҷомашӯӣ баҳо надорад, меғуфт Ойшаҳон гапи худро гузарониданӣ шуда ва ногоҳ

вачоҳаташ тағйир ёфта, аз оромона баён кардани далелҳо ба таънаву маломат гузашта рафт: - Шумо марди кӯча, аз кучо медонед, ки чомашӯй чисту азоби он чӣ гуна мешавад?

Ба ин таъна ман, албатта, метавонистам ҷавоб бидиҳам. Метавонистам ба ёди ёри фаромӯшхотир расонам, ки мо порсол дар яке аз маҳаллаҳои қаноти Душанбе истиқомат мекардем ва ман аксари рӯзҳои истироҳат бо кашшак аз ним фарсах роҳ об мекашондам, вале Ойшахон ва модарам, гӯё дар пеши чумаки водопровод нишаста бошанд, обро шар-шар ба тағораҳо ва аз тағораҳо ба ҷӯи партов рехта, нобуд мекарданд.

Ман забон хоидаму ҷавоб надодам.

– О, монед, ки бачаи бечора ҳам се-чор рӯз аз ҳавои тоза нафас гирад, - гуфт ҳамчунон далелҳои нав оварда Ойшахон. - Наход саломатии фарзанди худатонро нахоҳед? Гап намезанед-ку!.. Гап занед...

Гапи шумо маъқул, азизакам. Хонаҳои ман ёфтагӣ ҳама нобоб буданд. Ҳавлии Зиё-амак ҷаннат асту бас, - гуфтам ман ва бо ҳамин ҷонамро аз мунозираи беохир муфт раҳо кардам.

Илоҷи дигар набуд. Агар мегуфтам, ки аз ҳавлии Зиё-амак то ҷои кори ман, яъне то мактаб се ҷақрим роҳ аст ва дар ин роҳи нав ҳанӯз на автобус мегардад, на ягон нақлиёти дигар, илова ба ин худи Ойшахон ҳам то дорухонааш, ки он ҷо кор мекунад, бояд камаш ним соат пиёда роҳ тай кунад, ғайр аз ҳамаи ин роҳи яслии писарчаамон чап мешавад - агар ин чизҳоро мегуфтам ҳам, аздусар суде намекард. Чунки завҷаи якраҳаи ман ё дар бораи аҳамияти пиёдагардӣ, чунон ки мегӯянд, лексияи пурмазмуне мехонд, ё худ: «Дав- ча нашуда, ғулунг шудаед магар, ки аз пиёда шудан метарсед?» гуфта як панди дурударози кинояомез хонда, боз ҳам сухани худро мегузaronид.

Чӣ мегӯед, ки дар оилаи мо риояи майлу хоҳиши якдигар ё ба ибораи дигар гӯем, демократияи оилавӣ ном чиз баъди хонадор шуданамон фақат як-ду моҳ вучуд дошту бас. Рафта-рафта инони ихтиёри рӯзгор, ҳатто ихтиёри соатҳои истироҳат ва баъзе масъалаҳои касбу кори ман ба дасти

завҷаи муҳтарамам гузашт, чунон нарм ва номаълумакак гузашт, ки худам нафаҳмида мондам.

Эҳтимол, шумо дар дилатон гӯед, ки «худат ҳатӯл будай, сазои сарат, акнун манол ва чанги хонаатро ба кӯча набарор». Агар ҳамин тавр фикр кунед, пас, шумо хушбахтед, зеро маълум мешавад, ки занатон Ойшахони ман барин якраҳаи қайсар набудааст ва шумо, инсони саодатманд, ҳар рӯзи Худо маҷбур намешудаед, ки дилатонро хун ва майнаатонро об карда, сафед будани шир ё мисол гирем, дар шохи дарахт рӯидани себро исбот карда нишинед.

Ростӣ, гап дар сари мунозираҳои ману ҳамсари ман ҳам нест. Ҳар зоғеро як доғе, гуфтаанд. Оилае, ки аз ягон ҷиҳат норасоие, ақаллан ягон носазоии майдаяке надошта бошад, ба хаёлам, дар олам нест. Сабаби ҳикоят сар кардани ман ин, ки баъди кӯчида омадан ба ин ҷо дере нагузашта, ман аз касбу қорам, аз хату саводи понздаҳ сол хонда баровардаам ва ниҳоят аз тақдире, ки иҷоранишинам кардааст, тамом безор шудам.

Дар ҷои нав фақат як шаби аввал тинҷ гузашт. Лашулуши рӯзгорро дар ду хонаи иҷорагирифтаамон ҷо ба ҷо кардем ва азбаски аз бардорумони кӯч устухонҳои баданам сӯзиш мекард, як бурда нону як пиёла ҷои ширин хӯрда, дарҳол ба хоб рафтам.

– Хӯҷаин, хезед, хезед, ҷонакам, рӯз чоштгоҳ шуд, - гуфта Ойшахон мӯйсарамро тит ва гарданамро қитиқ карда, маҷбурӣ бедорам сохт.

Ҳо, завҷаи меҳрубон маро ҳамеша бо номҳои рангоранги аҷоиб хитоб мекунад. «Хӯҷаин», «соҳиб», «муаллим» аз қабиле он номҳост. Гоҳе, агар табъам хиратар бошад, ин гуна мурочиат ба ман кинояи нешдор барин мерасад. Аммо аксаран «майлаш, вай хурсанд бошад, мешавад», - мегӯяму мемонам, яъне аз таҳти дил қаҳрам намеояд. -Соҳибони хавлӣ моро ба ношто ҷег заданд.

Наравем, айб мешавад. Зуд бошед, дасту рӯй шуста, либос пӯшед, - гуфт боз Ойшахон.

Ночор аз ҷои хобам бархостам.

Агар касе шуморо ба ношто таклиф кунад, шумо бояд хобатонро ҳаром карда ё аз баҳри қору бори худатон

баромада, хатман ба он чо биравед. Дар акси хол айб мешудааст, гунаҳгор мешудаед ва мардум дар кӯча шуморо «ҳо, ана фалонӣ» гӯён бо ангушт нишон дода, масҳара мекардаанд.

Дидед муҳокимаронии Ойшахони маро?

Агар ман «чаро айб мешудааст, магар айбу гуноҳ барин чизҳо меъёре надоранд, ки баҳудаву беҳуда ба домани кас часпидан мегирифтаанд?» - гуфта аз завҷаи мухтарами худ мепурсидам, чандон кори аҳлона намешуд. Чунки аздусар ба ӯ суханамро маъқул кунонида наметавонистам, фақат вақт беҳуда мегузашту бас.

Соҳибони ҳавлӣ - як зан ва ду марди солхӯрда дар рӯи тахтакати васеъе, ки зери толори баланди ангур сохта буданд, дар сари дастархон менишастанд. Синни калонтари онҳо ба ҳаштод расида ва ду нафари дигар тақрибан дар байни шаст ва ҳафтод буд. Чун салом дода, ба ҷои тақлиф кардашон нишастам, ҳамсарам ба ман нигоҳ карда, ба шиносо кардани мо шурӯъ намуд. Ӯ ин корро тавре мекард, ки одатан ҷавонон дар кӯча ва боғҳо, дар клуб ва театрҳо мекунанд.

Соҳиби хонаҳои мо нишаста - ана, ин кас, Зиёбобом,

-гуфт Ойша ва ба сӯй муйсафеде, ки аз ҳама калонсолтар менамуд, ишора кард. - Аҳрор-амакам ва Иқбол холаам, ана, дар ин хонаҳо истиқомат мекунанд, суханашро давом кунонид Ойшахон ва аввал ба сӯи мард ва зани аз Зиёбобо ҷавонтаре, ки паҳлуи ҳамдигар менишастанд, бо табассум назаре андохт, сипас қатори хонаҳоеро, ки аз паҳлуи дари ҳавлӣ то ба девори ҳамсоя тӯл мекашид, бо даст нишон дод.

... Заррина ҳамон духтараке, ки дина ба кӯчфурории мо кумак мекард, набераи Аҳрор-амакам ва Иқбол холаам аст. Вай саҳар хеста, ба хонаи пионерон рафт, - гуфта нутқи муфассали худро ба анҷом расонид ҳамсари ҳамадонам.

– Бисёр нағз, бисёр нағз! - хитоб кардам ман баъди он ки гулуи аз ҳаё ва ҳаяҷон хушкшудаамро бо зӯрӣ сурфақунон тар кардам. Дар дилам: «аз афти қор, боз ягон чиз гуфтан лозим будагист!» гӯён илова кардам:

Ман... э-э... яъне мо бисёр хурсанд, ки ба ин чо кӯчида омадем, яъне бо шумоён ҳамсоя шудем.

Зор монад ҳамин «яъне»-гӯии ман! Як рафиқи ҳамкасбам дар миёни чашму абру «яъне» мегуфт, уро масхара карда мегаштам, аз такрор кардан ба худам одат шуда мондааст. Бехуда намегуфтаанд-, ки айб мақун ба хешат, давида биёд ба пешат.

– Албатта, - ба ман ҷавоб гардонида гуфт Аҳрор-амак, - шумо хурсанд шавед, мо ҳам хурсанд. Мо ба ҳар ҳол одамони куҳна ҳастем, лекин ҳаракат мекунем, ки дар ин ҷо шумо, ҷавонҳо ҳам зиқ намешавед...

– Не, чаро! Чаро зиқ мешудаем?! - гуфтам ман. - Барои мо суҳбати одамони умридидаи соҳибтадбир бисёр қимат аст.

Ба ҳамин тариқа чанд ҷумлаи лутфомез радду бадал шуд. Ман аз лаълии пур аз ангури чавз, ки яқин ба тозагӣ аз тоқ канда буданд, як шингил ҷудо карда гирифта, бо нони сермағзу мулоими хонагӣ ба хӯрдан сар кардам.

Дар муқобилам Зиё-бобо менишаст. Вай ришу мӯйлаби тунуки сап-сафед дошт ва чеҳраи сиёҳгунаш дар ихотаи ин ришу фаши сафед, тӯпии арақчини сафед ва яктаҳи суф аз будаш зиёдтар сиёҳгун менамуд. Аксари дандонҳои рехта, лунҷҳои фурӯ нишаста буданд. Лекин гӯшҳои бобо намуди аҷоиб доштанд. Онҳо дар асл ҳам паҳни калон буданд ва бар замми ин, гӯё вазифаи худро ҳатман аъло адо карданӣ бошанд, ба пеш моил шуда, чунон ки аппаратҳои овоздораки аэродромҳо мекарданд, рост ба тарафи овоз нигаронида шуда буданд.

Аҳрор-амак баръакс марди пуррапайкари баландқомат ва сафедчеҳраи хушандоме буд: чашму абрую гӯшу бинию лабу даҳони муносибе дошт. Ришу мӯйлаби кӯтоҳ қайчи карда шудааш ба худаш бисёр мезебид ва қиёфаашро то андозае ба қиёфаи олимони ҷаҳондидаи пуртамкин монанд мекард. Дар дидани аввал, яъне дина бегоҳӣ, аз ҷӣ сабабе бошад, гумон кардам, ки вай одами ҳавобаланд аст ва ба ҳар касу ҳар чиз бо назари ҳаҷвомез менигарад. Оре, дар чеҳрааш як табассуми писхандомезе сайр мекард. Гӯё мегуфт, ки

«ку, бубинем, ҷӣ махлуқед шумо, аз дастатон ҷӣ қор меояд?...». Аммо, хушбахтона, имрӯз дигар хел менамуд. Ба мо нарм, ҳалимона ва бо меҳрубонӣ муомила мекард.

Иқбол-хола байни ошхонаву тахтакат мокувор рафтуомад мекард. Ибораи одами пир ё пиразан ба вай намечаспид. Дар чашмонаш ҳанӯз шуълаи ҳаёт барқ мезад, дар хунаш зоҳиран ғайрати ҷавонона меҷӯшид. Ӯ низ мисли шавҳараш бардам қадам мемонду бо овози буррои боқувват гап мезад. Ҳангоми хандидан ё табассуми кушод карданаш, чунон ки дар паси абрҳои тираи тирамоҳ гоҳе порчаи осмони софи нилгун падидор мешаваду ба дили кас лаҳзае ҳам бошад, фараҳе, нашъае мебахшад, ҳамин тавр дар ду бари рухсораш аз таки тӯри очингҳои реза осори ҳусни зиёдатӣ аён мегардад ва баъди лаҳзае ҳамчунон тез нопадид мешуд.

Иқбол-хола ба косаҳо ширчой кашида овард. Дар рӯи косаҳо равғани маска об шуда, порча-порча лапида, ялаққос мезад.

Инони суҳбат кайҳо боз дар дасти ҳамсари ман буд. Вай гӯё ки соҳибони хавлиро камаш аз айёми кӯдакиашон мешинохта бошад, «Иқбол-холаам бист сол дар артели дӯзандаҳо кор кардаанд», «Аҳрор-амакам аслан аз Исфара мешаванд», «Зиё-бобом фалону фалон корхоро кардаанд» гуфта, ба ман таърифи онҳоро мекард. Дар чанд дақиқа тарҷумаи ҳоли мӯйсафедонро гуфт. Ҳанӯз ақаллан як чойник чой тамом нашуда, ман фаҳмидам, ки Зиё-бобо ва Аҳрор-амаку занаш дар асл робитаи хешутаборӣ надоштаанд. Зиё-бобо аз ўзбекҳои Фарғона будаанд. Занашон, вақте ки ҳанӯз дар яке аз колхозҳои Фарҳор кор мекардаанд, вафот карда будааст. Падарашон баъди чанг дар ҳамин хавлӣ чашм аз олам пӯшидааст. Як писар доштаанд, ки сола ҳашт моҳ дар кӯҳу дараҳо гашта, кони маъдан мекофтааст, яъне геолог будааст.

Аҳрор-амаку Иқбол-хола ҳам як писар доштаанд, ки дар чанг ҳалок шудааст. Дар давоми чаҳор соли чанг чандин маротиба дар табобатхонаҳои фронт аз дами марг халос шуда, ҳатто тирамоҳи соли 1944 орден, ҳам таътили якмоҳа мукофот гирифта, се ҳафтара дар пеши падару модар ва зани ҷавонаш гузаронидааст. Аммо боз ба армия баргашта, баъди ду рӯзи расман тамом шудани чангин мусибатро бинед, ки баъди расман тамом шудани чанг! - аз дасти як номарди манҳус, як фашисти дар кадом гӯр пинҳоншуда

халок гардидааст. Келинашон баъди ин фочиа касал шуда, ба дарди сил гирифтор шуда, кӯдаки ширмакро ятим мон- да, аз дунё рафтааст. Заррина, ҳамон духтараки шонздаҳсолае, ки ифодаи чеҳра ва чашмонаш калонвор андешаманд менамуд, ягона нишонае будааст аз он ду фарзанди дилбанд.

Дар ибтидои нақли андаке бемавриди Ойшаи ман Иқбол- хола даст аз ширчою нон кашида, муддате бо сари хам нишаст, баъд аз кат ҳамчунон бо сари хам фуромада, оби чашмонашро бо нӯки қарсаш пок карда, ба сари оташдон рафт.

Аҳрор-амак низ даст аз хӯрок кашида, ба кадом як гӯшаи дастархони яла чашм дӯхта нишаст. Хомӯшии гароне ба миён омада, чанд дақиқа тӯл кашид. Ман ба ҳамсарам таънаомез нигоҳ кардам, вале ӯ низ нигоҳи маънидоре карда, фаҳмонид, ки ҳеҷ кори бечо накардааст; баръакс, маҳз ҳаминтавр карданаш лозим буд.

Ниҳоят Аҳрор-амак як-ду бор сурфа карда, косаро ба даст гирифт ва ширчойи боқимондаро бо як дам кашидан фуру бурда, ба ман мурочиаткунон гуфт:

– Келин ба мо гуфтанд, ки ба газетаҳо мақола навишта меистодаед. Ин бисёр кори сара, писарам, муаллим, «Юсуф Сафо» гуфта имзо мекунед - а? Ҳа, бале, ман ҳам дар газетаи шаҳрамон чизҳои шуморо хондаам. Боре кадом киночиро таъриф карда будед, дар ёдам ҳаст, офарин, писарам, муаллим.

Ман аз ин таъриф боз арӯси дирӯза барин сурх шуда рафтам. Ҳатто дилам саҳт ба тапидан даромад.

– Баъзан ҳамту... агар вақти зиёдатӣ бошад, - гуфтам нимғурма карда, - ягон чизи навиштанбоб рост омада монад, яъне аз бекорӣ кадукорӣ гуфтагӣ барин...

– Хоксорӣ, албатта, чизи нағз, писарам, муаллим. Аммо ба мақоланависӣ кас ҷиддӣ машғул шавад, меарзад. Бисёр кори хайр. Мехнаткаши бовичдонро таъриф карда, осонаш гирем, рӯҳашро бардоштан ё ягон каллафаҳми лаванд, ё ин ки фиребгари фукаш дар осмонро, осонаша гирем, ба рӯи об баровардан кори олиҷаноб аст, албатта. Ба ин кори нек чӣ мерасад? Чӣ гуфтед, тағо? - Аҳрор-амак ба Зиё-бобо рӯй овард.

Аммо муйсафед, бо вучуди он ки як гӯши худро карнайчавор хам карда, ба сӯи гӯянда нигаронида буд, маънои суханони ӯро аниқ нафаҳмида будааст.

– Худо умрашро диҳад, қиянатон ҳам аз кӯҳ ки фуромад, зимистони дароз ба газит, сонӣ ба вай... ҳоло номаш чӣ буд... вай... китоб барин ҳаст-ку?

Журнал, - лукма партофт ҳамсари ҳозирчавобам.

– ... Ҳа, ба чурнолҳо урусӣ карда калон-калон хатҳо менависад, - гуфта ниҳоят суханаширо ба як азоб тамом кард Зиё-бобо.

Писарчаи мо аз хоб бедор шуда, гиря кард. Модараш ба сӯи хона давид. Вай ки набуд, муддате сукут ба миён омад. Ман акнун имкон ёфтам, ки бафурсат ба муоинаи ҳавлӣ машғул шавам.

Ростӣ ҳам, дар ин ҷо баҳри дили кас кушода мешуд.

Дар пеши хонаву айвонҳо ҳавзаҳои озодаву мавзунӣ тоқ қад барафрохтаанд. Гарчи қисми зиёди рӯи ҳавлӣ ва боғча бо полизи сабзавот банд буд, ба назар чунон мерасид, ки сар то сари ҳавлӣ аз гулбуттаҳост. Гулҳои серҳосилтарини садбарг, бедгул, гулҳои яксолаи рангоранг, хусусан оташгул ва тоҷи хурӯс дар ҳамин фасли охири тобистон ҳам анбӯҳ-анбӯҳ шукуфта, ба дидагони кас манзараи дилфиребро чилвагар месохтанд.

Дар ҳавзаҳои ангур аксари сарҳои ширабаста аз ҳучуми занбӯру гунчишкон бо халтачаҳои ҳарранга муҳофизат карда шуда буданд. Дар ҳар ҷоҳар ҷои ҳавзаҳо, дар шоҳпули айвонҳо тӯрҳои бедона ва қафаси кабкҳо овезон буд. Парандаҳо ҳоло нағмасароӣ намекарданд, фақат гоҳ-гоҳ ба девори қафасҳо минқор зада ё аз дилтангӣ ҷастухезкунон тапар-тупур садо мебароварданд ва зиндончаҳои худро алвонҷ медоданд.

«Дар воқеъ, чунон ки худашон мегӯянд, одамони куҳнадия, аз дил гузаронидам ман. - Мурғони бегунохро дар қафас дошта, аз нағмаи ҷонварони маҳбус лаззат ҳам мебаранд».

Ношто тамом шуд. Аҳрор-амак ба кори худ - ба пункти пахта рафт.

– Зафарҷонро зудтар ба яслиаш бурда монед, мураббияш

боз бевакт оварданд, гуфта ба сари ман ғур-ғур накунад. Тез бошед, азизам, зудтар ҷунбед! - гуфта Ойшахон ҳам фармоиш дода, ҳам навозиш карда, ба дорухонааш рафт.

Зиё-бобо каланди майдаяки ялаққосиро, ки аз кор фармудан дамаш суда шуда, шакли моҳи нопурраро гирифта буд, бардошта, ба полизи картошка даромад.

Иқбол-хола ба рӯи кат ду-се кӯрпачаро болои ҳам, партофта, айнаки камонакҳояш ресмониरो ба нӯги бинияш савор карда, ба чокдӯзи машғул шуд.

– Дар пеш як маросим дорем, муаллим, - гуфт Иқбол-хола ба кораш аз дур нигоҳ карданамро пай бурда, - абраи кӯрпачахоро нав карда монам, мегӯям.

«Ин мӯйсафедон ҷӣ маросим дошта бошанд? Фарзанде надоранд, ки синнаш ба тӯю сур муносиб бошад. Заррина ханӯз бача аст...» гуфта худ ба худ хаёл мекардам, ки фармоишоти завҷаи муҳтарама ба хотир расиду Зафарҷонро бардошта, ба яслии ӯ шитобидам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ойшахон ҳавлии Зиё-амакро чи тавр тавсиф намуд?
2. Ҷаро шавҳари Ойшахон ҳавлии Зиё-амакро ҷаннат гуфт?
3. Шавҳари Ойшахон аз кадом хислатҳои завҷааш шикоят кардааст?
4. «Демократияи оилавӣ риоя намешавад» гуфтани шавҳари Ойшахонро ҷӣ тавр мефаҳмед?
5. Ойшахон шавҳарашро бо кадом номҳо хитоб мекард?
6. Ойшахон дар сари дастархон соҳибхонахоро ҷӣ тавр бо шавҳараш шинос намуд?
7. Аз ин рафтори Ойшахон ҷӣ хулоса баровардан мумкин аст?
8. Кадом хислати ӯ дар ин лаҳза ошкор гардид?
9. Аз матн тавсифи симои Аҳрор-амакро ёбед.

...Аз ясли баргашта, ҳамроҳи Зиё-бобо тахтул кардем. Мо дар болои кат рӯ ба рӯи якдигар, гап назада, ҳар кадоме бо хаёли худ банд, даҳон мечунбонидем. Ман худ ба худ тааҷҷубкунон мегуфтам, ки ба шарофати ҳамсарам хислатҳои нав пайдо карда истодаам, ки дар айёми мучаррадиям набуд. Масалан, бо одамоне, ки дирӯз шинос

набудам, акнун зуд ошно шуда, унс мегирам. Як ҳафта қабл аз ин Зиё-бобо кучо буду ман дар кучо. Акнун гӯё ба амаки худ дар сари як дастархон нишаста, тахтул мекунам. Иқбол-хола ба мо чой дам карда медиҳад...

Бобо даст пок кардани маро дида, аз бағалаш коғазеро бароварда дод, ки хонам.

Ин ариза буд. Лекин чӣ хел ариза, ба кӣ ва дар бораи чӣ гуфта пурсед! Агар аз ин пеш касе ба ман мегуфт, ки пири ҳаштодсолаи гӯшвазине чунин як ариза менависонад, ба ҳеч ваҷҳ бовар намекардам. Аммо ариза ҳоло дар дастам ва он аз номи нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудаш 1882. «Ба Комитаи Марказии партия. Ба Маскав.» - навишта шуда буд. Ана, матни он:

«...Ариза. Аз Шумо илтимос мекунам, ки аризаи мана гӯш кунетон. Ман ба ҳукуматамон то дастам омадана хизмат кардам. Акнун пир шудам, хуш ки бошад, синнам ба таки ҳаштод рафта дакка зад.

Чӣ мешуд, ки арақфурӯшия манъ кунед. Радиё ҳар рӯз зиёни арақа гуфта медиҳад. Лекин магазинҳо аз арақ ва вино пур. Ба шишаҳои хушрӯи арақ равған, ҳар хел дорувор андохта фурӯшанд, намешавад? Ба ҷои ин бучка-бучка пева мефурӯшанд, ба ғайр аз ин регистрану ошхонаҳо ҳам бисёр арақ мефурӯшанд.

Аз каллаи азон то хуфтан дар ҳама ҷо савдои шароб дар авҷ. Одамҳо маст шуда, якдигарро хафа мекунанд. Ҳар хел касофатҳо мешавад. Мошинаҳо бачаҳоя зер мекунанд. Дар шаҳрчаи мо ҳам, дар Душанбе ҳам, дар Регар ҳам, хуш ки бошад, дар Фарғона ҳам аҳвол ҳамин.

Ба шумоҳо, калонҳои мамлакат ин, албатта, маълум. Илтимоси ман ҳамин, ки шаробфурӯшия манъ кунед, қадаған кунед, ки ному нишонаш намонад.

Дӯсти ман устои ғарамсози заводи пахта Аҳрор Ҷаббор ба ман пригроми нави партияро аз газит хонда дод. Бисёр речаи нағз кашидед. Навиштагӣ суханҳоятон ҳама мешавад, Худо хоҳад, гуфтаҳои Ленин шуд. Акнун инаш ҳам мешавад. Хуш ки бошад, ба шумоҳо дуо рафтагӣ, халқпарвар ки ҳастед, речаҳотон иҷро мешавад. Худи ҳозир карда истодагӣ корҳотон ҳам, хуш ки бошад, ҳамин қадар арзонӣ- амонӣ

хам, вай ба осмон баромадагӣ йигитча ҳам-ҳамаш пештар ақаллан дар маталҳо набуд. Одамҳоя боз нағзтар тарбия карданӣ бошед, корамо боз пешрав шавад гӯед, хама додарбародар барин аз як гиребон сар бароранд гӯед, арақа манъ кунетон.

Илоҳо, барака ёбетон, гуфта бо илтимос: нависандаи ариза нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудаш 1882”.

Дар паси коғаз ба тарзи илова навишта шуда буд:

«Агар хоҳиши мӯйсафедҳоя ба инобат гиретон, ба муродатон мерасетон. Ҳамаи мӯйсафедҳо дуогӯтон гуфта ариза навис: нафақагир Зиёдулло Қаршибой.

Ба ҳамаатон бисёр салом».

Аризаро мехондаму ханда нафастангам мекард. Ниҳоят, тоқат карда натавониста баланд хандидам. Мӯйсафед ҳам аввал ба ман нигоҳ карда, лабханде кард, баъд дар вачоҳаташ аломати ранчиш пайдо шуд. Сипас гӯшаширо ба пешкаҷ карда ва ба шунидани фикри ман омода шуда, пурсид:

Механдед, уғлум, аз афти қор, маъқул нашуд аризаи ман?

Не, бобо, ариза маъқул-қуя, лекин дар ин ҷо як гапи дигар ҳаст.

«Як гап ҳаст» гуфтаму лекин ҷӣ навъ ба мӯйсафед фаҳмондани он гапро намедонистам. Зиё-бобо ҳамчунин даст ба гӯши худ чашм ба рӯи ман мунтазир менишаст.

Ниҳоят, ҳар ҷӣ бодо, бод, - гӯён ба арзи ақидаи худ сар кардам. Гуфтам, ки давлати мо зотан тарафдори майфурӯшӣ ва талабгори ғоидаи он нест. Вай ҳар дақиқа омода аст, ки аз баҳри ин савдо ва ғоидаи он гузашт кунад, ба нафъи саломатии фуқарояш, ба хоҳири тинҷӣ, осоиш ва саодати миллионҳо оилаи мамлакатамон гузашт кунад. Аммо ҷӣ илloch, ки шаробнӯшӣ, мисли дигар одатҳои бади кӯҳна, одати ҷонсаҳтест ва онро ба як амр, бо як имои бурут аз байн бардошта намешавад.

Агар барои тамоқукашон фабрикаҳои давлатӣ хел-хел папиросу сигарҳо набароранд, худи мардум ёфта, папирос сохта кашидан мегиранд. Агар арақфурӯширо манъ кунанд, низ ҳамин гуна манзара ба миён меояд. Мардум шароби дастӣ кашидан мегиранд. Он гоҳ ҳаннотӣ, савдогарӣ, ҳар

гуна касалиҳо ва касофатҳо аз шароби нопоки дастӣ зиёд шуда мераванд...

Хулоса, ҳар чизе дар ин бора медонистам, ба ҳамин тариқа ва услуб ба Зиё-бобо гуфтам. Вале ҳар қадар зиёдтар сухан кунам, аломати норозигӣ дар чеҳраи ӯ ҳамон қадар зоҳир мегардид.

Баробари лаб фурӯ бастанӣ ман бобо гуфт:

– Шумо, уғлум, мақсади маро фаҳмидед. Ин аризаро як каси андак чаласаводтар навишта дод. Дидед, ҳар чӣ гӯям, нарезонда-начаконда ба коғаз кӯчонидааст. «Хуш ки бошад» навиштааст, «дуо мекунем» навиштааст. Оё ба Маскав ҳамин хел корҳои нодаркори мӯйсафедонаро навишта фирстондан мумкин? Айб аст. Ман, уғлум, аз шумо илтимос карданӣ будам, ки ҳамин ариза аз нав навишта диҳед. Гапҳои бамаънӣ катӣ, хушрӯй, маданӣ карда, хӯш ки бошад, маъния ба бугумаш афтонда навишта диҳед, гуфтани будам.

Пас, ҳамаи он ваъзе, ки ман барояш чигар хун карда хондам, беҳуда рафтааст. Мӯйсафед аз қасди худ даст кашидани нест. Аризаашро аз нав навишта медиҳаму аз ӯ халос мехӯрам. Охир ҳамин тавр ҳам кардам. Лекин дар нусхаи нав аз номи бобо илова кардам, ки бидуни аризаи мазкур ҳам ман (яъне нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудам 1882) медонам, ки шумо (яъне ходимони КМ партия) дар ин хусус пайваста фикр мекунед ва тадбирҳо меандешед. Пас, аризаро фақат бо мақсаде нависондам, ки бигузур вай чун илтимоси пире дар ягон ҷои идораатон бошад ва аз хоҳиши куҳансолон доимо хотиррасон кунад. Бигузур, ки соати вопасини шаробфурӯшию мастию аластӣ барин одати бадро ақаллан андаке бошад ҳам, боиси наздик овардан шавад.

Бо аризаи Зиё-бобо банд шуда, ба шуъбаи маориф, ки дар он ҷо маро ба ҳайати кадом як комиссияе дохил карданӣ буданд, таъхир карда рафтам. Вале бояд иқрор шуд, шунидани миннатдориҳои фаровон ва дуогӯйҳои Зиё-бобо ба ҳар ҳол бароям гуворо буд.

Ҷои гап нест, ки хочати касеро баровардан, ё чунон ки Зиё-бобо мегӯяд, кори савоб кардан ба одам ҳисси

қаноатмандӣ мебахшад. Лекин дар урфият шакарро камтар ширин мегӯянд. Кори савоб ҳам ба меъёраш бошад, хуб мешудааст. Ҳоло аз давоми ҳикоятам хоҳед дид, ки ман чаро ин тавр мегӯям.

Мактуби оид ба савдои сайёри карасин дар газета чоп шуд. Ҳамон рӯз Аҳрор-амак аз кораш барвақтгар баргашта, рост ба сӯи хонаи мо омад ва гарму чӯшон аҳволпурсӣ карда, гуфт:

– Писарам, агар ним соатак вақт дошта бошед, ҳамроҳи ман як гардиш мекардед. Ҷон писар, ҷон муаллим!

Агар як шахси обрӯманд, ки дар кӯчаву бозори шаҳр ба ӯ мардум аз дур дукад шуда салом медиҳанд ва бо ӯ ҳамсухбатиро барои худ шараф барин як чиз медонанд, агар чунин одам аз шумо бо оҳанги илтиҷо илтимос кунад, чӣ хел қабул намекунед!

Ҳамроҳ ба гардиш баромадем. Гардиши мо зоҳиран ба саёҳати сайёҳони ҳақиқӣ шабоҳат дошт. Яъне, ҳар ду паҳлу ба паҳлу қадам мезадем. Аҳрор-амак ба ман кӯчаҳо, тангкӯчаҳо, ҳавлиҳои атрофро нишон дода, дар бораи таърихи ободии онҳо, доир ба касбу кор ва феълу хӯи бошандагони онҳо нақл мекард.

Рӯз бегоҳ шуда бошад ҳам, офтоби моҳи август хаворо саҳт тафсонида буд. Охир, ин ҳамон офтобе буд, ки аз тафси он маҳз дар ҳамин рӯзҳо харбузаву ангур шакар мебандад. Кӯраки пахта гӯшт гирифта, ба шукуфтан сар мекунад! Ман ҳар дам арақи сару рӯямро бо рӯймолча пок карда, мабодо Аҳрор-амаки коргар маро дар нозукбадани интеллигентӣ таъна кунад, гӯён баробараш бардам-бардам по мемондам. Ба монанди «ҳай-ҳай, ачаб!» ҳар гуна нидоҳо бароварда, нишон доданӣ мешудам, ки ба ин саёҳат бисёр мароқ дорам, аз он басо хӯшам омадааст ва ҳатто хушбахтам.

Мо ба кӯчаи калон баромада, аз тангкӯчаи дарози сарбастае дохил шудем, ки сар то сараш зоҳиран, ба ҳамин қарибӣ асфалт пӯшонида шуда буд. То миёнаи тангкӯча расида, бозистодем. Дарвозаи калони дутабақаи пешгоҳи тангкӯча нимроғ буд. Касе танҳо эзорчаи кӯтоҳе дар тан аз оби водопровод бо рӯдаи резинӣ чангу лои мошини сабу-кравро мешуст.

– Дар ин ҳавлӣ раиси комбинати ҳунармандӣ истиқомат мекунад, - гуфт Аҳрор-амак ва маро аз оринҷ дошта, ба роҳи омадаамон ҳидоят карду мақсади худро баён намуд.

Аҳрор-амак маро ба ин ҷо барои нишондодани тангкӯчаи асфалтпӯши раиси комбинат оварда бадааст. Ман бояд дар бораи раис, дар бораи аз мансаб ва обрӯяш суиистифода бурдани ӯ ба газета мақолаи сахте менавиштам. Аҳрор-амак, ки депутати Совети шаҳр аст, бо гӯши худ шунида ва бо чашми худ дидааст, ки чӣ тавр яке аз депутатҳо дар сессия, дар пеши аҳли ҷамъияти шаҳр ҳамин одамро барои айби дигараш, идораҳоро аз ҳешу табори худ пур карданаҳ сахт танқид карда, ба зери обу арақ монанда буд, аммо чӣ шуду чӣ монд, ки дар ҳаққи раиси мағрур касе чора наид. Шояд роҳбарони раҳмдил гуфтанд, ки ба аспи хуб як камчин басанда аст, барои ӯ ҳуди ҳамин танқид ҳам ҷазои кофист. Аммо маълум шуд, ки вай он қадар ҳам «аспи хуб» набудааст. Дар шаҳрчаи мо бисёр ҷойҳои ҳастанд, ки онҳоро дар навбати аввал асфалт пӯшонидан лозим буд. Масалан, аз ҳама заруртараш саҳни пункти пахта, ки Аҳрор-амак он ҷо кор мекунад, ё кӯчаи табобатхона, ё ҳуди истгоҳи автобусҳои байнирайонӣ. Ин хел ҷойҳои заруриро номбар кардан гиред, як рӯйхат шуда меравад.

– Акнун аз рӯи инсоф гӯед,- маро аз роҳ боздошта чашмони аз изтироботи ботинӣ шуълапошгаштаашро рост ба рӯям дӯхта, бо овози баланд савол дод Аҳрор-амак. - Дахҳо тонна асфалтро ба як тангкӯчаи нодаркор рехта, осонаша гирем, нобуд кардан чӣ корест? Охир, аз он ҷой гайр аз «Волга»-и раис ва мошини меҳмононаш касе намегузарад-ку! Ин чиноят нест магар? Чаро ин тавр мекунанд мардум? Охир вай аъзои партия-ку! Агар ба халқ нафъ расонида натаво- над, ақаллан зарар нарасонида, кори худро буд карда ме- гашт, намешуд? О, ин кучоя гапаш, писарам, муаллим?!

– Амак, парво накунад, боб карда менависам,- гуфтам бо ҳарорате, ки бидуни шубҳа аз таъсири суханони ҳамсухбатам, бештар аз таъсири ҳолати пуризитироби ӯ пайдо шуда буд. Инро гуфтамӯ зуд пушаймон шудам, ки чаро «боб карда менависам» гуфтам? Ҳоло дар навиштани мақолаҳои

масъулиятноки танқидӣ малакае надошта бошам, ин лофи бемаънӣ, ин худситоии зормонда аз кучо пайдо шуд?!

– Ба қадри ҳолам зӯр мезанам, амак, парво накунад, - такрор кардам ваъдаамро бо андаке таҳрири эҳтиёткорона.

– Мебахшед, писарам, муаллим, шуморо аз коратон ме- мононам, - андаке ором шуда гуфт Аҳрор-амак. - Лекин худатон мебинед, ки илочи дигар надорам. Агар навиштан аз дасти худам меомад, чи хуш буд! Афсӯс, ба хондан як навъу ба навиштан ғайр аз, осонаша гирем, дуову салом дигараш зӯрӣ мекунад. Ба касе як илик хат навиштан ҳам гоҳе ба ман малол, росташро гӯям. Илочаш бошад, осонаша гирем, даҳ мошин пахтаро ба китфам монда мекашонаму хатнависиро аз каси дигар илтимос мекунам.

Муддате гап нозада роҳ гаштем. Аслан хонаи раиси комбинат аз ҳавлии Зиё-бобо ду-се ҳавлӣ онсӯтар воқеъ гашта буд (наздик будани он аз садои доираву думбаки ҳаррӯзаӣ ҳавлии сермеҳмони раиси саховатманд ҳам маълум буд), лекин роҳаш аз кӯчаи калон будааст. Бинобар ин, саёҳати мо тахмин як соат тӯл кашид.

– Бо худи раис суҳбат кардан шарт будааст, албатта, - гуфт Аҳрор-амак, вақте ки ба дари хавлиямон наздик расидем.

– Агар хоҳед, ман ҳамроҳӣ мекунам.

Ман барои таклифаш ташаккур хонда, кумакашро қабул накардам. Дар хонаи мо ду кас завҷаи муҳтарамаи ман ва Зиё-бобо ба сари мизи хатнависиӣ ман ҳам шуда, зӯр зада ариза менавиштанд.

Бале, ариза! Боз ариза! Боз ба сари аризанависӣ омада мондам! Бовар кунед, дар сари варақ баробари дидани калимаи «Ариза» дилам шуввӣ карда, баданам чиррос зада рафт. Э, э, зудтар биёеде, азизакам, муаллимакам, хӯҷаинакам, чонакам, ба кучо ҳаял карда рафтед? Ману бобом ариза менависем, гуфта азоби чаҳаннамро кашида нишастем, - гуфт бо навозиши фаровони одатии худ Ойшахон ва кушодарӯёна ба пешвозам давида, аз дастам дошта, ба сари миз кашола кард. Як задани оҳангару сад задани сӯзангар! Бобочон, ҳозир дадаи Зафарчон ҳар қадар

ариза бошад, то як пиёла чой нӯшидани мову шумо навишта медиханд. Ҳамин тавр не, чонакам?

– Албатта, - албатта! - хитоб кардам ман ҳам табассуми зӯрбазӯракаи сохта, аммо дар дилам илова кардам: «Нав аз кор омада, нафасамро рост мекунам гуфта будам, ки Аҳрор-амакатон ба саёҳат бурданд ва ба гарданам супориши тозае бор карданд. Акнун шумо бо бобочонатон чой нӯшида, чақ-чақ карда нишинед, ман аризанависӣ мекунам, балотон ба чонам!»

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,

Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард.

– зери лаб замзама кардам ман.

А, чӣ гуфтед, азизам? - пурсид Ойшахон бо ҳавотир.

– Ҳеч чиз нагуфтаам. «Марҳамати шумо зиёд», - гуфтам.

Зиё-бобо мехостааст, ки ба ҳукумати республика ариза навишта, аз комичроияи шаҳри худамон шикоят кунад, ё мулоимтар карда гӯем, гилагузорӣ кунад ва хоҳиш намояд, ки хидматҳои барои ободии колхозҳои ин ҷо ва колхозҳои Фархор кардааш, инчунин мӯйсафедӣ ва нафақагир буданаширо ба назар гирифта, амр диҳанд, ки дар як гӯшаи боғчаи ӯ пива-хона насозанд. Ҳар чӣ созанд, сохтан гиранд, лекин пивахона ё ресторан, умуман шаробхона насозанд.

Ба он чизе, ки аз аризаи чаламондаи Ойшахон навиштагӣ хонда фаҳмидам, худи Зиё-бобо суханони зеринро илова карда:

– Ман, уғлум, даъвои зиёде надорам. Мехоҳам, ки дар манзили падарам ҷароғи падарамро равшан карда шинам. Дар ҷое, ки раҳматӣ падарам кор мекард, истиқомат ва истироҳат мекард, агар мастҳо арақ хӯрда, ар-ар карда мегашта бошанд, ду дасти падарам ҳам аз гӯр берун мемонаду худам ҳам аз дунё норозӣ меравам. Боз дар кучоё дар вучудам қатъияте пайдо шуда ва ба Зиё-бобо гуфтам:

–Хайр, ота, биёед, ҳал кардани ҳамин масъаларо ман ба уҳда мегирам. То имкон ҳаст, ҳаракат мекунам, ки дар кунҷи ҳавлиятон пивахона насозанд. Аммо ба ҳукумат ариза наменавиштем. Ба ҳаёлам, дар он ҷо бе аризаи мову шумо ҳам кор бисёр будагист.

Аз афти кор, ин дафъа дар оҳанги гуфторам дар воқеъ

хам қатъият ва ҳам эътимод кофӣ ҳис карда мешудааст, ки Зиё-бобо зуд розӣ шуд. Ҳатто хурсанд шуд, ки ман барои аз сидқи дил дар ин кор кӯшиш кардан ваъда додам.

Инак, мактубе навиштам. Мактуб ба раиси комичрояи шаҳр аз номи худам, яъне муаллими фалон мактаб, фалонӣ фалонизода... Навиштам, ки пирамард ба иморат шудани як гӯшаи боғчааш муқобил нест, лекин ба сохта шудани машруботхона ҳаргиз розӣ нахоҳад шуд. Агар илоҷаш бошад ва агар ин боиси вайрон шудани нақшаи меъмории шаҳр намешуда бошад, барои ягон муассисаи дигаре иморат кунанд.

Мактубро навиштам, хонда додам, ба конверт андохта маҳкам кардам. Акнун мебоист аз пайи иҷрои супориши Аҳрор-амак мешудам...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Зиё-бобо дар аризае, ки ба муаллим дод, чӣ талаб кардааст?
2. Муаллим ба Зиё-бобо дар ҷавоби аризааш чӣ гуфт?
3. Аҳрор-амак пас аз ҷоп шудани мақолаи муаллим оид ба савдои сайёри карасин боз ба ӯ чӣ корро бор кард?
4. Ба фикри шумо, талаби Зиё-бобо ҳақ аст ё ноҳақ?
5. Дар шароити имрӯза ба аризаи Зиё-бобо чӣ ҷавоб медоданд?
6. Кадом шароит маҷбур сохт, ки муаллим ба навиштани мақолаи танқидӣ розӣ шавад?

АМИНҶОН ШУКӢӢӢ

Хунмаст чанобони чахонсӯзи чахонро
Бо тантана бар суди адолат бисупорем.

Аминҷон Шукӯҳӣ (Ҳочибоев) 10-уми июни соли 1923 дар деҳаи Рӯмони ноҳияи Хучанд дар оилаи деҳқони камбағал ба дунё омадааст.

Курсҳои муаллимиро гузашта, дар мактабҳои Хучанд аз забон ва адабиёти тоҷик дарс додааст. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар сафи кормандони Умури дохила кор кардааст. Аз соли 1947 ба кори рӯзноманигорӣ гузашта, ба ҳайси мудирӣ шуъба, котиби масъул, ҷонишини муҳаррири рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» шуғл варзидааст. Соли 1955 факултаи рӯзноманигории мактаби олии хизбии назди Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Иттифоқи Советиро дар шаҳри Маскав хатм намуда, муҳаррири рӯзномаи ҷумҳуриявии «Тоҷикистони Советӣ» таъйин шуд. Соли 1961 котиби раёсат, баъдтар муовини садри Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон интихоб гашта, кор кардааст. Аз соли 1967 то соли 1976 Раиси Кумитаи радио ва телевизиони давлатии Тоҷикистон буд. Пас аз он танҳо ба кори эҷодӣ машғул шудааст.

Шеърҳои аввалини Аминҷон Шукӯҳӣ соли 1942 дар рӯзномаи вилоятии «Стахановчӣ» чоп шудаанд.

Маҷмӯаи аввалини шеърҳои ӯ «Суруди чашмасор» соли 1948 аз чоп баромад. Минбаъд маҷмӯаҳои «Ватани сулҳ» (1952), «Рӯзҳои мо» (1954), «Садои дил» (1956), достони «Кӯчабоғи ошиқон» (1962), драмаи мусиқии «Кӯчабоғи ошиқон» (1964), ки Театри ба номи Пушкин ба сахна гузошт, либреттои операи «Бозгашт», ки Театри опера ва балети ба номи С. Айни соли 1967 ба сахна гузошта буд, маҷмӯаи

шеърҳои «Нафаси гарм» (1964), маҷмӯаи шеърҳои «Табас-суми ту» (1966, дар Боку бо забони озарӣ) чоп шуданд. Ашъори Шукӯҳӣ ба забонҳои украинӣ, белорусӣ, казоқӣ, ўзбекӣ, кирғизӣ, туркманӣ, литвонӣ ва ғайра тарҷума шуда, борҳо дар Афғонистон, Эрон ва Чехословакия нашр шудаанд. Шукӯҳӣ дар наср ва драма низ асарҳои назаррас дорад.

Аминҷон Шукӯҳӣ 17 майи соли 1979 аз олам гузаштааст.

МО ТОЛИБИ СУЛҲЕМ

Мо мардуми ин кишвари дар авчу барорем,
Як зарра ҳам аз душмани худ тарс надорем,
Лекин ҳама чун як дилу қон сулҳшиорем,
Мо зидди хазонему тарафдори баҳорем.

Моро Ватану модару қонона азиз аст,
Меҳри дилу ободии ҳар хона азиз аст,
Осудагию кори далерона азиз аст,
Ҳар як қадами худ ба ҳамин азм гузорем.

Сулҳ аст чунон қалъаи пурқудрати маҳкам,
Маҳкам бикунад боз варо халқ дамодам,
Ҳар кас, ки бихоҳад шарафи одаму олам,
Ў ҳамраҳи мо бошаду ҳамфикру қарорем.

То ҳифз намоем ҳама пиру чавонро,
То дур кунем аз ҳама ҷо офати қонро,
Хунмаст қанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳонро
Бо тантана бар суди адолат бисупорем.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни шеърро маънидод намоед.
2. Мисраи «Мо зидди хазонему тарафдори баҳорем» чӣ маънӣ дорад.?
3. Дар байти:

«Хунмаст қанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳонро
Бо тантана бар суди адолат бисупорем»

калимаи «хунмаст» чӣ маънӣ дорад ва «қанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳон» кихоянд?

ШАҲРИ АЗИЗАМ

Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
Наравад ишқи ту дур аз сари ман.
Ман зи айёми ҷавонӣ ба барат
Ёфтам нашъунамо чун писарат.
Сайр кардам ба гулу гулзорат,
Лолаҳо чидаам аз қуҳсорат.
Дасту рӯ шуста ба оби дарё,
Тохтам шодикунон бар сахро.
Ҳар замон боди сабо бегила,
Менамуд аз сару рӯям сила.
Ту ба оғӯши худат чандин сол
Парвариш кардӣ маро ҳамчу ниҳол.
Пас дари илм ба ман бикшодӣ,
Ақлу идроку заковат додӣ.
Чу ба хуснат ту диламро бурдӣ,
Меҳр бастам ба ту ман аз ҳурдӣ.
Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
Ҳар нафас ёди ту болу пари ман.

* * *

Дар шаби равшани айёми баҳор
Буд чашмам ба раҳи ҷонон чор.
Зери по пур зи алафҳои кабуд,
Оби анҳор ҳамехонд суруд...
Гар расад шарфаи пое аз роҳ,
Менамудам ба ҳамон сӯй нигоҳ.
Дил ба сад кӯчаву чашмам як сӯ,
Дар раҳаш буду бинам аз паҳлӯ,
Омадаст... аз ҳаяҷон сурх шудам,
Аҷабо, ман ба чӣ ҳолат будам!
Зеб дода ба қаду андомаш
Куртаи ранги гули бодомаш.
Аввалин дафъа дар он шаб ба ҳаёт
Бӯса кардам зи лаби ҳамчу набот.
Буд гарчанд табиат ба пинак,
Лек зад барги сафедор чапак.

Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
Шафақи толеи ман, ахтари ман.
Субҳ чун пардаи шаб боло кард,
Чеҳраи софи туро зебо кард.
Буд ҳангоми гули шафтолу,
Беқарор ин дили ман чун моку.
Рафтам он рӯз ба сад завқу виқор
Бори аввал ба сари меҳнату кор.
Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
Гулшани тозаи номовари ман.

Ту маро мебарӣ бо роҳи сафед,
Бесабаб не, ҳама дунё баумед.
Баски додӣ ту ба ман авчу камол
Ҳам гули бахту ҳаме истиқбол.
Ман аз они туву ту з-они ман,
Ҳадя бар роҳи ту ин ҷони ман!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро қисм-қисм чудо намуда, ифоданок кироат намоед.
2. Мазмуни қисматҳоро алоҳида маънидод кунед.
3. Шоир дар ин шеър ба чӣ даъват кардааст?
4. Байти:

«Ман аз они туву ту з-они ман,
Ҳадя бар роҳи ту ин ҷони ман!» чӣ маънӣ дорад?

5. Дар шеър кадом мисраъ такрор шудааст?
6. Дар ин мисраъ шоир шаҳрашро ба чӣ ташбеҳ додааст?
7. Боз кадом санъатҳои бадеӣ дар шеър истифода шудаанд?
8. Мазмуни яклукhti шеърро ба шакли нақл ба дафтар нависед.

ҲУРМАТИ МӯИ САФЕДАШ

Ба нураш гарчи ин хуршеди Ховар
Фаро гирад ҷаҳонро саросар,
Намегардад валекин он баробар
Ба ин пурқувватӣ бо меҳри модар!
Фақат модар ба ҳар гармову сармо
Ҳамеша бар сари ғахвораи мо

Накарда мижжа таҳ, биншаста шабҳо,
Бипарвард ӯ чу чон бигрифта дар бар.

Вучудаш чун ба фарзанд аст пайванд,
Варо хонад ба худ чону чигарбанд.
Агар хоре занад бар пой фарзанд,
Дили модар шавад ғамгин муқаррар...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро ба тарзи мушоира ба навбат қироат намоед.
2. Дар банди аввали шеър қудрати модар чӣ тавр тавсиф шудааст?
3. Дар банди дуюм шоир фарзандро ба чӣ ташбеҳ додааст?
4. Дар банди сеюм модар фарзандро чӣ хондааст?
5. Шеърро азбар кунед.

ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

Заҳр бодо шири модар бар касе,
К-ӯ забони модарӣ гум кардааст!

Лоиқ Шералӣ 20-уми майи соли 1941 дар Мазори Шариф, ки яке аз деҳаҳои хушманзари ноҳияи Панҷакент аст, ба дунё омадааст. Аввал мактаби ҳаштсола, баъд омӯзишгоҳи омӯзгории Панҷакент ва дар охир Донишгоҳи омӯзгории Душанберо (1963) хатм намудааст. Падараш колхозчӣ буд. Фаъолияти шоирӣ ӯ хеле зуд - аз айёми донишҷӯиаш оғоз ёфтааст. Аввалин шеъраш - «Ном» соли 1959 дар маҷаллаи «Садои Шарқ» chop шуда буд. Аз нахустин рӯзҳое, ки қалам ба даст гирифтӯ шоириро ихтиёр кард, ба назми бузурги классикон майл ва таваҷҷуҳи зиёде дошт ва бесабаб нест, ки ашъори Рӯдакию Фирдавсию Саъдию Ҳофизу Мавлавияю Ҷомиро сабақи шоирӣ ва хунари суханварию худ ме-донад. Лоиқ аз ҷумлаи шоироне буд, ки афкори адабӣ ва таърихӣ халқи худро хеле хуб аз худ кардааст. Вай нисбат ба шеърӯ шоирӣ ақидаи махсус дошт. Шоир «бояд бисёр мушоҳидакору дақиқназар ва ҳассос бошад ва аз ҳама мушоҳидаҳояш чизеро тасвир кунад, ки то ҳол ягон шоири дигар нагуфта бошад, ё агар гуфта бошад, ин шоир бояд онро такрор накунад. Барои ин корро уҳда кардан дониши бе-мисли адабӣ доштан лозим аст, то кас донад, ки киҳо чиҳо гуфтаанд». Ба ақидаи Лоиқ, шоири ҳақиқӣ «фарзанди айём», «минбари вичдон», «сарбози миллат», «ровии армони халқ», «чашми замона», «ойинаи давр», шеър «Қуръони ҳамаи миллатҳо» бояд бошад.

Дили пурэхсосои ин шоири маҳбӯб 30-юми июни соли 2000 дар Душанбе абадан аз тапиш монд.

Лоиқ шоири лирик мебошад. Қаҳрамони лирикии ӯ ҳам оқилу ҳам муқтадир аст, олами маънавии ғанӣ дорад, ғами ҷаҳону ҷаҳониёнро ғами худ медонад, мероси гаронбаҳои гузаштагонро мисли гавҳараки чашми худ нигоҳ медорад. Тарзи сухани Лоиқ низ нотақрор аст, вай аз дили мардум ва барои мардум мегӯяд. Лоиқ инсонро бо тамоми ғазилатҳояш васф мекунад, аммо симои модар мағз андар мағзи эҷодиёти ӯро ташкил медиҳад. Модарномаҳои Лоиқ дар таърихи адабиёти тоҷик мақоми махсус доранд. Лоиқ дар бештари анвои адабӣ шеър гуфтааст, аммо дар сурудани ғазалу рубоию дубайтӣ камназар аст. Вай муаллифи китобҳои «Сари сабз» (1966), «Илҳом» (1968), «Нӯшбод» (1971), «Соҳилҳо» (1972), «Ташнадил» (1974), «Ҳоки ватан» (1975), «Марди роҳ» (1979), «Варақи санг» (1980), «Ҳонаи чашм» (1982), «Рӯзи сафед» (1984), «Ҳонаи дил» (1986), «Офтобборон» (1988), «Дасти дуои модар» (1991), «Аввалу охири ишқ» (1994), «Фарёди бефарёдрас» (1997), «Ангораҳо» (2001), «Куллиёт» (2001) мебошад.

Лоиқ дар баробари шоири хуб будан, тарбиятгари шоирони навқалам низ мебошад. Ӯ солҳои зиёде раиси шӯрои назми Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Лоиқ барои ашъори дилписандаш сазовори мукофоти давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва унвони «Шоири халқии Тоҷикистон» гардидааст. Дар шеърҳои

«Забонгумкарда», «Корези Фирдавсӣ» ва «Модарам» беҳтарин ҳислатҳои қаҳрамони лирикии шоир ифода ёфтаанд.

БА МОДАРАМ

Ба кунчи сандалӣ биншаста шабҳо, модари пирам,
Ту шояд ҷомаи домодӣ медӯзӣ ба сад ният,
Ки рӯзи тӯй дида дар қади ман, бишкани армон,
Бубинӣ то ба ранги нав, ба ҳусни нав ҷавоният.
Ба он дастони ларзони шарафмандат бимирам ман!
Наёбад чашми камбинат ба ҷустан чашми сӯзанро,
Биларзад дасти пуръҷозии ту дар қабзаи пири,

Валекин боз медӯзӣ ту дастархони гулдӯзӣ,
Ки рӯзи маърака дар байни мардум обрӯ гирӣ.
Чӣ дунёест дунёи умеди ту, аё модар, аё модар!
Нихону пардагӣ бигзашт даврони чавоният,
Ҳаётат дар гуселу пешвози зиндагӣ тай шуд.
Бикун бо гӯшаи қарси сапедат пок ашкатро,
Ба дунё одамӣ як бор меояд ба пои худ,
Ба охи тобнокат аз кучо акси садо чӯӣ, аё модар,
аё модар!

Нарафтӣ берун аз як дех, надидӣ рӯи оламро,
Ба гирди хеш гӯё чарх гаштӣ, зиндагӣ кардӣ.
Ба гирди деҳа гӯё домани гардун бичаспида,
Туро барбаст роҳи нийяту азми ҷаҳонгардӣ,
Чӣ дорад олами дар худ ниҳони ту, аё модар,
аё модар!

Худо гуфтию оят хондию таъбирҳо ҷустӣ,
Ту доим «Ҳафтяк» мондӣ ба зери болини кӯдак,
Ки шояд тифл бебоку далеру қаҳрамон гардад,
Дили пайғамбарон гунҷад даруни синаи кӯчак.

Даруни кулбаи пасти назарногири пур аз дуд
Ба ҳукми қарзи инсонӣ ҷаҳонеро бигунҷондӣ.
Шабонгаҳ мижжа таҳ нокарда пухтӣ кулчаи
ширмол,

Саҳар фарзандҳоятро ба майдонҳо гуселондӣ,
Шараф андӯхтӣ аз ҷонфишониҳои фарзандон,
аё модар, аё модар!

Бубинӣ хоб шаб фарзандҳои мурдаи худро,
Биёбӣ сахнаи дидорбиниҳои рӯхонӣ,
Ба назди остонат дом монад сояи маргат,
Туро хонад ба сӯи олами торику зулмонӣ,
Матарс аз марг охир безаволӣ ту, аё модар,
аё модар!

Ҳазорон маргро, андӯху ғамро пушти сар кардӣ,
Нахӯрдию напӯшидию бо сад ранҷ парвардӣ,
Маро бигрифта зери пар.
Барои он ки дар ман зиндаву ҳозир бубинӣ боз

Ҳамон сайёдҳои сайдгашта - рафтагонатро,
Шудӣ хуни чигар, модар!

Кунун имрӯз фарзандат - чигарбандат хунар омӯхт,
Ки ёбад нони беминнат,
Ба номат дафтаре бикшод,
Дуои хайр гӯ, модар,
Ки бо номи ту ӯ бар роҳи раҳ чустан қадам бинҳод.
Варо ту мағфират кун, раҳнамоӣ кун, аё модар,
аё модар!

Зи лабҳои фурӯрафта, зи ожанги пурасрорат
Агар дурам, агар наздик, хонам панди ногуфта:
Чӣ суд аз он гуле, ки зеби як кокул шуду афтод?
Сано бодо ба он гул, ки барои даҳр бишкуфта.
Ту охир ибтидои ибтидоҳои, аё модар,
аё модар!

Ту ҳоло дар дами пирӣ нафасҳои ғаниматро
Ба нақши гул, ба рӯи сӯзаниҳо сабт месозӣ.
Дурахши охирини чашми худро дар дили шабҳо
Барои субҳи фардо ҳада месозӣ, сарафрозӣ.
Гулу нуру шарофат ёдгор аз ту, аё модар,
аё модар!

Суруди хузнангези қадимиро махон, модар,
Дилатро бо суруди аввалини ман даме афрӯз.
Агар дасторхону чомаи нав дӯзӣ бо уммед,
На танҳо баҳри ман,
Баҳри ҳама фардоиён ҳам дӯз!
Ғанимат дон насиби вопасинатро, саломат бош,
аё модар!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни шеърро қисм-қисм ва баъд яклухт нақл кунед.
2. Қадом мисраъҳо барҷастагии нақши модарро тасдиқ менамоянд?
3. Қадом хислатҳои наҷиби модари худро аз симои модари шоир ёфтед?
4. Байтҳои писандидаи шеърро ҳифз намоед.

ЗАБОНГУМКАРДА

Ҳар кӣ дорад дар ҷаҳон гумкардае,
Дар заминро дар замон гумкардае.
Ин нишон гумкардаеву дигаре
Ҳештанро бенишон гумкардае

Ин яке баҳти ҷавон гум кардааст,
Дигаре ганҷи равон гум кардааст.
Ин яке гар ними нон гум кардааст,
Дигаре ними ҷаҳон гум кардааст.

Ин яке ҷону ҷигар гум кардааст,
Он яке шӯро шарар гум кардааст.
Ин яке гум карда гар моли падар,
Дигаре панди падар гум кардааст.

Гар яке бому даре гум кардааст,
Дигаре номи фаре гум кардааст.
Он забони ҳамдилӣ гум кардааст,
Ин забони модарӣ гум кардааст.

Аз тамоми ину он гумкардагон
Зиштрӯтар нест дар рӯи ҷаҳон
З-он ки гум карда забони модарӣ,
Ҳарф гӯяд бо ту бо чандин забон.

Бок не, гар доварӣ гум кардааст,
Ё умеди сарварӣ гум кардааст.
Заҳр бодо шири модар бар касе,
К-ӯ забони модарӣ гум кардааст.
Он яке қадри сухан гумкардае,
Дигаре боғу ҷаман гумкардае.
Аз забони модари гумкарда лек
Мерасад рӯзе ватангумкардае...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шоир дар ин шеър аз чӣ таассуф хурдааст?
2. Оқибати забони модариро гум кардан ба чӣ меорад?
3. Тақдири забонгумкарда оқибат аз рӯи пешбинии шоир чӣ мешавад?
4. Шеърро азбар намоед.

КОРЕЗИ ФИРДАВСӢ

Орзуе дошт ФирдавсӢ ба дил,
Ранчи чандинсола гар судаш дихад,
Баҳри подоши суҳанҳои баланд
Силлае гар шох Маҳмудаш дихад,

Дар деҳи Бож аз барои ҳамдеҳон,
Аз барои хайр корезе канад.
Об орад бар замини хушклуб,
Ташнагиҳои заминро бишканад.

Лек не Маҳмуд инъомаш бидод,
Не замини ҳамдеҳонаш об хурд.
Шоир андар орзуи ҷӯи об
Ҳамчу оби ҷӯй печу тоб хурд.

Орзуи шоир андар дил бимурд,
Об н-омад ҳеч андар ҷӯи ӯ.
Лек корезе, ки андар назм канд,
Пур бувад ҷовид з-оби рӯи ӯ.

Оре, корезе, ки андар назм канд,
Ҷовидон ҷорист бар нафъи башар.
Лек дар ӯ об не, хуни дил аст,
Лек дар ӯ об не, хуни чигар...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Орзуи ФирдавсӢ чӣ будааст?
2. Орзуи шоир кадом хислати начиби ӯро ошкор намудааст?
3. Магар орзу мемирад?
4. Кадом санъатҳои бадеӣ дар шеър истифода шудаанд?

САВОЛНОМАИ ТЕСТӢ

С.1.

Достони «Бӯрондухт ва Искандар» аз таркиби кадом асари насри ривоятӣ гирифта шудааст?

\$A) “Гулистон”; \$B) “Баҳористон”; \$C) “Доробнома”; \$D) “Калила ва Димна”; \$E) “Ҳазору як шаб”;

С.2.

Кадоме аз ин шоҳон падари Бӯрондухт буд?

\$A) Ҷамшед; \$B) Каюмарс; \$C) Дороб; \$D) Рустам;
\$E) Сиёвуш;

С.3.

Бӯрондухт боз бо кадом ном машҳур буд?

\$A) Саломат; \$B) Ҳамида; \$C) Равшанак; \$D) Хадича;
\$E) Собира;

С.4.

Аристотелис вазири кадом подшоҳ буд?

\$A) Анӯшервон; \$B) Хусрав; \$C) Искандар; \$D) Ардашер;
\$E) Исфандёр;

С.5.

Асари мансури «Доробнома» ба қалами кӣ тааллуқ дорад?

\$A) Дақиқӣ; \$B) Кисой; \$C) Абӯтоҳири Тарсусӣ; \$D) Муиззӣ; \$E) Кошифӣ;

С.6.

Бӯрондухт бори аввал кадом паҳлавони лашкари Искандарро мағлуб кард?

\$A) Рустамро; \$B) Фарҳодро; \$C) Кахлосро; \$D) Фаромарзро; \$E) Гевро;

С.7.

Бӯрондухт маликаи кадом мамлакат буд?

\$A) Тӯрон; \$B) Афғонистон; \$C) Эрон; \$D) Систон; \$E) Лахистон;

С.8.

Қиссаи «Ҳиёлати Аъробӣ» аз кадом асари мансур гирифта шудааст?

\$A) “Хористон”; \$B) “Сафарнома”; \$C) “Ҳазору як шаб”; \$D) “Баҳористон”; \$E) “Калила ва Димна”;

С.9.

Захирии Самарқандӣ дар кадом аср зиндагӣ кардааст?

\$A) Асри 14; \$B) Асри 10; \$C) Асри 12; \$D) Асри 16;
\$E) Асри 17;

С.10.

Кадоме аз китобҳо Захирии Самарқандиро дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ҳамчун насрнавис машҳур кард?

\$A) “Даврони офтоб”; \$B) “Зод-ул-мусофирин”; \$C) “Синдбоднома»; \$D) «Махзан-ул-асрор»; \$E) «Таърихи Систон»;

С.11.

Аввалин таърири китоби «Синдбоднома» ба қалами кадом шоир тааллуқ дорад?

\$A) Дақиқӣ; \$B) Унсурӣ; \$C) Рӯдакӣ; \$D) Носири Хусрав; \$E) Шохин;

С.12.

Кадоме аз ин адибон китоби «Синдбоднома»-ро аз забони паҳлавӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст?

\$A)Кисой; \$B)Рӯдакӣ; \$C)Абулфавориси Фанорӯзӣ; \$D)Захирии Самарқандӣ; \$E)Низомии Ганҷавӣ;

С.13.

Азракии Ҳиравӣ матни кадоме аз ин китобҳоро ба назм даровардааст?

\$A)“Гаршоспнома”-ро; \$B) “Вис ва Ромин»-ро; \$C) «Синдбоднома»-ро; \$D) «Рӯшноинома»-ро; \$E) «Даврони офтоб»-ро;

С.14.

Кадоме аз ин китобҳо ба забонҳои испанӣ, ибронӣ, арманӣ, гурҷӣ, туркӣ, лотинӣ, фаронсавӣ, италиявӣ, англисӣ, олмонӣ, русӣ, руминӣ, шведӣ тарҷума шудааст?

\$A)“Искандарнома»; \$B)“Шохнома”; \$C)“Синдбоднома”; \$D)“Қобуснома”; \$E) “Шарафнома”;

С.15.

Абулфавориси Фанорӯзӣ бо супориши кадом подшоҳи Сомонӣ китоби «Синдбоднома»-ро аз забони паҳлавӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума кард?

\$A) Исмоили Сомонӣ; \$B) Абӯҷаъфар Аҳмад ибни Аҳмад; \$C) Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ; \$D) Аҳмад ибни Исмоил; \$E) Насри II ибни Аҳмад;

С.16.

Ҳикояти «Калимоти хохи Афредун» аз кадоми ин китобҳо гирифта шудааст?

\$A)“Ағроз-ус-сиёсат”; \$B)“Самъ-уз-Заҳир”; \$C) “Синдбоднома»; \$D)“Сафарнома”; \$E)“Мантиқ-ут-тайр”;

С.17.

Ин байт

Аз дӯст, ба ҳар захме афгор набояд шуд
В-аз ёр ба ҳар чавре безор набояд шуд.
дар кадом китоби насри ривоятӣ ҷой дода шудааст?
\$A)\$”Чор дарвеш”; \$B)\$”Ҷомеъ-ул-ҳикоёт”; \$C)\$”Синдбоднома”;
\$D)\$”Самаки айёр”; \$E)\$”Қисас-ул-анбиё”;

С.18.

Дар ҳикояи «Калимоти кохи Афредун» чанд ҳикмат ҷой дода шудааст?

\$A)\$Чорто; \$B)\$Шашто; \$C)\$Ҳаштто; \$D)\$Дахто; \$E)\$Бистто.

С.19.

Маънои луғавии кадом санъати бадеӣ монанд кардан аст?

\$A)\$Истиора; \$B)\$Иҳом; \$C)\$Ташбеҳ; \$D)\$Таҷнис; \$E)\$Муболиға;

С.20.

Дар ин байти Саъдӣ:

Сарвро монӣ, валекин сарвро рафтор нест,

Мохро монӣ, валекин мохро гуфтор нест.

кадом навъи ташбеҳро мебинед?

\$A)\$Ташбеҳи мутлақ; \$B)\$Ташбеҳи пӯшида; \$C)\$Ташбеҳи баргашта; \$D)\$Ташбеҳи баробар; \$E)\$Ташбеҳи шартӣ;

С.21.

Ташбеҳ чанд навъ мешавад?

\$A)\$ Ду; \$B)\$ Чор; \$C)\$Ҳафт; \$D)\$ Ҳашт; \$E)\$ Дах;

С.22.

Муаллифи ин байт кист?

Ин ҷо сухани сарв нагӯем, ки паст аст,

Ин ҷо сухани моҳ нахонем, ки зишт аст.

\$A)\$Низомии Ганҷавӣ; \$B)\$Рӯдакӣ; \$C)\$Қамоли Ҳуҷандӣ;

\$D)\$Саъдии Шерозӣ; \$E)\$Ҳофизи Шерозӣ;

С.23.

Ин рубоиро дар ҳаққи Фирдавсӣ кӣ гуфтааст?

Ай тозаву муҳкам аз ту бунёди суҳан,

Ҳаргиз накунад чун ту касе ёди суҳан.

Фирдавс мақом бодат, ай Фирдавсӣ,

Инсоф, ки нек додай доди суҳан.

\$A)\$Унсурӣ; \$B)\$ Манучехрӣ; \$C)\$ Заҳири Форёбӣ; \$D)\$Саъдӣ;

\$E)\$ Ҷомӣ;

С.24.

Муаллифи романи “Фирдавсӣ” кист?

\$A)\$Ҷ. Иқромӣ; \$B)\$Р. Ҷалил; \$C)\$С. Улуғзода; \$D)\$Сорбон;

\$E)\$С. Турсун;

С.25.

Фирдавсиро кадоме аз ин шоҳон озор додааст?

\$A) Исмоили Сомонӣ; \$B) Султон Санҷар; \$C) Султон Маҳмуд; \$D) Темурмалик; \$E) Хоразмшоҳ;

С.26.

Фирдавсӣ кадоме аз ин шоҳонро ҳаҷв кардааст?

\$A) Темурмаликро; \$B) Муҳаммади Хоразмшоҳро; \$C) Султон Маҳмудро; \$D) Султон Масъудро; \$E) Султон Санҷарро;

С.27.

Фирдавсӣ дар таълифи «Шоҳнома» чанд сол заҳмат кашидааст?

\$A) 5-10 сол; \$B) 10-15 сол; \$C) 30-35 сол; \$D) 15-20 сол; \$E) 20-25 сол;

С.28.

Фирдавсӣ «Шоҳнома»-ро ба кадом шоҳ тақдим кард?

\$A) Исмоили Сомонӣ; \$B) Аҳмад ибни Исмоил; \$C) Маҳмуди Ғазнавӣ; \$D) Султон Масъудро; \$E) Насри II ибни Аҳмад;

С.29.

Зодгоҳи Фирдавсӣ чӣ ном дорад?

\$A) Кадкан; \$B) Зокон; \$C) Бож; \$D) Фарюмад; \$E) Дашт;

С.30.

Таърихи таваллуди Фирдавсиро ёбед:

\$A) Соли 880; \$B) Соли 900; \$C) Соли 934; \$D) Соли 920; \$E) Соли 944;

С.31.

Санай комилан анҷом ёфтани «Шоҳнома»-ро ёбед:

\$A) Соли 990-999; \$B) Соли 996-998; \$C) Соли 1010-1011; \$D) Соли 1000-1001; \$E) Соли 1015-1020;

С.32.

Фирдавсӣ бо ташвиқи кадом дӯсташ ба навиштани «Шоҳнома» сар кард?

\$A) Аҳмад ибни Исмоил; \$B) Исмоили Сомонӣ; \$C) Абӯмансур ибни Муҳаммад; \$D) Султон Масъуд; \$E) Насри II ибни Аҳмад;

С.33.

Соли вафоти Фирдавсиро ёбед:

\$A) Соли 941; \$B) Соли 962; \$C) Соли 1020; \$D) Соли 1022; \$E) Соли 1025;

С.34.

Миқдори байтҳои «Шоҳнома» чанд аст?

\$A) 20 ҳазор; \$B) 50 ҳазор; \$C) 60 ҳазор; \$D) 70 ҳазор; \$E) 80 ҳазор;

С.35.

Кадоме аз ин адибон дар бораи Фирдавсӣ роман навишт?

\$A) Чалол Иқромӣ; \$B) Раҳим Ҷалил; \$C) Сотим Улуғзода; \$D) Ҳақим Карим; \$E) Абдулҳамиди Самад;

С.36.

Кадоме аз ин достонҳо аз таркиби «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ аст?

\$A) “Даврони офтоб”; \$B) “Офариннома”; \$C) “Кова ва Заҳҳок”; \$D) «Саломон ва Абсол»; \$E) «Гаршоспнома»;

С.37.

Кадоме аз ин шоҳон дар тасвири Фирдавсӣ 1000 сол умр дидааст?

\$A) Фаридун; \$B) Ҷамшед; \$C) Заҳҳок; \$D) Таҳмура; \$E) Сиёмак;

С.38.

Чанд қувва бар зидди ҳамдигар аз ибтидо то интиҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ амал мекунад?

\$A) Панҷ қувва; \$B) Се қувва; \$C) Ду қувва; \$D) Як қувва; \$E) Чор қувва;

С.39.

Байти зер:

Яке беиён марди оҳангарам,

Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам.

аз кадом достони «Шоҳнома» аст?

\$A) “Рустам ва Сухроб»; \$B) “Сиёвуш»; \$C) “Кова ва Заҳҳок»; \$D) “Ҳафт хони Рустам»; \$E) “Бежан ва Манижа»;

С.40.

Биё, то чахонро ба бад наспарем,

Ба кӯшиш ҳама дасти некӣ барем.

Набошад ҳама неку бад пойдор,

Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

Байтҳои болоиро кадоме аз ин шоирон гуфтааст?

\$A) Рӯдакӣ; \$B) Кисой; \$C) Фирдавсӣ; \$D) Саъдӣ; \$E) Низомӣ;

С.41.

“Шоҳнома”-и Фирдавсӣ дар кадом баҳри арӯз суруда шудааст?

\$A) Ҳазач; \$B) Рамал; \$C) Мутақориб; \$D) Рачаз; \$E) Во-фир;

С.42.

Духтари кадоме аз ин гурӯҳҳо Гурдофарид ном дошт?

\$A) Ҳачир; \$B) Сухроб; \$C) Гаждаҳам; \$D) Бормон; \$E) Рустам;

С.43.

Посбони қалъаи Сафед кӣ буд?

\$A) Сухроб; \$B) Гаждаҳам; \$C) Ҳачир; \$D) Рустам; \$E) Бормон;

С.44.

Хирадманд бошу беозор бош, Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош.

Ин байтро кадоме аз ин шоирон эҷод кардааст?

\$A) Кисой; \$B) Фаррухӣ; \$C) Фирдавсӣ; \$D) Носири Хус-рав; \$E) Саъдӣ;

С.45.

Соли таваллуди Низомии Арӯзии Самарқандиро ёбед:

\$A) Солҳои 905-910; \$B) Солҳои 1005-1010; \$C) Солҳои 1086-1091; \$D) Солҳои 1092-1097; \$E) Солҳои 1096-2005;

С.46.

Китоби «Чаҳор мақола» ба қалами кадоме аз ин адибон тааллуқ дорад?

\$A) Мунҷики Тирмизӣ; \$B) Кисой; \$C) Низомии Арӯзии Самарқандӣ; \$D) Рӯдакӣ; \$E) Фирдавсӣ;

С.47.

Низомии Арӯзии Самарқандӣ дар дарбори кадом давлат 45 сол умри худро гузаронд?

\$A) Сомониён; \$B) Ғазнавиён; \$C) Фуриён; \$D) Қарохитоиҳо; \$E) Салҷуқиён;

С.48.

Қадам мақолаи «Чаҳор мақола» ба масъалаи шеърӯ шоирӣ бахшида шудааст?

\$A) Мақолаи яқум; \$B) Мақолаи сеюм; \$C) Мақолаи дуюм; \$D) Намедонам; \$E) Мақолаи чорум;

С.49.

Дар банди ту, ай шох, Маликшаҳ бояд,

То банди ту пойи тоҷдоре сояд.

Он кас, ки зи пушти Саъди Салмон ояд,

Гаҳ заҳр шавад, мулки тӯро нағзояд.

Ин рубоиро кадоме аз ин шоирон эҷод кардааст?

\$A) Манучехрӣ; \$B) Унсурӣ; \$C) Масъуди Саъди Салмон; \$D) Фаррухӣ; \$E) Саъдӣ;

С.50.

Масъуди Саъди Салмон чанд сол дар қалъаҳои Су, Даҳак ва Ной зиндонӣ буд?

\$A) 5 сол; \$B) 6 сол; \$C) 10 сол; \$D) 8 сол; \$E) 12 сол;

С.51.

Масъуди Саъди Салмон аз қониби кадом шоҳ зиндонӣ карда шуд?

\$A) Султон Маҳмуд; \$B) Султон Масъуд; \$C) Султон Иброҳими Ғазнавӣ; \$D) Намедонам; \$E) Султон Санҷар;

С.52.

Ҳафт солам бикӯфт Суву Даҳак,

Пас аз онам се сол қалъаи Ной.

Муаллифи ин байтро ёбед:

\$A) Муиззӣ; \$B) Амъақи Бухорой; \$C) Масъуди Саъди Салмон; \$D) Носири Хусрав; \$E) Камоли Хучандӣ;

С.53.

Маҷмӯаи ашъори Масъуди Саъди Салмон дар таърихи адабиёт бо кадом ном машҳур аст?

\$A) “Баёз”; \$B) “Девон”; \$C) “Ҳабсиёт”; \$D) “Шеърҳо”; \$E) Намедонам;

С.54.

Девони Масъуди Саъди Салмон аз чанд байт иборат аст?

\$A) 10 ҳазор байт; \$B) 11 ҳазор байт; \$C) 11500 байт; \$D) 16 ҳазор байт; \$E) 19300 байт;

С.55.

Масъуди Саъди Салмон бо ёрии кадом дӯсташ аз зиндон озод шуд?

\$A) Абӯнасер; \$B) Саъд ибни Маликшоҳ; \$C) Абулқосими Хос; \$D) Намедонам; \$E) Низомии Арӯзии Самарқандӣ;

С.56.

Масъуди Саъди Салмон бори дуум ба муддати чанд сол зиндонӣ шуд?

\$A) 10 сол; \$B) 8 сол; \$C) 9 сол; \$D) 12 сол; \$E) 5 сол;

С.57.

Дар маҷмӯъ, Масъуди Саъди Салмон дар зиндонҳои Су, Ной, Даҳак ва Маранҷ чанд сол маҳбус буд?

\$A) 11 сол; \$B) 12 сол; \$C) 19 сол; \$D) 17 сол; \$E) 22 сол;

С.58.

Муаллифи қасидаи «Тиру теғ аст бар дилу чигарам» кист?

\$A) Рӯдакӣ; \$B) Кисой; \$C) Масъуди Саъди Салмон; \$D)

Рашиди Ватвот; \$E) Абулфараҷи Рунӣ;

С.59.

Санъати асосии бадеии байти зерро ёбед:

Ҳар субҳ шитобон биравам бар сари роҳе,

Пеш аз руҳи хуршед бибинам руҳи моҳе.

\$A) Ташбех; \$B) Муболиға; \$C) Маҷоз; \$D) Тачнис; \$E) Тавсиф;

С.60.

Шеъри Шамсуддини Табрзӣ гирифт Мисру Шому Басраву Бағдодро.

Байти боло ба қалами кадом шоир тааллуқ дорад?

\$A) Саъдӣ; \$B) Масъуди Саъди Салмон; \$C) Мавлавӣ; \$D)

Убайди Зоконӣ; \$E) Мушфиқӣ;

С.61.

800-солагии Ҷалолуддини Балхиро кадом сол ҷашн гирифтанд?

\$A) Соли 1997; \$B) Соли 2003; \$C) Соли 2007; \$D) Соли 2008;

\$E) Соли 2012;

С.62.

Зодгоҳи Ҷалолуддини Балхӣ чӣ ном дорад?

\$A) Рум; \$B) Бодғис; \$C) Балх; \$D) Ҳирот; \$E) Шероз;

С.63.

Таърихи таваллуди Ҷалолуддини Балхиро ёбед:

\$A) Соли 1299; \$B) Соли 1201; \$C) Соли 1207; \$D) Соли 1209;

\$E) Соли 1213;

С.64.

Баҳоуддини Валад падари кадоме аз ин шоирони номии форсточик аст?

\$A) Рашиди Ватвот; \$B) Сайфи Фарғонӣ; \$C) Ҷалолуддини Балхӣ; \$D) Манучехрӣ; \$E) Носири Хусрав;

С.65.

Устои маънавии Ҷалолуддини Балхӣ кӣ буд?

\$A) Фарруҳии Систонӣ; \$B) Масъуди Марвазӣ; \$C) Шамси Табрзӣ; \$D) Қавомии Мутарризӣ; \$E) Санои Фазнавӣ;

С.66.

Девони ашъори Ҷалолуддини Балхӣ чӣ ном дорад?

\$A) “Девони Мавлавӣ”; \$B) “Девони Ҷалолуддин Муҳаммад”;

\$C) “Девони Шамси Табрзӣ”; \$D) “Девони Кабир”; \$E) “Девони қасоид»;

С.67.

Ҷалолуддини Балхӣ кадом сол аз олам гузаштааст?

\$A) Соли 1268; \$B) Соли 1269; \$C) Соли 1273; \$D) Соли 1275;

\$E) Соли 1280;

С.68.

“Маснави маънавӣ”-и Ҷалолуддини Балхӣ аз чанд дафтар иборат аст?

\$A) 4 дафтар; \$B) 5 дафтар; \$C) 6 дафтар; \$D) 8 дафтар; \$E) 10 дафтар;

С.69.

Миқдори байтҳои «Маснави маънавӣ» чанд аст?

\$A) 25 ҳазор байт; \$B) 25 ҳазору 300 байт; \$C) 25 ҳазору 632 байт; \$D) 26 ҳазор байт; \$E) 27 ҳазор байт;

С.70.

Ҳикояти «Бозаргон ва тӯтӣ» аз кадом асари Ҷалолуддини Балхист?

\$A) Аз девони ғазалиёташ; \$B) Аз девони қасоидаш ; \$C) Аз “Маснави маънавӣ»; \$D) Аз «Девони Кабир»; \$E) Аз «Фиҳи мо фиҳи»;

С.71.

Гуфт тӯтиро: «Чи хоҳӣ армуғон, К-орамат аз хиттаи Ҳиндустон?»

Ин байт аз кадом ҳикояти «Маснави маънавӣ»-ст?

\$A) “Марди аблаҳ ва хирс”; \$B) “Табиб ва бемор”; \$C) “Бозаргон ва тӯтӣ”; \$D) “Арабу аҷаму турк”; \$E) “Фолбин”;

С.72.

Машварат идроку хушёрӣ диҳад,

Ақлҳо мар ақро ёрӣ диҳад.

Байти фавқро кӣ навиштааст?

\$A) Саной; \$B) Аттор; \$C) Мавлавӣ; \$D) Соиб; \$E) Бедил;

С.73.

Кадам санъати маънавӣ дар луғат маънои орият, амонат ва гаравгон гирифтаанд?

\$A) Маҷоз; \$B) Ташбеҳ; \$C) Истиора; \$D) Муболиға; \$E) Иҷом;

С.74.

Истиора чанд навъ мешавад?

\$A) Чор; \$B) Се; \$C) Ду; \$D) Панҷ; \$E) Шаш;

С.75.

Дар ҳаҷв кадоме аз ин шоирон устод аст?

\$A) Фарруҳӣ; \$B) Рӯдакӣ; \$C) Зоконӣ; \$D) Унсурӣ; \$E) Ҳилолӣ;

С.76.

Муаллифи “Рисолаи садпанд» кист?

\$A) Фаррухӣ; \$B) Низомӣ; \$C) Зоконӣ; \$D) Саъдӣ; \$E) Камоли Хучандӣ;

С.77.

Туфайлиро пурсиданд, ки:

- Иштиҳо дорӣ? Гуфт:

-Мани бечора дар ҷаҳон ҳамин матоъ дорам.

Ин ҳикоят ба қалами кадом адиб тааллуқ дорад?

\$A) Саъдӣ; \$B) Носири Хусрав; \$C) Убайди Зоконӣ; \$D)

Хусрави Дехлавӣ; \$E) Ҷомӣ;

С.78.

Муаллифи “Ахлоқ-ул-ашроф” кист?

\$A) Масъуди Марвазӣ; \$B) Абулянбағӣ; \$C) Убайди Зоконӣ;

\$D) Саъдӣ; \$E) Мушфиқӣ;

С.79.

Убайди Зоконӣ дар кадом асрҳо зиндагӣ кардааст?

\$A) Асри 10; \$B) Асри 12; \$C) Охири асри 13 ва аввали асри 14; \$D) Асри 15; \$E) Асрҳои 14-15;

С.80.

Кадоме аз ин солҳо соли таваллуди Убайд аст?

\$A) Соли 1012; \$B) Соли 1118; \$C) Соли 1270; \$D) Соли 1370; \$E) Соли 1402;

С.81.

Соли вафоти Убайди Зокониро ёбед:

\$A) 1088; \$B) 1096; \$C) 1370; \$D) 1484; \$E) 1506;

С.82.

Кадоме аз ин адибон 100 сол умр дидааст?

\$A) Фирӯзи Машриқӣ; \$B) Хусравонӣ; \$C) Убайди Зоконӣ;

\$D) Рашиди Ватвот; \$E) Ваҳиди Табрзӣ;

С.83.

“Мушу гурба»-ро кӣ навиштааст?

\$A) Абӯсулайки Гургонӣ; \$B) Мунчики Тирмизӣ; \$C) Убайди Зоконӣ; \$D) Мушфиқӣ; \$E) Хусрави Дехлавӣ;

С.84.

Ғар бичӯянд, ба сад қарн наёбанд, Камол, Булбуле чун ту хушталхон ба ҷаманҳои Хучанд. Ин байтро кӣ гуфтааст?

\$A) Кисой; \$B) Мунчик; \$C) Камоли Хучандӣ; \$D) Унсурӣ; \$E) Манучехрӣ;

С.85.

Кадоме аз ин шоирон «Ришнома»-ро таълиф кардааст?

SA) Манучеҳрӣ; SB) Низомӣ; SC) Убайд; SD) Саъдӣ; SE) Камол;

C.86.

Ҳамасри Ҳофизи Шерозӣ кадоме аз суҳанварон аст?

SA) Дақиқӣ; SB) Унсурӣ; SC) Камоли Хучандӣ; SD) Ҷомӣ; SE) Саййидо;

C.87.

Кадоме аз ин асарҳои Убайди Зоконӣ манзуманд?

SA) “Садпанд”; SB) “Дилкушо”; SC) «Мушу гурба»; SD) «Даҳфасл»; SE) “Ахлоқ-ул-ашроф”;

C.88.

Рисолаи “Даҳфасл”-ро кӣ навиштааст?

SA) Хайём; SB) Манучеҳрӣ; SC) Зоконӣ; SD) Ҳоконӣ; SE) Ҷомӣ;

C.89.

Муаллифи “Ушшоқнома”-ро ёбед:

SA) Ҳилолӣ; SB) Унсурӣ; SC) Зоконӣ; SD) Фарруҳӣ; SE) Шохин;

C.90.

Кадоме аз ин солҳо соли таваллуди Камоли Хучандист?

SA) 1019; SB) 1201; SC) 1318; SD) 1398; SE) 1401;

C.91.

Девони Камоли Хучандӣ аз чанд байт иборат аст?

SA) 5 ҳазор байт; SB) 5 ҳазору 100 байт; SC) 7 ҳазору 335 байт; SD) 6 ҳазору 224 байт; SE) наздик ба 8 ҳазор байт;

C.92.

Кадоме аз ин шоирон зодаи Хучанд аст?

SA) Унсурӣ; SB) Фарруҳӣ; SC) Камол; SD) Аҷзӣ; SE) Шохин;

C.93.

Камоли Хучандӣ дар кадоме аз ин шаҳрҳо аз олам гузаштааст?

SA) Бодғис; SB) Астаробод; SC) Табрез; SD) Дехлӣ; SE) Исфохон;

C.94.

Муаллиф байти зеро ёбед:

Чун ту дар гурбат наҷфтодӣ, чӣ донӣ холи мо?

Меҳнати гурбат надонад ҳеҷ кас, илло ғариб.

SA) Масъуди Саъд; SB) Рӯдакӣ; SC) Камол; SD) Ҳофиз; SE) Асирӣ;

C.95.

Камол чанд соли умрашро дар шаҳри Сарой гузаронд?

\$A) 2-5-6 сол; \$B) 6-7 сол; \$C) 10-11 сол; \$D) 12-13 сол; \$E) 15-16 сол;

С.96.

Камоли Хучандӣ кадом сол аз олам гузаштааст?

\$A) 1384; \$B) 1391; \$C) 1401; \$D) 1434; \$E) 1452;

С.97.

Дӯст медорад дилам чавру чафои дӯстро,

Дӯсттар аз чону сар дарду балои дӯстро.

Ин матлаи ғазали кист?

\$A) Аттор; \$B) Мавлавӣ; \$C) Камол; \$D) Ҳофиз; \$E) Саъдӣ.

С.98.

Сухани пӯшида, рамз ва ишора маънои луғавии кадом санъати маънавис?

\$A) Таҷоҳули ориф; \$B) Истиора; \$C) Киноя; \$D) Ихом; \$E)

Таҷнис;

С.99.

Санъати асосии ин байти Турсунзода чӣ ном дорад?

Фурсати он аст, ки ин «меҳмон»

Тарк кунад кишвари Ҳиндустон.

\$A) Тавриф; \$B) Тавсиф; \$C) Киноя; \$D) Таҷнис; \$E) Ташбех;

С.100.

“Нафаҳот-ул-унс”-ро кӣ таълиф кардааст?

\$A) Хусрави Дехлавӣ; \$B) Ҳасани Дехлавӣ; \$C) Ҷомӣ; \$D)

Ибни Ямини Фарюмадӣ; \$E) Убайди Зоконӣ;

С.101.

Кадоме аз ин асарҳо ба Ҷомӣ тааллуқ дорад?

\$A) “Бӯстон”; \$B) “Хористон”; \$C) “Бахористон”; \$D) “Нигористон”; \$E) “Кашф-ул-асрор”;

С.102.

Кадоме аз ин шоирон 7 бор ба сафар баромадааст?

\$A) Кошифӣ; \$B) Навоӣ; \$C) Ҷомӣ; \$D) Котибӣ; \$E) Ҳилолӣ;

С.103.

Кадоме аз ин асарҳоро Ҷомӣ эҷод кардааст?

\$A) “Ахлоқи Муҳсинӣ”; \$B) “Ахлоқи Носирӣ”; \$C) “Ал-фавоид-уз-зиёя”; \$D) «Ахлоқи Ҷалолӣ»; \$E) «Махзан-ул-иншо»;

С.104.

Саргузашти се тан зани суханвар дар кадоме аз ин тазки- раҳо омадааст?

\$A) “Лубоб-ул-албоб”; \$B) “Тазкират-уш-шуаро”; \$C) “Нафаҳот-ул-унс”; \$D) “Бахористон”; \$E) “Тухфаи Сомӣ”;

C.105.

“Ҳафт авранг”-и Ҷомӣ чанд маснавиро дар бар мегирад?

\$A) Сето; \$B) Шашто; \$C) Ҳафтто; \$D) Чорто; \$E) Панчто;

C.106.

“Силсилат-уз-заҳаб”-ро кӣ эҷод кардааст?

\$A) Низомӣ; \$B) Хусрав; \$C) Ҷомӣ; \$D) Камол; \$E) Ҳилолӣ;

C.107.

“Тухфат-ул-аҳрор” асари кадом шоир аст?

\$A) Саъдӣ; \$B) Ҳофиз; \$C) Ҷомӣ; \$D) Ҳилолӣ; \$E) Ҳоконӣ;

C.108.

“Субҳат-ул-аброр” ба қалами кадом шоир тааллуқ дорад?

\$A) Саной; \$B) Рӯдакӣ; \$C) Ҷомӣ; \$D) Ҳоконӣ; \$E) Ҳилолӣ;

C.109. Кадоме аз ин асарҳо дорои даҳ боб аст?

\$A) “Бӯстон”; \$B) “Махзан-ул-асрор”; \$C) “Баҳористон”; \$D)

“Анвори Сухайлӣ”; \$E) “Ахлоқи Муҳсинӣ”;

C.110.

Кадам боби «Баҳористон» хусусияти баёзро дорад?

\$A) Боби дуум; \$B) Боби шашум; \$C) Боби ҳафтум; \$D) Боби сеюм; \$E) Боби чорум;

C.111.

Дар ҷавонӣ саъй кун, гар бехалал хоҳӣ амал,

Мева бенуқсон бувад, чун аз дарахти навбар аст.

Муаллифи ин байт кист?

\$A) Саной; \$B) Аттор; \$C) Ҷомӣ; \$D) Саййидо; \$E) Бедил;

C.112.

Соли 1414 кадоме аз адибон ба дунё омадааст?

\$A) Котибӣ; \$B) Ҳотифӣ; \$C) Ҷомӣ; \$D) Ҳилолӣ; \$E) Асирӣ;

C.113.

Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор,

Шавад тира аз беҳирад рӯзгор,

Байти мазкур аз кист?

\$A) Саной; \$B) Аттор; \$C) Рӯдакӣ; \$D) Ҳилолӣ; \$E) Бедил;

C.114.

Соли 1487 Ҷомӣ кадоме аз ин асарҳоро эҷод кард?

\$A) “Силсилат-уз-заҳаб”; \$B) “Саломону Абсол”; \$C)

“Баҳористон”; \$D) «Юсуфу Зулайхо»; \$E) «Лайлию Мачнун»;

C.115.

Кадоме аз ин шоирон дар асри 15 зиндагӣ кардааст?

\$A) Абулянбағӣ; \$B) Муҳаммад Васиф; \$C) Ҷомӣ; \$D) Аттор;
\$E) Саной;

С.116.

“Қиссаи рустой, ки дарозгӯши пири ланги пуштрез ба бозори харфурӯшон бурд” аз кадом асари Ҷомист?

\$A) “Саломону Абсол”; \$B) “Юсуфу Зулайхо”; \$C) “Силсилат-уз-заҳаб»; \$D) «Лайлию Мачнун»; \$E) «Баҳористон»;

С.117.

Соли вафоти Абдуррахмони Ҷомиро ёбед:

\$A) 1494; \$B) 1491; \$C) 1492; \$D) 1493; \$E) 1495;

С.118.

Кадоме аз ин асарҳои Ҷомӣ дар пайрави “Гулистон”-и Саъдӣ навишта шудааст?

\$A) “Силсилат-уз-заҳаб»; \$B) “Саломону Абсол”; \$C) “Баҳористон»; \$D) “Хирадномаи Искандарӣ»; \$E) “Юсуфу Зулайхо»;

С.119.

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,

Ай тихӣ аз фазилату инсоф!

Тан бувад чун ғилофу чон шамшер,

Кор шамшер мекунад, на ғилоф!

Ин қитъа аз кадом асари Ҷомист?

\$A) “Саломону Абсол»; \$B) «Ҳафт авранг»; \$C) «Баҳористон»;

\$D) “Девони Ҷомӣ»; \$E) “Юсуфу Зулайхо»;

С.120.

Ҷомӣ дар пайрави «Табақот-ус-сӯфия»-и Абдуллоҳи Ансорӣ кадом асарро навишт?

\$A) “Хирадномаи Искандарӣ”-ро; \$B) “Саломон ва Абсол”-ро; \$C) “Нуфаҳот-ул-унс»; \$D) “Силсилат-уз-заҳаб»; \$E) “Баҳористон»;

С.121.

Алишери Навоӣ соли 1495 кадом асари Ҷомиро ба забони туркии чағатой тарҷума кардааст?

\$A) “Хирадномаи Искандарӣ»; \$B) “Силсилат-уз-заҳаб»; \$C) “Нафаҳот-ул-унс»; \$D) “Ҳафт авранг»; \$E) “Баҳористон»;

С.122.

Аттори Нишопурӣ китоби “Асрорнома”-ашро ба кадоме аз ин адибон тухфа кардааст?

\$A) Саной; \$B) Носири Хусрав; \$C) Мавлавӣ; \$D) Абдулвосеи Ҷабалӣ; \$E) Фахруддини Гургонӣ;

С.123.

Ин байтро:

Камол, аз Каъба рафтӣ бар дари ёр,

Ҳазорат офарин, мардона рафтӣ.

бар лавҳи мазори кадоме аз ин шоирон навиштаанд?

\$A) Камоли Исфаҳонӣ; \$B) Саной; \$C) Камоли Хучандӣ;

\$D) Аттор; \$E) Саъдии Шерозӣ;

С.124.

Кадоме аз ин китобҳо ба шаст забон тарҷума шуда, дусад бор таҳрир ёфтааст?

\$A) “Шохнома”; \$B) “Чаҳор мақола»; \$C) “Калилаву Димна»;

\$D) “Баҳористон»; \$E) “Ахлоқи Муҳсинӣ»;

С.125.

Кадоме аз ин адибон дар асри 15 китоби «Калила ва Димна»-ро бо номи «Анвори Суҳайлӣ» аз нав таҳрир кард?

\$A) Котибӣ; \$B) Шох Доъии Шерозӣ; \$C) Хусайн Воъизи Кошифӣ; \$D) Ҷомӣ; \$E) Фаттоҳӣ;

С.126.

Кадоме аз ин адибон муосири Абдурраҳмони Ҷомист?

\$A) Низомӣ; \$B) Саъдӣ; \$C) Кошифӣ; \$D) Камол; \$E) Ҳофиз;

С.127.

“Бадоеъ-ул-афкор”-ро кӣ таълиф кардааст?

\$A) Зоконӣ; \$B) Ибни Ямин; \$C) Кошифӣ; \$D) Амир Хусрав;
\$E) Ҷомӣ;

С.128.

“Ахлоқи Муҳсинӣ» асари кист?

\$A) Саъдӣ; \$B) Камол; \$C) Кошифӣ; \$D) Дониш; \$E) Ҷомӣ;

С.129.

Муаллифи рисолаи “Ҳотамия” кист?

\$A) Навоӣ; \$B) Ҷомӣ \$C) Кошифӣ; \$D) Котибӣ; \$E) Ироқӣ;

С.130.

Кадоме аз ин асарҳо ба Кошифӣ тааллуқ дорад?

\$A) “Бӯстон»; \$B) “Баҳористон»; \$C) “Кашф-ул-асрор»; \$D) “Гулистон»; \$E) “Хористон»;

С.131.

“Ҳикояти моҳихор” аз кадом асари Хусайн Воъизи Кошифист?

\$A) “Махзан-ул-иншо»; \$B) “Кашф-ул-асрор»; \$C) “Анвори Суҳайлӣ»; \$D) “Ахлоқи Муҳсинӣ”” \$E) “Ҳотамия»;

С.132.

“Самандар” таҳаллуси шоирии кадом адиб аст?

\$A) Дақиқӣ; \$B) Родуёӣ; \$C) Самандархоҷаи Тирмизӣ; \$D) Рашиди Ватвот; \$E) Котибӣ;

С.133.

Қадоме аз ин шоирон дар асри 17 зиндагӣ кардааст?

\$A) Кисоӣ; \$B) Фаррухӣ; \$C) Самандархоҷаи Тирмизӣ; \$D) Масъуди Саъд; \$E) Мавлавӣ;

С.134.

“Дастурл-ул-мулук” аз чанд боб иборат аст?

\$A) Аз 16 боб; \$B) Аз 20 боб; \$C) Аз 22 боб; \$D) Аз 30 боб; \$E) Аз 32 боб;

С.135.

Ҷаъолияти адабии Самандархоҷаи Тирмизӣ асосан, дар кадом шаҳр оғоз ёфтааст?

\$A) Бухоро; \$B) Тирмиз; \$C) Насаф; \$D) Қаршӣ; \$E) Самарқанд;

С.136.

Ҳикоятҳои «Дастур-ул-мулук» асосан, бо кадом ибора оғоз меёбад?

\$A) “Овардаанд, ки...»; \$B) «Меғъанд, ки...»; \$C) «Азизи ман...»; \$D) «Буд-набуд...»; \$E) «Дар замоне...»;

С.137.

Қадоме аз ин солҳо соли таълифи «Дастур-ул-мулук» аст?

\$A) 1596; \$B) 1601; \$C) 1696; \$D) 16994; \$E) 1701;

С.138.

Адиби асри 19- Мухаммад Яъқуб «Гулшан-ул-мулук»-и худро дар байрагии кадом асар навиштааст?

\$A) “Ҷаҳормақола”; \$B) “Ҷабиб-ус-сияр”; \$C) “Дастур-ул-мулук”; \$D) «Гулистон»; \$E) «Гулшани роз»;

С.139.

Байти:

Дехкони солхурда чи хуш гуфт бо писар,

К-ай нури чашми ман, ба ҷуз аз кишта надравӣ,

дар қадоме аз ин асар омадааст?

\$A) “Гулистон”; \$B) “Баҳористон”; \$C) “Дастур-ул-мулук”; \$D) “Кимӣи саодат”; \$E) “Хористон”;

С.140.

Миробид Саййидои Насафӣ зодаи кадом шаҳр аст?

\$A) Самарқанд; \$B) Хучанд; \$C) Насаф; \$D) Тошканд; \$E) Ис-таравшан;

С.141.

Миробид номи қадоме аз ин шоирон аст?

\$A) Ҳилолӣ; \$B) Ҷомӣ; \$C) Сайидо; \$D) Мушфиқӣ; \$E) Савдо;

С.142.

Зиндагии Саййидо, асосан, дар кадом шаҳр сипарӣ шудааст?

\$A) Хучанд; \$B) Нишопур; \$C) Бухоро; \$D) Табреш;
\$E) Тошканд.

С.143.

Саййидо бо кадоме аз ҳокимони замони худ қаробат дошта-
аст?

\$A) Абдулазизхон; \$B) Субҳонқулихон; \$C) Раҳимбию
Ҳочидодхо; \$D) Амир Музаффар; \$E) Убайдуллохон;

С.144.

Оромгоҳи Саййидо дар кучост?

\$A) Насаф; \$B) Тошканд; \$C) Бухоро; \$D) Самарқанд; \$E)
Табреш;

С.145.

То замони мо аз Саййидо чанд ҳазор байт боқӣ мондааст?

\$A) Панҷ ҳазор; \$B) Шашуним ҳазор; \$C) Ҳаштуним ҳазор;
\$D) Нух ҳазор; \$E) Нухуним ҳазор;

С.146.

Тъёоди абёти ғазалиёти Саййидо чӣ қадар аст?

\$A) Ду ҳазор; \$B) Се ҳазор; \$C) Чор ҳазору шашсад; \$D)
Сеуним ҳазор; \$E) Чор ҳазор;

С.147.

Баъди ғазал дар ашъори Саййидо кадом навъи адабӣ мавқеи
хос дорад?

\$A) Қасида; \$B) Маснавӣ; \$C) Мусаммати мухаммас; \$D)
Дубайтӣ; \$E) Рубой;

С.148.

Ҳар кӣ бо душмани халқ равон аст чу баҳр,

Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хурад.

байти кадоме аз ин шоирон аст?

\$A) Ҳилолӣ; \$B) Низомӣ; \$C) Саййидо; \$D) Котибӣ; \$E) Ҷомӣ;

С.149.

Шеърҳои: «Дар таърифи наччор» ва «Дар таърифи нонвой»-
ро кӣ эҷод кардааст?

\$A) Котибӣ; \$B) Ҳилолӣ; \$C) Саййидо; \$D) Восифӣ; \$E) Бедил;

С.150.

Дар таърихи адабиёти тоҷик дуюмин шоири «Шахрошӯб»
-саро кист?

\$A) Муҳаммад Васиф; \$B) Фаррухӣ; \$C) Саййидо; \$D) Бедил;
\$E) Савдо;

C.151.

“Шахрошӯб” -и Саййидо, асосан, дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?

\$A) Ғазал; \$B) Қасида; \$C) Таркиббанд; \$D) Қитъа; \$E) Маснавӣ;

C.152.

Аввалин “Шахрошӯб” -нависи адабиёти форс-тоҷик кист?

\$A) Абулянбағӣ; \$B) Фирӯзи Машриқӣ; \$C) Масъуди Саъди Салмон; \$D) Унсурӣ; \$E) Биноӣ;

C.153.

“Баҳориёт”-и Саййидо аз чанд қисм иборат аст?

\$A) панҷ; \$B) чор; \$C) се; \$D) ду; \$E) ҳафт;

C.154.

“Баҳориёт”-и Саййидо бо кадом ном машхур аст?

\$A) “Мушу гурба”; \$B) “Қалилаву Димна”; \$C) “Ҳайвонотнома”; \$D) «Уштурнома»; \$E) “Тутинома”;

C.155.

Аҷдоди ман ба мири мушон така мекунад,

Имрӯз дар баробари ман кист дар ҷаҳон?

Баити зикршуда аз забони кадом ҳайвони «Баҳориёт» аст?

\$A) Гурба; \$B) Сағ; \$C) Муш; \$D) Гург; \$E) Фил;

C.156.

Бандҳои мусаммати мухаммас аз чанд мисраъ иборатанд?

\$A) Се мисраъ; \$B) Чор мисраъ; \$C) Панҷ мисраъ; \$D) Шаш мисраъ; \$E) Ҳафт мисраъ;

C.157.

“Баҳориёт”-и Саййидо бо ғалабаи кадом ҷонвар ба охир мерасад?

\$A) Муш; \$B) Гург; \$C) Мӯрча; \$D) Фил; \$E) Шер;

C.158.

Омад баҳору сайри гулистон ғанимат аст,

Базми висоли ғунҷаи хандон ғанимат аст.

Баити ғавқуззикр матлаи ғазали кадоме аз ин шоирон аст?

\$A) Котибӣ; \$B) Ҷомӣ; \$C) Саййидо; \$D) Биноӣ; \$E) Кисоӣ;

C.159.

Дар «Баҳориёт»-и Саййидо чанд ҳайвон иштирок мекунад?

\$A) 10-то; \$B) 12-то; \$C) 18-то; \$D) 16-то; \$E) 15-то;

C.160.

Дар илми бадеъи классикӣ калимаҳои, ки аз ҷиҳати шакл ё талаффуз монанданд аз ҷиҳати маъно фарқ мекунад, ҷӣ меноманд?

\$A) Ихом; \$B) Ташбех; \$C) Тачнис; \$D) Нидо; \$E) Истиора;
С.161.

Тачнис чанд навъ мешавад?

\$A) Чор; \$B) Шаш; \$C) Ҳафт; \$D) Ду; \$E) Се;

Чаннат, ки ризои мо дар он аст,

Дар зери кудуми модарон аст.

Дар ин байт кадом калимаҳои он ба вазифаи тачнис омадааст?

\$A) “Чаннат”; \$B) “Ризо”; \$C) “Мо дар он” ва “модарон”; \$D) “Дар зер”; \$E) “Кудум”;

С.162.

Дар илми забоншиносӣ тачнисро чӣ мегӯянд?

\$A) Антоним; \$B) Синоним; \$C) Омоним; \$D) Феъли хол; \$E)

Шакли номуайяни феъл;

С.163.

Маснавии Котибии Туршезӣ (асри 15), ки дар ҳар байти он санъати тачнис истифода шудааст, чӣ ном дорад?

\$A) “Мантиқ-ут-тайр”; \$B) “Дахфасл”; \$C) “Дахбоб”; \$D) “Нафаҳот-ул-унс”; \$E) “Фотихат-уш-шабоб”;

С.164.

Муаллифи романи “Фирдавсӣ” кист?

\$A) Ҷ. Иқромӣ; \$B) Р. Ҷалил; \$C) С. Улуғзода; \$D) Сорбон;
\$E) С. Турсун;

С.165.

Повести “Ривояти суғдӣ”-ро кӣ навиштааст?

\$A) М. Турсунзода; \$B) Б. Раҳимзода; \$C) Улуғзода; \$D) Ҷ. Иқромӣ; \$E) Р. Ҷалил;

С.166.

Аввалин повести С. Улуғзода чӣ ном дорад?

\$A) “Навобод”; \$B) “Субҳи ҷавонии мо”; \$C) “Ёрони боҳиммат”; \$D) «Восеъ»; \$E) “Фирдавсӣ”;

С.167.

Соли 1911 кадоме аз ин адибон ба дунё омадааст?

\$A) С. Айни; \$B) А. Лоҳутӣ; \$C) С. Улуғзода; \$D) П. Сулаймонӣ; \$E) А. Мунзим;

С.168.

Зодгоҳи С. Улуғзода кадом деҳа аст?

\$A) Бож; \$B) Соктаре; \$C) Варзик; \$D) Фиждувон; \$E) Румон;

С.169.

Соли 1929 кадоме аз ин адибон Дорулмуаллимани Тошкандро хатм кардааст?

\$A) С. Айнӣ; \$B) А. Лохутӣ; \$C) С. Улуғзода; \$D) П. Сулаймонӣ; \$E) М. Қаноат;

С.170.

Сотим Улуғзода кай ба Душанбе омад?

\$A) Соли 1940; \$B) Соли 1923; \$C) Соли 1930; \$D) Соли 1920; \$E) Соли 1922;

С.171.

Ҷаъолияти эҷодии Сотим Улуғзода аз кадом сол сар шудааст?

\$A) Аз соли 1926; \$B) Аз соли 1923; \$C) Аз соли 1930; \$D)

Аз соли 1925; \$E) Аз соли 1927;

С.172.

Аввалин песаи С. Улуғзода чӣ ном дорад?

\$A) “Дохунда”; \$B) “Сарбозони инқилоб”; \$C) “Лашкар ба дарзоваи Бухоро»; \$D) “Калтакдорони сурх»; \$E) “Хуррият”;

С.173.

Киноповести «Ибни Сино»-ро кӣ навиштааст?

\$A) С. Айнӣ; \$B) А. Лохутӣ; \$C) С. Улуғзода; \$D) Ҳ. Юсуфӣ; \$E) Ҷ. Иқромӣ;

С.174.

“Субҳи ҷавонии мо” ба қалами кадоме аз ин адибон тааллуқ дорад?

\$A) Иқромӣ; \$B) Лохутӣ; \$C) Улуғзода; \$D) С. Турсун; \$E) Сорбон;

С.175.

Виркан қаҳрамони асосии кадом асари С. Улуғзода мебошад?

\$A) “Субҳи ҷавонии мо”; \$B) “Фирдавсӣ”; \$C) “Ривояти суғдӣ”; \$D) “Ёрони боҳиммат”; \$E) “Алломаи Адҳам ва дигарон”;

С.176.

Боғи Майдон зодгоҳи кадом адиб аст?

\$A) Асирӣ; \$B) Лохутӣ; \$C) Ҳабиб Юсуфӣ; \$D) Айнӣ; \$E) Турсунзода;

С.177.

Ҳабиб Юсуфӣ кай ба дунё омадааст?

\$A) Соли 1919; \$B) Соли 1926; \$C) Соли 1916; \$D) Соли 1922; \$E) Соли 1925;

С.178.

Қадам сол Ҳабиб Юсуфӣ аз олам гузаштааст?

\$A) Соли 1939; \$B) Соли 19415; \$C) Соли 1945; \$D) Соли 1948; \$E) Соли 1951;

- С.189.
 Ҳабиб Юсуфӣ ба шеърғӯй кай шурӯъ кардааст?
 \$A) Соли 1931; \$B) Соли 1934; \$C) Соли 1936; \$D) Соли 1933;
 \$E) Соли 1938;
- С.180.
 Нахустин маҷмуаи шеърҳои Ҳабиб Юсуфӣ кай нашр шудааст?
 \$A) Соли 1931; \$B) Соли 1935; \$C) Соли 1939; \$D) Соли 1941;
 \$E) Соли 1948;
- С.181.
 Шеъри «Ба Ватан»-ро кӣ навиштааст?
 \$A) Б.Раҳимзода; \$B) М. Раҳимӣ; \$C) Ҳ. Юсуфӣ; \$D) М.
 Турсунзода; \$E) А. Дехотӣ;
- С.182.
 “Ман Ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар” шеъри кист?
 \$A) М. Раҳимӣ; \$B) С. Айнӣ; \$C) Ҳ. Юсуфӣ; \$D) А. Дехотӣ;
 \$E) П. Сулаймонӣ;
- С.183.
 Шеъри «Ба ҳар кучо-т равам, дил диёри ман ғӯяд»-ро кӣ на-
 виштааст?
 \$A) Лохутӣ; \$B) Айнӣ; \$C) Ҳ. Юсуфӣ; \$D) Турсунзода; \$E) П.
 Сулаймонӣ;
- С.184.
 Боқӣ Раҳимзода кай ва дар кучо ба дунё омадааст?
 \$A) Соли 1908, Бухоро; \$B) Соли 1909, Самарқанд; \$C) Соли
 1910, Сорбоғ; \$D) Соли 1912, Боғи Майдон; \$E) Соли 1911, Ду-
 шанбе;
- С.185.
 Боқӣ Раҳимзода кадом сол Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри
 Тошкандро хатм кардааст?
 \$A) 1931; \$B) 1937; \$C) 1938; \$D) 1942; \$E) 1945;
- С.186.
 Аввалин шеърҳои Боқӣ Раҳимзода кадом солҳо чоп шудаанд?
 \$A) Солҳои 20-уми асри XX; \$B) Солҳои 40-уми асри XX;
 \$C) Солҳои 30-уми асри XX; \$D) Солҳои 50-уми асри XX; \$E)
 Солҳои 60-уми асри XX;
- С.187.
 Нахустин китоби шеърҳои Боқӣ кадом сол нашр шудааст?
 \$A) 1939; \$B) 1943; \$C) 1945; \$D) 1948; \$E) 1952;
- С.188.
 “Ба фронт” аввалин маҷмуаи шеърҳои кадоме аз ин шоирон
 аст?

\$A) Лохутӣ; \$B) Пайрав; \$C) Боқӣ; \$D) Фаффор Мирзо; \$E) Турсунзода;

С.189.

Таркиббанди «Халқи бузургворам»-ро кӣ навиштааст?

\$A) Айни; \$B) Лохутӣ; \$C) Боқӣ; \$D) Ҳалимшо; \$E) Лоик;

С.190.

Шеъри «Муаллим»-и Боқӣ дар кадом навъи адабӣ навишта шудааст?

\$A) Ғазал; \$B) Қасида; \$C) Тарҷеъбанд; \$D) Қитъа; \$E) Маснавӣ;

С.191.

3-ин рӯ бузург хастӣ мисли падар, муаллим, Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

Ин байти восила (восита) ба қалами кадоме аз ин шоирон тааллуқ дорад?

\$A) Раҳимӣ; \$B) Лохутӣ; \$C) Боқӣ; \$D) Айни; \$E) Гулназар;

С.192.

Байте, ки баъди ҳар банди таркиббанд ё тарҷеъбанд меояд, чӣ ном доранд?

\$A) Байти таҳаллус; \$B) Байти гурез; \$C) Байти восила; \$D) Байти мақтаъ; \$E) Байти матлаъ;

С.193.

Боқӣ Раҳимзода кадом сол аз олам чашм пӯшид?

\$A) 1979; \$B) 1983; \$C) 1980; \$D) 1985; \$E) 1988;

С.194.

3-ин рӯ туро сурудам, халқи бузургворам,

Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ин байт аз кадом шеъри Боқист?

\$A) “Баҳори умр”; \$B) “Қиссаи кӯҳсор”; \$C) “Халқи бузургворам”; \$D) “Республикаи ман”; \$E) “Муаллим”;

С.195.

Қадоме аз ин шоирон дар шаҳри Хучанд ба дунё омадааст?

\$A) Турсунзода; \$B) Айни; \$C) Аминзода; \$D) Лоик; \$E) Гулназар;

С.196.

Соли таваллуди Аминзодаро ёбед:

\$A) 1898; \$B) 1900; \$C) 1904; \$D) 1906; \$E) 1908;

С.197.

Миқдори шеърҳои тарҷумакардаи Аминзода чанд ҳазор байтро ташкил медиҳад?

\$A) 60 ҳазор; \$B) 70 ҳазор; \$C) 75 ҳазор; \$D) 65 ҳазор; \$E) 72 ҳазор;

С.198.

Достони “Фарҳоду Ширин”-и Навоиро кадоме аз ин шоирон аз ўзбекӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст?

\$A) Айнӣ; \$B) Пайрав; \$C) Аминзода; \$D) Убайд Рачаб; \$E) Лоик;

С.199.

Аввалин маҷмӯаи шеърҳои Аминзода кадом сол ба таъб расидааст?

\$A) 1930; \$B) 1932; \$C) 1935; \$D) 1938; \$E) 1940;

С.200.

Муҳиддин Аминзода кадом сол аз олам гузаштааст?

\$A) 1961; \$B) 1965; \$C) 1966; \$D) 1964; \$E) 1963;

С.201.

Муҳиддин Аминзода аз кадом сол узви Иттифоқи нависандагони СССР буд?

\$A) Аз соли 1932; \$B) Аз соли 1934; \$C) Аз соли 1936; \$D)

Аз соли 1935; \$E) Аз соли 1937;

С.202.

Чаҳл аз худ дур мебояд намуд,

Дафъи ин манфур мебояд намуд.

Байти боло матлаи ғазали кадоме аз ин шоирон аст?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Айнӣ; \$C) Аминзода; \$D) Гулназар; \$E) Лоик;

С.203.

Шеъри «Хӯша ва деҳқон» дар кадом жанри адабӣ навишта шудааст?

\$A) Қасида; \$B) Ғазал; \$C) Маснавӣ; \$D) Қитъа; \$E) Тарҷеъбанд;

С.204.

“Бесаводӣ балои чон бошад” шеъри кист?

\$A) Айнӣ; \$B) Лоҳутӣ; \$C) Аминзода; \$D) Фаффор Мирзо; \$E) Убайд Рачаб;

С.205.

Таркиббанди «Имзо мекунам» шеъри кадом шоир аст?

\$A) Шукӯҳӣ; \$B) Муъмин Қаноат; \$C) Аминзода; \$D) Убайд Рачаб; \$E) Басир Расо;

С.206.

Байти зерин:

Ту, ай фарзанди ман, фарзанди халқӣ,

Чу дилбанди падар дилбанди халқӣ.

ба қалами кадом шоир тааллуқ дорад?

\$A) Лохутӣ; \$B) Пайрав; \$C) Аминзода; \$D) Убайд Раҷаб; \$E) Лоик;

С.207.

Соли 1928 кадом адиби тоҷик ба дунё омадааст?

\$A) М. Раҳимӣ; \$B) Лохутӣ; \$C) Ф. Муҳаммадиев; \$D) М. Қаноат; \$E) Х. Юсуфӣ;

С.208.

“Одамони кӯҳна”-ро кадом адиб эҷод кардааст?

\$A) Р. Чалил; \$B) Ҷ. Иқромӣ; \$C) Ф. Муҳаммадиев; \$D) Ф. Ниёзӣ; \$E) Саттор Турсун;

С.209.

Маҷмӯаи очерку ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев кадом сол ба таърифи расидааст?

\$A) Соли 1950; \$B) Соли 1956; \$C) Соли 1958; \$D) Соли 1960; \$E) Соли 1962;

С.210.

Соли 1963 кадом асари Ф. Муҳаммадиев дастраси хонандагон гардид?

\$A) “Муҳочирон”; \$B) “Раиси нав”; \$C) “Одамони кӯҳна”; \$D) “Сози мунаввар”; \$E) “Палатаи кунҷакӣ”;

С.211.

Ҷалилуддин Муҳаммадиев кадом сол аз дунё гузаштааст?

\$A) Соли 1982; \$B) Соли 1984; \$C) Соли 1986; \$D) Соли 1988; \$E) Соли 1990;

С.212.

Аҳрор-амак ва Зиё-бобо қаҳрамонони асосии кадом асари Ф. Муҳаммадиев мебошанд?

\$A) “Палатаи кунҷакӣ”; \$B) “Муҳочирон”; \$C) “Одамони кӯҳна”; \$D) «Тарқише, ки ба вуқӯъ наомад»; \$E) “Сози мунаввар”;

С.213.

Романи «Палатаи кунҷакӣ»-ро кӣ навиштааст?

\$A) Ф. Ниёзӣ; \$B) Ҷ. Иқромӣ; \$C) Ф. Муҳаммадиев; \$D) Сорбон; \$E) Саттор Турсун;

С.214.

Қадам аз ин шоирон дар деҳаи Румони Хучанд ба дунё омадааст?

\$A) Айнӣ; \$B) Лоик; \$C) Аминҷон Шукӯҳӣ; \$D) Пайрав Сулаймонӣ; \$E) Турсунзода;

С.215.

Аввалин маҷмӯаи шеърҳои Аминҷон Шукӯҳӣ кадом сол аз ҷои баромад?

\$A) Соли 1941; \$B) Соли 1945; \$C) Соли 1948; \$D) Соли

1949; \$E) Соли 1951;

С.216.

Аминчон Шукӯҳӣ кадом сол аз олам гузаштааст?

\$A) Соли 1975; \$B) Соли 1977; \$C) Соли 1979; \$D) Соли 1980;

\$E) Соли 1982;

С.217.

Шеъри «Мо толиби сулҳем» ба қалами кадоме аз ин шоирон тааллуқ дорад?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Сухайлӣ; \$C) Аминчон Шукӯҳӣ; \$D) Гулназар;

\$E) Лоик;

С.218.

Шеъри «Ҳурмати мӯи сафедаш» дар кадом навъи адабӣ навишта шудааст?

\$A) Мусаммати мухаммас; \$B) Мусаммати мусаллас; \$C) Мусаммати мураббаъ; \$D) Мусаммати мусаддас; \$E) Мусаммати мусамман;

С.219.

Шеъри «Шаҳри азизам»-ро кӣ навиштааст?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Турсунзода; \$C) Аминчон Шукӯҳӣ; \$D) Гулназар; \$E) Лоик;

С.220.

Байти:

Лайлӣ сари зулф шона мекард,

Мачнун дури ашк дона мекард.

дар кадом санъати бадеъӣ суруда шудааст?

\$A) Талмеҳ; \$B) Ташбеҳ; \$C) Тазод ва муқобала; \$D) Ихом; \$E) Мулаванн;

С.221.

Заҳр бодо шири модар бар касе,

К-ӯ забони модарӣ гум кардааст!

Байти боло ба қалами кадом шоир тааллуқ дорад?

\$A) Айнӣ; \$B) Лоҳутӣ; \$C) Лоик; \$D) Мастон Шералӣ; \$E) Гулназар;

С.222.

Соли 1941 кадом шоири машҳури тоҷик таваллуд шудааст?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Пайрав; \$C) Лоик; \$D) Гулназар; \$E) Убайд Рачаб;

С.223.

Аввалин шеъри Лоик, ки дар маҷаллаи “Садои Шарк» чоп шуд, чӣ ном дорад?

\$A) “Ба модарам”; \$B) “Корези Фирдавсӣ”; \$C) “Ном”; \$D) “Забонгумкарда”; \$E) “Дасти дуои модар»;

С.224.

Кадоме аз ин шоирон дар деҳаи Мазори Шариф ба дунё омадааст?

\$A) Сотим Улуғзода; \$B) Муъмин Қаноат; \$C) Лоиқ Шералӣ; \$D) Гулназар; \$E) Қутбӣ Киrom;

С.225.

Соли вафоти Лоикро гӯед:

\$A) 1998; \$B) 1999; \$C) 2000; \$D) 2001; \$E) 2002;

С.226.

Лоиқ Шералӣ дар чандсолагӣ аз олам гузаштааст?

\$A) 56-солагӣ; \$B) 57-солагӣ; \$C) 59-солагӣ; \$D) 60-солагӣ; \$E) 63-солагӣ;

С.227.

Шеърӣ «Забонгумкарда» ба қалами кадоме аз ин шоирон тааллуқ дорад?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Пайрав; \$C) Лоиқ; \$D) Гулназар; \$E) Мاستон;

С.228.

Кадоме аз ин шоирон дар таърихи адабиёти тоҷик бо модарномаҳои худ шуҳрати зиёд пайдо кардааст?

\$A) Турсунзода; \$B) Раҳимӣ; \$C) Лоиқ ; \$D) Гулназар; \$E) Убайд Рачаб;

С.229.

Соли 2001 «Куллиёт»-и кадом Шоири халқии Тоҷикистон нашр карда шуд?

\$A) Турсунзода; \$B) Қутбӣ Киrom; \$C) Лоиқ ; \$D) Гулназар; \$E) Сайидали Маъмур.

С.230.

“Хонаи дил” китоби шеърҳои кадоме аз ин шоирон аст?

\$A) Лоҳутӣ; \$B) Пайрав; \$C) Лоиқ ; \$D) Гулназар; \$E) Сайидали Маъмур;

С.231.

“Дасти дуоми модар” ба қалами кадоме аз ин шоирон тааллуқ дорад?

\$A) Мумтоз; \$B) Бозор Собир; \$C) Лоиқ ; \$D) Гулназар; \$E) Меҳмон Бахтӣ;

С.232.

Китоби «Фарёди бефарёдрас» кадом сол ба таъб расид?

\$A) 1988; \$B) 1991; \$C) 1997; \$D) 1999; \$E) 2001;

С.233.

Лоиқ дар кадоме аз ин анвоҳои адабӣ дастболост?

\$A) Таркиббанд; \$B) Қасида; \$C) Ҷазалу рубоию дубайтӣ; \$D) Маснавӣ; \$E) Қитъа;

МУНДАРИЧА

Мукаддима.....	3
Насри ривоятӣ.....	4
Достони «Бурондухт ва Искандар» аз «Доробнома»-и Абӯтоҳири Тарсусӣ.....	6
Афсонаи «Ҳиёнати аъробӣ» (аз «Ҳазору як шаб»).....	22
АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ.....	30
Достони «Кова ва Заҳҳок»	33
Расидани Сухроб ба Дижӣ сафед.....	41
Разми Сухроб бо Гурдофарид.....	42
Панду андарзҳои Фирдавсӣ.....	47
ЗАҲИРИИ САМАРҚАНДӢ.....	51
Ҳикояти «Калимоти коҳи Афредун» (аз «Синдбоднома»).....	53
Ташбеҳ	55
НИЗОМИИ АРӢЗИИ САМАРҚАНДӢ	58
Ҳикояти рӯзгори Масъуди Саъди Салмон аз китоби «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ	59
МАСЪУДИ САЪДИ САЛМОН	62
Қасидаи ҳабсиаи «Тиру теғ аст бар дилу чагарам»	64
Қитъаи «То тавонӣ, мақаш зи мардӣ даст»	66
Маҷоз	66
ҶАЛОЛУДДИНИ БАЛҲӢ	68
Ҳикояти «Бозаргон ва тӯтӣ»	69
Ҳикояти «Марди аблаҳ ва хирс»	75
Ҳикояти «Табиб ва бемор»	83
Андарзҳои Мавлавӣ	86
Истиора	96
УБАЙДИ ЗОКОНӢ	98
Ҳикоятҳо аз «Рисолаи дилкушо»	99
КАМОЛИ ХУҶАНДӢ	104
Ғарибӣ	105
Гуфтам ба чашм	105
Ошӯби ҷонӣ	106
Дӯст медорад дилам ҷавру ҷафои дӯстро	106
Киноя	107
АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ	109
Ҳикоятҳо аз «Баҳористон»	109
Ҳикоятҳо аз «Силсилат-уз-заҳаб»	113
Қиссаи он хирс, ки обаш мебурд	115
Ҳикояти пирзоле, ки роҳ бар Санҷар гирифта	116
Қиссаи куланг	119
Ҳикоятҳо аз «Нуфаҳот-ул-унс»	122
Роҷеъ ба Фаридуддини Аттор	122
Роҷеъ ба Шайх Камоли Хучандӣ	124
Роҷеъ ба Ҳоҷа Шамсуддин Муҳаммад Ҳофизӣ Шерозӣ	125
ҲУСАӢН ВОЪИЗИ КОШИФӢ	126
Ҳикоятҳо аз «Анвори Суҳайлӣ» («Калила ва Димна»).....	127

Ҳикояти «Гунчишк ва сусмор»	133
Ҳикояти «Моҳихор»	135
Ҳикояти «Тадбири бўзинагон»	137
Ҳикояти «Кабки дарӣ»	138
САМАНДАРҲОҶАИ ТИРМИЗӢ	141
Ҳикоятҳо аз «Дастур-ул-мулк»	142
Дар ҳоли вазирон	147
Дар санчида гуфтан	149
САӢӢИДОИ НАСАФӢ	160
Омад ба ёд	161
Ғанимат аст	162
«Баҳориёт»	162
Тачнис	172
СОТИМ УЛУҒЗОДА	174
Порчаҳо аз «Ривояти суғдӣ». Виркан	175
Наниманча	180
Мурод ва номуродӣ	184
Молик ибн-ур-Райб	196
Ҳоҷа ва ғулом	202
ҲАБИБ ЮСУФӢ	212
Ба Ватан	213
Ба ҳар кучо-г равам, дил диёри ман гӯяд	214
Ман ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар	215
БОҚӢ РАҲИМЗОДА	217
Муаллим	218
Халқи бузургворам.....	219
МУҲИДДИН АМИНЗОДА	222
Таълими умумии маҷбури	223
Ҳуша ва деҳқон	224
Бесаводӣ балои ҷон бошад	224
Рапорти баҳорӣ	225
Баҳори нав	226
Мо ҷанг намехоҳем	226
Имзо мекунем	227
Ба фарзандам	229
ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ	231
Порчаҳо аз қиссаи «Одамони кӯҳна»	232
АМИНҶОН ШУКӢҲӢ	249
Мо толиби сулҳем	250
Шаҳри азизам	251
Ҳурмати мӯи сафедаш	252
ЛОИҚ ШЕРАЛӢ	254
Ба модарам	255
Забонгумкарда	258
Корези Фирдавсӣ	259
Саволномаи тестӣ.....	260

УРВАТУЛЛО ТОИРОВ, МИРЗО СОЛЕҲОВ,
Н. ШИРИНОВ

АДАБИЁТИ ТОҶИК

Китоби дарсӣ барои синфи 7-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Муҳаррир	М. Мунавваров
Мусахҳех	М. Саидова
Муҳаррири техникӣ	Н. Салоҳиддинзода
Тарроҳ	М. Ҳақимова

Ба чоп 24.04.2018 иҷозат дода шуд. Коғазӣ офсет.
Чопи офсет. Андоза 60x90 1/16. Ҷузъӣ чопӣ 18.0.
Адади нашр 150000 нусха.
Супориши № 104/2018

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66
E-mail: najmiddin64С.mail.ru

Дар матбааи ҶДММ “XXXXXXXX”
ба таърифи расидааст.